

II. Abdülhamid Döneminde Balıkesirli Mülki Görevliler Hakkında Bir İnceleme

(Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre 1879 -1909)

Serap SUNAY

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

Afyonkarahisar

2007

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE BALIKESİRLİ MÜLKİ GÖREVLİLER  
HAKKINDA BİR İNCELEME  
(SİCİLL-İ AHVAL KAYITLARINA GÖRE 1879- 1909)**

SERAP SUNAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

AFYONKARAHİSAR

AFYONKARAHİSAR KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER

ENSTİTÜSÜ

MAYIS 2007

**TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI**

İmza

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

Jüri Üyeleri : .....

.....

.....

Serap Sunay'ın II. Abdülhamid Döneminde Balıkesirli Mülki Görevliler Hakkında Bir İnceleme (Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre 1879- 1909) isimli tezi .../.../... Tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü

## **YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ**

### II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE BALIKESİRLİ MÜLKİ GÖREVLİLER HAKKINDA BİR İNCELEME (SİCİLL-İ AHVAL KAYITLARINA GÖRE 1879 -1909)

SERAP SUNAY

TARİH ANABİLİM DALI

Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2007

Danışman: Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

II. Mahmud ve onu izleyen Tanzimat dönemi, idarî, siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda son derece büyük değişimlerin ve gelişimlerin yaşandığı bir süreçtir. II. Abdülhamid devri de, bürokratik teşkilatlanmadaki reformlar dolayısıyla Tanzimat reformlarının gelişerek devam ettiği bir dönem olmuştur. Bu açıdan bir bütün oluşturan XIX. Yüzyıl reformları, ülke genelinde askerî, mülkî, idarenin bütün alanlarında merkeziyetçi bir zihniyet ve beraberinde bu türden düzenlemeler getirmiştir. Merkezileşme, devlet teşkilatında meydana gelen değişim ve büyümeye bağlı olarak

bürokratik kadrolar da her geçen gün biraz daha genişlemiştir. XVIII. Yüzyıl sonlarında merkez ve taşra teşkilatının toplamı yaklaşık 2.000 kişi olarak tahmin edilen Osmanlı resmî hizmet kadrosunun sayısı II. Abdülhamid döneminde 35.000 kişiye ulaşmıştır.

Osmanlı Devlet idaresinde müesseseleşmenin daha da arttığı, bürokrasinin uzmanlaştığı ve gittikçe daha fazla merkeziyetçi bir görünüm kazandığı II. Abdülhamid devrinde, personel istihdamı hususunda köklü bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişimlerin neticesinde, Müslim ve gayrimüslim Osmanlı uyruklarını kapsayan son derece karmaşık ve kozmopolit bir bürokrasi ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Sicill-i Ahvâl kayıtlarına dayanarak, taşra bürokrasisi ve özellikle Hamidiye bürokrasisindeki çok uluslu memur yapısıyla, hacimce gittikçe artan resmi personel kadrosunun bir kesiti olan Balıkesir doğumlu memurlar incelenmiştir.

Bu yeni politikaların anlaşılmasının önemli bir boyutunu teşkil eden Sicill-i Ahvâl Defterleri, birkaç memur kuşağını kapsamaktadır. Ancak, bazıları daha II. Abdülhamid tahta çıkmadan memuriyete başlayan Balıkesir’li memurların tümü Sultan Abdülhamid devrinde hizmet etmişlerdir. Bunlardan baba-oğul sicillerde kayıtları olanlar mevcuttur. Hatta bazıları, halef selef ilişkisi içerisinde aynı dairede görev yapmışlardır.

İlk kez II. Abdülhamid döneminde düzenli olarak tutulmaya başlanan bu personel kayıtları incelendiğinde, Hamidiye bürokrasisinin oldukça renkli bir yapıya sahip olduğu görülür. Müslim gayrimüslim farkı gözetilmeksizin, sadece büyük memurlar değil, daha küçük rütbeli Balıkesir’li memurlar bile rotasyon düzeniyle Osmanlı Devleti’nin Doğu’dan Batı’ya her köşesine tayin edilerek gezdirilmişlerdir. Bu memurlar arasındaki büyük maaş farklılıkları da Osmanlı ücret politikasının dengesizliğinin bir ifadesidir.

**ABSTRACT**

A Research About The Functionaries Of Balıkesir In The Period Of Abdülhamid II.  
(According To The Registrations Of Sicill-i Ahvâl 1879- 1909)

SERAP SUNAY

History Branch

Social Science Institute Of Afyonkarahisar Kocatepe Univeristy.

May 2007

Advisor: Proffesor Adnan ŞİŞMAN

II. Mahmut and following Tanzimat era is a process in which several administrative, political, cultural and economical changes took place. And also II. Abdulhamit era became an era in which the Tanzimat Reforms went on because of the reforms in bureaucratic organization. from this wiev complete 19 th century reforms brought a centralist thought in the country in military, in civilian, and all parts of administration. Due to centralazation, changes in state organization and development, bureaucratic staff enlarged day by day. At the end of 18 th century the staff was 2000 people but it reached 35000 people in II. Abdulhamid era.

In II. Abdulhamid era in which institutionalization in state enlarged, bureaucracy became specialist and became centralist day by day, some essential changes took place in employing. As a result of these changes a cosmopolit including muslims and not muslims bureaucracy arised. In this study according to Sicill-i Ahvâl records, as a part of cosmopolit staff, civil cevants from Balıkesir were researched.

Sicill-i Ahvâl records, which are very important for understanding of this newe poicy, contains a few civil servant generation. But the civil cervats; some of them started to work before II. Abdulhamit became Sultan, worked during II. Abdulhamid era. There are some who worked father and son records. And also some of them worked together.

When these records that was recorded regularly in II. Abdulhamit Era first researched it is seen easily that Ottoman bureaucracy has a colorful construction. Not considering muslim or not muslim not only the important Civil Cervants but also small Cervants from Balıkesir sat all parets of the country due to rotation. The big payment differences among these cervants are the proofs of Ottoman Payment imbalance.

## **ÖZGEÇMİŞ**

Serap SUNAY

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

### **Eğitim**

Lise: Balıkesir Lisesi, 1993

Lisans: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1999.

### **İş**

Öğretmenlik: Balıkesir Özel Net Dershanesi, Balıkesir, (1999- 2000)

Çağdaş Final Dershanesi, Uşak, (2001- 2004)

Şehit Binbaşı Bedir Karabıyık Lisesi, İstanbul, (2004)

Karakuyu İlköğretim Okulu, Uşak, (2004- 2006)

Bilim ve Sanat Merkezi, Uşak, (2007-...)

### **Kişisel Bilgiler**

Doğum Yeri ve Yılı: Balıkesir 04.10.1976

### **Yabancı Dil**

İngilizce

### **Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavı**

2003 Mayıs Dönemi Sözel Puan: 56.734



## ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Osmanlı memurlarının sicil işlemlerini yürüten ve yakın dönem Osmanlı memurlarının biyografi yazımı için en önemli kaynak malzemesi olan Sicill-i Ahvâl Defterlerinden Balıkesir doğumlu memurlar incelenmiştir. Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kuruluş tarihi olan 1879 yılına gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde memurların sicillerini sistematik olarak bir defterde toplayan büro hizmetine rastlanmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde en büyüğünden en küçüğüne kadar tüm resmi personelin biyografisinin ve mesleki gelişim çizgisinin tutulduğu, bugünkü manasıyla birer özgeçmiş niteliği taşıyan bu siciller; hem biyografi yazımında hem de o dönemin devlet personel politikasının anlaşılabilmesi için en önemli bir kaynaktır. Her rütbeden memurun kaydını içeren bu kaynaktan, son dönem Osmanlı bürokrasisinin genel durumu takip edilebilmektedir.

Bugüne kadar, bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda genellikle Osmanlı Devleti merkez teşkilatı incelenmiş, merkez bürokrasisinden hareketle taşra bürokrasisi hakkında malumatlar verilmiştir. Oysaki son yıllarda artık taşra teşkilatının işleyişinin de Osmanlı bürokrasisini anlamada en az merkez teşkilatı kadar önemli olduğu görülmüştür. Bu çalışmada Sicill-i Ahvâl kayıtlarına dayanarak, taşra bürokrasisi ve özellikle Hamidiye bürokrasisindeki çok uluslu memur yapısıyla, hacimce gittikçe artan resmi personel kadrosunun bir kesiti olan Balıkesir doğumlu memurlar incelenmiştir. Onların, memuriyete başlama yaş ve koşulları, maaşları, buldukları görevler, aldıkları rütbe ve nişanları, yer değiştirme sebepleri gibi devlet hizmetinde buldukları süre içerisindeki mesleki serüvenleri ile bu bilgilerden yola çıkılarak, o dönem taşra bürokrasisi ve geçirdiği değişimin yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yakın dönem biyografi yazımında en önemli kaynak olan Sicill-i Ahvâl defterleri esas alınarak bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Mücellidoğlu Ali Çankaya'nın 1859- 1922 yılları arasında 1847 mülkiyelinin biyografilerini içeren, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Carter V. Findley'in Hariciye Nezareti Personeli'ni konu alan, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi* adlı eseri ve Sadık Albayrak'ın, *Son Devir Osmanlı Uleması* adlı eseri, beş ciltlik eserinin ilk dört cildi sicil dosyaları ve ulema sicil defterlerine dayanarak kaleme alınmıştır. Fransız tarihçisi ve Türkoloğu Oliver Bouquet

de Umûmi Sicillerde “Paşa” ünvanlı 450 kişi saptamış ve bunlar üzerinde araştırmalarını sürdürmektedir. Vilâyetlerde yetişen şahıslara dair yazılan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, *Karesi Meşâhiri*<sup>1</sup> (Balıkesir 1999), Mehmet Zeki Pakalın'ın, *Terâcim-i Ahvâl Ansiklopedisi* (İstanbul 1929), Çağatay Uluçay'ın, *Manisa Ünlüleri*(1946) adlı eserler mevcuttur. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Memur adlarına göre alfabetik olarak düzenlenmiş olan, Sicill-i Ahvâl kayıtlarında, memurlar hizmet ettikleri kuruluşlara göre tasnif edilmediğinden, bunların içinden tek bir büronun çalışanları ve işleyişini tespit etmek çok güçtür. Sicill-i Ahvâl kayıtlarında 92.137 kişinin özgeçmişinin bulunduğu düşünülürse, bu zorluk daha da iyi anlaşılacaktır. Bu nedenle yapılan çalışmanın sınırları Balıkesir doğumlu memurlar olarak çizilmiştir. Mükerrer kayıtlar çıkarıldığında, Sicill-i Ahvâl defterlerinde 99'u Müslüman, 10'u gayrimüslim olmak üzere devletin çeşitli yerlerinde -genellikle taşrada- görev yapan toplam 109 Balıkesir doğumlu memur tespit edilmiştir.

Son derece zengin biyografik malzeme içeren Sicill-i Ahvâl'lerin noksansız olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin, Balıkesir'li memurların yaklaşık beşte birinin, yalnızca bir ya da iki atamasıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu yüzden onların mesleki ilerleme biçimlerini çözümlenmek mümkün olmamıştır. Bunun yanı sıra başta suistimal iddiaları ve memurların azledilme sebepleri olmak üzere, karışık olay ve durumların her zaman açıkça ortaya konmamış olması da bir diğer sorun idi. Ayrıca, Sicill-i Ahvâl'lerin birçoğu memurun memuriyetinin nasıl sona erdiğini belirtmeden birden kesilivermektedir. Bu durum, 1908'de ya da hemen sonrasında, nedeni genellikle Jön Türk Devrimi'ni izleyen tensikatın kayıt tutma sistemi üzerinde oluşturduğu aksamalarla ilgilidir. Bir diğer neden de memurun ölümü olabilir. Ancak Sicill-i Ahvâl'lerin birçoğunda memurların vefat tarihlerine de rastlanmamaktadır. Sonuç olarak, Sicill-i Ahvâl kayıtları memurun yaşamının son evreleri için iyi bir kaynak niteliği taşımamaktadır.

Giriş ve üç bölümden meydana gelen bu çalışmanın girişinde, II. Abdülhamid devri bürokratik yapıda meydana gelen değişimlerle, Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kuruluş ve işlevi; birinci bölümde, bürokrasi kavramı, Osmanlı Devleti'nde

<sup>1</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Karesi Meşâhiri adlı eseri; ulemâ, meşâyih, edip ve şâirler ile devlet ricâli olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Burada yer alan şahsiyetlerin pek çoğu daha erken tarihlerde yaşamış kimselerdir. Yapılan bu araştırmada yer alan Balıkesir'li memurlardan sadece birkaçı Uzunçarşılı'nın eserinde yer almaktadır. Mevcut bilgilerle sicildeki bilgilerin birleştirilmesiyle, onlardan bazılarının oğulları bu çalışmada tespit edilmiştir.

bürokrasinin doğuşu ve gelişmesi ile II. Abdülhamid devri eğitim sistemi ve Balıkesir’li memurların eğitim durumları; ikinci bölümde II. Abdülhamid devri mülki idaresi ile Balıkesir’li memurların buldukları görevler; üçüncü bölümde, II. Abdülhamid devri maaş politikası, memurların yer değiştirme nedenleri ile aldıkları nişan ve rütbelere yer verilmiştir. Memurların aile bilgilerini, okuduğu okulları, görev yerleri ve tayin tarihleri bilgilerini içeren kronolojik liste ise metnin sonunda verilmiştir. Bu liste, Sicill-i Ahvâl Defterleri’ndeki kayıtların transkripsiyonunu yapmak yerine bugünkü dile aktararak verilmiştir. Bununla defterdeki kayıtların daha anlaşılır hale gelmesi amaçlanmıştır.

Balıkesir’li mülki görevliler ekseninde yapılan bu çalışmayla, XIX. yüzyılın son çeyreğindeki taşra bürokrasisinin bir parçası olan bu memurlarla, bürokrasinin yapısı, özelden genele doğru incelenerek; Balıkesir’li memurların özgeçmişlerine yer verilmiştir.

Yardım ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Adnan Şişman başta olmak üzere, Yrd. Doç. Dr. M. Murat Öntuğ ve Yrd. Doç. Dr. Zahit Yıldırım’a, gösterdikleri anlayıştan dolayı Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeline ve her zaman destekleriyle bana güç veren aileme teşekkür ederim.

Serap SUNAY  
Uşak/ Mayıs 2007

<b>İÇİNDEKİLER</b>	<b>Sayfa</b>
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET .....	iv
ABSTRACT .....	vi
ÖZGEÇMİŞ .....	viii
ÖNSÖZ .....	ix
İÇİNDEKİLER .....	xii
TABLolar LİSTESİ .....	xvi
RESİMLER LİSTESİ .....	xvii
KISALTMALAR .....	xviii
I. PROBLEM .....	1
II. AMAÇ .....	1
III. ÖNEM .....	1
IV. VARSAYIMLAR.....	1
V. SINIRLILIKLAR .....	2
VI. YÖNTEM .....	2
<b>KAYNAKLAR</b> .....	3
A. Arşiv Kaynakları .....	3
B. Salnameler .....	4
C. Tetkik Eserler .....	5
<b>GİRİŞ</b> .....	6
<b>II. ABDÜLHAMİD DEVRİ BÜROKRASİNİN DEĞİŞİMİ</b>	
<b>VE SİCİLL-İ AHVÂL KOMİSYONU (1879 -1909)</b> .....	6
<b>BİRİNCİ BÖLÜM</b>	
<b>OSMANLI BÜROKRASİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ</b> .....	16
I. Bürokrasi Kavramı ve Osmanlı Devletindeki Yansımaları .....	16
II. Osmanlı Bürokrasisinin Doğuşu ve Gelişmesi .....	18
A. Reform Öncesi Dönem Geleneksel Osmanlı Bürokrasisi ve Özellikleri ..19	

1. Geleneksel Memuriyet Anlayışı, Kamu Personeli Sınıflandırması ve	
Memuriyete Giriş .....	23
a. Reform Öncesi Geleneksel Memuriyet Anlayışı .....	24
b. Reform Öncesi Kamu Personel Yönetiminde Sınıflandırma .....	26
c. Memuriyete Giriş .....	27
B. Reform Dönemi Osmanlı Bürokrasisi .....	29
1. III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri .....	29
2. Tanzimat Dönemi Osmanlı Bürokrasisi .....	31
a. Memuriyetin Meslek Haline Gelmesi .....	32
b. Islahat Fermanı ve Memuriyet .....	35
c. Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Etkisiyle Memurların	
Farklı Kültürel Özelliklere Ayrılması .....	36
3. II. Abdülhamid Dönemi ve Kanun-ı Esasi .....	37
III. II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi .....	41
A. II. Abdülhamid Dönemi Balıkesir’de Eğitim Kurumları ve	
Balıkesirli Memurların Tahsil Durumu .....	45
1. II. Abdülhamid Dönemi Balıkesir’deki Eğitim-Öğretim Kurumları....	45
a. Medreseler .....	45
b. Mektepler .....	47

b. a. Sıbyan Mektepleri .....	47
b. b. Rüşdiye Mektepleri .....	50
b. c. İdadi Mektepleri .....	51
2. Balıkesirli Memurların Tahsil Durumu .....	53

## İKİNCİ BÖLÜM

<b>II. ABDÜLHAMİD DEVRİ MÜLKİ İDARESİ İLE BALIKESİRLİ MEMURLARIN BULUNDUKLARI GÖREVLER .....</b>	<b>56</b>
I. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Osmanlı Taşra İdaresi ve Vilâyet Yönetimi .....	56
A. Ana Hatlarıyla 1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnâmeleri .....	59
B. II. Abdülhamid Devri Mülki İdaresi .....	62
II. Balıkesirli Memurların Buldukları Görevler .....	68
A. Mutasarrıflar .....	68
1. Osmanlı Devleti'nde Liva Yönetimi ve Liva İdare Meclisi .....	68
2. Balıkesirli Mutasarrıf Bir Aile: Mehmed Şerif Paşa ile Oğulları Mahmud Celaleddin Paşa ve Ahmed Şükrü Paşa .....	71
a. Mehmed Şerif Paşa .....	71
b. Mahmud Celaleddin Paşa .....	72
c. Ahmed Şükrü Paşa .....	74
B. Kaymakamlar .....	76
1. Osmanlı Devleti'nde Kaza Yönetimi ve Kaza İdare Meclisi .....	76
2. Balıkesir Doğumlu Kaymakamlar .....	77
C. Nahiye Müdürleri .....	81
1. Osmanlı Devleti'nde Nahiye Yönetimi ve Nahiye Meclisleri .....	81
2. Balıkesir Doğumlu Nahiye Müdürleri .....	82
D. Mahkemeler ve Mahkeme Personeli Memurlar .....	83
1. Şer'îyye ve Nizamiye Mahkemeleri .....	83
2. Ticaret Mahkemeleri .....	84
3. Adalet Sistemindeki Bazı Sorunlar .....	85

4. Mahkeme Personeli Balıkesirli Memurlar .....	85
E. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Memurları .....	87
F. Ziraat Bankası Personeli .....	90
G. Diğer Birimlerde Görevli Memurlar .....	92
H. Telif Sahibi Memurlar .....	94
1. İsmail Remzi Efendi (Dalkıran-zâde) .....	94
2. Mehmed İsmet Bey (Müstecâbî-zâde) .....	94
a. Müstecâbî-zâde Mehmed İsmet Bey'in Eserleri .....	95

### III. BÖLÜM

<b>II. ABDÜLHAMİD DEVRİ BALIKESİRLİ MEMURLARIN İSTİHDAMI İLE MAAŞLARI, ÖDÜL- CEZA VE YER DEĞİŞTİRME İŞLEMLERİ .....</b>	<b>97</b>
I. Memurların Maaşları ve Yaşam Standartları .....	97
A. Yeni Maaş Sisteminin Gelişmesi ve Karşılaşılan Sorunlar .....	97
1. Balıkesir'li Memurlar ve Maaş Sistemi .....	97
2. Nakdî Maaş Sisteminin Sorunları .....	106
B. Memurların Yaşam Standartları .....	109
II. Memurların Yer Değiştirme Nedenleri .....	112
III. Bir Motivasyon Aracı Olarak Rütbe, Nişan ve Madalyalar .....	117
A. Memurlara Verilen Rütbeler .....	117
B. Memurlara Verilen Madalya ve Nişanlar .....	122
<b>SONUÇ .....</b>	<b>132</b>
<b>MEMURLARIN GÖREVLERİNE AİT LİSTE .....</b>	<b>136</b>
<b>BİBLİYOGRAFYA .....</b>	<b>179</b>
<b>EKLER .....</b>	<b>184</b>

## TABLÖLAR LİSTESİ

	<b>Sayfa</b>
Tablo 1. Balıkesir'deki Medreseler ve Müderrisleri.....	46
Tablo 2. 1305 Karesi Vilayet Salnamesine Göre Balıkesir'deki Sıbyan Mektepleri.....	50
Tablo 3. Balıkesir Rüşdiye Mektebi Personeli ve Öğrenci Sayısı.....	51
Tablo 4. Balıkesir İdâdi Mektebi Personeli ve Öğrenci Sayısı.....	52
Tablo 5. Balıkesirli Memurların Mezun Olduğu Okullar .....	53
Tablo 6. Balıkesirli Memurların Bildikleri Diller.....	54
Tablo 7. Taşra Yöneticilerinin Maaş ve Dereceleri.....	102
Tablo 8. Bir Kazada Bulunan Memur ve Maaşları.....	103
Tablo 9. Balıkesirli Memurların İlk Görevlerine Ait Maaşları.....	104
Tablo 10. Balıkesir'li Memurların Son Görevlerine Ait Maaşları.....	105
Tablo 11. Balıkesirli Memurların Aldığı Rütbe ve Payeleri .....	120



**RESİMLER LİSTESİ**

	<b>Sayfa</b>
Resim 1. Tahlisiye Madalyası Ön ve Arka Yüzü.....	125
Resim 2. Gümüş Yunan Muharebe Madalyası Ön ve Arka Yüzü .....	126
Resim 3. Gümüş Liyakat Madalyası Ön ve Arka Yüzü .....	127
Resim 4. Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı .....	130
Resim 5. Dördüncü Derece Osmani Nişanı .....	131

**KISALTMALAR**

A. MKT. UM	Mektubi Kalemî Umum Vilayet
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
bkz	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cilt
Çev.	Çeviren
DH. EUM. MEM	Dahiliye Nezareti Memurin Kalemî
DH. MKT	Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî
DH. SAİD	Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi
H	Hicri
Haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
İ. DH	İrade Dahiliye
İ.TKS	İrade Tekaüt Sandığı
İ.TNF	İrade Ticaret ve Nafia
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
R.	Rumi
S	Sayı
s	Sayfa
TCTA	Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi
TDTD	Tarih Dünyası Tarih Dergisi
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd	Ve diğerleri
Y.A. HUS	Yıldız Tasnifi Sadaret Hususi Maruzat

## **I. PROBLEM**

Osmanlı Bürokrasisindeki değişim ve dönüşüme bağlı olarak, memur ve büro sayısı gittikçe artmış, II. Abdülhamid devrinde mevcut memur sayısı yaklaşık olarak 35.000'e kadar ulaşmıştır. Bürokrasinin hacmindeki bu büyüme, beraberinde resmi personelin takibini gerektirmiştir. Bu maksatla memurları bir kayıt altına alabilmek için 1879'da Sicill-i Ahvâl Komisyonu kurulmuştur. Ancak 1909'a kadar 92.137 kişi ve 17 ciltten oluşan bu devasa koleksiyon son yıllarda yapılan pek çok çalışmaya rağmen, hacmi sebebiyle, tam manasıyla incelenememiştir. Bunda tasnifin alfabetik olması, bazı memur kayıtlarının tam olmaması gibi pek çok faktör etkili olmuştur. Bu türden yapılacak araştırmalar, Sicill-i Ahvâl kayıtlarındaki memur özgeçmişlerinin ve XIX. yüzyılın son çeyreğindeki bürokratik yapılanmanın gün yüzüne çıkmasını sağlayacaktır. Bundan hareketle, bu araştırmada, Balıkesir doğumlu memurların çözümlemesi yapılmıştır.

## **II. AMAÇ**

Bu araştırmanın amacı, Balıkesir doğumlu memurlar ekseninde, taşra memurlarının istihdamı, tahsil durumları, maaşları, ödül ve cezalarıyla ilgili çözümlemelerle, hem son dönem taşra bürokrasisi hakkında bilgi verebilmek, hem de Balıkesir'li memurların özgeçmişlerini tespit ederek, yerel tarihe bir nebze de olsa katkı sağlayabilmektir.

## **III. ÖNEM**

Osmanlı Devleti'nin son dönemine ait çok önemli bilgiler ihtiva eden ve bir biyografi hazinesi olan Sicill-i Ahvâl Defterleri'nin bu türden yapılacak çalışmalarla aydınlığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu maksatla, Balıkesir'li memurlar ve onların taşra bürokrasisi içerisindeki konumları ortaya konularak, Osmanlı Devleti'nin son dönem memurlarından bir kesit sunulmaya çalışılmıştır.

## **IV. VARSAYIMLAR**

Sicill-i Ahvâl Defterleri temel alınarak yapılan bu çalışmayla, Balıkesir'li memurların özyaşamları ve memuriyet serüvenlerine dayanarak, taşra bürokrasisi hakkında özelden genele bir çözümleme yapılabileceği varsayılmıştır.

## **V. SINIRLILIKLAR**

Araştırma konusu, Balıkesir doğumlu memurların; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Sicill-i Ahvâl Defterleri'ndeki kayıtlarıyla, ilgili tasniflerdeki vesikalar ve tetkik eserlerden elde edilen malumatla sınırlıdır.

## **VI. YÖNTEM**

Konunun araştırılma sürecinde, sosyal bilimlerin temel ilke ve yöntemleriyle, tarih metodolojisinin kurallarına bağlı kalınarak, Sicill-i Ahvâl Defterleri ve arşiv belgelerinden elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında, Sicill-i Ahvâl Komisyonu ve Sicill-i Ahvâl Defterleri hakkında yapılan çalışmalar incelenerek konu hakkında gerekli malumata sahip olunmuştur. Bu aşamadan sonra, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Sicill-i Ahvâl Defterleri taranarak, konuyla ilgili belgelere ulaşılmıştır. Bu belgeler, arşivdeki başka belgeler ve tetkik eserlerden elde edilen bilgilerle desteklenmiştir. Belgeler daha sonra alfabetik sırayla okunarak, üzerinde gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak tüm bu belgelerden elde edilen verilerle, Balıkesir'li memurların özgeçmişleri ve Hamidiye bürokrasisi içerisindeki görev alanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sicillerde, genellikle memurların mesleki gelişim çizgilerinden bahsedilirken, hicri ve rumi iki farklı tarih mevcut olduğundan sadece hicri tarihin miladi karşılığı verilmiştir. Ancak okunmayan durumlarda rumi takvim, miladiye çevrilmiştir. Tarih çevirme işlemleri, Türk Tarih Kurumu'nun internet sitesindeki Tarih Çevirme Kılavuzu kullanılarak yapılmıştır.

## KAYNAKLAR

### A. Arşiv Kaynakları:

1. Sicill-i Ahval Komisyonu Defterleri: Osmanlı Devlet teşkilatında görev alan memurlara ait, vazifeleri süresince hâl tercümelerine konu olan, özel hâller veya memuriyet esnasındaki hâller, tarihi seyr, ahlâk ve gidişat gibi durumların, resmî belgelerin kaydedildiği defterlerin tescili işlemine Sicill-i Ahvâl, meydana gelen defterlere de Sicill-i Umumî Defterleri adı verilmiştir.

Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kurulup çalışmaya başladığı 1879 tarihine gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde vazifelilerin sicillerini bir defterde toplayan büro hizmetlerine rastlanmamaktaydı. "Sicill-i Ahvâl Komisyonu" ile başlayan sicil çalışmaları; H. 1314/M. 1896'da bu komisyonun lağvı ile yerine kurulan "Memurîn-i Mülkiye Komisyonu"na, hiç bir daireye bağlı olmadan yürütülmüştür. H. 1326/M. 1908 yılında II. Meşrutiyeti müteakip Memurîn-i Mülkiye Komisyonu kaldırılarak "Sicill-i Ahvâl İdâresi" adı altında yeniden, fakat Dahiliye Nezareti teşkilatı içinde teşekkül ettirilmiş, böylece ayrı bir daire kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam eden Dahiliye Nezareti Memurîn ve Sicill-i Ahvâl İdâresi'nin tescil işlemleri, bu defterlere zeyl olacak şekilde ilave edilmiş, Memurîn Muamelât Dosyaları hâlinde tanzim edilerek saklanmıştır.

Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kurulmasından itibaren mülkî ve adlî memurlardan 1909 yılına kadar süren bir zaman dilimi içinde 92.000 memurun sicil kayıtları 201 defterde toplanmıştır. (18 numaralı defter 2 adettir).

Sicill-i Ahvâl Defterleri'nde biyografi sahiplerinin ismi, mahlâsı veya künyesi, babası memurînden ise memuriyetinin rütbesi, önde gelen kimselerden ise hangi sülaleye mensup olduğu, göreve başlayışları, tahsil durumları, liyakat ve ehliyet dereceleri, varsa azil, tayin ve muhakemeleri, gayrimüslim uyuğundan ise, milliyeti kaydedilmiştir. Memur adlarına göre alfabetik olarak tanzim edilmiş olan 17 cilt fihristi vardır<sup>2</sup>.

Bu çalışmanın temel kaynağını oluşturan Sicill-i Ahval kayıtları içerisinden Balıkesir doğumlu memurlar tek tek tespit edilmiştir. Tespit edilen bu memurlardan en yaşlısının doğum tarihi H. 1228/ M. 1813 iken; en gencinin ise, H. 1309/ M. 1892'dir.

<sup>2</sup> Yusuf İhsan Genç, Osman Yıldırım, Nazım Yılmaz, Mustafa Küçük, Sinan Satar, İbrahim Karaca; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İkinci Baskı, İstanbul, 2000, s. 240- 241.

2. Mektubi Kalemi Umum Vilayet: 1864 yılında Osmanlı Devleti'nde eyalet sisteminde vilayet sistemine geçilmiştir. Böylece imtiyazlı eyaletler için hazırlandığı gibi, diğer vilayetler için de Bâb-ı Âlî evrak odasında müstakil kayıt defterleri hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar tutulan bu defterlerde memurlara verilen nişan ve madalyalara dair bilgiler yer almaktadır<sup>3</sup>. Bu defterlerden, mutasarrıf aile ile ilgili olanları taranmıştır.

3. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi: Dahiliye Nezareti bünyesinde bulunan Mektubi Kalemi, 1888'de müstakil hale gelmiştir. Mektubi Kalemi defterleri, H. 1293-1329/ M. 1876- 77/ 1911 tarihleri arasında kapsar<sup>4</sup>. Bilgisayar ortamından taranan bu belgelerle, memurların maaşları, harcırahları, terfileri ve yer değiştirmeleri gibi hususlar takip edilmiştir.

4. İrade Dahiliye: Padişahın emri, fermanı, arzusu manasına gelen irade; önceleri, herhangi bir konuda padişahın görüşüne gerek duyulduğunda, konunun özeti kendisine sunulur, O da bu telhise kısaca fikrini yazardı. 1832'den sonra ise arz tezkireleri Serkatib-i Şehriyari adı verilen, padişahın hususi başkatibine hitaben yazılırdı. Başkatip bunu padişaha okur, fikrini belirten padişahın isteği, arz tezkeresinin altına ve eğişik olarak başkatip tarafından sadrazama hitaben yazılırdı. İşte bu şekilde irade denmiştir. Meşrutiyet'ten sonra bu usul bırakılmıştır<sup>5</sup>. İradelerden ise bu araştırmayla ilgili şahısların; rütbe terfileri, becayişleri, izin işlemleri ve bazı suistimaller konularında yararlanılmıştır.

5. İrade Tekaüt Sandığı: Bu tasniften de memurların emeklilikleri takip edilmiştir.

6. Yıldız Tasnifi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı: Sadaret makamının yapılan işlerin sonuçları, içte ve dıştaki bazı mesele ve olaylar hakkında padişaha bilgi vermek amacıyla, saraya takdim ettiği hususi maruzatı içerir<sup>6</sup>. Bunlar içerisinde üst düzey memurları ilgilendiren hususlar araştırılmıştır.

## **B. Salnameler:**

Genel olarak geçmiş yılların veya bir yılın bütün olaylarını, her nevi icraatını, istatistik, ticaret, sanayi, ekonomi, tarih, fen ve biyografi bilgilerini özet halinde

<sup>3</sup> Mustafa Küçük, Mustafa Bayrak, Hacı Haldun Şahin, Osman Kurt, Mehmet Asil; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi*, Ankara, 1995, s. 16.

<sup>4</sup> Yusuf İhsan Genç vd. *a.g.e.*, s. 238- 240.

<sup>5</sup> Yusuf İhsan Genç vd. *a.g.e.*, s. 311.

<sup>6</sup> Yusuf İhsan Genç vd. *a.g.e.*, s. 365.

düzenlenip, sunulduğu eserlere verilen addır. İlk kez Tanzimat'tan sonraki yıllarda, devlet tarafından Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye adıyla, resmi olarak yayınlanmaya başlanmıştır. Umumi Salname veya Dersaadet Salnamesi de denilen bu salnamenin yanında, vilayet, nezaret ve resmi kurumlar, özel kurum ve kişiler tarafından da salnameler çıkarılmıştır<sup>7</sup>. Devlet salnameleri(yıllıkları) belirli bir yılda veya dönemde devletin, vilayetlerin, belli kurumların düzenlerini, görev paylaşımlarını, çalışanların derecelerini, sınıflarını, rütbelerini, nişanlarını, madalyalarını, isimlerini içeren; kısaca devleti, kamu kuruluşunu, belirli bir dereceye kadar ayrıntılarıyla halka sunan periyodik yayınlardır. 1888'den itibaren, Sicill-i Ahval Komisyonu Umumisi'ne, önemli bir ek görev olarak, Devlet Salnamesini noksansız olarak hazırlama görevi verilmiştir<sup>8</sup>.

Bu çalışmada, müstakil olarak yayınlanan Karesi hakkındaki H. 1305/ M. 1887-88 tarihli tek yıllık olan Karesi Vilayet Salnamesi kullanılmıştır.

### **C. Tetkik Eserler:**

Balıkesirli Mülki Görevlileri, doğrudan doğruya konu olarak ele alan bir çalışmaya bugüne dek rastlanmamıştır. Bununla birlikte, sayıları birkaçı geçmeyen Balıkesirli memurlardan, bazı tetkik eserlerde bahsedilmiştir. Bunlar, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Karesi Meşahiri* ve Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserleridir.

Bunların dışında kalan eserler doğrudan Balıkesirli Memurlarla ilgili olmadığı için onlara burada yer verilmemiştir.

<sup>7</sup> Hasan Duman, *Osmanlı Yıllıkları*, İslam Tarih Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi, İstanbul, 1982, s. 18- 25.

<sup>8</sup> Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879- 1909)*, Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 80.

## GİRİŞ

### II. ABDÜLHAMİD DEVRİ BÜROKRASİNİN DEĞİŞİMİ VE SİCİLL-İ AHVÂL KOMİSYONU (1879 -1909)

II. Mahmud ve Tanzimat dönemleri, idarî, siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik yönlerden büyük değişimlerin ve gelişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Osmanlı Devleti genelinde, mülkî, askerî tüm alanlarda<sup>9</sup> merkeziyetçi düzenlemelerin hakim olduğu XIX. yüzyıl; nezaretlerin ve nezaret meclislerinin teşekkül ettiği, uzmanlaşmanın başladığı ve gelişerek değiştiği bir dönemdir. Dönemin en dikkat çeken özelliklerinden birisi, sivil bürokrasinin idarede söz sahibi olmaya başlamasıdır. Büyük bir dönüşümün ifadesi olan bu süreçte, Osmanlı Devleti'nin idarî yapısında, hacminde ve üyelerinin görevlerinde meydana gelen değişiklikler sivil bürokrasinin (kalemiye) genel dokusunu da değiştirmiştir. Konsolosluk ve diplomatik hizmetlerin genişlemesiyle, deniz aşırı ülkelere de yayılan sivil bürokrasi, yine aynı dönemde oluşturulmaya çalışılan yeni taşra idaresinin temel yükümlülüğünü de üstlenerek, eyaletlerdeki durumunu kurumsallaştırmıştır<sup>10</sup>.

Mülkiyedeki büyüme ve değişimin yansıması olarak devletin personel politikası da değişmiştir. Padişah hakimiyeti ve merkezileşmeyi en üst düzeye taşıma gayesiyle II. Mahmud tarafından 1830'lu yıllarda yapılan reformlar, sivil bürokrasiyi şekillendirerek, azami kontrol sağlayabilecek bir şekilde yeniden örgütlemiştir. Nezaretlerin kurulmasıyla, Avrupaî tarzda bir yönetim modeli benimsenerek, idarî alanlarda yapılan reformlar da yeni personel politikasının temellerini atmıştır. Batılı devletlerinkine benzer bir bürokrasi oluşturabilmek için, Nezaretlerle birlikte, Dâr-ı Şuray-ı Bâbîâli ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye gibi organlar da kurulmuştur. Tüm bu çabaların boşa gitmemesi için, mülkiyede ortak bir derece ve terfi sistemi oluşturmak gerekmektedir. Bu yönde yapılan reformlarla, mülki derecelerde bir hiyerarşi oluşturma ve buna göre sıralanan resmî hitap şekilleri gibi yeni oluşumlar, mülkiyeye yeni bir görünüm ve daha net olarak tanımlanabilen bir kimlik kazandırmıştır<sup>11</sup>.

<sup>9</sup> Taşradaki sosyal, ekonomik, kültürel değişimler için bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

<sup>10</sup> Carter V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Bâbîâli (1789- 1922)*, Çevirenler Latif Boyacı-İzzet Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 57.

<sup>11</sup> Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform*, s. 120-125.



Kalemîyenin, Mülkiyeye dönüşümünü sağlayan, Tanzimat'la birlikte başlayan bu süreçte köklü değişikliklere neden olan pek çok yasalar çıkarılmıştır. Bu dönüm noktalarından birisi de Islahat Fermanı'nın personel politikasıyla ilgili maddeleridir. Gayrimüslim Osmanlı uyruklarının imtiyaz ve muafiyetlerine dair maddelerle, gayrimüslimlerin askerlikte miralaylığa, sivil memuriyette de birinci sınıf rütbeleri yükselebilmelerine imkan tanıyan bu fermanla birlikte, merkez ve taşrada, sivil bürokraside yer alan gayrimüslimlerin sayısında büyük bir artış görülmüştür.

Tüm bu gelişmelere kadar, Osmanlı Devleti'nde memur olabilmek için konulmuş ciddi kriterler yoktu. Memurlar, gelişigüzel seçilip, tayin edilmekte, tayinlerde rüşvet, hatır, gönül ön planda tutulmaktaydı. Bunların yanı sıra memuriyet vazifeleri, yetkileri, sorumlulukları tam olarak tespit edilmediği gibi, özlük hakları da teminat altında değildi. Bu bakımdan, yapılan yeniliklerin başarılı olabilmesi için, memurluğun bazı esaslara bağlanarak, derece derece görev ve sorumluluklarını belirlemek gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin idari yapısında merkeziyetçi bir yaklaşımla hazırlanan, eyaletlerin vilâyet olduğu 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'nde bu düzenlemelerin yapılmasının üç nedeninden birisinin, bürokrasinin her kısmının merkeze bağlanması ve yürütme gücüne işlerlik kazandırmak olduğu belirtilmekteydi<sup>12</sup>. Bu nizamnâme ile, mülkiye memurlarının validen nahiye müdürlerine, muhtara kadar olan kademelerine göre yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir. İlkinden daha fazla merkeziyetçilik anlayışıyla çıkarılan 1871 Vilâyet Nizamnâmesiyle de memurların mahkeme edilmeleriyle ilgili esaslar belirlenmiştir. 1873 tarihli kararname ile de maaş ve harcırahlarla ilgili hükümler karara bağlanmıştır<sup>13</sup>.

Merkeziyetçi yönetim anlayışını yerleştirip, yaygınlaştırmak için yapılan bu hamleler, II. Abdülhamid ile birlikte zirveye çıkmıştır. II. Mahmud'un ölümünden sonra, Bâbîâli'de güçlü bürokratların işbaşında olması ve gücü sarayda toplayacak nitelikte hükümdarların olmaması, dengeleri Bâbîâli ve sivil bürokrasi lehine değiştirmiştir. Bu durum, sivil bürokrasinin gelişmesinin başlıca sebebidir. II. Abdülhamid, Sultan II. Mahmud'un izinden giderek, devleti merkezileştirme çabası içine girmiştir. Hatta bu durumu memuriyeti dahi bir kontrol mekanizması haline getirecek kadar ileri götürmüştür. Bu amaçla ilk önce merkezden başlayarak, kökeni

<sup>12</sup> İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840- 1880)*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 55.

<sup>13</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1983, s. 161.

yüzyılın başlarına dek inen, padişah ile bürokratlar arasındaki nüfuz ve yetki mücadelesini, yani sivil bürokrasiden yana olan dengeleri, saray lehine bozarak, Bâbîâlî'yi devre dışı bırakmış ve tüm yetkileri tekrar sarayda toplayarak, sarayı devlet işlerinin merkezi haline getirmiştir. O'nun bu icraatı, gerek kendi döneminde gerekse daha sonraki dönemlerde en çok eleştirildiği konulardan birisi olmuştur<sup>14</sup>.

Saltanatının başından itibaren, idarenin niteliğini iyileştirmek için çabalayan II. Abdülhamid, parlamentonun ilk oturumunda yaptığı açılış konuşmasında, memurların genelinin görevleri ve tekaüt haklarıyla ilgili bir yasa tasarısı üzerinde önemle durduğunu ifade ederek, konuya atfettiği önemi belirtmiştir. Memurların seçimi ve eğitimi konusuna bilhassa eğilerek, 1859'da açılan *Mülkiye Mektebi*'ni mülki kadrolara personel yetiştirmek amacıyla, *Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne* adıyla genişletmiştir<sup>15</sup>. Kanûn-i Esâsî ile de memurlar ile ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Memurların yükümlülükleri, hak ettikleri memuriyetlere atanmaları, terfileri, yargılanmaları, azillerini gerektiren durumlar, istifa etmedikçe veya devletçe, “sebeb-i zarûri”<sup>16</sup> görülmedikçe azil edilmeyecekleri, görevden alınanların tekaüt ve mazuliyet maaşlarına<sup>17</sup> hak kazanmaları, rütbe tahsisleri gibi özlük haklarına dair hususlara yer verilmiştir.

II. Abdülhamid'in tahta çıkışında yapmış olduğu konuşma ile onu izleyen girişimleri, yönetimin yeniden düzenlenmesiyle ilgili yeni bir devrin başladığının en büyük kanıtıydı. Bu merkezîyetçi anlayışla, sivil bürokrasiyi etkin bir şekilde siyasî kontrol altına alma çabasında olacağı aşikardı. Ancak, personelin takibi babındaki en önemli iş, 13 Safer 1296/ 5 Şubat 1879'da “*Sicil-i Ahvâl Komisyonu*”nun kurulmasıdır. O'nun emriyle, saltanatı döneminde ilk kez tutulmaya başlanan Sicil-i Ahvâl Kayıtları ile devletin neresinde görev yaparsa yapsın, Osmanlı uyruğu olan şer'îyye, askeriye ve zaptiye dışında kalan, dahiliye, mülkiye, adliye, maliye, evkaf vb. gibi dairelerdeki bütün personelin, en büyüğünden en küçüğüne kadar hepsinin

<sup>14</sup> Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, İletişim Yayınları*, 1. Baskı, İstanbul 2004, s. 165-167.

<sup>15</sup> Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform*, s. 192.

<sup>16</sup> Buradaki devletçe “sebeb-i zarûri” görülmedikçe memur azil edilmeyecek ifadesini, keyfiyete açık kapı bırakan bir ifade tarzı olarak değerlendirmek mümkündür.

<sup>17</sup> Ancak pratikte tekaüt ve mazuliyet maaşlarının verilmesinde pek başarılı olunduğu söylenemez. Bu çalışmada incelenen 109 Balıkesir'li memurun sicil-i ahval kayıtlarına göre, sadece mutasarrıf, mektupçu gibi görevlerde bulunan birkaç tanesi bu haklardan yararlanabilmiştir.

biyografisi ve mesleki gelişim çizgisinin kaydı tutulmaya başlanmıştır<sup>18</sup>. Osmanlı devlet personel rejiminde bir reform niteliği taşıyan bu komisyonun teşkili, o zaman kurulan, oldukça modern kontrol yöntemlerinden birisiydi.

Bu alanda yine II. Abdülhamid döneminde, Sicill-i Ahvâl Komisyonu kurulmadan önce bazı denemeler yapılmıştır. Ahmed Cevdet Paşa'nın Dahiliye Nâzırlığı sırasında nezâretin bünyesinde "Memûrin Kalemi Müdürlüğü" ismiyle kurulan bir müdürlük tarafından mülkiye memurlarının sicilleri kaydedilmeye başlanmıştır. 26 Mart 1877'de kurulan Memûrin Kalemi Müdürlüğü'nün görevi: Mülkiye ve kalemiye memurlarının kökenlerinden başlayarak, nerelerde görev yaptıklarını, istihdam sürelerini ve ne şekilde hizmet ettiklerini "sicil-i mahsus" a kaydederek, ihtiyaç olduğunda kayıtların incelenmesini sağlamaktır. Ayrıca memurların azil ya da tayin olacaklarla, kanunen cezalandırılacakların isimlerinin üst tarafına işaretlenmesi gerekmektedir. Tekaütlüğe hak kazananlar hakkında da gerekli işlemleri yapmakla görevliydi. Memûrin Kalemi Müdürlüğü öncelikli olarak kaza kaymakamlarından başlayarak onların sicillerini oluşturmaya çalıştıysa da Memûrin Kalemi Müdürlüğü yanında, kaza kaymakamlarına atanacakların ehliyetli ve iktidar sahibi kişilerden seçilmesi için kurulan "*İntihâb-ı Kaymakamlar Komisyonu*" istenilen amaca hizmet etmede yeterli olamamıştır. Neticede, Bâbîâli'de kaza kaymakamlarının seçimi için biyografileri inceleme ve araştırmakla görevli komisyonun işlerinin yoğunluğu nedeniyle, memurların biyografilerini inceleyerek, sicill-i ahlâk tanzimi işini yapamayacağı anlaşıldığından, düzenlenecek özel bir talimat ile bu görevi yürütmek için başka bir komisyonun kurulmasının daha faydalı olacağı düşünülerek ilk önce Bâbîâli'de muvakkat Sicill-i Ahvâl Komisyonu kurulmuştur. Daha sonra daimi hale getirilen komisyon, Dahiliye Nezareti bünyesinde çalışmalarına devam etmiştir. Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun alt birimleri olarak merkez dairelerde sicil-i ahvâl şubeleri, taşra teşkilatı olarak da vilâyetlerde ve müstakil livalarda sicil-i ahvâl husûsi komisyonları oluşturulmuştur. 5 Aralık 1893 tarihine gelindiğinde elli altı sicil şubesinin tek makamı

<sup>18</sup> Atila Çetin, "Sicill-i Ahval Defterleri ve Dosyaları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Haziran 1992/66, s.34 vd. ; bkz. Makalenin genişletilmiş hali için, Atila Çetin, "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma", *TC Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıflar Dergisi XXIX*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2005, s. 89 vd.

konumunda olan Sicill-i Ahvâl Dairesi, işlerinin türüne göre “tedkikat”, “tescilat”, “evrak” kalemleri adıyla, imkansızlıklar içinde çalışan, üç şubeden oluşmaktaydı.<sup>19</sup>

Esas görevleri dört kısma ayrılan Tescilat Kalemi'nin ilk ve en önemli görevi, vukuat idi. Vukuat, göreve başlayan bir memurun meslek serüveni boyunca terfi, rütbe, nişan, ceza, görev değişikliği, ilave memuriyetler, maaş artışı, azalması, azil, tekaüt, istifa gibi tüm gelişmeleri takip etmesi göreviydi. İkinci görevi, bütün tercüme-i ahvâl varakalarını ve vukuat zeyillerini esas defterlerine aynen ve harfiyen kaydederek, numaralarını yazmak; memurların adet, sınıf ve derecesi, milliyet, kavmiyet, tabiiyetleri hakkında istatistik tutarak “hülâsatü'l kuyûd” (istatistik) düzenlemektir. Üçüncü görevi de vukuâtтан çıkan zeyiller üzerine memurların azil ve tayinlerini, rütbe ve nişanlarını, memuriyet değişikliklerinden babalarının isimlerine kadar pek çok bilgiyi işledikleri “fihrist muamelesi” idi. Dördüncü ve son görevleri ise, devlet dairelerinden ve sahipleri tarafından istenen birinci sınıftan tescil edilen ve ait olduğu şubelerle komisyonlara gönderilmesi gereken tercüme-i ahvâllerin onaylı suretlerini kopyalamaktı. Tedkikat Kalemi de her türlü tercüme-i hâl evrakının araştırılması ve özetlenmesiyle eldeki bilgilerin resmî kayıtlara uygun olup olmadığını tespit ederdi. Ayrıca Sâlnâme-i Umûmî'yi düzenlemek de bu kalemin görevleri arasındaydı. Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun son şubesi olan Evrak Kalemi, gelen ve giden evrakı kaydetmek, ilgili yerlere sevk etmektir<sup>20</sup>.

Devletin istihdam ettiği personel hakkında bilinmesi gereken bilgilere sahip olabilmek ihtiyacı neticesinde kurulan Sicill-i Ahvâl Komisyonu, kurulmasından itibaren mülki ve adli memurlardan 1909'a kadar süren zaman dilimi içerisinde 92.137 devlet memurunun sicil kayıtları 200<sup>21</sup> adet büyük boy sicil defterinde toplanmıştır. Bu kaynak, personelin tayin, terfi, azil, vb. konularda devlet hizmetlerine büyük yarar sağlamıştır<sup>22</sup>. 1877'den 1909'a ve bir ölçüde bu tarihten Osmanlı Devleti'nin çöküşüne

<sup>19</sup> Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879- 1909)*, Der Yayınları, İstanbul 2004, s. 8- 17.

<sup>20</sup> Sarıyıldız, *a.g.e.*, s. 17- 22.

<sup>21</sup> 92.137 memurun sicil kayıtları 201 adettir. Ancak 18 numaralı defter iki tanedir. Bkz. Yusuf İhsan Genç, Osman Yıldırım, Nazım Yılmaz, Mustafa Küçük, Sinan Satar, İbrahim Karaca; *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, 2. Baskı, İstanbul 2000, s. 241; Findley ve Talip Mert bu defterlerin sayısını 196 olarak vermiştir. (bkz. Findley, *Kalemiden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çeviren Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 1996, s. 374; bkz. Talip Mert, “Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizâm-nâmeler I”, *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2000, s.97.

<sup>22</sup> Atıla Çetin, “Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma”, *TC Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıflar Dergisi XXIX*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları., Ankara 2005, s. 89 vd.

kadar oldukça istikrarlı işleyen bir kayıt sistemiyle tutulan –bazıları 1887’de yaşlı olan kişilere ait- bu sicillerin birkaç memur kuşağını kapsadığı tespit edilmiştir. Ancak kaydedilenlerin büyük bir çoğunluğu Sultan Abdülhamid döneminde hizmet etmişlerdir. Bu sicillerden bazıları mükerrer olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu sayının tekrar yazılanlar çıkarıldığında 70.000 civarında olduğu tahmin edilebilir<sup>23</sup>.

1877 civarında temelleri atılan Sicill-i Ahvâl sistemi, 1879’da memurları iki sınıf olarak kabul eden bir işleyiş tarzı kazanmıştır. Bunlar, atanmaları irade-i seniyye gerektiren üst düzey memurlardan oluşan birinci sınıf ve atanmaları bazı hallerde nazır ya da vali gibi amirlerin yetkisiyle olan memurları oluşturduğu ikinci sınıftır. İki sınıfı ilk kez tanımlayan 1879 tarihli Sicill-i Ahvâl Talimatnamesi, hangi memurların birinci sınıfa dahil olduğunu açık bir şekilde belirlememekteydi. Daha sonraları II. Abdülhamid devrinde yapılan atamalar göstermektedir ki, asıl ayırımın yalnızca padişah iradesinin yeterli olmayıp padişahın doğrudan doğruya ilgilendiği ve genellikle kendi başına karar verdiği birinci sınıf memurların atamalarıyla aday gösterme işini atama kurallarına ya da, en önemsiz hallerde, sorumlu amirlerine bıraktığı ikinci sınıf makamlara getirilecek adayların atamalarında olduğu görülmektedir<sup>24</sup>.

Memurların bu şekilde kategorize edilmesi, Sicill-i Ahvâllerin aldığı biçimi belirlemiştir. Birinci sınıf memurların kayıtlarının Sicill-i Ahvâl Komisyonu’nun tuttuğu “*sicil-i umumi*”’ye işlenmesi gerekiyordu. İkinci sınıf memurların kayıtları ise önce ilgili nezaretin tuttuğu “*sicill-i hususi*”’ye işlendikten sonra, “Sicill-i Umumi”’ye işleniyordu. Kısacası sicill-i umumi, tercüme-i hâl varakaları Sicill-i Ahvâl Komisyonu tarafından incelenen ve tescil edilen birinci sınıf memurlarla, tercüme-i hâl varakaları sicil şubeleri ve hususi komisyonlarca incelenen ve tescili yine aynı komisyon tarafından yapılan ikinci sınıf dahil olmak üzere bütün Osmanlı memurlarının sicillerini kapsamaktadır. II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesiyle umumi sicil tutma usulüne son verilmiştir<sup>25</sup>.

Osmanlı Devleti’nin son dönemleri için çok önemli bilgiler içeren bu defterler, Ahmed Cevdet Paşa’nın öncülüğünde tutulmaya başlanmıştır. Bu sebeple, örnek teşkil

<sup>23</sup> Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çeviren Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 1996, s. 22; Ayten Ardel ise çalışmasında bu sayıyı tahmini 65.000 olarak vermiştir. ( bkz. Ayten Ardel, “Sicil-i Ahvâl Defterleri’ndeki 19. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde Üsküdar Doğumlu Osmanlı Bürokratlar”, *Üsküdar Sempozyumu II*, Bildiriler, C. II, Mart 2005 İstanbul, s. 513.

<sup>24</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 373.

<sup>25</sup> Sarıyıldız, *a.g.e.*, s. 29.

etmek için olsa gerek ki ilk sicil dosyası da O'nun adına düzenlenmiştir<sup>26</sup>. Ancak ilk zamanlarda kullanılan "Sicill-i Ahlâk" tabirinin daha sonra "Sicill-i Ahvâl" olarak değiştirilmesi<sup>27</sup>, bu komisyonun kuruluş amacı hakkında gerekli ip uçlarını vermektedir.

Memurların özgeçmişini niteliğinde olan bu belgeler, zaman içinde ufak bazı değişikliklere uğrasalar da genel olarak cevaplanması istenen sorular şu başlıklardan oluşmaktaydı:

1. Memurun ismi, varsa şöhreti, babasının adı ve mesleği,
2. Doğum yeri ve tarihi,
3. Okuduğu okullar, aldığı dersler, diploması olup olmadığı, konuştuğu veya katiplik görevlerini (tekellüm ya da kitabet) yerine getirebileceği yabancı diller; varsa basıla eserleri (elifat) ve bunların konuları,
4. Devlet hizmetine girdiği yaş ve tarihi, maaşlı olarak mı yoksa mülazemeten mi başladığı, bulunduğu makamlar, aldığı rütbe ve nişanlar, her bir görevinde ne kadar maaş aldığı, ne süreyle görev harici kaldığı, bu süre içinde mazuliyet aylığı alıp almadığı, eğer aldıysa miktarı, tekaüt maaşı bağlandıysa miktarı,
5. Çalıştığı kalemde ayrılma (infisal) nedeni, varsa hakkındaki şikayetleri, yargılandıysa. Suçlu olup olmadığı, cezalandırılıp cezalandırılmadığı, beraatine dair belgenin olup olmadığı gibi oldukça geniş kapsamlı malumatı içerir.

Sicill-i Ahvâl Defterleri koleksiyonu, muhteva bakımından son dönem Osmanlı memurlarının biyografileri ve dönemin personel politikası bakımından en önemli kaynakların başında gelir. Ancak oldukça ayrıntılı gibi görünen bu biyografilerin eksiksiz ve kusursuz olmadığı da bir gerçektir. Özellikle 1879'dan 1885'e kadar olan dönemde memurların Sicill-i Ahvâl komisyonuna verdikleri biyografileri, hiçbir incelemeye tabi tutulmadan ve resmi belgelerle doğrulukları kanıtlanmadan sicile geçirilmiştir. Bunun sonucunda da sicil kayıtlarında memurlarla ilgili bilinmesi gereken pek çok durum, karanlıkta kalmıştır. 1885'ten itibaren ise, daha derinlemesine incelemeler yapılmaya başlanmıştır; 1888'den itibaren de memurların verdikleri

<sup>26</sup> Talip Mert, "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizâm-nâmeler I", *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2000, s.97.

<sup>27</sup> Çetin, *a.g.m.*, s. 89.

biyografilerdeki malumatın doğruluğu ve tam olup olmadığı, resmi belgelerle karşılaştırılarak, doğrulandıktan sonra tescil edilmiştir<sup>28</sup>.

1879'da Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kurulmasıyla başlayan personel politikasındaki değişim rüzgarı, II. Abdülhamid devri boyunca tüm hızıyla devam etmiştir. 1881'de *Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekaiüt Nizamnâmesi* yayınlanmıştır. Bununla, kesintilerle finanse edilen emekli aylığı uygulamasından başka, yolsuzlukla suçlanan memurlarla ilgili soruşturma ve kovuşturmayaya yönelik önlemler getirilmiştir. Çeşitli hükümet organlarında memur alım ve tayinleriyle ilgilenecek *İntihab-i Memurin Komisyonları* kuruldu<sup>29</sup>.

Mali olarak büyük bir çöküntü içinde olan Osmanlı Devleti, 1877- 78 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla devam eden süreçte içeride ve dışarıda çok zor bir dönemden geçmekteydi. Batılı devletlerin Osmanlı'nın içişlerine etkilerinin arttığı, devlet otoritesinin bazı vilâyetlerle sınırlı kaldığı ve mülki idarede yabancı müdahalesine açık hale getirildiği bir dönemde, devletin kurtuluşu, ehil bir bürokrasinin yapacağı idarî reformlarda görülmüştür. 1895 Mayıs'ında İngiltere, Fransa ve Rusya, Bâbîâlî'ye verdikleri ortak nota ile ıslahat yapılacak vilâyetlerin sınırlarını çizmişlerdi. Böylece "Vilâyet-i Sitte" meselesi doğmuştu. Verilen bu notada, vilâyetlerin yeniden düzenlenmesi, valilerin tayini sırasında büyükelçilerin onayının alınması, valilerin Müslim ve gayrimüslimlerden tayin edilmesi, vali hangi dindense, yardımcısının karşı dinden olması, mutasarrıflıkların ve kaymakamlıkların bir kısmına gayrimüslimlerin atanması, mülki taksimatta değişiklikler gibi Osmanlı Devleti açısından çok ağır şartlar içeren bu nota ilk başta kabul edilmediyse de, 1895 Ermeni ayaklanmasının getirdiği olumsuz hava ile yapılan görüşmeler sonucunda bu ıslahat projesi kabul edilmiştir. Bu sebeple, ıslahatların tüm vilâyetleri kapsaması, gayrimüslimlerin daha önce yer almadıkları görevleri atanacak olmaları ve mülki taksimatta yapılması gereken değişiklikler Batılı devletlerin müdahalelerini artacağına açıkça görülmesi üzerine, memur seçimi ve tayininde yeni bir yapılanmaya kaçınılmaz olmuştur. Bu ihtiyaç üzerine, memurların seçim, tayin, terfi gibi konularda görevli ve yetkili olan Memûrin-i İntihâb Komisyonu ile Sicill-i Ahvâl Komisyon-ı Umûmisi

<sup>28</sup> Sarıyıldız, *a.g.e.*, s. 168.

<sup>29</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 230- 232.

lağvedilip, yerine, bu iki komisyonun işini yürütmenin ötesinde, daha geniş yetkilerle donatılmış *Memurin-i Mülkiye Komisyonu*, 1896'da kurulmuştur<sup>30</sup>.

II. Abdülhamid'in memurlarla olan ilişkisi açısından özel komisyonların en önemlisi olan *Memurin-i Mülkiye Komisyonu*'nun, padişahın sivil bürokrasideki atama ve terfi mekanizmaları üzerinde hakimiyet sağlama merkezi bir rolü vardı. Bundan böyle, hem personel kayıt sistemi hem de mülki ve mali memurların atamaları bu komisyon tarafından denetlenecek, nezaretlerce aday gösterilecek memurlar, Sicill-i Ahvâl incelemesinden sonra saraya tavsiye edilecek, ardından irade-i seniyye ile atanacaklardı. Hesaplı olarak kurulmuş ve kanunca belirlenmiş yeni sistemler oluşturma ve geleneksel, patrimonyal sistemin devamı açısından faaliyetlerine devam eden bir yüce erkin kontrol sahasını genişletme yönündeki alışlagelmiş eğilimin örgütsel şekilde bir ifadesi olan *Memurin-i Mülkiye Komisyonu*, böylece Sultan Abdülhamid'in başka türlü sağlaması mümkün olmayan, personel faaliyetleri üzerindeki doğrudan kontrolü sağlamasına yönelikti<sup>31</sup>.

*Memurin-i Mülkiye Komisyonu*'nun 1908'de lağv edilmesine kadar, bu komisyon bünyesindeki Sicill-i Ahvâl İdaresi tarafından tutulan sicil kayıtları için bu tarihten sonra, Umumi sicil kayıtlarının yeniden düzenlenmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Bu tarihten sonra ise, kayıt işlemlerini yürütmesi için, Sicilli-i Ahvâl-i Me'mûrîn Komisyonu adıyla bir heyet kurulmuştur<sup>32</sup>.

II. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanûnî Esâsî'yle birlikte, sicil uygulamasında farklı bir usul ortaya çıkmıştır. Kanûnî Esâsî hükümlerine göre artık her daire memurunu kendisi seçeceğinden, umûmî sicillere gerek kalmamıştır. Böylece bu uygulamaya son verilerek, bundan sonra her memur için kendi dairesi tarafından husûsî sicil dosyaları oluşturulmasına karar verilmiştir. Umûmî sicillerin sona ermesiyle, memurların biyografilerinin özetleri ve sicil evrakı memur dosyalarında saklanmaya başlanmıştır. Artık memurların sicilleri, Sicill-i Ahvâl Defterleri olarak bilinen Umûmî Sicilleri geçirilmedi. 1914 tarihli yeni sicil nizâmnamesiyle de memurların ellerine, tasdikli tercüme-i hâl varakaları yerine, sicil cüzdanları verilmeye başlanmıştır<sup>33</sup>. Sicilli-i Ahvâl-i Me'mûrîn Komisyonu 1922 yılına kadar görevini sürdürmüştür<sup>34</sup>.

<sup>30</sup> Sarıyıldız, *a.g.e.*, s. 88- 89.

<sup>31</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 225- 227.

<sup>32</sup> Sarıyıldız, *a.g.e.*, s. 107, 113.

<sup>33</sup> Sarıyıldız, *a.g.e.*, s. 168.

<sup>34</sup> Çetin, *a.g.m.*, s. 93.



Tüm bu değişikliklerle birlikte, Osmanlı Devlet teşkilatında ortaya çıkan büyüme, gelişme ve merkezileşmeye bağlı olarak bürokratik kadrolar da gün geçtikçe genişlemiştir. Özellikle memuriyete alımı bir kontrol mekanizması haline dönüştüren II. Abdülhamid döneminde, XVIII. yüzyıl sonlarında merkez ve taşra teşkilatında 2.000 kişi olarak tahmin edilen bu resmî hizmet kadrosunun yaklaşık 35.000 kişiye ulaştığı anlaşılmaktadır<sup>35</sup>. Kadronun bu derece büyümesinin temel nedeni, II. Abdülhamid'in, siyasi eylemlerin önüne geçebilmek için kontrol altında tutabileceği düşüncesiyle, pek çok kişiyi devlet hizmetine aldırmasıydı. Oysaki resmi daireler bu kadar personeli barındıracak fiziki koşullara dahi sahip değillerdi<sup>36</sup>. Bu durum II. Abdülhamid'in, memuriyeti adeta "sus payı" olarak kullanma politikasının bir uzantısıydı.

---

<sup>35</sup> Findley, Osmanlı Devleti'ndeki resmî hizmet kadrosunun, 50.000- 100.000 kişi arasında olduğu tespitini, (bkz. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Bâbâli (1789- 1922)*, çeşitli sayfalar, yapmışsa da daha sonraki araştırmaları neticesinde bu tespitini 35.000 olarak değiştirmiştir.(bkz. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çeviren Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 1996, s. 23).

<sup>36</sup> Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, s. 22.

## I. BÖLÜM

### OSMANLI BÜROKRASİSİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

#### I. Bürokrasi Kavramı ve Osmanlı Devletindeki Yansımaları

Balıkesir doğumlu mülkiye memurları üzerine yapılan bu çalışmada, bürokrasi düşüncesinin getirdiği çeşitli anlam ve ifade biçimleri üzerinde durmak yerinde olacaktır. Terimin tanımı çok çeşitli biçimlerde yapılmıştır. Bu yüzden mevcut tariflerde ortak nokta pek azdır. Bazı çözümlemeciler Monarşi, Aristokrasi ya da Demokrasi'ye benzer bir yönetim sistemi olarak yorumlarken, bazıları da hükümet idaresinin bir çeşit örgütlenmesi diyerek tabire daha sınırlı bir mana yüklerler<sup>37</sup>. Bürokrasi tabirinin dünya literatüründe ilk kez 1745'te Fransız fizyokrat iktisatçı Vincent de Gournay tarafından kullanıldığı yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Gournay'ın kullanımı, Eski Yunan'da görülen siyasal sistemler tipolojisine katkıda bulunmuştur. Eski Yunan'da "krasi" eki iktidar, anlamında kullanılmaktaydı. Bürokrasi ise, bürolarda çalışanların ya da (kamu) bürokratların iktidara sahip olduklarını veya siyasal yaşamda mühim rol oynadıkları siyasal hayat tarzı anlamına gelmekteydi. Ancak zaman içinde bürokrasi tanımı çeşitli şekiller almıştır. 1798'de Fransız Akademisi'nin yayınladığı Sözlük'ün ekine göre, Bürokrasi:"Güç, hükümet dairelerindeki müdürlerin ve diğer işgörenlerin sahip olduğu etkileme erkidir" denilmiştir. 1813 tarihli Alman Yabancı Terimler Sözlüğü'nde ise Bürokrasi:"Çeşitli hükümet dairelerinin ve onların şubelerinin halkın zararına yetke ya da gücü ellerinde toplamaları" olarak tanımlanmıştır.

Bürokrasinin tarihi gelişimi hakkında yapılan çalışmalar daha çok derebeylik, krallık gibi batıdaki geleneksel devlet yönetim şekillerinin incelenip ortaya konulduğu tanımlardır. Bunlar içerisinde en çok rağbet gören tespit Alman Sosyologu ve Ekonomisti olan Max Weber'in geleneksel yönetim şekillerini "Patrimonial ", modern yönetim şekillerini de "Bürokrasi" teorisiyle tanımlamasıdır. Weber'e göre; Modern toplumun yasal-ussal bürokrasi olmadan ayakta kalması imkansızdır. Yasal-ussal bürokrasi, şahsi duygular ve siyasallaşmadan arınmış bir kurumdur. Bu nedenle her türlü siyasal iktidara aynı verimlilik ve aktiflikte hizmet verir<sup>38</sup>. Weber, kralın keyfi

<sup>37</sup> Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, s.1.

<sup>38</sup> Metin Heper,"Bürokrasi",*Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.II, İletişim Yay. s.290- 291'den naklen.

kararları ile tarafların kişisel özelliklerine dayanan sistemi patrimonyal, memurların kralın kişisel hizmetkarı olmayıp, kamu hizmetinde, devlet çıkarlarını korumak için çalıştığı sistemi ise bürokrasi olarak tanımlamıştır. Osmanlı Devleti'nde sistemin patrimonyal karakterini, padişahların görevlerine ait geleneksel ve tipik kavramlardan çıkarmak mümkündür. Sultan, ailenin reisiydi, hanedan ise asıl aile; yönetici sınıf ailede hizmet gören köleleri de içeriyordu. Sadriazamlardan itibaren tüm memurlar işlerini devlet adına değil, hükümdarın vekili sıfatıyla ve O'nun adına yaparlardı. Reaya (sürüler) denilen yönetilenler sınıfının ise Allah tarafından aile reisinin himayesine verildiğine inanılırdı. Devletin bütünlüğü, devamı ile İslami hukuk ve adetlerin yanı sıra kanun yapıcı bir güç olarak da kaynağını Sultan'ın şahsında bulmuştu. Elinde bulundurduğu güç çok büyük olan Sultan'ın devletin yönetimi genellikle şahsi takdirine bağlı olsa da bu yetkileri sınırsız değildi. Dini-hukuki gelenek Sultan'ı sınırlandıran önemli etkenlerden biriydi<sup>39</sup>. Hüseyin Özdemir ise Weber'in kavramlarını 19. yy.'ın ikinci yarısında sanayileşen Batı Avrupa toplumlarının tesirinde kalarak ve oradaki bürokratik gelişmeleri göz önünde bulundurarak ortaya koyduğunu bu yüzden zikredilen saptamaların Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli için kullanılamayacağını belirtir. Bu fikrini ise Halil İnalçık'ın "Bununla birlikte, on altıncı yüzyıldaki gelişmiş biçimi içinde, Osmanlı bürokratik aygıtının sergilediği bir dizi nitelik, Weber'in tasvirini tam olarak tasvip etmemize izin vermez. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520- 1566) Osmanlı bürokrasisi, yalnızca hükümdar kapusunun bir parçası olarak görülemez. Kalemler yalnızca kişisel ilişkilere ve hükümdara mutlak bir tabiiyete de dayanmıyordu. Ampirik araştırmalar, Osmanlı bürokrasisinin saf bir "patrimonial" yapıdan, belirlenmiş kural ve usuller ile nispeten "rasyonel" bir sistem içinde çalışan, giderek içe dönük ve özerk bir organizasyona doğru evrildiğini düşündürüyor." ifadesiyle desteklemektedir<sup>40</sup>. Metin Heper de patrimonyalizm ve Osmanlı Devleti üzerindeki görüşlerini: "Osmanlı'nın yükselme döneminde sivil bürokrasi, yöneten grup içinde asker bürokrasisi egemen durumdadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan'1299) 16. yüzyılın sonuna kadar süren bu dönemde güçlü bir padişahlık kurumu vardır. Bu kurum bürokrasiyi yakından denetler. Padişah ile sivil bürokratlar arasındaki ilişkiler patrimonyalisttir."<sup>41</sup> şeklinde dile getirmiştir.

<sup>39</sup> Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform*, s. 6.

<sup>40</sup> Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devletinde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s.68- 69.

<sup>41</sup> Heper, *a.g.m*, s. 295,

Bahsedilen kavramları Osmanlı Devleti'ne uygularken, hem örgütsel hem de toplumsal manada bürokrasinin pek çok alt bölümü olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Osmanlı Devleti için, Bürokrasiyi idari hizmetler bütünü olarak en geniş anlamıyla aldığımızda askeriyeden dini kurumlara, saray ve saray sekreteryasından kamu yönetimine kadar geniş bir yelpazeyle karşı karşıya kalır<sup>42</sup>. Bahsedilen bu yönetici sınıfını Findley, dört başlıkta toplar. Bunlar; Seyfiye: Askeri-idari teşkilat, İlmiye: İslami-yargısal hizmetler, Saray hizmeti (mabeyn)<sup>43</sup> ve Katiplik hizmeti veren Kalemiye olarak bilinen sivil bürokrasi (Tanzimat'a kadar Kalemiye olarak bilinen bu sınıf Tanzimat sonrası Mülkiye Memurları olarak anılmaya başlanmıştır.)<sup>44</sup> dir<sup>45</sup>.

Patrimonyal sistemin meşrulaşmasına yılların kabuklaşmış fikir ve değerleri, sultanın hükümleri, İslam dininin koyduğu kanunlar hizmet etmiştir. Otorite ve geleneğe dayalı bu yönetim sisteminde, yönetici sınıf<sup>46</sup> ve diğer memurlar özgür kişiler değil, hükümdarın hizmetkarları durumundadırlar<sup>47</sup>. Başında padişahın bulunduğu ve hanedan üyeleri dışındaki herkesin de "raiyet"i olduğu "hane halkı" modeline dayalı Osmanlı devlet kavramı, bu modelin doruğa çıkarılmış şeklini ifade eder. Yönetici ya da yönetilenlerin her ikisi de padişahтан ayrı olarak statü, zenginlik veya iktidar için hak talebinde bulunamazlardı. Memurların "kulluğu" nun tam manası, onların iktidarları ve beraberinde gelen zenginliklerini kendi statülerine bağlı olarak değil, yalnızca padişahın vekilleri sıfatıyla ve yalnızca O'nun keyfiyetine bağlı olarak elde edebilmeleri idi<sup>48</sup>.

## II. Osmanlı Bürokrasisinin Doğuşu ve Gelişmesi

<sup>42</sup> Carter V. Findley, "19. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, s. 259.

<sup>43</sup> \*Saray hizmetini kapsayan Mabeyn terimi için Findley, "bunun için ayrı bir Osmanlıca isim kullanılıp, kullanılmadığı şüphe konusudur" demiştir. Findley, *Bürokratik Reform*, s. 39; Ancak Ali Akyıldız Osmanlı Devleti için yapmış olduğu Bürokrasi tasnifinde Saray görevlilerinden "Mabeyn" olarak bahsetmiştir. krş. Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, s. 45.

<sup>44</sup> Findley, *a.g.m*, s. 259.

<sup>45</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 13.

\*Bu sınıflandırmayı H. Özdemir, Osmanlı Devletinde Bürokrasi adlı eserinde Mülkiye, Kalemiye, İlmiye, Seyfiye şeklinde yapmıştır; Erhan Afyoncu ise bu sınıflandırmayı Seyfiye, İlmiye ve Kalemiye olarak yapmıştır. Bkz. Erhan Afyoncu, "Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokrasi", *Türkiye Günlüğü*, sayı: 58, s. 182.

<sup>46</sup> Burada kullanılan "sınıf" terimi Avrupa'daki gibi toplumu katmanlara ayıran bir tasnif biçimi değildir. Bunlar yönetici ve yönetilenleri ifade eden askeriye ve reaya terimlerinin karşılığında kullanılan birer sınıflandırıcı terimdir.

<sup>47</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 5- 6.

<sup>48</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 42- 43.

Osmanlı Devleti, teşkilat yapısının oluşumunda şüphesiz ki kendinden önce kurulan Türk devletlerinin, münasebet kurdukları diğer devletlerin ve İslam dünyası idari geleneğinin payı tartışılmaz bir gerçektir. Bu geleneğin devamlılığı; Osmanlı Devlet sisteminin, İslam medeniyetlerinin ortaya çıkışından itibaren daima ilerleme içerisinde bulunan bir tekamül ürünü olduğu, yanı sıra İslam öncesi köklere de dayandığını kanıtlamaktadır. Bu gelenek muhtemelen, klasik safhasını daha Osmanlı Devleti kurulmadan önce tamamlamıştı. Osmanlı Devleti ise yükseliş döneminde muasır devletlerle birlikte bu geleneği devam ettirmekteydi. Sistemin gelişip, zenginleşmesine de katkı sağlayan Osmanlı Devleti, daha sonraki asırlarda, son dönem geleneksel İslam dünyasının iki büyük İmparatorluğu olan İran Safevileri ve Hind Moğolları çökerken bu üçlünün içinde en uzun yaşayarı olacaktır. Bu devletler arasında modernleşme çağına girmeden bu idari geleneğin ilerlemesini sürdüren tek devlet olma özelliğini taşımaktadır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı'nın gerilemesinin neticeleri ve dünyanın değişen koşullarına ayak uydurabilmek için başlatılan köklü reformlar, yirminci yüzyıla değin süregelen İslami idare geleneğinin bin yıllık gelişimi ile türünün tek örneğini temsil eden bir köprü kurma özelliğini göstermiştir<sup>49</sup>. Bunların yanısıra Osmanlı Devlet teşkilatının yapılanmasında İlhanlı devlet teşkilatının da büyük tesiri olduğu tespit edilmiştir. Bilhassa İlhanlı Mali Usulleri Osmanlı'da birebir uygulanmıştır. Kuruluş dönemine ait Bursa'da istinsah edilmiş erken tarihli belgelerde iki devletin mali bürokrasisi arasındaki benzerlik mevcut defterlerde açıkça görülmüştür.

Osmanlı Bürokrasisinin gelişimini kavrayabilmek için bu süreci reform öncesi ve reform dönemi olarak ayırarak, ele almak gerekir. Devletin kuruluşundan 1299-1350, 1350- 1600 yükseliş devri ve 1600'den III. Selim'in 1789'da tahta çıkışına kadar olan bu üç evre beraberce gelenekselcilik devrini yani reform öncesi dönemi ifade etmektedir. 1789- 1922 arası ise reform dönemi olarak tanımlanmıştır<sup>50</sup>.

#### **A. Reform Öncesi Dönem Geleneksel Osmanlı Bürokrasisi ve Özellikleri**

Osmanlı Devleti'nin Cihanşümül bir yapıya kavuşmasında şüphesiz ki yalnız ordu ve onun elde ettiği zaferler değil, aynı zamanda gelişmiş bir bürokrasiye sahip olmasının da payı büyüktür. Osmanlı vesikalarının diplomatik açıdan incelenmesi bu durumu açıkça gösterdiği gibi, bu durumu devrin Avrupa'lı diplomatları da ifade

<sup>49</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 3.

<sup>50</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 37- 38.

etmiştir. Bunlardan 1747- 1763 yılları arasında İstanbul'da görev yapan İngiliz Elçisi James Porter, şunları söylemektedir: "Babıali'de birkaç kalemde doğru ve dikkatli olarak yapılan işleri rekabet edebilecek hiçbir Hristiyan güç yoktur. İşler çok büyük titizlikle yapılır. Her bir önemli belgede kelimeler dikkatle ve anlam daima göz önünde bulundurularak, kendi menfaatlerini zedelemeyecek şekilde seçilir. Yılı bilinmek kaydıyla en eski tarihli belgeler dahi Babıali'de bulunabilir. Çıkmış her irade ve her kanun hemen elde edilebilir."<sup>51</sup>

Devlet idaresini ve bürokratik işlemleri yürüten Divan-ı Hümayun teşkilatının varlığı Orhan Gazi devrine kadar inmektedir. Kuruluş aşamasından, Fatih Sultan Mehmet dönemine gelinceye kadar, gelişmiş bir teşkilat yapısından bahsetmek pek mümkün değildir. Bundan dolayı daire ve memur sayısı oldukça az idi. Ordusu ve halkıyla askeri bir yapı arz eden millet, Osmanlı'yı birlikte yönetmekteydi. Devletin bu ilk evresinde yasama ve yürütme görevlerini yerine getiren, Divan-ı Hümayun'un içyapısında henüz bürokratik bir bölünme bulunmamaktaydı. Bu durum İbn Haldun'un devletler için ortaya koyduğu nazariyesiyle de örtüşmektedir. İbn Haldun bu durumu şöyle açıklar:"Devlet ilk kuruluş ve hazırlık çağında, mülki ve idari kurallardan ziyade, ordu teşkilatına muhtaçtır. Çünkü devlet bu çağında iken idari kurallar ancak yardımcı bir kuvvet teşkil eder ve kalemle yazarak hükümdarın emirlerini yerine getirirken dahi askeri kuvvetin yardımına ihtiyaç gösterir."<sup>52</sup>. Bu ilk dönemde, Nişancı idaresinde bulunan, devlet işlerinin kitabet usullerine hakim bir katip zümresi mevcuttu<sup>53</sup>. Bu kadro, timar, idari ve mali işlere ait muamelatı bir arada yürütüyordu. Devletin gittikçe büyümesine paralel olarak XV. Yüzyıl başlarında, mali işleri yürütmek için ayrı bir müessese olarak, "Defterdarlık"; Fatih döneminde de timar sisteminin ve merkezin ağırlığının iyiden iyiye artması neticesinde, Osmanlı bürokrasisinin üçüncü ayağını oluşturacak olan, "Defterhane-i Amire" kurulmuştur.

Zikredilen bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında bürokrasinin tüm yükü Nişancı'nın üzerindeydi. Zamanla toprakların genişlemesi ile I. Bayezid devrinden itibaren merkezi devlet yapısının teşekkülü neticesinde Nişancı'nın iş yükünün artması sebebiyle bazı işler Divan-ı Hümayun bünyesindeki katip

<sup>51</sup> Ali Akyıldız, "Hazine-i Evrak'ın Kuruluşu ve İlk Tasnif Usulleri", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 65.

<sup>52</sup> Özdemir, *Osmanlı Devletinde Bürokrasi*, s. 39.

<sup>53</sup> Halil İnalcık, "Reisülküttab" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. IX, s. 672.

kadrolarına bırakılmıştır<sup>54</sup>. Bu durum ihtiyaca binaen bürokraside yavaş yavaş kurumlaşmanın başladığının ispatıdır.

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, merkez bürokrasisinin gelişmesiyle birlikte alt birimlere ve buralarda da bilirkişilere olan ihtiyacın artması nedeniyle XVI. Yüzyılda yeni bürokratik kurumlar oluşturulmuştur. Başlangıçta bir katibin yeterli olduğu bürolarda işlenen evrak ve buna paralel olarak iş yükünün artması neticesinde alt bürolar kurulmaya başlandı. Örneğin: Defterdarlıkta mukataa işlerine bakan bir katip varken, sonradan bu sayı, Rumeli mukataacısı ve Anadolu Mukataacısı olmak üzere ikiye çıkarılmıştır. Ardından, bu katipler, kalem amiri olmuş, çalıştıkları bürolar da müstakil hale gelmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise mukataa işlerinden sorumlu büroların sayısı on dörde çıkmıştır. Pek çok Osmanlı müessesesinin teşekkül ve gelişimi bu şekilde olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in kanunlar ve nizamlar koyarak, Osmanlı Devleti'nin gerçek anlamda merkezileşme ve kurumlaşmasını sağlamasıyla birlikte teşkilatlanma da güç kazanmıştır. XVI. yüzyılda devletin büyümesiyle birlikte bürokratik usuller de gelişti ve merkez bürokrasi de büyüdü. XVI. yüzyılın başlarında 20- 30 kişi olan merkezi bürokrasi memurlarının sayısı yüzyılın son çeyreğinde 100'ü geçmiştir. Memur sayısındaki bu artış, büro adedine de yansımıştır. Yüzyılın başında üç-dört olan büro sayısı, yüzyıl sonunda onları bulmuştur<sup>55</sup>. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan itibaren yaklaşık yarım asır resmi olarak örgütlenmiş bir kalem dairesi ve uzman katip kadrosu olmamasına karşın, hızla büyüyen devletin yazılı kayıtlara artan ihtiyacına binaen profesyonel bir katip kadrosunun oluşumu zorunlu hale gelmiştir. XVI. yüzyıla kadar pek çok mühim görevi ifa eden küçük boyutlu da olsa bir "Kalem Personel"i bir ortaya çıkmıştır. Bu örgütlenme çoğunlukla sarayda ve sadrazamın emri altında çalışmaktaydı. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu kalem memurlarının en meşhuru Nişancı idi. Yükselme devri için asıl Kalemîyi'yi oluşturanların Nişancı ve Başdefterdar ile onların astlarının olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü arazi ve maliye hesaplarını tutan, yazışma trafiğini sağlayan ve idarenin yürümesi için gerekli kayıtları saklayanlar onlardı<sup>56</sup>. 1830'lardan sonra Kalemîyeden Mülkiyeye dönüşen bu memur sınıfının sayısı imparatorluk çapında Sicill-i Ahvâl kayıtlarından yola çıkılarak

<sup>54</sup> Erhan Afyoncu, "Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokrasi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 58, s. 183.

<sup>55</sup> Afyoncu, *a.g.m.*, s. 184.

<sup>56</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 45- 46.

yapılan bir tahmine göre II. Abdülhamid döneminde 35.000'e ulaşmıştır<sup>57</sup>. Bu durum Osmanlı Bürokrasisindeki memur sayısının ne derece arttığını gösteren çarpıcı bir örnektir. Aslında bu sayı gerçek istihdam kapasitesinin oldukça üstündeydi. Bu memurların, Balıkesirli mülki görevlilerde de örneklerinin olduğu gibi, çoğunun ciddi bir resmi kariyeri yoktu. Pek çoğu, memuriyete unvan ve gelir elde etmek için girmiş veya Abdülhamid'in baskısıyla memuriyeti kabul etmişti. Buradan çıkan açık sonuç, II. Abdülhamid'in olabildiğince çok insanı memuriyette istihdam ederek, kendine bağımlı kılıp, denetim altında tutabilme gayesidir<sup>58</sup>.

XVI. yüzyılın sonlarında timarla idare edilen toprakların yavaş yavaş iltizam sistemine bırakması ve avarız defterlerinin ön plana çıkması sonucunda Defterdarlığa bağlı dairelerin hem önemi hem de büro sayısı ve personeli artmış, XVII. Yüzyılda Osmanlı Bürokratik yapısı, üç ana daire ve altmış civarında alt bürodan oluşan büyük bir organizasyon haline gelmiştir. XVII. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise, devlet işlerinin artık Divan-ı Hümayun'dan Bab-ı Asafi (Babıali, Paşakapısı)'ye kayması neticesinde Osmanlı Devlet teşkilatının yapısında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Babıali'nin<sup>59</sup> önem kazanmasıyla, burada görevli memurlar da önem kazanmıştır. Sadaret Kethüdası, Reisülküttab, Amedi, Beylikçi, Sadaret Mektupçusu önemli bürokratlar konumuna yükselirken, Divan-ı Hümayun'da kalan Nişancı ve Defter emini gibi görevliler eski güç ve önemlerini kaybetmişlerdir<sup>60</sup>.

1830'larda nezaretlerin kurulmasına kadar Babıali'nin çalışma düzeni kendine has bazı özellikler taşımaktadır. Bu dönemde sadrazamın yardımcısı sıfatıyla Babıali'de Sadaret Kethüdası, Reisülküttab ve Çavuşbaşıya bağlı üç büyük daire mevcuttu. Kethüdanın Babıali'deki dairesi Alay Köşkü karşısındaki büyük kapının üzerindeydi. Kethüda daha çok dahili işlerle uğraşırdı. Vilâyetlere giden yazılar ve gelenlerin cevapları burada hazırlanır, incelenir, asılları gönderilir, suretleri ise defterlere kaydedilirdi. Reisülküttab ise Sadaret Teşkilatındaki yazışmaları idare ederdi. Kendisine bağlı beylikçi, tahvil ve ruus kalemleri adıyla üç büro bulunmaktaydı. Reisülküttab'ın,

<sup>57</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 23.

<sup>58</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 22; Findley, *a.g.m.*, s. 262.

<sup>59</sup> Babıali: "Osmanlıca bir ifade olan ve edebi olarak 'yüce' veya 'yüksek kapı' manasına gelmektedir. Babıali terimi genel olarak, özellikle Avrupalılar tarafından, Osmanlı Hükümeti'nin bir ünvanı olarak kullanılır olmuştur. Giderek Batı'daki Osmanlı Hükümeti yerine kullanılan kelime Avrupalı tarihçi ve seyyahların eserlerinde "yüce kapı" manasına *Sublime porte* şeklinde kullanılarak. Daha muayyen bir tarzda, Bab-ı ali herhangi bir ana kapı manasında değil, bilakis temel idari dairelere mekan teşkil eden belli bir bina yahut binalar manasına gelmekteydi."; Findley, *Bürokratik Reform*, s. 5.

<sup>60</sup> Afyoncu, *a.g.m.*, s. 183.



yabancı elçilikler ile olan dış temasları sağlaması ve dış siyasete hakim olması, O'nun gücünü arttıracak ve 1836'da Umur- u Hariciye Nezareti'ne dönüştürülecektir. Suçluların yakalanması ve cezalandırılması gibi adli işleri ise Çavuşbaşı idare ederdi. Çavuşbaşı sadrazama verilen arzuhalleri ya bizzat kendisi inceler veya tezkirecilere inceletirdi. Sonra bunları ilgili mahkemelere havale ederdi. Çavuşbaşının emri altında 600'den fazla çavuş görev yapardı. Babıali'de üst düzeydeki bu üç görevliden sonra ikinci derecede büyük ve küçük tezkireciler, mektupçu, beylikçi, teşrifatçı ve kahya katibinin oluşturduğu altı müsteşar gelmekteydi. Daha sonra bu memur kadrosu Osmanlı bürokrasisini teşkil edecek tarzda genişletilmiştir. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz Han devirleri Babıali'nin devlet idaresinde büyük oranda nüfuz sahibi olduğu bir devreyi teşkil eder. II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle, merkezîyetçi politika sonucu Babıali önemini kaybederek, yerini Yıldız Sarayı'na bırakacaktır<sup>61</sup>.

Babıali'nin merkezi otoriteye karşı güç kazanması, devlet yönetiminde bürokrasinin ağırlığının artmasına yol açmıştır. Bunun neticesinde de artık Vezirlik, Beylerbeylik, ve Sadrazamlık gibi kilit vazifelere, Kalemîye kökenli devlet memurları yükselmeye başlamıştır<sup>62</sup>.

Osmanlı bürokratlarına (büro amirlerine) "Hacegan", memurlara katip, Bunlara yardımcı olanlara da Şakird (Çırak) adı verilirdi<sup>63</sup>. XVI. yüzyıl başlarında birkaç kişiyken, XVIII. Yüzyılda elliden fazla Haceganlık vardır. Haceganlıklar kendi arasında önem sırasına göre birkaç sınıfa ayrılmıştır. Belirli görevleri yapmayanlar daha üst makama atanamazlardı<sup>64</sup>. Bazı büro amirleri Osmanlı bürokrasisinde dairelerin gelişim ve büyümesinde önemli roller oynamışlardır. Amirin üstün performansı, bulunduğu görevin de itibarını arttırmıştır. Kanuni'nin baş defterdarı İskender Çelebi zamanında Defterdarlığın, Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'nin devrinde Nişancılığın, Reisülküttab Rami Mehmed Paşa'nın zamanında da bu makamın itibarı artmıştır<sup>65</sup>.

## 1. Geleneksel Memuriyet Anlayışı, Kamu Personeli Sınıflandırması ve Memuriyete Giriş

<sup>61</sup> Necati Gültepe, "Osmanlılarda Bürokrasi: Merkezin Yönetimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, s. 241- 247.

<sup>62</sup> Afyoncu, *a.g.m.*, s. 183.

<sup>63</sup> XIX. yüzyıldan itibaren, Şakird teriminin yerini, "figüran" veya "çırak" manasına gelen "Mülazım" alacaktır. Bkz. Findley, *Bürokratik Reform*, s. 71.

<sup>64</sup> Gültepe, *a.g.m.*, s. 249.

<sup>65</sup> Afyoncu, *a.g.m.*, s. 184.

### a. Reform Öncesi Geleneksel Memuriyet Anlayışı

Osmanlı Devleti'nde memuriyet anlayışı devletin geçirdiği çeşitli evrelere göre değişiklik arz etmiştir. Memuriyet, devletin kuruluş ve yükseliş devirlerinde, bir meslek olmaktan çok, devlet için bir görev ve insanlara hizmet etme gayesi ve anlayışı içerisinde değerlendirilmiştir<sup>66</sup>. Enver Ziya Karal, Tanzimat öncesi memuriyet anlayışını açıklarken :”Memur ideali, padişahın şahsında din ve devlete hizmetten ibaretti. Memuriyette muvaffakiyet, padişahın manevi müzaheretinin ve Tanrı inayetinin bir neticesi olarak kabul edilirdi. Bu, memurların başarılarından gururlanarak üstünlük taslamalarını önlediği kabul edilen bir görüşü”<sup>67</sup> ifadesini kullanmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti bürokrasisinde patrimonyal bir zihniyetin egemen olduğunu söyleyebiliriz.

Klasik dönemde memurlarda aranan hamiyet, sadakat, hizmet, ahlak, adalet, sorumluluk gibi özelliklerin, memurlarda bir meslek sahibi olma ve istihdam edilme gibi amaçların ötesinde, devletine, milletine hizmet gayesiyle ortaya çıkmış olduğu görülür. Osmanlı kuruluş ve gelişme dönemlerinde gerek asabiyyetin gerekse dinden kaynaklanan yüksek motivasyon, başta idareciler olmak üzere bütün memurların devlet hizmetinde etkin olmasını sağlamıştır. Sağlanan adalet, ihtiyaçlara göre kanunlar koyma ve uygulamadaki başarı, küçük bir topluluk büyük bir devlet haline gelmiştir<sup>68</sup>. XVI. yüzyılda, askeri gücü ve bu gücü örgütleyip yönlendiren bürokrasisi ile bir cihan devleti olmayı başaran Osmanlı, XVII. Yüzyıldan itibaren askeri gücünü kaybetmesine karşın, dünya siyasetinde etkisiz bir devlet konumuna düşmemiştir. Osmanlı bürokrasisi, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren değişen dünyaya koşullarına uyum sağlamaya çalışarak, mevcut müesseselerini ve bunların idare koşullarını asrın gereğince düzenleme çabası içine girmiştir<sup>69</sup>. Osmanlı bürokrasisindeki asıl kurumlaşma faaliyetleri Tanzimat döneminde hız kazanacaktır.

Osmanlı bürokrasisinde çalışan memurlara “katip” denilirdi. İlk zamanlarda medresede okuyup da kadı veya müderris olarak iş bulamayanlar katip olarak çalışırken, XVI. Yüzyıl ortalarından itibaren bürolar kendi personelini yetiştirir hale gelmiş, profesyonel, işi sahasında öğrenen memurlar ortaya çıkmıştır<sup>70</sup>.

<sup>66</sup> Özdemir, *a.g.e.*, s. 75.

<sup>67</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, Ankara, 1995, s. 272.

<sup>68</sup> Özdemir, *a.g.e.*, s. 75.

<sup>69</sup> Afyoncu, *a.g.m.*, s. 184.

<sup>70</sup> Afyoncu, *a.g.m.*, s. 184.

Nezaretler kurulmadan önce, kendi memurlarını yetiştiren birer mektep konumunda olan bürolara sekiz-on yaşlarında yetenekli, daha ziyada memur ve devlet ileri gelenlerinin çocukları Şakird (çırak) olarak alınır. Evde özel olarak okuma-yazma öğrenen bu çocuklar on iki yaşına, hatta bazen yedi-sekiz yaşına geldiklerinde Şakird olarak devlet dairelerine girerler, kalemin kıdemli katiplerinden birisinin ya da büro amirinin yanına verilerek kitabet, inşa, yazı çeşitleri, hesap ve defter usüllerini öğrenirlerdi<sup>71</sup>.

Mesleğin inceliklerini öğrenene kadar şakirdlere yazı yazdırmak yerine büronun evraklarını getir<sup>72</sup>, götür işleri yaptırılırdı. Rüşünü ispat edip, yazı yazabilecek seviyeye gelen şakirde yazdığı tezkirelerde ve tuttuğu kayıtlarda kullanılmak üzere bir “mahlas”(rumuz)verilirdi. Böylece büroda hangi işlemi hangi memurun yaptığı belli olacak, bu da olabilecek suistimalleri önleyecekti.

Bir büroda çalışan şakirdin kariyeriyle ilgili bazı hayalleri olurdu. Bunlar: Önce iyi bir katip (halife) olma, ardından kalemde denetimle ilgili bir dizi mevkiye, (malikane halifesi, kisedar, zimmet halifesi vs.) gelip, daha sonra ilk dairesi dışında makamlara geçmektir. Burada da kendini ispatladıktan sonra, hızlı bir yükselişle haccagan (kalem amiri) olup, bürokrasinin seçkinleri arasına girebilecektir. Son aşamada da Defterdar, Sadaret Kethüdası, Reisülküttap gibi bürokrasinin üst basamaklarında görev yaptıktan sonra Sadrazam olabilmeyi hayal ederdi<sup>73</sup>.

Küçük yaşta kaleme alınan şakirdlerden başka<sup>74</sup>, yazı ve hesap işlerini iyi bilen kişiler de Şakird olarak kaleme alınmıştır. Hatta kitabet usüllerini bilen bazı kimseler doğrudan katip olarak da kaleme alınabilirlerdi. Burada kendi yeteneklerinin yanı sıra bir devlet görevlisinin himayesi de memur olabilmede önemli rol oynamaktaydı. XVII. yüzyıldan itibaren kadro çok önemli bir hal aldığı için, şakirdlik önceki anlamını kaybetmiş, bir kadro karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır. XVIII. yüzyıldan önce hesap ve kitabet işlerini bilmeyen kişiler Şakird adı altında ya da kadrosuz olarak alınırken, bu yüzyıldan itibaren mülazım adıyla alınmışlardır. Mülazımlar, tecrübe sahibi olduktan sonra, boşluk bulabilirlerse Şakird kadrosuna geçerlerdi.

<sup>71</sup> Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, C. I, (İstanbul 1977), s. 63- 66.

<sup>72</sup> Feridun Emecen, “Ali’nin Ayn’ı; XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Katib Rumuzları”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 35, (İstanbul 1994) s. 131- 145.

<sup>73</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 69.

<sup>74</sup> Afyoncu, *a.g.m.*, s. 185.

## b. Reform Öncesi Kamu Personel Yönetiminde Sınıflandırma

Osmanlı bürokrasisinde kamu personelini oluşturan memurlar, kalabalık ve mühim bir sınıfı teşkil etmekteydi. Hizmet şekillerine göre Seyfiye, İlmiye ve Kalemîye, olarak üç kısma ayrılmışlardır<sup>75</sup>. Devletçe rütbe itibarıyla ayrılan bir diğer sınıf da Mülkiye idi<sup>76</sup>.

**1-Seyfiye:** Askerlik hizmetinde bulunan amirler ve subaylardan oluşur.

**2-İlmiye:** Müderrisler, kadılar ve müftülerden ibarettir. Hukuki, dini, kültürel işleri yürütmüşlerdir.

**3-Kalemîye:** İki kısma ayrılırdı. Babıalî’de en yüksek memurdan en küçüğüne kadar hizmette bulunanlar, birinci kısma; taşralarda, eyalet, sancak ve kazalarda mülki hizmetlerde bulunanlar da ikinci kısmı oluştururlar<sup>77</sup>. Kalemîye sınıfının ilk zamanlar yükselebileceği en son merteye “menasib-ı sitte” denilen Nişancılık, defterdarlık, reislik, defter eminliği, şıkk-ı sani ve salis defterdarlıkları iken, daha sonraları, beylerbeylik, vezirlik ve sadrazamlık vazifelerine kadar gelebilmeye başlamışlardır<sup>78</sup>. Hükümet yazışmalarını yürüten, mali kayıtları ve toprak mülkiyeti kayıtlarını tutan Kalemîye mensupları, XVIII. Yüzyıla gelindiğinde askerler, din görevlileri ve saray görevlileriyle birlikte “yönetici sınıf”ın bir dalını oluşturmaktaydı<sup>79</sup>. Tanzimat’a kadar Kalemîye olarak bilinen bu sınıf Tanzimat sonrasında Mülkiye memurları (sivil bürokrasi) olarak anılmaya başlandı<sup>80</sup>.

**4-Mülkiye:** Mülkiye tabiri Tanzimat’tan sonra ortaya çıkmıştır. Memur tabiri de ilave olunarak, ”Mülkiye Memuru”, memurların büyüklerine de “Rical-i Mülkiye” denilmekteydi. Mülkiye rütbeleri hamiseden başlayıp, vezirlikte son bulurdu<sup>81</sup>. Hem mülkiyet hem de hükümranlıkla özdeşleşmeler meydana getiren mülkiye teriminin ortaya çıkışı muhtemelen kalemîyenin mahalli idare sorumluluklarını yüklenmesiyle ilişkilidir.

<sup>75</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, s. 271.

<sup>76</sup> Mülkiye tabiri Tanzimat’tan sonra ortaya çıkmıştır. Burada konu bütünlüğü ve dönüşümü ifade edebilmek için klasik dönem kamu personeli sınıflandırması çatısı altında verilmiştir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. II, s. 613.

<sup>77</sup> Karal, *a.g.e.*, C. VI, s. 271.

<sup>78</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 146.

<sup>79</sup> Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, s. 5.

<sup>80</sup> Findley, *a.g.m.*, s. 259; bkz. Findley, *Bürokratik Reform*, s. 57’de Findley, Kalemîyenin kurum ve statü olarak 1830’lardan sonra değişim gösterdiğini, artık eski anlamda Kalemîyeden söz etmenin uygun olamayacağını belirtir. O’na göre, 1830’lardan sonra daha ziyade sivil bürokrasi ya da Mülkiye’den bahsedilebileceğini belirtir.

<sup>81</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 613.

### c. Memuriyete Giriş:

Osmanlı Devleti'nde memurluk daha çok bir aile mesleği şeklindeydi. Bir büroda çalışan memur, vefat ettiğinde ya da emekli olduğunda büyük oğlu onun işini yapabilecek kapasite ve beceriye sahipse, babasının kadrosunu alabilirdi. II. Abdülhamid devrinde de bu eğilim sürmüştür. Babası, Manyas Nahiyesi katibi olan Aziz Efendi de onun gibi aynı yere katip olmuştur<sup>82</sup>. Bunda memur çocuklarının küçük yaşlardan itibaren babalarıyla büroya devam edip, işi öğrenmelerinin payı büyüktür. Hatta Katipliğin yanı sıra, Ahmed Şükrü Paşa ve Mahmud Celaleddin Paşa örneğindeki gibi üzere, mutasarrıflık gibi önemli bir görevin dahi aile mesleği olabildiği görülmektedir.

Bir kişinin, memuriyete alınabilmesi için, o büronun amirinin ya da başka nüfuzlu bir devlet adamının arzı gerekmektedir. Memur adayı, kendisi de arzuhal verebilmekteydi, fakat zikredilen kişilerin himayesi olmadan bir memuriyete girebilmek neredeyse imkansızdı<sup>83</sup>.

Osmanlı toplumsal örgütlenmesinin memuriyete tezahürünün kaçınılmazlığını vurgulayan Findley, Kalemiye ve daha sonra Mülkiye memurları arasında, bu memurların hayatlarını şekillendirmede önemli rol oynayan üç tip örgütlenme şekli belirlemiştir. Bunlar: ”Yarı özerk dinsel cemaatler”, ”Esnaf loncaları ile tarikatlar” ve ”Patrimonyal hane halkı”na dayalı modeller olarak tanımlanmıştır.<sup>84</sup>

Yarı özerk dinsel cemaat modelinde asıl nokta, her cemaatin dinsel şefliğinde, kendi dinsel görevleri dışında cemaatin iç işlerinde hukuki ve idari görevler verebilmektir. Gayrimüslim din liderlerinin cemaat içindeki işlevleri aşağı yukarı ”kadı”nın statüsüne denk düşmekteydi. Bunun en tipik örneğini, XIX. yüzyılın başına kadar bazı memuriyetleri tekelinde tutan Fener Rumları'dır. Donanma-i Hümayun tercümanlığından, Divan-ı Hümayun tercümanlığına geçen Fener Rumları, Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarına kadar yükselmişlerdir. 1821 Yunan ayaklanmasıyla Osmanlı Devleti'nin güvenin kaybeden, Fenerli Rumların yerini, modernist Müslümanlar almaya başladığı da Tanzimat'ın getirdiği eşitlikçi anlayış ve Islahat Fermanı'nın da katkılarıyla gayrimüslimlerin daha da yaygın bir biçimde Osmanlı Kamu yönetimine

<sup>82</sup> BOA, DH. SAİD, 85/79.

<sup>83</sup> Afyoncu, *a.g.m.*, s. 185.

<sup>84</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 41- 48 ; bkz. Findley, *Bürokratik Reform*, s.21-35, bkz. : özerk millet terimini yarı özerk şeklinde düzeltir.

yeniden dahil olmasıyla, yarı-özerk dinsel cemaat modeli yeniden ortaya çıkmıştır.

Lonca geleneği olarak adlandırılan modelin, yönetici sınıf içerisinde çok daha fazla tesirli olduğu söylenebilir. Şakird olarak bürokraside görev alan şahsiyet, sonra katip (halife-kalfa) olur, eğer kendini ispatlamayı başarırsa veya yeterli himayeyi görürse, haccagan(hoca-usta) olurdu. Bu yetişme sistemi Osmanlı esnaf teşkilatı ve tarikatlerdeki duruma paralellik arz etmekteydi. Loncalarda tıpkı burada olduğu gibi, işe yeni alınan çırak, işi epeyce öğreneler kalfa, uzmanlaşan personele de usta denilirdi. Tarikatlerde de dervişler arasında benzer bir üçlü nitelendirme mevcuttu. Mürid, halife ve şeyh tabirleri kullanılırdı<sup>85</sup>.

Patrimonyal saray modelinde ise, devletin üst kademelerinde görev alan yüksek rütbeli memurlar, sultanın resmi bendelerine vermiş olduğu güçle kendi konaklarını kurma yoluna gitmişlerdir. Yüksek rütbeli bu memurlar, kendi konak ve köşklerini padişahınine benzetme çabası ve eğilimindeydiler. Bu konaklardaki yapılanma sarayın küçük birer kopyasıydı adeta. ”Burada padişah örneğini taklit etmenin ötesinde yüksek rütbeli memurların, hukuki kavramlarla kölelerden başka bir şey olmadığı gerçeğine karşı bir tepkisi görülmektedir.”<sup>86</sup> Bu konakların hiçbirinde hemen hemen hiç akraba bulunmazdı. Konaklara dahil olmanın çeşitli yolları vardı. ”Patrimonyal saray modeli”’ne göre Findley, bu konaklara dolayısıyla da bir memuriyete girebilmek için gerekli yolları şu başlıklar altında toplamıştır: Evlilik, hami-mahmi ilişkisi, sütkardeşliği, kölelik ve aynı coğrafya ya da etnik kökene sahip olmak. Bu konaklara giren kişiler, memuriyette yükselmelerini hızlandırıp, garantilese de fayda tek taraflı değildir. Yüksek rütbeli bir memurun, olduğunca fazla eğitilmiş ve stratejik mevkilere yerleştirilmiş kişisel bendelerinin olması, rakiplerinin entrikalarına ve efendisi sultanın hışmına karşı kendisini güvence altına alması anlamına gelmekteydi. Bu yüzden yüksek rütbeli memurların aynı zamanda can güvenliklerini sağlama açısından konakların değeri artmıştır<sup>87</sup>. XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda bir eyalete vali atanmak isteyen yüksek memur, eyalet idaresinin gerektirdiği insan gücünü karşılayacak kadar geniş bir hane halkına sahip olmak mecburiyetindeydi<sup>88</sup>. Bu durum da Patrimonyal hane halkı modelinin ne denli önem taşıdığını kanıtlamaktadır.

<sup>85</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 45- 47.

<sup>86</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 26- 29.

<sup>87</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 33- 34.

<sup>88</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 51.

İşe girişlerde yüksek rütbeli memurların desteği ve himayesinin önemli bir etken olduğuna daha önce değinmiştik. Bu daha sonra himaye edilenin terfisinde de etkili olmaktaydı. İntisap edilen yüksek memurun statü ve ikbaline göre müntesipleri de yükselip düşebilirdi. Her yükselenin ayrıca düşebileceği gerçeğine Findley, "Çarkıfelek Hareketliliği" adını vermiştir. Şerif Mardin ise, bu durumu "Alaaddin'in Lambası Hareketliliği" olarak nitelendirmiştir<sup>89</sup>. Bu intisap sisteminde, bir kişi bir makamı hiç hak etmediği halde sırf bağlı olduğu kişinin nüfuzu sayesinde daha ehliyetli birisinin yerine geçebilir ya da tam tersi olabilirdi. Ehliyet ve liyakatin çok zaman göz ardı edilip, kişisel ilişkilerin ön plana çıktığı bir istihdam politikası, Osmanlı bürokrasisinin çözüm bekleyen önemli sorunlarından birisiydi. Tanzimat'ın hemen öncesinde ve sonrasında, bazı düzenlemeler yapılmıştır. Memur atama ve terfisinde imtihan usulü getirilmiş, memur alma sistemi kurumlaştırılarak, bazı bürokratik esaslara bağlanmış olsa da sorunun üstesinden gelinebildiğini söylemek güçtür<sup>90</sup>.

## **B. Reform Dönemi Osmanlı Bürokrasisi**

### **1. III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri**

XVII. yüzyıldan itibaren, Batı karşısında alınmaya başlanan başarısızlıklar neticesinde devletin içine düştüğü zaaf ve aksaklıklar uzun süre göze batmadı. Daha sonraları, Osmanlı devlet adamlarının bazı şeylerin iyi gitmediğini kavramasından itibaren birtakım yenileşme hareketlerine hız verildi. Ancak, Osmanlı devleti'nin zaafının ilk önce savaş alanlarında ortaya çıkmış olması, onları kurtuluşu askeri alanda yenilik yapma zaruretinin doğduğu fikrine yöneltmiştir<sup>91</sup>. Bu yüzden yapılan ıslahatlar uzun bir dönem sadece askeri nitelikte olacaktır. Bir süre sonra ise askeri reformların sorunun çözümünde yetersiz kaldığı, bunun dışında başka sorunların olduğunun farkına varılmasıyla birlikte III. Selim'den itibaren reform sahası genişlemeye başlamıştır. Bunların başında da klasik yapısıyla günün ihtiyaçlarına cevap veremeyen idari yapı gelmekteydi.

Böylece, III. Selim döneminde devlet sisteminin ciddi bir şekilde gözden geçirilip, düzenlenmesi için ilk girişim başladı. Bu yenilikler, siyasal otorite dayanağını ya şeriat ya da padişah iradesinden alan İslami bir devlet için çok büyük bir önem taşır.

<sup>89</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 32.

<sup>90</sup> Akyıldız, *a.g.e.*, s. 26- 27.

<sup>91</sup> Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 6. Baskı, Ankara 1996, s. 24.

Nizam-ı Cedid hareketi gerçekten de merkezi idarenin ve bilhassa padişahın insiyatifinin yeniden sağlanması amacıyla yönetim sisteminin genel reformu için yapılan ilk girişimdir<sup>92</sup>.

III. Selim ve II. Mahmud, merkezileşmeye önem veren, benzer politikalar üretmiş iki padişaktır. Her ikisi de yeni bir askeri sistem kurmaya, yönetim organlarını yeniden biçimlendirmeye ve çağın getirilerine uyum sağlamak için Avrupa'da sürekli sefaretleler gibi yeni teşkilatlar kurmaya çalıştılar. Padişah iktidarını kuvvetlendirip, merkezileşmeyi sağlamak için, hükümdar adına görev yapacak yeni elit bir grubun oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla, III. Selim sefaretlelerini, gençlerin Avrupa dillerinde eğitim göreceği bir yer olarak kullanırken, II. Mahmud da Rum tercümanların yerine geçmek üzere 1821'de kurulan Babıali Tercüme odasını aynı maksatla kullanmıştır. 1830'larda da sefaretleleri yeniden canlandırma çalışmalarına başladı<sup>93</sup>.

Merkezileşmeyi, iktidarın sarayda toplanması şeklinde algılayan II. Mahmud'un (1808- 1839) kendisini uzak eyaletlerde ve dışarıda temsil edecek bir üst düzey hükümet görevlileri kadrosuna ihtiyaç olduğunu gördüğü zaman, büyük değişimler başladı. Böylece II. Mahmud, 1830'larda, eski kalemiyenin topluca yeni bir tür sivil bürokrasiye (mülkiye) dönüşmesini sağlayan ve personel politikasının temellerini atan reformlara imza attı. İlk "nezaretleri" kurdu<sup>94</sup>. 1836'da yayınladığı bir hatt-ı hümayunla, sadaret kethüdalığını "Umur-u Mülkiye"(daha sonra Dahiliye) nezaretine, Reisülküttaplığı da "Hariciye Nezareti"ne dönüştürdü. Daha sonra Avrupadaki gibi Dahiliye ve Hariciye memurlarını ayırarak, iki nezaretin alt bürokratik örgütlenmesini de ayrıntılandırdı. Sivil bürokrasinin önem kazanması ve devlet yönetiminde bazı dengelerin değişmesi neticesinde memur rütbelerinde yeni bir hiyerarşi oluşturdu.1834'te "ula, sani, salis ve rabi" olmak üzere dört sınıf mülki rütbe ihdas edilmiştir<sup>95</sup>. Bütün eski yüksek mevkidekilere uygulanan yıllık "Tevcihat"<sup>96</sup> uygulamasını 4 Nisan 1838'de kaldırdı. Eski tahsisat sisteminin yerine maaş sistemini

<sup>92</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 97.

<sup>93</sup> Findley, *a.g.m*, s. 260.

<sup>94</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 25.

<sup>95</sup> Akyıldız, *a.g.e*, s. 52- 53.

<sup>96</sup> Tevcihat usulü'nde memurlar, nöbetleşe olarak birer sene memuriyetlere getirilirdi. Görevinde başarılı olanlar "ibka" adıyla görevlerinde bırakılırlardı. Ancak klasik Osmanlı bürokrasisindeki bu sistem, memurların uzmanlaşmasını önlemiş, hatta bazı memur istihdamlarında da yanlışlıkların yapılmasına yol açmıştır. Üstelik işini yeni öğrenene bir memur tam büroda verimli olacağı sırada başka bir yere verilerek işgücü kaybına neden olunmuş, devamlılık ilkesi sağlanamamıştır. Uzunçarşılı, tevcihat usulünün, XVI. Yüzyılın sonlarına doğru, devlet kadrolarının şişmesi üzerine üretildiğini belirtir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 150, Akyıldız, *a.g.e*, s. 24 .



getirdi, memurların eğitimi için ilk laik resmi okulları kurdurdu. Çeşitli memurlara uygulanacak cezai müeyyideler koydu.1839'da yayınlanan "Gülhane Hatt-ı Hümayun"yla verilen "can, şeref ve mal" güvenliği garantisi, eski "müsadere" usulünün ve cezalarda keyfiyetin kaldırılması ima edildiğinde özellikle memurlar için çok önemliydi. Böylece onların resmi kulluklarında önemli değişimler oluşmuştu. Çalışma koşullarındaki bu değişiklikler, sivil memurların statülerini ve güvenliklerini büyük ölçüde geliştirmiştir<sup>97</sup>.

## 2. Tanzimat Dönemi Osmanlı Bürokrasisi

II. Mahmud'un saltanatı ve yaptığı reformlarla zeminini hazırladığı, Tanzimat dönemi, idari, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik tarihimiz açısından son derece önemli gelişmelere yol açan bir dönüm noktasıdır. Bu devrin dikkati çeken en önemli özelliklerinden birisi, memur zümresine dayanan sivil bürokrasinin yükselerek, gittikçe yönetimde söz sahibi olmaya başlamasıdır<sup>98</sup>. Bunun temel sebeplerinden birisi ise,1839'da 1871'e kadar sürecek olan bu yeni siyasi devirde II. Mahmud'un haleflerinin nitelikleri idi. Tahta, çok kritik bir zamanda hazırlıksız olarak çıkan, Abdülmecid (1839- 1861), düzeni sağlamak için yeterli beceri ve sağlam ruh haline sahip olmayan, Abdülaziz (1861- 1876) ve dengesiz kişiliği sebebiyle tahtta ancak üç ay kalabilen, V. Murad(1876). Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid'in (1876- 1908) cülusuna kadar, II. Mahmud'un merkezîyetçi anlayışı ve reformlarına uygun bir halef temin edememiştir<sup>99</sup>. Bu nedenle, 1856 Islahat Fermanı dışında II. Abdülhamid'in saltanatına kadar personel politikasında büyük değişimler olmamıştır<sup>100</sup>.

II. Mahmud'un devlet yönetimini merkezileştirme istek ve çabası, emrinde çalışmaya nicelik ve nitelik itibariyle yeterli ve hazır seçkinler kesiminin bulunmasının zorunlu kılmaktaydı. Ancak II. Mahmud'dan sonra 1839-1876 yılları arasında tahta geçen üç padişah, döneminde ise zikredilen nedenlerden dolayı, 1871'de Ali Paşa'nın ölümüne kadar, mülkiyenin önde gelenleri, yönetimin en önemli simaları olmayı başardılar. Özellikle 1839 Mısır sorunundan sonra Tercüme Odası'ndan yetişen, Avrupa yanlısı sivil memurlar, en nüfuzlu kesim haline gelmiştir. Yüksek Mülkiye memurları, saray kontrolünden uzakta, reformist kanunlar ve politikalarla Osmanlı Devleti

<sup>97</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 26.

<sup>98</sup> Akyıldız, a.g.e, s. 45.

<sup>99</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 129- 130.

<sup>100</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 26.

sistemini yeniden kurma çabası içine girmişlerdi.

Tanzimat, Osmanlı Devleti'nin ilk kez sistemli bir şekilde, tüm devleti kapsayan, sivil memurlardan meydana gelen bir taşra teşkilatı alt yapısı tesis etmeye başladığı dönemdir. Artık sadece merkez dairelerdeki katiplerden ibaret olmayan mülkiye, taşra yönetimi, adalet, eğitim ve nüfus sayımı gibi çeşitli alanlarda modern bir sivil bürokrasiden beklenen fonksiyonların pek çoğunda sorumluluk üstlenmekteydi. Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan sivil bürokrasideki bu değişim neticesinde, mülkiye memurlarının sayısı haddinden fazla artarak, onbinleri aşmıştı<sup>101</sup>.

Tanzimat, başta padişah olmak üzere, çeşitli çevrelerin baskısı altında olan memurların, kişisel özgürlükleri üzerindeki baskıları kaldırıp, yeni teşkilat ve organizasyon prensipleri koyarak, kanun ve hukukun üstünlüğü prensibini getirmiştir. Böylece memurlar kendilerini pek çok alanda gerçekleştirme imkanı bulacaklardı. Tüm memurlara geçinecekleri kadar bir maaş verilecek, böylece memurlar, ekonomik sıkıntıdan kurtarılacak ve rüşvetin önüne geçilebilecekti. Ancak tüm bunlarda başarı sağlandığını söylemek güçtür<sup>102</sup>. Tanzimat'ın bu başarısızlıklarından çoğu, imparatorluk ölçüsünde standart bir idari sistemin kurulup, uygun kadrolarla doldurulmasındaki yetersizliklerden doğmuştur. Tanzimat reformları, sultanı yönlendiren, onun otorite ve denetiminden kaçan, batılılaşma yanlısı bürokratların işiydi. Bu denetimsizliğin bir belirtisi, Tanzimat'ın ortaya koyduğu çok fazla kural ve yasanın, personel politikasını ve sivil bürokrasinin yasal statüsünü yeniden tanımlayan, 1830'ların yasal düzenlemelerine hemen hiçbirşey ekleyememiş olması bu denetimsizliğin en önemli belirtilerinden birisidir<sup>103</sup>.

#### **a. Memuriyetin Meslek Haline Gelmesi**

Klasik dönemde memuriyet bir meslek olmaktan çok, devlete ve millete hizmet olarak idealize edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise memuriyetin bir meslek olduğu ve belirli kurallara bağlanması gerektiği yaygın olarak kabul edilmiştir. Memur olmak için uzun bir süre çalışma kapasitesine sahip olma ve belirlenmiş bir eğitimden geçmek, genel kurallara bağlı özel sınavlardan geçmek gereklidir. Memurların göreve bağlılığı feodal ve patrimonyal yönetimlerdeki gibi kişisel değil, işlevseldir. Memurların sosyal konumu ve rütbe sırası emredici kurullarla belirlenir.

<sup>101</sup> Findley, *a.g.m.*, s. 261.

<sup>102</sup> Özdemir, *a.g.e.*, s. 138.

<sup>103</sup> Findley, *a.g.m.*, s. 261.

Tanzimat devrinin başlangıcından itibaren memur meselesi birkaç defa ele alınmış ancak, memuriyet ciddi bir nizamla bağlanamamıştır. Memurluk henüz bir meslek haline getirilmemişti ve memur olmak içinde bir menşe aranmıyordu. Memur yetiştiren okullar yeni yeni açılmaya başlamıştı. Cevdet Paşa, memleketin merkeziyetçi bir yapıya geçmesiyle bir karışıklığın meydana geldiğini, bu karışıklığın aşılması için bazı genel esasların karara bağlanmasını istemiştir. Cevdet Paşa, memurların icra memurları, hakimler ve askeri memurlar olmak üzere üç kısımda ele alınarak derece derece sorumluluklarının tayin olunması lazım geldiğini belirtmişti<sup>104</sup>. Ancak yeni esasların belirlenmesi, bu esaslar üzerinde memurlar yetiştirilmesi zamanla olacak işti. Memurların yetki ve sorumluluklarının mevzuat ile belirlenmesi gerekiyordu. Padişah 26 Ekim 1846'ta tüm memurlar için 'talimat-ı umumiye' yayınladı. Büyük, küçük bütün memurların ve hademelerin görevleri ve memurlar için aranılan özellikler talimatla belirtilmiştir.

Genel olarak, kanun ve kurallara uymak, ahlaklı olmak, rüşvet ve zimmet gibi suçları işlemek, halkın ve devletin malını korumak memurlar için aranılan özelliklerin başında gelmektedir.

Bu talimatnamede mülki memurların, maliye memurlarının ve hakimlerin ayrı ayrı sahip olmaları gereken özellikler ile görevleri belirtilmiştir. Yönetici durumundaki memurlardan halkın can ve mal güvenliğini sağlamaları, adaletle davranmaları ve görevlerini kötüye kullanmamaları, maliye memurlarından özellikle devletin vergilerini kanuna uygun olarak toplamaları, rüşvet almamaları ve hazineyi zarara uğratmamaları istenmekteydi. Padişahın talimatına göre hakimler bir takım iyi vasıflara sahip kimselerden seçilecek, kanun ve adalet üzere hareket edecek, rüşvet, hatır, gönül işi olmadan hakka riayet üzere görev yapacaklardı<sup>105</sup>. Talimatın sonuç bölümünde ise genel ikazlar yer almış, memuriyetlere liyakatli kimselerin getirilmesi kuralı hatırlatılmıştır. Ayrıca memurların görev ve sorumlulukları belirtilmiş, hiçbir şahsın suçu mahkeme ile sabit olmadıkça cezalandırılmaması, görevlerini kurallara uygun bir şekilde yerine getiren memurların mükafatlandırılması ve bir sebepten dolayı memuriyetten ayrılanlara yetecek miktarda maaş verilmesi istenmiştir. Önceki tembihat ve tebligatlara rağmen istenilen faydanın görünmediği hatırlanarak, memurların çoğunun memuriyet görevlerini layıkıyla bilmedikleri bu talimatla uygulanmış, bu

<sup>104</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, s. 159- 160.

<sup>105</sup> Özdemir, *a.g.e.*, s. 152- 153.

eksikliği gidermek için Meclis-i Vâlâ'da hazırlanan bu talimattan birer nüsha gönderildiği belirtilmiştir. Artık bundan sonra memurların hareketleri gizli ve açık olarak devamlı tahkik edilip, araştırılması ve talimata uymayanlar, Meclis-i Vâlâ'yı Ahkam-ı Adliye'de uygulanması kararlaştırılmıştır.

Nezaretlerin ve diğer dairelerin modern esaslar üzerine kurulmasıyla birlikte, değişik tarihlerde her kurum için ayrı ayrı nizamnameler ve talimatnameler hazırlanmıştı. Bu dahili nizamname ve talimatnameler memurların eski geleneksek işlevlerinden ve alışkanlıklarından uzaklaştırarak yeni bir nizama bağlayacaktır. Çünkü memurlarla ilgili ayrıntılı bir nizamnamenin olmaması görev ve yetkilerde, karışıklık meydana getirmekte, görev ve yetkilerin tam olarak bilinmemesine neden oluyordu. Aslında daha çok yürürlüğe konan kanunların ve nizamnamelerin bütün dairelerde aynı oranda özümseyip uygulanmasında problem çıkıyordu. Bazı kurumların teşkilatı ve personelinin çalışma nizamı oturmuş iken, bazı dairelerde keşmekeş devam ediyordu.

Devlet işlerinin öteden beri istenildiği şekilde yolunda gitmemesi memurlar için görevlerinin tam olarak belirlenmiş talimat ve nizamnamelerin olmaması keşmekeşliğin asıl kaynağı idi. Yalnız Ziraat Bankası ve ikinci derecede Posta ve Telgraf İdaresi'nde bir derece talimat ve nizama göre işler yapılmaktaydı. Memurların görev ve sorumluluklarının açık olarak belirlendiği bir kanun yoktu. Nezaretler için ayrı ayrı hazırlanmış nizamname ve talimatnamelere de her dairenin uygulamada yaklaşımı farklı olmuştur. Evrakları kenarlarına yazılan notlarla işin nasıl yapılacağı belirtilmiştir. Bu durum, görevlerin, kuralların ve prosedürün memurlar tarafından iyi bilinmediğini gösterir.

Yeni bürokratik kaide ve kurallar kurumlarda tam yerleştirildiği gibi, memurların her gün düzenli mesailerine gidip gelmeleri meselesi de halledilememişti.

Memurların işe devamlarının sağlanması için Tanzimat'ın hemen öncesinden itibaren önlemler alınmaya başlanmıştır. Bunun için başvurulan yöntemlerden birisi, gelip gelmeyenleri tespit edebilmek ve ona göre gerekli önlemleri almak için, dairelerde devam defterlerinin tutulmaya başlanmasıydı. Devam sağlanması için başvurulan bir diğer yöntemde izni olmaksızın işe gelmeyen memurların ay sonunda gelmedikleri günler tutulan defterlerde tespit edilerek maaşlarından kesilecek ve devam eden memurlara taksim edilecekti. Devamsızlığı uzun süreli olanlar memuriyetten çıkarılıp yerlerine başkaları alınacaktı. Bu sistem ile işe devamsızlık cezalandırıldığı gibi,

memuriyete riayet de ödüllendiriliyordu. Memurların günlük çalışma, yani işe başlama ve bitiş saatleri mevsimlere göre ayarlanmaktaydı. Yalnız ramazan aylarında mesai saatleri ayrıca belirlenmişti ve gündüz saatleri verimli çalışamayan yüksek dereceli memurlar iftardan sonra çalışmaktaydı<sup>106</sup>.

### **b. Islahat Fermanı ve Memuriyet**

Islahat Fermanı da tıpkı Gülhane Hatt-ı Hümayun'u gibi Osmanlı Devleti'nin çok zor dönemlerinde ilan edilmiştir. Ancak Islahat Fermanı'nın hazırlanışında İstanbul'da bulunan Fransız ve İngiliz elçilerinin Ali Paşa'ya büyük tesirleri olmuştur. Bu da Islahat Fermanı'nda yabancı etkisinin çok bariz olduğunun bir ispatı niteliğindedir<sup>107</sup>.

Gülhane Hatt-ı Hümayun'u temel olarak, tüm tebanın “can, mal, ırz, namus” gibi insanın temel yaşamsal haklarını sağlarken, Islahat Fermanı'nda ise tüm bu tabii haklar dışında “Bütün tebanın din ve ırk farkı gözetilmeksizin kanun önünde hürlüğü ve müsaviliği (eşitliği) prensibi kabul edilmiştir. İslamlarla İslam olmayanlar arasında eşitsizlik ortadan kaldırılmış ve gayrimüslimlere, bütün devlet memurluklarına tayin edilmek, eyalet meclislerinde ve Meclis-i Vala'da temsil edilmek gibi siyasi haklar da verilmiştir.”<sup>108</sup>. Memurların, müstahdemlerin seçim ve tayinlerinin padişah tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrımın kaldırılmasıyla, hükümet dairelerinde birçok gayrimüslim görev almaya başlamıştır. Çeşitli görevlerde bulunan Balıkesirli gayrimüslim memurlardan, kaymakamlık gibi idari görevde ve Hazine-i Hassa Şahane gibi kilit bürolarda görev yapanlar mevcuttur. Ancak resmi kadrolarda geleneksel ilişki kalıpları devam etmiştir .Bunun en büyük nedeni ise, taahhüt edilen kurallar yayımlanmadan dönemin sona ermesidir.1856'dan sonra epeyce artan gayrimüslim memur kadrosunda Ermeniler, kısa sürede en kalabalık kontenjanları oluşturmakta Rumları geçtiler<sup>109</sup>.

Sonuçları itibariyle Islahat Fermanı gayrimüslim tebaya hizmet etmiş, başta Hariciye Nezareti olmak üzere birçok Ermeni, Rum önemli devlet görevlerine alınmıştır. Bu durum fermanın Müslüman halk tarafından hoş karşılanmamasına, tepki duyulmasına neden olmuştur<sup>110</sup>. Patrikhane ile işbirliği yapan yüksek gayrimüslim

<sup>106</sup> Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform(1836- 1856)*, İstanbul 1993, Eren Yayınları, s. 62- 63.

<sup>107</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 5.

<sup>108</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 2, 5- 6.

<sup>109</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 166, 174.

<sup>110</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 10.

memurlar, devlete zarar verecek faaliyetler içinde bulunmuşlardır. Yabancı tüccarlarla, devleti parçalamaya yönelik olan planlar, bu bürokratlar aracılığıyla devlete nüfuz etmişlerdir<sup>111</sup>.

### **c.Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Etkisiyle Memurların Farklı Kültürel Özelliklere Ayrılması**

III. Selim ve II. Mahmud döneminde başlatılan değişimin zirveye ulaştığı Tanzimat reformları ile sivil bürokrasinin kültürel dokusu muazzam bir değişim getirmiştir. Bu değişim rüzgarlarıyla birlikte, Tanzimat döneminde bürokraside ve memurlar arasında kültürel bir takım ayrışmalar oluşmaya başlamıştır. Bunda hem batı tarzı okulların açılması, hem de medrese tedrisatına devam edilmesinin büyük payı vardı. Bunun yanı sıra daha önce sadece, tercüman, hekim, mimar gibi görevlerde bulunan gayrimüslimlerin,1856'dan sonra büyük ölçüde önemli memuriyetlere girmesi de kültürel ayrılığı derinleştiren bir etki yapmaktaydı.Bu noktada sivil bürokrasi alanında karşımıza: "Gelenekçi Müslüman Memurlar, Modernist Müslüman Memurlar ve Gayrimüslim Memurlar" olmak üzere üç farklı kültür çıkmaktadır<sup>112</sup>.

Gelenekçi Müslüman memurlar, yabancı dil bilmeyen, fazla tahsil yapmamış ve daha çok tasavvufla ilişkileri olan kimselerdi. Geleneksel Kalemîye teşkilatının ayakta kalan bürolarında katiplik mesleğinde, ilmiye sınıfı ise,hukuk mesleğinde kariyerlerine başlayıp, devam ediyorlardı. Maaşları diğerlerine göre daha azdı ve görevlerinde dikey hareketlilik pek görülmezdi<sup>113</sup>.

Modernist Müslüman memurlarsa daha kesin olarak, Fransızca bilgisine sahip Müslümanlar olarak tanımlanmaktadır. Fransızcadaki mahirliğin, Osmanlılar gözünde modernliğin hem esası hem de sembolü olması, bu tılsımlı niteliğe sahip olanları yeni bir kültürel statüye taşımıştır. Tanzimatçılar için aranan ve sahiplenilen kimseler olan bu memurların başlangıçta sayıları azsa da giderek artmıştır. Kariyerlerine daha çok Dışişleri bakanlığı'nda, konsolosluk ve elçiliklerle, diğer önemli bakanlık ve meclislerde başlayan bu grubun, maaş ve prestijleri oldukça yüksekti. Ayrıca, Batıcı Müslüman memurlar olarak adlandırılan bu memurlar, diğerlerine göre, yükselmede de en iyi şansa sahiplerdi<sup>114</sup>.1856 Islahat Fermanı'yla birlikte gittikçe sayısı artan

<sup>111</sup> Özdemir, *a.g.e*, s. 162.

<sup>112</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 170- 171.

<sup>113</sup> Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, s. 280- 299; Findley, *Bürokratik Reform*, s. 171- 180.

<sup>114</sup> Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, s. 280- 299.

gayrimüslim memurların görev yerleri de, Modernist Müslümanlarınkine benzemektedir.

Batıcı bir kültürel yöneliş olduğu kadar, yabancı dile hakimiyetleri ve diğerlerine nispeten daha iyi eğitim almış olmaları onları önemli bir konuma taşımıştır. Aldıkları eğitim ile etnik-dini kimlikleri nedeniyle sivil bürokrasideki bu gayrimüslimler, başlıca iki çeşit resmi makamı işgal ediyorlardı. Bunlardan ilki, örneğin, imparatorluğun önemli sayıda gayrimüslim nüfusu olan ve herhangi bir sebeple özel idari statüye sahip çeşitli bölgelerindeki idari memuriyetler ile, reformlarla yeni teşekkül etmiş dairelerdi<sup>115</sup>.

### 3. II. Abdülhamid Dönemi ve Kanun-ı Esasi

Birçok açıdan Tanzimat'ın devamı olarak görülen II. Abdülhamid devrinde, gerçekten de reform, birçok alanda benzer gelişimini sürdürmüştür. Taşra yönetimi, eğitim, adalet gibi pek çok alanda mevcut reformları tamamlayıcı çalışmalar yapılmıştır. Ancak özellikle sivil bürokrasi için II. Abdülhamid'in tahta çıkışı çok büyük değişiklikler getirmiştir<sup>116</sup>.

II. Abdülhamid, saltanatını sağlamlaştırıp, II. Mahmud'un merkezileştirme politikasına benzer olarak, sivil bürokrasiyi kendisine tabi bir konuma gerileterek, merkezci idare şeklini kuvvetlendirmiştir. Bu fikrini 1878'de Osmanlı Parlamentosu'nu tatil etmeden önce mebuslara söylediği şu sözlerden anlamaktayız: *"Millet-i ikna ve müessesat-ı ahrarane ihdas edilerek ıslahat icrasına çalışan pederim Abdülmecid'in irsine iktifa etmek istemekle meğer yanılmış imişim. Ba'dema ceddin Sultan Mahmud'un irsini takip edeceğim. O'nun gibi ben de şimdi anlıyorum ki Cenab-ı Hakkın muhafazasını bana tevdi ettiği akvamı kuvvetten başka hiçbir şeyle yürütmek kabil olmayacak."*<sup>117</sup> Bu durumda, iktidarın aşırı merkezleşme hamlesi ilerlemişti ve artık saray, politik önem bakımından Babıali'yi gölgede bırakıyordu<sup>118</sup>.

Bürokrasi üzerindeki denetimin böylece yeniden tesis edilmesiyle personel politikasında, 1830'lardan beri ilk kez önemli reformlar ortaya konulmaya başlandı. Bunlardan 1876'da Osmanlı Devleti'nin anayasal düzene geçişini sembolize eden, Kanun-i Esasiyle idari, hukuki pek çok alanda düzenlemeler yapılmıştır. Memur meselesi de Kanun-u Esasi ile ana prensiplere bağlanmıştır.

<sup>115</sup> Findley, *a.g.e.*, s. 175.

<sup>116</sup> Findley, *a.g.m.*, s. 261.

<sup>117</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 187- 196.

<sup>118</sup> Findley, *a.g.e.*, s.187- 196.

Memuriyetin bazı kurallarla kurumlaştırılıp, bir meslek haline getirilmesi çalışmalarına II. Mahmud devrinde başlanmışsa da bu gayretler, II. Abdülhamid devri başlarına kadar tatmin edici bir boyuta varmış değildi. Abdülaziz devrinde, mülki memurların görevleri ve yolluklarıyla ilgili nizamnameler yayımlanmışsa da henüz tayin, terfi, disiplin ve emeklilik gibi hususları tespit eden bir mevzuat mevcut değildi. Memurlar, maddi ve manevi garantilerden yoksun bir şekilde çalışırken, istikbal kaygılarından dolayı bazı suistimler de meydana gelmekteydi. Bu durum da bürokraside devlet otoritesini tesis etmeyi güçleştiren sebeplerdendi<sup>119</sup>. Bu nedenle Kanun-u Esasi'nin 39, 40 ve 41. maddeleri memuriyeti belli prensiplere bağlamıştır. Buna göre: Kanun-i Esasi'de yer alan” **Memurin**” faslında şunlar yer alır:

“**Madde 39** - Bircümle memurin nizamen tâyin olunacak şerait üzere ehil ve müstahak oldukları memuriyetlere intihap olunacaktır ve bu veçhile intihap olunan memurlar kanunen mucibi azil hareketi tahakkuk etmedikçe veya kendisi istifa eylemedikçe veyahut devletçe bir sebebi zaruri görülmedikçe azl ve tebdil olunamaz ve hüsnü hareket ve istikamet eshabından olanlar ve Devletçe bir sebebi zaruriye mebni infisal edenler nizamı mahsusunda tâyin olunacağı veçhile terakkiyata ve tekaüt ve mazuliyet maaşlarına nail olacaklardır.

**Madde 40** - Her memuriyetin vezayifi nizamı mahsus ile tâyin olunacağından her memur kendi vazifesi dairesinde mes'uldür.

**Madde 41** - Memurun âmirine hürmet ve riayeti lâzımeden ise de itaati kanunun tâyin ettiği daireye mahsustur. Hilâfı kanun olan umurda âmire itaat mes'uliyetten kurtulmağa medar olamaz.<sup>120</sup>

Buradan da anlaşılacağı üzere, artık memurlar, ehliyet ve liyakat esasına göre tayin edilecek, vazife ve salahiyetlerinin kanunla belirtileceği, kanun dışı emirler verilmesi halinde amirine itaatin memuru sorumluluktan kurtaramayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, kanunen azlini gerektirecek bir durum olmadıkça veya istifa etmedikçe ya da devletçe zaruri bir sebep görülmedikçe memurların görevlerinden alınamayacakları belirtilerek özlük hakları korunmak istenmiştir. Ancak,”devletçe zaruri bir sebep görüldüğü takdirde” ibaresi tüm bu güvencelere gölge düşürmekteydi. Çünkü buradaki takdir hakkı, memura izah yapılmaksızın devlete bırakılmıştı. Bu durum da Kanun-ı

<sup>119</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 1995, s. 223- 224.

<sup>120</sup> Şeref Gözübüyük, Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 496, Ankara 1982, s. 32.



Esasi'de memuriyet için konulmuş olan ana prensiplerin, keyfilikten ve şahsilikten tam anlamıyla kurtulamadığını göstermektedir<sup>121</sup>.

II. Abdülhamid devrinde yapılan düzenlemeler, o dönemde birçok batılı ülkede bulunan sivil hizmet yasalarına çok benzemektedir. Bu dönemde, personel politikasında birçok yenilikler olmuştur. Bunlar:1879 yılında, devletin istihdam ettiği personel hakkında bilinmesi gereken malumata sahip olabilmek için kurulan ve çalışmamızın ana eksenini oluşturan *Sicil-i Ahval Komisyonu*'dur<sup>122</sup>. 1881'de ise *Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekaiid Nizamnamesi* yayımlanmıştır. Bu nizamnamede ise, kesintilerle finanse edilen emekli aylığı uygulamasından başka, yolsuzlukla suçlanan memurlarla ilgili soruşturma ve kovuşturmayaya yönelik önlemler getirilmiştir<sup>123</sup>. 1896'da *Memurin-i Mülkiye Komisyonu* kuruldu. Hem personel kayıt sistemi hem de mülki ve mali memurların atamaları bu komisyon tarafından denetlenecek; nezaretlerce aday gösterilecek memurlar, Sicill-i Ahval incelemesinden sonra saraya tavsiye edilecek, ardından irade-i seniyye ile atanacaklardı<sup>124</sup>. Çeşitli hükümet organlarında memur alımı ve tayinleriyle ilgilenecek *İntihab-ı Memurin Komisyonları* kuruldu. Eğitim ile devlet hizmeti arasında yeni ve daha profesyonel bir ilişki kurulmuştur. Birçok atama sistemi için imtihan usulü getirilmiş, Mekteb-i Mülkiye'den mezun olanların vilayet memurluklarına, sefaret kitabetlerine, şehbenderlik ve kaza kaymakamlıklarına atanmalarına bilhassa önem verilmiştir. Mekteb-i Hukuk (1878) ve Darülfünun (1900) gibi yüksek tahsil kurumları tesis edilmiş, böylece personel politikasının bir bütün olarak gelişmesi için kalifiye eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla, eğitimin geliştirilmesine önem verilmiş, artık bir nahiye müdürünün bile en az idadiden mezun olması talep edilmeye başlanmıştır<sup>125</sup>. Ayrıca 1847- 1918 yılları arası yayınlanan salnameler, ancak II. Abdülhamid devrinden sonra, farklı kuruluşların kadroları arasında belirgin bir ayrımı sağlayacak şekilde düzenlenmeye başlanmıştır<sup>126</sup>.

Bu değişimler, resmi personel politikasına modern, akılcı biçimler kazandırmıştır. Ancak II. Abdülhamid'in bunları yapmaktaki amacı, kendi denetimi altında himayeyi en yüksek düzeye çıkararak, denetim alanını genişletmektir. Dahiliye

<sup>121</sup> Karal, Osmanlı Tarihi, C.VIII, s. 333- 334.

<sup>122</sup> Sarıyıldız, *a.g.e.*, s. 8.

<sup>123</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 273.

<sup>124</sup> Findley, *a.g.e.*, s. 266- 269.

<sup>125</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 276- 277.

<sup>126</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 117.

ve Hariciye gibi çeşitli bakanlıklara kurulan tayin komisyonları çoğu atama kararını kendi başlarına veremiyorlardı. Yalnızca saraya tavsiyede bulunuyorlar, son kararı padişah, adayların sicil dosyalarını inceledikten sonra vermekteydi<sup>127</sup>. Bu durum II. Abdülhamid'in sicillere verdiği önemi göstermektedir.

Bu himaye ve denetim politikası sonucu, sivil bürokraside II. Abdülhamid devrinde korkunç bir büyüme yaşanmıştır. Bu dönemde istihdam edilen mülkiye memurlarının sayısı yaklaşık 35.000'i bulmuştur<sup>128</sup>. Bu rakam gerçekten de istihdam edilebilecek personel sayısının çok üstündeydi. Sivil bürokrasideki bu memur artışının birden çok nedeni vardır. Bunlar: Merkezci idare anlayışının kuvvetlenmesi, Mülki idare ve devletin diğer hizmet birimlerinde yeni büroların açılması, Osmanlı vatandaşları için memuriyetin geçim kapısı olarak görülmesi (Özellikle 1838 Baltalimanı Antlaşmasından sonra pek çok yerli esnafın işsiz kalıp, memur olma hevesi), rüşvet ve iltimasın giderek artması gibi nedenlerdir. Bunların yanı sıra II. Abdülhamid'in mülki idare alanında yaptığı değişiklikler de bu sayının artmasına yol açmıştır. Örneğin, bu dönemde, binlerce nahiye kurulmuş ve bunların idaresi için de o nisbette nahiye müdürü alınmıştır. Rüşvet, iltimas ve adam kayırmanın önüne geçilemeyince, artık "memuriyet için adam prensibi yerine, adam için memuriyet" prensibi uygulanmaya başlanmıştır. Bu sebeple, birçok lüzumsuz memurluklar ortaya çıkmıştır. Bu memuriyetler arasında, anahtar muhafızlıkları, çeşitli katiplikler, müftülükler, mümeyyizlikler ve ne işle meşgul olduğu bilinmeyen, vilayet maiyet memuru<sup>129</sup> gibi memuriyetler bulunmaktaydı. Balıkesirli Ali Bahaeddin Efendi, 1910 senesinde Aydın Vilâyeti Maiyyet Memurluğu'na<sup>130</sup> ve Derviş Hüseyin Hüsnü Efendi, de ilk görevine Hüdavendigâr Vilâyeti Maiyyet Memuru olarak, beşer yüz kuruş maaşla başlamışlardır. (1 Kasım 1909)<sup>131</sup> Karal, bu durumu "Fuzuli memuriyetler ihdası ile istibdatçı idarenin kolladığı amaç, hiç şüphe yok ki, pek çok kimseleri 'ekmek' ile elinde tutmaktan ibaretti<sup>132</sup> şeklinde açıklar.

II. Abdülhamid'in kendisine muhalefet gördüğü kimselere karşı tavrında

<sup>127</sup> Findley, *a.g.m.*, s. 262.

<sup>128</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 23.

<sup>129</sup> Bir valinin yanında idare stajı yapan memura verilen addır. bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1995, s. 573.

<sup>130</sup> BOA, DH. SAİD 0175/131.

<sup>131</sup> BOA, DH. SAİD 0191/35.

<sup>132</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 332- 333.

mükerrer bir uyumsuzluk da gözlenmiştir. Bazen saraya davet edilen herhangi bir kıdemli memur, oradan ailesine dahi veda etmesine izin verilmeksizin sürgüne gönderilebilirdi. Bunlardan Balıkesirli Müstecabizâde Mehmed İsmet Bey bu kaderi yaşayarak, Midilli Kalesine sürgüne gönderilmiştir<sup>133</sup>. Bazen de uzun süreli ve sadık hizmetlere aldırış etmeyerek, muhalifi olduğuna inandığı kimselere, rütbelere ve yüksek mevkilere verirdi. Diğerlerini ise, uzak eyaletlerdeki zor koşullardaki görevlere verir ya da sadece ikamete mecbur bırakırdı. II. Abdülhamid bu davranış biçimini özel bir şahsa şöyle açıklamıştır: ”Biliyorum kötü bir adam değildir, ayrıca ondan bana zarar da gelmez. Ancak kötülere kötülüklerinden kurtulmak için iyi davranıyorum”. Findley bu durumu “Siyasi hayatın bütün yönlerini genişletilmiş ve fakat gene köle bir bürokrasi şekillerine bütünleştirme ile ilgili açık teşebbüslerine göre bu iki türlü hareket tarzı edebi faaliyet ve efendi padişah ile yönetici sınıfın patrimoniyal geleneğindeki köle memur arasındaki ilişkiler tarafından takdim edilen alternatifler olarak görülmektedir.” şeklinde izah etmiştir<sup>134</sup>.

II. Abdülhamid dönemindeki memur sayısının, Rusya ve XX. Yüzyılda Ortadoğudaki benzer devletlerle karşılaştırıldığında o kadar da fazla olmadığı görülür. Rusya’da daha 1800’de 38.000 memur varken, bu rakam 1856 da 114.000’e çıkmıştır. Himaye politikası, II. Abdülhamid’e benzeyen Muhammed Rıza Şah (1941- 1979), İran’da devlet memurlarının sayısını 304.000’e yükseltmiştir. Nasır döneminde Mısır’da ise 1.3 milyon düşük ücretli memur, neredeyse yapacak iş bulunmadığından boş oturuyordu. Bu açıdan, ”II. Abdülhamid’in neo-patrimoniyalizmi, çarlık otokrasisiyle, Muhammed Rıza Şah’ın ‘petrole dayalı despotizmi’yle ya da Nasır’ın ‘firavun sosyalizmi’yle karşılaştırıldığında çok önemsiz kalıyordu.”<sup>135</sup>. Ancak yine de kendi içinde değerlendirildiğinde 1900’lerin Osmanlı Devleti için 35.000 mülkiye memuru, bir önceki yüzyıla göre büyük bir artışı temsil ediyordu.

### III. II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi

Sultan II. Mahmud ve Tanzimat’la başlayan eğitimde reform süreci II. Abdülhamid devrinde de sürmüştür. Tanzimat, eğitimin örgütlenmesine önemli değişiklikler getirmiştir. 1838’de “divan”ın kaldırılıp, yerine Avrupadaki gibi “hükümet” sisteminin getirilmesiyle, yönetim alanında gerçekleşen bu dönüşümle

<sup>133</sup> BOA, DH. SAİD 183/29.

<sup>134</sup> Findley, *Bürokratik Reform*, s. 198- 200.

<sup>135</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 23.

Osmanlı “sivil bürokrasi”’si de doğmaya başlamıştır. Bu yeni bürokratik kadronun eğitimi için de yeni okullar gerekmektedir. Usta-çırak ilişkisinin memuriyette yeterli olmadığına anlaşılmaya üzerine, bir çeşit memurluğu hazırlık işlevi üstlenecek bir ortaöğretim sistemine ihtiyaç doğmuştur. Tanzimat döneminde açılan eğitim kurumları arasında: Rüştîyeler (1838), Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye (1839), Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838), askerî idadiler (1846), mülkiye rüştiyeleri (1847), Darü’l-maarif (1850), Darü’l-muallimîn (1848) sayılabilir<sup>136</sup>.

Tanzimatla birlikte Batı kültürünü ve bilgisini almaya daha açık bir jenerasyon oluşmuştur. Artık daha çok sayıda kişi batıda öğrenim görmek istemektedir. Ancak 1857’de Mekteb-i Osmânî’nin kuruluşuna kadar, buraya gelen talebeler, güvenceden, iyi bir çalışma ortamı ve disiplin olmadan çeşitli enstitülere yerleştirilmekteydi. Paris’te açılan Mekteb-i Osmânî’nin amacı, askeri ve sivil görevlere öğrenci yetiştirmenin yanı sıra, Erkân-ı Harb subaylığı, mühendislik ve devlet adamlığı gibi vazifelere donanımlı personel sağlamaktı. Osmanlı Devleti’nin yurtdışında açmış olduğu ilk ve tek okul olan Mekteb-i Osmânî 1864’te lâğv edilmiştir<sup>137</sup>. Devlete liyakatli memur yetiştirmek ve Tanzimat’ı uygulayacak beceriye sahip kadroyu oluşturmak için, kapatılan Mekteb-i Osmânî’ye alternatif olarak 1868’de İstanbul’da Galatasaray Mekteb-i Sultânisi açılmıştır<sup>138</sup>.

Öte yandan, Osmanlı Devleti’nde başlatılan” Batılılaşma ve Modernleşme” hareketlerinin başarıyla gerçekleştirilebilmesi için temelden başlayan, güçlü, kaliteli ve nitelikli bir eğitim sistemine ihtiyaç vardı. Ancak ne yazık ki çok uzun zamandan beri genel öğretim hizmeti veren sıbyan mektepleri (İlkokullar) ve medreseler, tamamiyle bu reform sürecinin dışında bırakılmıştır. Vakıflara bağlı olan bu okullarda, idare şekli, öğretim usulü ve müfredatlarına kendileri karar verdikleri için, devlet müdahalesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle Avrupadaki gelişmelere ayak uyduramayan söz konusu okullar, Osmanlı Devleti yıkılıncaya kadar eski düzen ve anlayışlarını devam ettirmişlerdir<sup>139</sup>. Bu durum ise üst kademedeki eğitim kurumlarının gelişmesine de belli bir ölçüde ket vurmuştur.

<sup>136</sup> Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999, s. 14.

<sup>137</sup> Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839- 1876)*, TTK Yayınları, 2004 Ankara, s. 24- 25, 56.

<sup>138</sup> Adnan Şişman, “Galatasaray Mekteb-i Sultânisi” maddesi, *TDVİA*, C.XIII, İstanbul 1996, s. 323- 326.

<sup>139</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 163.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'yla başlayan, Islahat Fermanıyla takip eden, ve II. Abdülhamid devrine kadar süren bu otuz yedi yıllık "Tanzimat Devri" olarak adlandırılan bu zaman zarfında, diğer alanlarda yapılan reformların yanı sıra, eğitim alanında da önemli kararlar, nizamnameler ve kanunların konulmuştur. Gülhane ve Islahat fermanlarıyla, idarî, adlî, malî, vergi, siyasî ve sağlık reformlarını uygulayabilecek zihniyette memur kadrosunu yetiştirmek amaçlanmıştır. Ancak Tanzimat devri, yeni eğitim sistemi için atılımlar yapılan fakat bu atılımların yeterli düzeyde yaygınlaştırılmadığı bir dönem olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, bunlara eğitim sistemindeki reformun ilk adımları demek mümkündür<sup>140</sup>.

1876- 1909 yıllarını kapsayan, II. Abdülhamid devri için ise, bir sistem değişikliğinden ziyade, uygulamaya geçirilememiş olan 1869 Maarif Nizamnamesi'nin hayata geçirilmesi sağlanmıştır denilebilir. Diğer bir deyişle bu dönemde, Tanzimat'ta yapılan kanunların uygulanması ve eksikliklerinin giderilmesine çalışılmıştır. Tahta geçtiğinden beri eğitimin yayılması için elinden gelen çabayı gösterdiğini belirten II. Abdülhamid, mümkün olan her yerde okullar açtığını ve genişlettiğini ifade etmiştir. Devletin okullarında yetişecek "dindar ve gayretli" gençlerin devletin bekasını sağlayacağına inanan II. Abdülhamid döneminde<sup>141</sup>, Rüşdiyelerin sayısı, 250'den 600'e, İdadiler, 5'ten 104'e, Darümuallimînler, 4'ten 32'ye, 1876'da sayıları 200 civarında olan iptidâî okullarının sayısı, 4.000- 5.000'a ulaşmıştır. 10.000'e yakın sıbyan mektebi de yeni müfredat programını uygulamaya başlamıştır<sup>142</sup>. Tüm bunlar göstermektedir ki, Tanzimat döneminde daha çok merkezde kalan eğitim çalışmaları, imparatorluk çapında yaygınlık kazanmıştır. Rüşdiyeler, idadîler ve sultanilerden teşkil, ilk ve ortaöğretim kurumları, tüm imparatorluğu kaplar hale gelmiştir. Artık eğitim ve öğretim faaliyetleri sadece İstanbul için değildir. İmparatorluğun her köşesinde bir eğitim seferberliği yaşanmaktadır. Bunda ise asıl amaç, halkı aydınlatmaktan ziyade, devletin en uzak köşelerine kadar, merkezî otoriteyi götürmek, bir anlamda bürokrasiyi ve resmi kurumlaşmayı yaygınlaştırmak düşüncesi yatmaktadır<sup>143</sup>. Bununla beraber okullaşmanın bu kadar artması beraberinde buralarda görev alacak yeterli sayıda öğretmenin olmaması sorununu doğurmuştur. Bu amaçla, öğretmen okulları yaygınlaştırılmaya

<sup>140</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 163.

<sup>141</sup> Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, s. 235.

<sup>142</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 163.

<sup>143</sup> Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, Ekim- 1993, İstanbul, s. 99.

çalışılmıştır. Ancak bunun sağlanması ise tamamen bir finans sorunudur. Bu sorun da 1884'te yeni vergiler konularak aşılmaya çalışılmıştır<sup>144</sup>.

II. Abdülhamid döneminde, eğitim sisteminin bu denli yaygınlaştırılması beraberinde bazı sorunlar da getirmiştir. Ancak bu genişlemenin altında da kuşkusuz bir arz-talep dengesi yatmaktaydı. Bürokrasisi yaygınlaşmaya devam eden devlette, yerel bürokrasi için gerekli eleman yetiştirme zorunluluğu doğmuştu. Ayrıca, Düyûn-ı Umûmiye örgütlenmesinin de ortaya çıkardığı bir bürokratik kesim ihtiyacı da vardı. Ne yazık ki nicelikteki bu artış, aynı başarıyı nitelikte gösterememiştir. Fakat İstanbul dışındaki eğitim sisteminin bu denli yaygınlaşması, taşrada küçük bürokrat ve ticaret burjuvasisinin eğitilmesi sonucunu doğuracaktır. Bu da II. Abdülhamid karşıtı bir zihniyetin, İttihat ve Terakki hareketinin yaygınlaşp, hız kazanmasında önemli rol oynayacaktır. Böylece her ne kadar hiç istemese de hatta kendine göre çok katı önlemler olsa da II. Abdülhamid, eğitim sistemini yaygınlaştırarak, kendi karşıtını da geliştirmiştir<sup>145</sup>.

II. Abdülhamid döneminde de ihtiyaçlara göre, çeşitli meslek okulları ve yüksekokullar açılmıştır. Bunlar: Mekteb-i Fünun-i Maliye (1878), Hukuk Mektebi (1878), Sanayi-i Nefîse Mektebi (1879), Ticaret Mektebi (1882), Darü'l-ameliyat (1881), Hendese-i Mülkiye(Mühendis Mektebi) (1883), Mülkiye Baytar Mektebi (1887), Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi (1887), Polis Dershanesi (1889), Şehzadegân Mektebi, Mülkiye Mektebi,<sup>146</sup> Aşiret Mektebi (1892), Halkalı Ziraat Mektebi (bugünkü Ziraat, Veteriner ve Orman Fakültesi), Dârülfünûn (bugünkü İstanbul Üniversitesi), Dârümuallimîn-i Aliye (bu günkü yüksek öğretmen okulu), Ticaret-i Bahriye Mektebi (bu günkü yüksek denizcilik okulu), Hamidiye Orman ve

<sup>144</sup> İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *TCTA*, C.II, İletişim Yayınları, 1985, s. 471.

<sup>145</sup> İlhan Tekeli, *a.g.m.*, s. 471.

<sup>146</sup> Mülkiye mektebi, devlete memur yetiştirmek amacıyla, fikir olarak II. Mahmud döneminde kabul görmüş, 1859'da Abdülmecid tarafından "Mülkiye" adıyla açılmıştır. Bu yönüyle bakıldığında Mülkiye mektebi fikir ve teşebbüs olarak II. Abdülhamid devrine maledilemez. Ancak, II. Abdülhamid bu okulu, kuruluş gayesine uygun hale getirerek, Yüksek Okul haline getirip, geliştirmiştir. Mülkiye mektebinin gelişmesiyle çok yakından ilgilenen II. Abdülhamid'in asıl amacı, istibdat devrini devam ettirmede kendisine bağlı ve itaatkâr üst düzey bürokrat yetiştirebilmektir. Ayrıca II. Abdülhamid, bu okuldaki öğretmenlere hatta müfredata dahi karışmıştır. Bkz. Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s.395; II. Abdülhamid, "Mülkiyeyi ben kurdum, nizamnamesini şu masa üzerinde Said Paşa'ya yazdırdım" ifadesini kullanmıştır. Bkz. Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, *Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1990, s.47 ;Yine aynı eserde, II. Abdülhamid'in Mabeyn Başkitabeti'ne Mülkiye birincilerini alması, bu okula verdiği önemin en büyük kanıtlarındandır. Bkz. aynı eser, s.22- 23; Ali Çankaya da eserinde, verdiği örneklerle, padişahın Mülkiye mezunlarına güvenini göstermiştir. Bkz. Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.I, s. 280.

Maadin Mektebi (On üç vilayet merkezinde bu günkü Orman Orta Öğretim okullarını), vilayetlerin hepsinde İdâdi ve Sultânî adıyla bu günkü lise ve kolejler,<sup>147</sup> 'dir. Balıkesirli memurlardan, Abraham Eskiciyan Efendi, Dersaadet Orman ve Maden Mektebinde tahsil ederek, orman müfettişi olmuştur<sup>148</sup>. Ahmed Necib Efendi, Bursa Hamidi Ziraat ameliyat Mektebine giderek, 1314/1896- 97'de şahadetname almıştır. Daha sonra, Halkalı Ziraat Mektebinden de 1319/1901- 02'de icazetname almıştır<sup>149</sup>. Balıkesirli memurlardan bazıları bu türden mesleki eğitim veren okullarda sayıca az da olsalar eğitim görmüşlerdir. Ancak bu dönemde yüksek meslek ve ihtisas öğretimi için hükümetçe bir plan veya program geliştirilememiştir. II. Abdülhamid bütün dikkatini istibdatı kuvvetlendirme çabalarına vermiştir<sup>150</sup>.

Yukarıda zikredilen bu hususlar, II. Abdülhamid devrinde ilk ve orta dereceli okulların çoğaltılarak, taşraya yayıldığı, teşkilatın modernleşme çabalarının sürdüğü ve Tanzimat'a nazaran uygulama sahasının genişlediğinin kanıtıdır. Bununla beraber, II. Abdülhamid'in devri maarifinin en çok eleştirilen yönünün nitelik olduğu göz ardı edilemez. Bu açıdan, iyi ve kötü sonuçlarıyla, II. Abdülhamid devri, bir uygulama dönemi olarak kabul edilmektedir<sup>151</sup>.

## **A. II. Abdülhamid Dönemi Balıkesir'de Eğitim Kurumları ve Balıkesirli Memurların Tahsil Durumu**

### **1. II. Abdülhamid Dönemi Balıkesir'deki Eğitim-Öğretim Kurumları a. Medreseler**

Osmanlı Devleti idaresindeki Balıkesir'de oldukça canlı bir eğitim-öğretim hayatı olduğunu söylemek mümkündür. Burada, en eski eğitim kurumu, Fatih Sultan Mehmed zamanında inşa ettirilen, külliye halinde, yüksek seviyede eğitim veren medreselerdir. Daha sonraları, devlet adamları ve hayırseverlerin yaptırdığı medreseler, teşkilatlanarak artmıştır. Fıkıh, Hadis, Tefsir gibi dinî ilimler ile matematik, geometri, astronomi gibi müsbet ilimlerin de okutulduğu medreselerin giderleri vakıflarca karşılanmaktaydı. Buralardan mezun olanlar, ya ilmî kurumlarda müderris, ya adlî makamlarda kadı, ya da idarî makamlarda yönetici pozisyonuna atanırlardı. Aynı

<sup>147</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s.390- 401; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. III, s. 1047-1176; Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.I, s.264- 270; Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, Ekim-1993, İstanbul, s.116.

<sup>148</sup> BOA, DH. SAİD, 132/59.

<sup>149</sup> BOA, DH. SAİD, 162/251.

<sup>150</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 394- 395.

<sup>151</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 162- 166.

zamanda Balıkesir medreselerin çokluğu ile tanınmaktaydı.1305/1887- 88 yılına ait, Karesi Vilayetine mahsus salnameye göre mevcut medreseler ve müderrisleri şunlardır<sup>152</sup>:

Tablo 1. Balıkesir'deki Medreseler ve Müderrisleri <sup>153</sup>

MEDRESE ADI	MÜDERRİSİ	MEDRESE ADI	MÜDERRİSİ
Sultan Yıldırım Bayezid	Süleyman Efendi Yağcılarlı Ali Efendi	Tevfik	Hacı Hüseyin Efendi
Fatıma Hatun (Alaybey)	Hacı Süleyman Efendi	İbrahim Bey	Dalkıranzâde İsmail Efendi
Hacı Halil Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Ali Şuuri	
Hacı Ali	Kayalarlı Mehmed Efendi	Keşkek	Yağcıbedirli Mehmed Efendi
Hacı Yahya Efendi	Kayalarlı Osman Efendi	Hacı Kaya	Ahmed Efendi
İnciroğlu	Mehmed Efendi	Mevlevîhane	Ahmed Efendi İbrahim Efendi
İğneci	Akbaşı Ahmed Efendi	Kaleli	Hacı Ahmed Efendi
Darü'n-nafia	Gamsızzâde Hacı Hafız Efendi Melekzâde Hafız Abdullah Efendi	Hoca Sinan(Orta Medrese)	Camcızâde Halil Efendi Ayrancızâde Mehmed Efendi

<sup>152</sup> Abdülmecit Mutaf, *Salnâmelerde Karesi Sancağı(1847- 1922)*, Balıkesir, 1995, s. 158- 159; bkz. Mücteba İlgürel, "Balıkesir" maddesi, *TDVİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 14. Burada yukarıdaki medreselerden farklı olarak, Eskicami Medresesi, İç İlli Medresesi, Bostan Çavuş Medresesi, Sâkîzâde Medresesi ile Dârülhadis Medresesi de zikredilmiştir.

<sup>153</sup> Karesi Vilayet Salnamesi, H. 1305, Balıkesir Vilayet Matbaası, s. 60.



Giderek bozulan ve verimsizleşen medreseler ıslaha çalışılırken, bir taraftan da ilk, orta ve yüksek öğretim kurumları açılmıştır. Bilhassa 1844- 45 yıllarından sonra Balıkesir’de eğitim kurumlarında büyük bir gelişme olmuştur. Bunda şehrin müftüsü Ali Şuûri Efendi’nin büyük katkısı görülmüş ve bunun neticesinde, Balıkesir medreselerinde fen ilimleri okutulmaya başlanmıştır. 1864’te rüşdiye, 1886’da idâdî daha sonra da sultânî, 1922’de ise dârümuallim açılmıştır<sup>154</sup>.

## **b. Mektepler**

### **b. a. Sıbyan Mektepleri**

Osmanlı eğitim sisteminde, öğretim kademelerinin temelini, çok eskiden beri var olan, ”Mahalle Mektebi”, ”Taş Mektep”, ”Darüttalim”, ”Darülimilim” de denilen Sıbyan Mektepleri oluşturmaktaydı. Çocukların eğitimi için teşkil edilen bu mektepler, klasik İslam Medeniyetindeki “küttab” adlı okulların devamı mahiyetindedir. Çoğunlukla tek göz odadan ibaret olan bu okullara yalnız Müslüman çocuklar devam ederdi. Burada, başlıca hedef, Kur’an okumayı öğretmektir<sup>155</sup>.

Sıbyan mektepleri, genellikle padişahlar ve devlet ileri gelenleri tarafından, camilerin bitişiğinde, külliyelerin içerisinde ya da müstakil bir bina olarak yaptırılmıştır. Bu nedenle maliyet ve mekan açısından fazla külfet getirmediği için, her köyde, her mahallede, her semtte açılma imkanı olmuştur. Beş yaşına basmış çocuklar, ”Amin Alayı” veya “bed-i besmele” denilen, özel bir törenle bu okullarda derse başlardı<sup>156</sup>. Öğretmenler ise medrese eğitimi görmüş ya da okuma-yazma bilen imam, müezzin, kayyum gibi kişiler arasından seçilirdi. Tek bir sınıf ve tek öğretmenden oluşan bu okullarda, hoca, ileri düzeydeki öğrencilerini, geri kalanları yetiştirmek üzere “kalfa” olarak görevlendirirdi<sup>157</sup>. Findley, aynı derslikte, farklı seviyelerdeki öğrencilerin öğrenim gördüğü bu durumu “Açık Sınıf” sistemi olarak tanımlamıştır<sup>158</sup>.

Sıbyan mekteplerinde, hocaların çoğunun yetersiz olması, açık sınıf sisteminin çok gürültülü bir ortam oluşturması, çocukların hep bir ağızdan tekrarlayarak, öğrenmek yerine anlamını bile bilmedikleri şeyleri ezberlemek zorunda kalmaları, çok katı bir disiplin anlayışı ile falaka gibi cezaların olması, önemli sorunları oluşturmaktaydı.

<sup>154</sup> Mücteba İlgürel, *a.g.m.*, s. 14.

<sup>155</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 378; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. I, s. 83; Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, s. 201.

<sup>156</sup> O. Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. I, s. 91.

<sup>157</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C.III, s. 202.

<sup>158</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 54- 55.

Sabahları erkenden başlayan öğretim, ikinci namazına kadar hiç ara vermeksizin devam ederdi<sup>159</sup>.

Sıbyan mekteplerinde, resmen belirlenmiş bir eğitim programının varlığı bilinmemekle beraber, uygulanan müfredat, en büyük sorunlardan birisini oluşturmaktaydı. Elifbadan(alfabe) başlamak üzere Kur'an, yazı, İlm-i hal (din esasları), hesap dersleri, Kur'an'ı düzgün okumak için ise "Tevcid" dersleri okutulmakta ve namaz sureleri de öğretilmekteydi. Daha sonraları, Tarih ve Coğrafya dersleri de ilave edilmişti. Belli bir sınıf taksimatı olmayan bu okullarda, Kur'an'ı bir kere Hatim indiren mezun olmuş sayılıyordu<sup>160</sup>. Başlıca hedefi, Arapça'yı bile öğretmeden Kur'an'ı ezberletmek olan bu okullardan gerçekte bir cümlesini bile anlamadan, hatta alfabeyi tanımadan, Kur'an'ı hatmedip, mezun olan birçok cahil mezun olmaktadır<sup>161</sup>. Balıkesirli memurlara ait incelenen belgelerin büyük çoğunluğunda Sıbyan mekteplerindeki öğrenim için "Esası İslamiyet Olan" tabiri kullanılmıştır. Bu durumda, Sıbyan mekteplerinin çocukları, hayata hazırlamak için ciddi bir hazırlık yaptığından söz etmek mümkün görünmemektedir.

Değişen şartlara ayak uyduramayan Sıbyan mekteplerinin, ıslahının gerekli olduğu II. Mahmud zamanında anlaşılmaya başlanmıştır. II. Mahmud, 1824'te "Talim-i Sıbyan" adıyla bir ferman yayınlayarak, bu okullara devam mecburiyeti getirmişse de eğitim ve öğretim alanında herhangi bir yenilik getirememiştir. Tanzimat döneminde de birtakım yenilikler yapılmaya çalışılmışsa da pek başarı sağlanamamıştır<sup>162</sup>. 1862'den itibaren, Sıbyan mektepleri yerine, "usul-i cedide" göre eğitim yapan, "İptidai mektepleri"<sup>163</sup> fikri ortaya atılmıştır. Sözkonusu fikir ancak 1872 senesinde uygulamaya geçmiştir<sup>164</sup>. 1869'da Saffet Paşa'nın Maarif Nazırlığında düzenlenen "Maarif Nizamnamesi"yle Osmanlı eğitim sistemini uzun süre yönlendirecek bir sistem oluşturulmuştur. Bu nizamnameyle, köylerde ve mahallelerde Sıbyan, beşyüz evli kasabalarda rüştiye, bin evli kasabalarda idadi ve vilayet merkezlerinde sultaniye kurulması; bunların üstünde de "meslek" ve "ihtisas" mektepleriyle "Darülfunun"un

<sup>159</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 55; Pakalın, *a.g.e.*, s. 202.

<sup>160</sup> Pakalın, *a.g.e.*, s. 202.

<sup>161</sup> Ergin, *a.g.e.*, C. I, s. 84, dipnot 5, (kendi okul yaşantısından).

<sup>162</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 57- 66.

<sup>163</sup> "İptidai mektepleri: İptidainin kelime anlamı 'ilk', 'başlangıç' olup, Sıbyan mekteplerindeki geleneksel öğretim metodları dışında yeniden düzenlenecek mekteplerde, özellikle Elifba'nın okunması hususunda yeni bir usulün tatbik edildiği mekteplere verilmiş bir isimdir. 1876'dan sonra ilkokul karşılığı olarak iptidai mektebi adı kullanılmıştır." Bkz. Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s.64, dipnot .

<sup>164</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 68.

yer alması öngörülmüştür<sup>165</sup>.

II. Abdülhamid döneminde ise, ilköğretim alanındaki yenilikler, Kanun-u Esasi'nin 114. maddesiyle ilköğretimi zorunlu hale getirerek başlanmıştır. Ancak prensip olarak, II. Mahmud devrinde kabul edilen ilköğretim mecburiyeti, II. Abdülhamid devrinde anayasaya girmişse de tam olarak uygulanamamıştır<sup>166</sup>. Tüm bunlara rağmen, bu dönemde, orta ve yüksek dereceli okulların kurulup, gelişebilmesi için ilköğretimin büyük önem arz ettiğinin anlaşıldığı, yapılan reform çalışmalarından görülmektedir.

Bu dönemde ilköğretim, "mekatib-i sıbyaniye" ve "mekatib-i iptidaiye" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İlkinde usul-u atika denilen geleneksel eğitime devam edilmekteydi. İkincisinde ise, usul-u cedide olarak tanımlanan modern sistem eğitim verilmeye çalışılmaktaydı. Böylece ilköğretimde ikili bir sistem ortaya çıkmıştı. 1882 (H.1299- 1300) den sonra, Maarif nezareti mevcut ikiliği kaldırmak için ağırlığı iptidai okullara vermeye başlamıştır. Bu tarihten sonra 1909'a kadar, pek çok Sıbyan okulunda eğitim, usul-u cedide'ye dönüştürülmüştür. Bunların yanı sıra, II. Abdülhamid, bu okullara öğretmen yetiştirmek için, pek çok vilayet merkezine Darülmuallimin açılmasını sağlamıştır<sup>167</sup>.

Sıbyan mekteplerinin yerini yavaş yavaş ibtidâiye mekteplerine bırakmasıyla, bu okullar yurt çapında yaygınlaşmaya başlamıştır.1887'de Balıkesir'de dört büyük İbtidâi mektep bulunmaktaydı.

<sup>165</sup>Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *TCTA*, C.II. İletişim Yay, 1985, s. 468- 470; bkz. O. Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.II, s.96'da tam bir tarih vermemiş, dönüşümün Tanzimat'tan sonra olduğunu ifade etmiştir.

<sup>166</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 390.

<sup>167</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 68- 69.

Tablo 2. 1305 Karesi Vilayet Salnamesine göre Balıkesir'deki Sıbyan Mektepleri.

OKUL ADI	ÖĞRETMEN	BEVVÂB <sup>168</sup>	ÖĞRENCİ SAYISI
Hasan Çelebi	Hafız Ahmed Efendi Hacı Hafız Osman Efendi	Mustafa Efendi	94
Hanımzâde	Emin Efendi Mehmed Hilmi Efendi	İsmail Efendi	94
Hacı Mehmed	Osman Efendi	----	40
Vâfirzâde	Tevfik Efendi	Ahmed Ağa	30 <sup>169</sup>
Toplam:			258

Merkezin dışında, kazalarda en az bir tane, yanı sıra nahiyelerde ve bazı büyük köylerde de ibtidâiye mektepleri vardı.1907 salnamesinde, kazalarıyla birlikte Karesi Sancağı'nda toplam 595 adet Sıbyan ve ibtidâiye mekteplerine 25.476 öğrencinin devam ettiği belirtilmektedir<sup>170</sup>. Bu durum, Karesi Sancağı'ndaki eğitim faaliyetlerinin oldukça ileri düzeyde olduğunu kanıtlamaktadır.

#### **b. b. Rüşdiye Mektepleri:**

Rüşdiyelerin Osmanlı eğitim sistemi içindeki statüsünün bugün için tam bir karşılığı bulunmamakla birlikte; sıbyan mektebinden sonra ve yüksek okullara hazırlık okulu şeklinde,1869'dan sonra da ilk mekteplerin üstünde, lise seviyesindeki idadîlerin altında, ortaokul düzeyinde eğitim veren bir okul olarak kabul etmek mümkündür<sup>171</sup>. İlki 1838'de İstanbul'da açılan rüşdiyeler, 1850'den sonra yaygınlaşmış ve 1923'e kadar eğitim hizmeti vermiştir. 1860'dan sonra kız rüşdiyeleri de açılmıştır.

<sup>168</sup> Bevvâb: Çocukları evlerine getirip, götüren okul hademesi, kapıcı. Bkz. Ferit Develidğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1995, s. 93.

<sup>169</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 157- 158.

<sup>170</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 47.

<sup>171</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 91.

Medreselerden farklı ve çağdaş bir eğitim vermek amacıyla kurulan bu okullardan devlet işlerini görebilecek elemanlar yetişmiştir<sup>172</sup>.

1869 nizamnâmesi ile tam bir düzene kavuşan rüşdiyelerde, öğrenim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Buradan mezun olanlar, imtihanla idadîye girebileceklerdi. Bu nizamnâmeğe göre rüşdiyede şu dersler okutulacaktı: Mebâdi-i ulûm-ı dînîye, Lisân-ı Osmânî kavâidi, imlâ ve inşâ, tertib-i cedid üzerine kavâidi Arabîye ve Fârisîye, tersîm-i hutut, ilm-i hisab, defter tutma usulü, mebâdi-i hendese, târih-i umûmi ve târih-i Osmânî, coğrafya, jimnastik ve son olarak da bölgelere göre mahalli dil ve ticaret merkezlerinde isteyen öğrenciyeye dördüncü sınıfta Fransızca dersleri<sup>173</sup>.

Balıkesir'deki ilk rüşdiye mektebi 1864 yılında açılmıştır. İlk hocası ve idarecisi Mehmed Nuri Efendi'dir<sup>174</sup>. Bu tarihten sonra, ilçelerde de sırasıyla; Balıkesir 1864, Edremit 1870, Kemer Edremit 1872, Bigadiç 1875, Kepsut 1875, Edincik 1880, Gönen 1880, Havran 1880, Balat 1874, Bandırma 1881, Erdek 1882 ve 1904'te Susurluk ve Sındırgı'da açılmıştır<sup>175</sup>.

Tablo 3. Balıkesir Rüşdiye Mektebi Personeli ve Öğrenci Sayısı

1305 Karesi Vilâyet Salnamesine Göre Balıkesir Rüşdiye Mektebi Personeli ve Öğrenci Sayısı	
Birinci Öğretmen	Sadreddin Efendi
İkinci Öğretmen	Hafız Abdülaziz Efendi (müderres)
Rik'a Öğretmeni	İbrahim Zihni Efendi
Sülûs Öğretmeni	Hafız Mehmed Emin Efendi
Öğrenci Sayısı	11

### b.c. İdadi Mektepleri

1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile bugünkü liselere karşılık olan ve öğrencileri yüksek öğrenime hazırlamak üzere açılan idadilerin eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. İdadi mekteplerinin müfredatında: Türkçe kitâbet ve inşâ, Fransızca, kavânin-i Osmaniye, mantık, ilm-i servet-i milel(iktisat), coğrafya, târih-i

<sup>172</sup> O.Ergin, *a.g.e*, C.1- 2, s, 384.

<sup>173</sup> Kodaman, *a.g.e*, s. 93- 94.

<sup>174</sup> B.O.A, DH. SAİD, 12/285.

<sup>175</sup> Mutaf, *a.g.e*, s. 47.

umûmi, ilm-i mevâlid, cebir, hesap ve defter tutma, hendese ve ilm-i mesâha, hikmet-i tabiye, kimya ve resim dersleri bulunmaktadır<sup>176</sup>.

1873 yılında Darü'l-maarif'in idadiye çevrilmesiyle, ilk idadi açılmıştır. Daha sonraları, büyük kazalarla, sancak merkezlerinde açılan idadiler, II. Meşrutiyet'ten sonra (1908), Sultaniye'ye çevrilerek, bu isimle, vilâyet merkezlerinde eğitim vermeye devam etmişlerdir. Bu okullar Cumhuriyet'ten sonra liseye çevrilmiştir.

Karesi'de ilk idadi mektebi 1886'da açılmıştır. "Karesi idadisi" adlı bu okul 1895 yılında yeni binasına taşınmıştır. Balkan Savaşları yenilgisinden sonra elden çıkan Selanik Sultanisi'nin Balıkesir'e taşınmasına karar verilince, Karesi idadisi Edremit'e nakledilmiştir."Karesi İdadi Sultanisi" adıyla eğitim-öğretime başlamıştır. 1921 yılında "Sultani" adı kaldırılan okul, halen "Balıkesir Lisesi" olarak hizmet vermektedir<sup>177</sup>.

Tablo 4. Balıkesir İdâdi Mektebi Personeli ve Öğrenci Sayısı

1305 Karesi Vilâyet Salnamesine Göre Balıkesir İdâdi Mektebi Personeli ve Öğrenci Sayısı	
Müdür	-----
Osmanlıca Öğretmeni	Nuri Efendi
Arapça Öğretmeni	Hacı İzzet Efendi
Farsça Öğretmeni	Adil Efendi (Müderriş)
Coğrafya Öğretmeni	Mustafa Efendi (Müderriş)
Matematik Öğretmeni	Mustafa Celali Efendi
Rık'a Öğretmeni	Münir Bey
Fransız Dili	Öğretimleri Maarif Müdürlüğüne ait
Genel Tarih	Öğretimleri Maarif Müdürlüğüne ait
Geometri, Tabii Tarih	Okul Müdürlüğüne
Gözetmen	Hafız Mesud Efendi
Gözetmen	Yusuf Efendi
Birinci Sınıf Öğrencileri	16
İkinci Sınıf Öğrencileri	13

<sup>176</sup> Kodaman, *a.g.e.*, s. 115.

<sup>177</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 48.

## 2. Balıkesirli Memurların Tahsil Durumu

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Balıkesir’de dönemin koşulları içerisinde, oldukça gelişmiş ve canlı bir eğitim hayatı vardı. Müslüman öğrencilerin eğitim gördükleri okulların yanı sıra, gayrimüslim okulları da mevcuttu. Balıkesir’li memurların büyük bir çoğunluğu da tahsillerini buralarda yapmışlardır. Bunların yanı sıra, Ermeni asıllı Osmanlı tebası olan memurlar da Balıkesir’de bulunan Ermeni Mektebi’nde öğrenimlerini gerçekleştirmişlerdir. XX. Yüzyılın başlarında Balıkesir’de Ermeni mektebi olarak sadece iki tane ibtidai mektebi bulunmaktaydı. Rumların isedokuzu ibtidai, ikisi rüşdiye olmak üzere toplam on bir okulları vardı. Bu durumda, Ermeni cemaatin çocukların eğitimi için yeni okullar açmak yerine, çocuklarını Rum okullarına gönderdikleri söylenebilir<sup>178</sup>.

Tablo 5. Balıkesirli Memurların Mezun Olduğu Okullar

MEZUN OLDUKLARI OKUL	MEZUN SAYISI
Sıbyan Mektebi	6
İptidai Mektebi	3
Rüşdiye	40
İdadi	13
Özel Hoca	7
Medrese	25
Orman ve Maden Mektebi	1
Halkalı Ziraat Mektebi	1
Mekteb-i Mülkiye	4
Hendese-i Mülkiye-i Şahane	1
Darülmaarif	1
Darülfünun-u Osmani Tıbbiyesi	1
Mekteb-i Fünun-u Mülkiye-i Şahane	1
Özel Okul	1
Ermeni Mektebi	3
Rum Mektebi	1
TOPLAM	109

<sup>178</sup> M. Murat Öntü, “Balıkesir’deki Ermeni Kilisesi ve Mektep Açma Faaliyetleri”, *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı 2005*, Balıkesir, 2007, s. 253.

Çeşitli eğitim kurumlarında öğrenim gören memurların büyük bir çoğunluğu (%37) Rüşdiye mezunudur. Genel memur oranına göre üçte birinden fazlasının Rüşdiye mezunu olması, memuriyete giriş için bu okuldan mezun olmanın yeterli olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. Bunun yanı sıra onu ikinci olarak takip eden medrese ise, geleneksel eğitim sisteminin halen daha önemini koruduğunu göstermektedir. İlkokul seviyesindeki sıbyan ve iptidai mekteplerinden mezun olanların ise toplamın yaklaşık %7'si gibi çok az bir oranda olması o dönem için Balıkesir'li memurların eğitim düzeyinin iyi olduğunu ispatlar. Lise seviyesindeki idadi mezunları da yaklaşık %13 gibi küçümsenemeyecek bir orandadır. Ermeni ve Rum vatandaşlar da rahatça kendi okullarında tahsil görebilmiştir. Bu dönemde özel okullarda eğitimin çok yaygın olduğunu savunanların aksine, Balıkesir'de özel okula giden yalnızca bir kişi vardır.

Bunların yanı sıra, çok fazla olmasa da yükseköğretim seviyesindeki okullara gidenler de tabloda gösterilmiştir. Tüm bunlar Balıkesir'de eğitime önem verildiğinin en bariz göstergesidir.

Tablo 6. Balıkesirli Memurların Bildikleri Diller

Memurların Bildikleri Diller	Fransızca	Arapça	Farsça	Rumca	Ermenice
Memur Sayısı	11	24	15	5	5

Memurların bildikleri lisanlarla ilgili olarak Sicill-i Ahvâllerde “aşınadır”, “tekellüm eder”, “kitabet eder” gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu profesyonellikten uzak ifade biçimleri, memur olabilmek için Türkçe okuyup yazmanın yeterli olduğunu göstermektedir.

Balıkesir'li memurların yarısından fazlasının mesleklerini icra edecek derecede en az bir dil bildiği anlaşılmaktadır. Bu, o dönem için yüksek sayılabilecek bir orandır. Hatta bazıları birden çok dil bilmektedir. Bunların içinde Arapça, Farsça, Fransızca ve Ermenice'ye aşına olan Abraham Eskiciyan dört lisanla en fazla dil bilen memurdur. Onu üç dil bilen, Yusuf İzzeddin Bey, Mustafa Server Bey, Mehmet Vehbi Efendi, izlemektedir. Toplam on bir kişiyle iki dil bilenler de tüm memurların yaklaşık onda



birine denktir. Bunlar içerisinde, bilinme oranı en çok olan Arapça, ardından Farsça, Fransızca, Rumca ve Ermenice'dir. Rumca ve Ermenice, gayrimüslimler tarafından kullanılmaktadır.

Balıkesir'deki eğitim kurumlarında öğrenim gören memurların yanı sıra, buralarda öğretmen olarak çalışanlar da sicillerde belirtilmiştir. Bu okullarda görev yapan öğretmenlerden; Mustafa Celali Efendi, bulunduğu memuriyete ilaveten, Karesi Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi Usul-u Defter ve Hesap derslerine 250 kuruş karşılığında girmiştir. Daha sonra, Eylül 1892'de Hesap Dersi başkasına verilmiş yalnız Usul-u Defter Dersine girmiştir( Şubat 1886)<sup>179</sup>. Bir diğer Balıkesir'li öğretmen de yine bulunduğu memuriyetine ilaveten 83+66 kuruş maaşlarla Balıkesir Mekteb-i Rüşdiyesi'nde Rik'a Muallimliği yapmıştır<sup>180</sup>.

---

<sup>179</sup> B.O.A, DH. SAİD, 100/243.

<sup>180</sup> B.O.A, DH. SAİD, 42/247.

## II. BÖLÜM

### II. ABDÜLHAMİD DEVRİ MÜLKİ İDARESİ İLE BALIKESİRLİ MEMURLARIN BULUNDUKLARI GÖREVLER

#### I. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Osmanlı Taşra İdaresi ve Vilayet Yönetimi

XIX. yüzyıl Osmanlı tarihi, bir bakıma idarî reformlardan oluşan ve Osmanlı tarihinin genel gidişatını değiştiren bir devirdir. Bu idarî reformlar, geçmiş asırlardaki faydacı uygulamalardan farklı bir tarz ve içeriğe sahiptir. İdare, artık belli bir dünya görüşünün yani bürokrasinin modernist dünya görüşünün etkisi altına girmiştir. Böylece, kaçınılmaz olarak yeni bir hukukî düzenleme ile birlikte idarî reformlar gerçekleştirilmektedir. Kısacası XIX. yüzyıl Tanzimat devri reformları yeni bir hukukşinaslık, yeni bir hukukî adaptasyon olayını Türk-İslam tarihi sahnesine getirmiştir<sup>181</sup>.

Tanzimat hareketinin amacı, Osmanlı devlet idaresini o asrın idarî esaslarına dayandırmak, yani devlet gücünün tek bir merkezden en etkili şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Tanzimat merkeziyetçiliği, demokrasiden ziyade, Metternich'ci Avusturya ve otokratik Rusya İmparatorluklarındaki gibi güçlü ve merkeziyetçi bir devlet oluşturmayı hedeflemişti. Bunun için, ülkenin tüm malî işlerinin tek merkezden yönetilmesi, sorumlulukların, kanunî esaslara dayandırılması ve yargı gücünün düzenli bir şekilde işlemesini sağlamak temel gaye olmuştu. Böylesine hedeflerin, merkeziyetçi temellere dayanan çağdaş bir vilayet yönetimini gerektirdiği açıktı. Ancak eyalet yönetimindeki yenileştirme çabaları, sosyoekonomik açıdan mevcut bazı engellerle karşılaşmıştır. Bunların başında, Tanzimat merkeziyetçiliğinin en önemli ve acil meselesi olan yetişkin kadro yetersizliği gelmektedir. Tanzimat'ın ilanından çok sonraları bile, taşra idaresinin mülki amiri olan valiler bile, günlük işlerini yürütecek personeli bulamıyorlardı. Bu durumda Tanzimatçılar, bütün idarî teşkilatı merkeziyetçi bir modele göre yenileme ideallerini bir kenara bırakıp, eyalet idaresinin geleneksel kurum ve usullerine çeki düzen vermeye çalışmışlardır<sup>182</sup>.

<sup>181</sup> İlber Ortaylı, "Tanzimat Devrinde İdarî Yapı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Editör: E. İhsanoğlu. İrcica Yayınları, İstanbul, 1994, C. I, s. 283.

<sup>182</sup> Ortaylı, "Tanzimat Devrinde İdarî Yapı", s. 306- 307.

Tanzimat hareketinin ortaya çıkardığı merkeziyetçilik eğilimi, Osmanlı eyalet yönetimini iki ana biçimde etkilemiştir. İlk olarak, malî sahada yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. İkinci olarak, mahallî kişi ve kümelerin devlet yönetimini etkilemeleri sürecinin düzgün, hızlı ve eşitlikçi bir şekilde işlemlerini sağlamak istemişlerdir. Bu durum, Türkiye’de yerinden yönetim geleneğinin doğmasına vesile olmuştur. Yeni idarî düzenlemelerde bu iki etki neticesinde, vilayetlerin fiziki teşkilatlanmasının değiştiği görülür. Ortaya çıkan bu yeni teşkilatlanma anlayışı, Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar devam etmekle kalmamış, Cumhuriyet dönemi yönetim sistemine de önemli bir tarihî miras olarak intikal etmiştir. Bu husus, biraz daha açılacak olursa, ilk tespit; XIX. yüzyılda ülkenin ulaşım şebekesi ve dış ticaret yollarının değişmesi, buna bağlı olarak da üretim ve denetim merkezlerinin değişmesi ihtiyacıdır. İkinci tespit; büyüyen ve önem kazanan yeni yerleşme merkezlerinin idarî bölünmeyi düzenleme ve düzeltme zorunluluğudur. Mesela klasik dönem Osmanlı’da Aydın vilayetinin üretim, dağıtım, yönetim ve denetim işleri Aydın şehrinde yapılırken, ulaşım yollarının ve üretim ile denetim merkezinin İzmir’e kayması eyalet merkezinin de İzmir’e taşınmasına sebep olmuştur. Üçüncü ve en önemli tespit ise; 1789 ihtilali sonrası Fransa’da uygulanan “departement”<sup>183</sup> (hacimce küçük, paraca güçsüz yönetim birimleri) denemesindeki gibi, merkezin idarî tesirini arttırmak için bilinçli ya da bilinçsiz olarak, eyaletlerin fiziki sınırlarının küçültülmesi yoluna gidilmesidir<sup>184</sup>.

Tam anlamıyla merkeziyetçi bir yönetimin tesis edilebilmesi için, başka koşulların da gerçekleşmesi gerekmektedir. Örneğin, demiryolları ve telgraf hattı da bu amaca hizmet eden unsurlardandı. Hükümet ve valiler, karayolu ağının geliştirilmesi hususunda ısrarlı olmuşlardır. Bunun yanı sıra, 1865 yılında döşenmeye başlanan telgraf hattı, kısa sürede imparatorluğun belli başlı merkezlerinin birbirine bağlamada önemli rol oynamıştır<sup>185</sup>. İşlerin Bab-ı Âli’den saraya intikaliyle beraber gerek sefaretlerle gerekse taşradaki görevlilerle yapılan haberleşmenin en önemli ayağını oluşturan

<sup>183</sup> Musa Çadircı, dönem yöneticilerinin çoğununu Avrupa’yı görmüş, inceleme imkanı olmuş kişiler olduğunu, yapılan reformlarda bu izlerin olacağını, ancak bu izlere dayanarak, model olarak Fransız ülke yönetiminin alındığını ileri sürmenin gerçeklerle bağdaşmayacağını belirtmiştir. Bkz. Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 251; bkz. Enver Ziya Karal ise, Fransa’daki bu mülki idare sisteminden esinlenildiğini savunur. Ancak Fransa’dan hazır elbise gibi alınan bu sistemin, Osmanlı Devleti’nin yapısına uymaması ve tatbikinin güç olmasını da tabi olarak değerlendirmiştir. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 316- 317.

<sup>184</sup> Ortaylı, “Tanzimat Devrinde İdarî Yapı”, s.308; Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 185.

<sup>185</sup> Ortaylı, “Tanzimat Devrinde İdarî Yapı”, s.308.

telgrafhane, artan önemine binaen teşkilat ve personel yönünden de geliştirilmiştir. Merkezi idarelerde çok mühim bir yeri olan haberleşmenin sağlayıcısı olan telgraf teşkilatının II. Abdülhamid döneminde çok önem kazandığı anlaşılmaktadır. Sultan Abdülaziz zamanında birkaç memurun çalıştığı, "Mabeyn Telgrafhane"sinde II. Abdülhamid döneminde diğer birimlerde olduğu gibi burada da hayli kabarık bir kadro oluşmuştur. Nitekim II. Meşrutiyetin ilanıyla telgrafhane personelinin on kişiyle sınırlandırılmış olması bile personel yönünden II. Abdülhamid döneminde ulaşılan nokta hakkında fikir vermektedir<sup>186</sup>.

II. Abdülhamid döneminde merkeziyetçi anlayışı güçlendirmek için, saray bürokrasisinde yerini alan bir diğer kurum da "Mabeyn Şifre Katipliği"dir. Sultan, kurduğu bu birim sayesinde merkez dairelerini saf dışı bırakarak, vali, vali yardımcısı, ordu komutanı, mutasarrıf, elçi ve konsolos gibi devlet görevlileriyle şifre ile dolaysız olarak irtibat kurup, haberleşirdi. Bu görevliler, şifre katibinden aldıkları özel bir şifre anahtarı ile padişahla doğrudan iletişim kurabilirlerdi. Böylece, aradaki bürokratik birimler, dolayısıyla icranın başı olan sadaret devre dışı bırakılmış oldu. Önceleri şifre anahtarı verilen kişiler üst düzey görevlilerken, daha sonra bu usul terk edilmiş ve düşük rütbeli memurlara da şifre verilir olmuştur<sup>187</sup>.

1856 Islahat Fermanı'ndan sonraki gelişmeler ve vilayet yönetiminin aldığı şekil, günümüz Türkiye'sinin idarî yapısını büyük ölçüde etkilemiş, hatta belirlemiştir. 1856 Islahat Fermanı'nın belirleyici özelliği idarî, malî ve adlî organların yeniden düzenlenmesiyle vilayet, livâ ve nahiye düzeyindeki halkın (bilhassa gayrimüslimlerin) idareye katılımlarının sağlanmasıdır. Esasen fermanda öngörülen vilayet yönetim sistemi 9 Haziran 1861'de çıkarılan bir nizamnâmeyle, Cebel-i Lübnan'da uygulamaya konulmuştur. Ancak Avrupa devletlerinin bu yeni düzeni uygulatmak için Osmanlı Devleti üzerinde kurmuş oldukları baskı ve bunu önlemeye çalışan Osmanlı yönetimi arasındaki çatışma, uygulamanın yayılmasını engellemiştir. Modern anlamda Osmanlı yönetim sisteminin oluşumundaki mihenk taşı ise; 1864 tarihli "İdâre-i Vilâyet Nizamnâmesi" olacaktır<sup>188</sup>.

22 Ocak 1871'de "İdâre-i Umumiye Vilâyet Nizamnâmesi"nin ilanına kadar yürürlükte kalan 1864 Vilâyet Nizamnâmesiyle, imparatorluk, vilâyet, sancak, kaza ve

<sup>186</sup> Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi*, s. 170.

<sup>187</sup> Akyıldız, *a.g.e.*, s. 171.

<sup>188</sup> Ortaylı, "Tanzimat Devrinde İdarî Yapı", s.308.

köy yönetim birimlerine ayrılmıştı. Eyalet adı, "Vilâyet" olarak değiştirilmiş, sancak yönetiminde ise kaymakam yerini "Mutasarrıf"’a bırakmıştı. Kaza müdürlüğü kaldırılarak, yerine hükümet tarafından "Kaymakam" atanıyordu. Vali ile birlikte, vilâyet yönetiminde defterdar, mektupçu, hariciye ve nafia memurları görev almaktaydı. Ziraat ve ticaretin geliştirilmesi için de ayrıca görevlendirme yapılıyordu. 1864 Vilâyet Nizamnâmesi, vilâyetlerin yönetiminde "Vilâyet İdare Meclisi" ve "Vilâyet Umumi Meclisi" adlarını taşıyan iki kurulun söz sahibi olması hususunu öngörmekteydi. Bu kurullarda, Müslümanlar ve gayrimüslimleri temsilen seçilen üyeler de yer almaktaydı<sup>189</sup>.

1864 İdâre-i Vilâyet Nizamnâmesi ilk defa gerçek anlamda, sınırları ve teşkilatıyla yeniden düzenlenen Tuna Vilâyeti’nde (Bugünkü Bulgaristan) uygulanmıştır. Kısa süre sonra, diğer vilâyetlerde de uygulanmaya başlanmış ve sonuçlar başarılı olmuştur. Bu da 1871’de "İdare-i Umumiye Vilâyet Nizamnâmesi"’nin çıkartılmasına ve yeni düzenin yaygın olarak uygulanmasına imkan sağlamıştır. XIX. yüzyıl boyunca bu yeni düzen yürürlükte kalmıştır<sup>190</sup>.

Tanzimat sonrası Osmanlı yönetimi, yukarıdan aşağıya; vilâyet, livâ, kaza, nahiye ve köy olarak teşkilatlanmıştır. Bu hiyerarşideki her üst kademe, astlarının tüm karar ve uygulamalarını sıkı bir şekilde denetlemekteydi. Osmanlı vali ve yöneticileri de devletin merkeziyetçi yetkilerine sahip temsilcileri konumundaydılar. Tanzimat sonrası devlet teşkilatında görülen bir diğer gelişme, devletin ikisi Rumeli’de, ikisi Anadolu’da, birisi de Arabistan’da olmak üzere ordu bölgelerine ayrılması ve bunların başına birer "müşir" atanması, böylece vilâyet yönetiminin askerî yapıdan ayrılarak, vilâyet yöneticilerinin "Mülki Amir" durumuna gelmeleridir. Mevcut geleneği değiştiren bu uygulama, Cumhuriyet’e kalan önemli tarih miraslarından birisidir<sup>191</sup>.

#### **A. Ana Hatlarıyla 1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnâmeleri**

Klasik Osmanlı taşra yönetiminin ana birimi sancak idi. Sancaklar, fiziki özellikler bakımından bu günkü Türkiye’nin illeri büyüklüğündeydiler. Rumeli’nin fethinden sonra, sancaklar üzerinde koordinatör bir vali olarak Lala Şahin Paşa, Rumeli Beylerbeyi tayin edilmişti. Böylece zamanla sancakların üzerinde eyaletler ortaya çıktı ve Osmanlı eyaletlerinin sınırları genişledi. Bunlar, daha ziyade bir askerî koordinasyon

<sup>189</sup> Musa Çadırcı, "Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ülke Yönetimi", *TCTA*, İletişim Yay, C. 1, s. 216- 217.

<sup>190</sup> Ortaylı, "Tanzimat Devrinde İdarî Yapı", s. 309.

<sup>191</sup> Ortaylı, "Tanzimat Devrinde İdarî Yapı", s. 309

ünitesi olarak düşünülmüşlerdi. İdarî, malî ve adlî örgütlenmeleri sancak düzeyindeydi. Örneğin eyalet merkezlerindeki kadının, sancak kadılarının veya eyalet merkezindeki defterdarın sancak defterdarlarının âmiri olduğu söylenemez. Bu tarz bir dikey ya da yatay hiyerarşi söz konusu değildi. Tanzimat reformları ile eyaletlerin adı değişerek, vilâyet oldu. Bununla birlikte sınırları da daralmış bir vilâyet teşkilatı ortaya çıktı. Sancaklar, livâ adını alarak, vilayetın alt birimi olarak tasnif edildi. Özetle, valinin yönetimindeki vilâyet; Tanzimat'la beraber adlî, malî ve idarî olarak teşkilatlanıyor ve alt birim olan livânın üstü oluyordu. Livâlar da kazalardan oluşmaktaydı. Nizamnâme, vilâyeti sancaklara, sancakları kazalara, kazaları da köylere ayırmıştı. Nahiye statüsü ise, nizamnamede açıkça belirtilmemiş ve tanımlanmamış, yalnız idarî bir birim olarak bahsedilmiştir<sup>192</sup>.

Vilâyet merkezinde devleti temsilen valinin; malî, siyasî ve güvenlik hususlarında yetkileri Tanzimat sonrası döneme göre arttırılmıştı. Maiyetinde defterdar, mektubçu, umur-u nafia memuru, ticaret ve ziraat memuru, müfettiş-i hükkam ve umur-u hariciye memuru bulunuyordu. Tuna ve Bosna gibi yerler için düşünülen Hariciye memuru, gerek yabancılar ve gerekse azınlıklar konusundaki gündelik müdahale ve başvurularına vilâyet yöneticilerinin cevap vermesi gerekmekteydi. 1864 Nizamnâmesinde olan Hariciye memuru, 1871 Nizamnâmesinde yer almamıştır<sup>193</sup>.

Vilâyet yönetimi için oluşturulan organlar ise, merkezde valinin başkanlığında Cuma günleri dışında toplanan, "Vilâyet İdare Meclisi", livalarda mutasarrıf başkanlığında çalışacak "Liva İdare Meclisi" ile kazalarda "Kaza İdare Meclisleri" kurulmaktaydı. Vilayet idare meclisine hakim, mektubçu, defterdar, hariciye memuru doğal üyeler olarak giriyorlardı. Müftü ile gayrimüslimlerin dinî liderleri de üye idiler. Bunların dışında, halk tarafından seçilen ikişer Müslüman ve gayrimüslim üye ile sayıları onu geçiyordu.<sup>194</sup>.

1864 Nizamnâmesi'nin getirdiği bir diğer yenilik de yargı alanındaki taşra kuruluşlarıdır. Her vilâyet, liva ve kaza için hukuk (Meclis-i Temyiz-i Hukuk) ve ceza mahkemeleri (Meclis-i Cinayet) kurulmuştur. Bu mahkeme başkanları, Şeyhülislâm tarafından atanmakta ve her yönetim kademesinde hukuk mahkemesinin öteki üyeleri

<sup>192</sup> Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri*, s. 61.

<sup>193</sup> Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri*, s. 61.

<sup>194</sup> Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 252.

seçilmiş Müslüman ve gayrimüslim üyelerden oluşmaktaydı<sup>195</sup>.

1864 Nizamnâmesi'nde 1867'de bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu şekliyle, 1871 "İdare-i Umumiye Vilâyet Nizamnâmesi"ne kadar yürürlükte kalmıştır. 1871 nizamnâmesinde; vilâyet, sancak, kaza ve köy yönetimi ayrıntılı olarak belirtilmiş, her düzeydeki yöneticilerin görev ve sorumlulukları ayrı ayrı açıklanmıştır. Yenilik olarak, valinin yanı sıra vali muavinliğini getiriyor, var olan müdürlüklere, yenilerinin ekliyordu. Vilâyet merkezinde defterdar, mektubçu, umur-u ecnebiye müdürü (yabancılarla ilgili işler müdürü), Ziraat ve Ticaret Müdürü, Maarif Müdürü, Tarik Emîni (Yol emîni), Defterdar-ı Hâkânî müdürü, Emlak ve Nüfus Müdürlüğü, Evkaf Müdürü, Alay Beyi (Güvenlik Kuvvetleri) gibi vilâyet üst düzey yöneticilerinin görevlerini belirleyerek, işbölümü ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Ayrıca vilâyet idare meclisinin kuruluş, görev ve çalışma şeklini belirleyip, umumî meclisin niteliğini ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Aynı şekilde, Liva (sancak) yönetimi ve yöneticileri, kaza ve nahiye idaresi hakkındaki kuralları da kapsamaktaydı<sup>196</sup>.

Liva adı verilen sancak biriminde ise, Mutasarrıf, Muhasebeci, Tahrirat Müdürü, Defter-i Hakânî Memuru, Emlak ve Nüfus Memurları ile Zaptiye Zabiti kendi sahalarında görev yapacaklardı. Burada da vilâyette olduğu gibi bir "Liva İdare Meclisi" oluşturuluyordu. Kaymakamın yönetiminde olan kazada ise Mal Müdürü, İdare Katipleri, Emlak ve Nüfus Memurları ve Zaptiye Zabiti bulunmaktaydı. Kaza idare meclisinin işlevi de yönetim, yargı, maliye işlerinde yöneticilere yardımcı olmak ve lüzum eden kararları alıp, uygulamaya koymaktı<sup>197</sup>.

Bu yönetmelikle ilk kez idari bir birim haline getirilen nahiye örgütü, kaza sınırları içindeki köy ve çiftliklerin yakınlıkları ve ilişkilerine göre bir veya birkaç daireye ayrılmasıyla oluşturuluyordu. Beş yüz kişiden fazla nüfusu olmayan köy ve çiftliklerin bir nahiye meydana getirmesi mümkün değildi. Kazaların idare meclisleri, nahiyelerin merkez ve sınırlarını belirleyerek kararlarını liva idare meclisine sunacak ve uygun görülürse, vilâyet umumi meclisine bildirecekti. Burada da onaylandıktan sonra, padişahın bilgisine sunularak, onay alınacaktı<sup>198</sup>. Daha çok Batılı devletlerin baskısıyla oluşturulan nahiye yönetiminin kurulmasında isteksiz davranılmıştır. Ancak

<sup>195</sup> İlber Ortaylı, "Tanzimat Devrinde İdari Yapı", s. 313.

<sup>196</sup> Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 252- 253.

<sup>197</sup> Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 252- 253.

<sup>198</sup> Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 252- 253; Musa Çadırcı, *a.g.m.*, s.222- 223.

baskılar neticesinde 1876'da "Nevâhi Nizamnâmesi" çıkarılmıştır<sup>199</sup>.

Köy teşkilatı ise, Osmanlı idaresinin gelişme dönemlerinden beri en alt mülki birimdir. Köye ait hükümler ilk defa Tanzimat'tan sonra 1864'teki Vilâyet Nizamnâmesinde yer almıştır. Köy teşkilatlanmasında da, Muhtar ve İhtiyar Meclisi görev almaktaydı<sup>200</sup>. Kısacası, 1871 nizamnâmesi, vilâyet yönetimine yeni bir iş bölümü planı getiriyor, bu plan çerçevesinde de merkezin tesir ve denetimini mutlak bir biçimde arttırıyordu<sup>201</sup>.

## B. II. Abdülhamid Devri Mülki İdaresi

II. Abdülhamid devri, bürokratik teşkilatlanmadaki reformlar dolayısıyla Tanzimat dönemi reformlarının devam ettiği ve bazen de önemli sonuçlar alınan, özellikle vilâyet idaresi ve bilhassa adliyenin teşkilatlanması açısından çağdaş Türkiye idaresinin de teşekkül ettiği bir devir olma özelliğine sahiptir<sup>202</sup>.

Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid devri başlarında üç tip mülki idare bölgesi mevcuttu<sup>203</sup>. Bunlar: Merkeze bağlı vilayetler, merkeze bağlı müstakil sancaklar ve imtiyazlı eyaletlerdi. Merkeze bağlı eyaletlere yeni bir form kazandırma çalışması, 1864'te Tuna vilayeti kanunnâmesinin bu eyalette uygulanmasıyla başlamıştır. 1868'de bu yeni düzen, Bağdat ve Yemen istisna olmak üzere diğer vilâyetlerde de tatbik edilmeye başlanmıştır. Bu uygulamalardan elde edilen neticeler doğrultusunda, 1870'de vilâyet kanunu oluşturulmuş, yanı sıra, yedi yıl sonra da "idare ve nahiyeler" nizamnamesi çıkarılarak mülki idare düzeni geliştirilmiştir.

Bahsedilen bu mevzuata göre, düzenlenen bu mülki idare II. Abdülhamid devrinin ilk yıllarında şöyle bir durum arz etmekteydi: 5 Şubat 1877'de Dahiliye Nezareti tekrar kurulmuş ve vilâyetler de bu nezarete bağlanmıştı. Böylece, merkeze bağlanan vilâyetlerin sayısı 30 olup, bunlardan 9'u Avrupa'da, 2'si Akdeniz bölgesinde, 13'ü Anadolu'da 5'i Arap yarımadasında, 1'i de Afrika'daydı. Önceki mülki idare tarzı muhafaza edilerek, vilâyetler, sancaklara, sancaklar, kazalara, kazalar da nahiyelere bölünmüştü. İstanbul ise özel bir idare şekline sahip olduğu için bu vilâyetler arasında gösterilmemiştir. Vilâyetin idaresi valilere, sancakların idaresi mutasarrıflara, kazaların

<sup>199</sup> Ortaylı, "Tanzimat Devrinde İdari Yapı", s. 313.

<sup>200</sup> Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", s. 238.

<sup>201</sup> Ortaylı, "Tanzimat Devrinde İdari Yapı", s. 309.

<sup>202</sup> Ortaylı, "Tanzimat Devrinde İdari Yapı", s. 321.

<sup>203</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 309.



idaresi kaymakamlara, nahiyelerin idaresi de nahiye müdürlerine verilmiştir<sup>204</sup>.

Tanzimat'la birlikte ordu ve adliye dışında tesis edilen mülki idare, ancak, Abdülaziz devrinde kendine has bir karakter kazanmaya başlamıştır. II. Abdülhamid'i tahta çıkartan kuvvet, devletin tüm kurumlarındaki zafiyetin ve tabii ki mülki idaredeki eksikliklerin de tamamlanması ve sistemin geliştirilmesini istemekteydi. Bu nedenle, hükümet tarafından hazırlanıp, padişah tarafından ilan edilen Kanun-i Esasi'de mülki idare hususuyla ilgili hükümler yer almaktaydı. Bu hükümleri şöyle özetleyebiliriz:1-Osmanlı Devleti topraklarıyla ve imtiyazlı eyaletleriyle bir bütünlük oluşturmakta, hiçbir nedenle ayrılığın söz konusu olamayacağı belirtilmiştir. 2-Vilâyet yönetimi valilerin yetki genişliği temeline dayanmakta; işbölümü ve görevlerin ayrılığı ilkesi benimsenmektedir. 3-Vilâyetler sancak ve kaza merkezlerindeki idare meclisleriyle yılda bir kez toplanan "Vilâyet Genel Meclisleri" üyelerinin seçim biçimi özel bir yasa ile yeniden düzenlenecektir. Bu meclislere, yolların yapımı, sanayi ve ticaretin, tarımın geliştirilmesi, eğitim-öğretimin yaygınlaştırılması hususlarında görüşmeler yapmak, vergileri saptayıp, toplamak ve diğer konularda kanun ve tüzüklere aykırı gördükleri durumları ilgili makamlara bildirmek gibi salâhiyetler veriliyordu. 4-Belediye işleri, İstanbul'da ve taşrada seçim suretiyle kurulacak olan "Belediye Meclisleri" tarafından görülecekti<sup>205</sup>.

Bu hükümlerden anlaşıldığı gibi Kanun-ı Esasî, II. Abdülhamid dönemine aktarılan yönetim biçimini bir gerçek olarak benimsemiş, vilâyetler için kabul edilen hükümlerde ise idarede çevre (adem-i merkezîyet) prensibini ortaya koymuştur. Vilâyetler için uygulanmakta olan kuralları biraz daha geliştirerek valilere geniş yetkiler tanımayı öngörmektedir. Özellikle vilâyetler genel meclislerini yönetimde daha etkin kılmak için öneri ve önlemler almayı zorunlu görmekte, yasadışı davranışlar karşısında meclislere şikâyet etme yetkisini tanımaktaydı. Böylece artık devleti bulunduğu yerde temsil eden valinin, keyfi davranışlarda bulunması önlenecektir. Ancak bu durumun pratikte pek uygulandığı söylenemez. Kanun-ı Esasî'nin dikkat çeken bir başka hükmü de belediye işlerinin yönetim işlerinden ayrı tutularak, yeni bir örgütlenmeye gidilmesidir<sup>206</sup>.

<sup>204</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 309.

<sup>205</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 320.

<sup>206</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 321.

Kanun-ı Esasî'de üzerinde durulan bu konular, 20 Mart 1877'de Mebuslar Meclisi'nin açılışını takiben meclis gündeminde görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında en çok, Vilâyetler kanununu anayasaya uygun hale getirilmesi, mülki idarenin laikleştirilmesi ve memur meselesinin halli konularının üzerinde durulmuştur. Şûra-yı Devlet tarafından hazırlanıp, hükümetçe meclise sunulan yeni Vilâyet Yasası ile Belediye Yasası tasarıları görüşülmüştür. Meclis-i Mebusan'da bulunan mebusların çoğu, vilâyet genel meclislerinde çalıştıkları için taşra yönetimi hakkında tecrübeli kimselerdi. Bu sebeple eksiklik ve aksaklıkları iyi biliyorlar, çıkarılacak kapsamlı bir yasa ile düzeleceğine inanıyorlardı. Bilhassa eyalet ve sancak merkezlerinde Tanzimat'tan beri yöneticilerin yanı sıra etkinlik gösteren meclislere Müslim ve gayrimüslim üyelerin seçimleri, katılma oranları gibi hususlar üzerinde önemle durulmuştur. Kanun-ı Esasî'nin Osmanlıları ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin siyasî haklar yönünden eşit kabul etmiş olması karşısında kanunun önemsiz kaldığı görüşü ağırlık kazanmış; nahiye meclislerinin kaldırılması uygun görülmüştür. Böylece Müslüman-Hıristiyan çekişmesine son verilmek istenmiştir. Mülki memurların kifayetsizliği üzerinde hemfikir olan mebuslar, memurlar konusunda da atanmalarının, görev ve yetkilerinin yeniden özel yasalarla belirlenerek, can ve mal güvenliklerinin sağlanması, görevlerini başarıyla yürütecek, motivasyonlarını yükseltecek düzeyde maaş verilmesi konularını görüşmüşlerdir.

Vilâyetler kanununu ancak çıkarabilen Meclis-i Mebusan, yasal düzenlemeleri yapacak zaman bulamamıştır. Yasa Âyan Meclisi'nin onayından da geçtiği halde, II. Abdülhamid veto yetkisini kullanarak yasayı meclise geri göndermiştir. Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması ve başka gelişmeler neticesinde II. Abdülhamid, meclisi dağıtmıştır. Böylece, mülki idarede meclis tarafından yapılmak istenen düzenlemeler son bulmuştur. Yeniden kişisel ve keyfi yönetim biçimine dönülmüştür<sup>207</sup>.

II. Abdülhamid devri başlarında, Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilinde bulunan yerlerde aynı tipte bir mülki idare olmadığı aşikardır. Muhtar eyaletlerde yani, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Sisam, Mısır ve Tunus ta, mülki idare sistemi, muhtariyet hakları gereği olarak zikredilen devletlerin prensleri ve paşaları tarafından düzenlenmekteydi. Osmanlı Devleti, bu eyaletlerin ne sınırların değiştirebilir ne de

---

<sup>207</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 321- 323.

mülki idare sistemine karışabilirdi<sup>208</sup>.

Müstakil sancaklardan Cebeli Lübnan ile merkeze bağılı imtiyazlı vilâyetlerden Girit için uygulanan mülki idare sistemi ise Avrupalı devletlerin baskısıyla tanzim edildiğı için bu noktada da Osmanlı Devleti'nin eli kolu bağılıydı.

Geriye kalan merkeze bağılı vilâyetlerin mülki taksimatı ve idare esasları ise Fransız "Department" sistemi örnek alınarak kurulmuştu. Ancak Osmanlı Devlet'i sistemine uygun olmayan bu çözüm, uygulamada çeşitli güçlükleri de beraberinde getirdi. Bunlardan mülki taksimattan doğan zorluklardan ilki, Osmanlı vilâyetlerinin yüzölçümü olarak çok geniş olmasıydı. Bu durum da şüphesiz, haberleşme ve ulaşım araçlarının zaten yetersiz olduğu devlette iletişimi ve idareyi güçleştirmekteydi. Mülki taksimattan doğan bir diğere güçlük de Osmanlı devlet adamlarının uzun süre nahiye teşkilatının kurulmasına sıcak bakmamaları ve uygulamanın gecikmesidir. Oysaki mülki idareden beklenen insani, siyasi, toplumsal ve ekonomik neticeler bu teşkilat kurulmadıkça sağlanamazdı<sup>209</sup>.

Tüm bunların yanı sıra, mülki idare organlarının düzgün bir şekilde işlemlerini engelleyen ciddi birtakım sorunlar da mevcuttu. Bunları: Mülki âmirlerin ve memurların kifayetsizliğı, mülki âmirler ve memurlar üzerinde vilâyet ileri gelenlerinin baskısı ve yabancı konsolosların müdahaleleri olarak sayabiliriz. Mülki âmirler bazı istisnalar hariç, görevleri için yeterli donanıma sahip değillerdi. Genellikle Babiâli kalemlerinden yetişmiş, başlıca hünerleri kitabet denilen yazışma usullerine hakim olan kimselerdi. Memuriyet anlayışları da buldukları yerdeki asayişini sağlamak ve vergi toplamaktan öte gidemiyordu. Mesele bununla da sınırlı değildi. Vali tayininde, hatır, gönül, iltimas ve rüşvet gibi devleti kemiren adetler de gayet normal sayılıyordu. Bu durum, validen sonra gelen, diğere âmir ve memurlar için de aynen geçerliydi. Bu durumu, Ahmet Mithat Efendi şu sözleriyle ortaya koymaktadır: "Müdürlük, Kaymakamlık ve hatta Mutasarrıflığa varıncaya kadar memuriyetler Abdülaziz devrinde o kadar suiistimaller ile verilirdi ki, sarayın harem dairesinden veya ağalarından birisinin rica yollu ufak bir tezkiresi dahi hükümet işlerinden tamamen gafil olan bir adama Müdürlük, Kaymakamlık ve hatta Mutasarrıflık bile verilmesine kafi gelirdi.". Ziya Paşa da bu durumu bir kasidesinde şöyle ifade etmiştir: "Mutasarrıflığa bir kıt'a sebeb olmuş idi Bu kasidem beni vâililiğe eyler iysal"<sup>210</sup>. Bu yöntemle tayin edilen âmir ve

<sup>208</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 316.

<sup>209</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 317.

<sup>210</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C.II, s. 586.

memurların düşündükleri yegane şey, gittikleri yerde haksız kazanç elde edip, mevki ve rütbelerini yükseltip, bir an önce İstanbul'da iyi bir vazifeye geçebilmektir<sup>211</sup>.

II. Abdülhamid devrinde de benzer durumların var olduğu görülmektedir. Padişah, merkeziyetçi bir siyaset güttüğü için, aynen II. Mahmud gibi, valilere geniş yetkiler vermekten yana değildi. Bu durum öyle bir boyuta varmıştı ki, aslen Dahiliye Nezareti'ne bağlı olan valilerin atanma ve yer değiştirme işlemleri bu bakanlığın bilgisi dışında yapılmaktaydı. Padişah saray katipleriyle doğrudan vali atamasını yapmaktaydı<sup>212</sup>. Bu atamalarda kişilerin sicillerini de mutlaka incelemekteydi. Padişah, bazen de valilik makamını sürgün için bir basamak olarak kullanıyordu. İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenen sadrazamlıktan ayrılma üst düzey görevlileri vali olarak uzak vilâyetlere tayin etmekteydi<sup>213</sup>. Bununla da yetinmeyen II. Abdülhamid, orada da bu şahısları izletir, yaptıklarını öğrenirdi. En ufak bir şüphe görev yerlerini değiştirmeye ya da İstanbul'a çağrılmalarına yeterdi. Bu durum, validen sonra gelen mülki âmir ve memurlar için de geçerliydi. Bunların yanı sıra, valilerin hükümet merkezine danışmadan harcama yapamamaları ve önemli kararlar alıp uygulayamamaları çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Masraflar için gereken iznin alınması çok zaman aldığı için, kışlalarda askerler, cezaevlerinde tutuklular aç kalmakta, jandarma subaylarının bir kısmı görevlerinden ayrılmaktaydı.

II. Abdülhamid'in bu tavrı, kendinden önce süregelen sorunları çözmek bir yana, şartları daha da ağırlaştırıyordu. Hastalık derecesine varan rüşvet, iltimas, görev ve yetkiyi kötüye kullanma gibi alışkanlıklar daha da ivme kazanıyordu. İdaredeki bu zafiyet ve adaletsizlik, vilâyetlerdeki eşkiyalık ve başıbozukluk olaylarının artmasına neden oluyordu<sup>214</sup>.

Tüm bunların yanı sıra, "İstibdat" dönemi denilen otuz yıllık sürede birçok kurum ve kuruluşun yanında ülke yönetiminin de düzeltilmesi için bazı çalışmalar yapılmıştır. Özellikle valilik görevine getirileceklerin Mekteb-i Mülkiye mezunları arasından seçilip, atanmaları, önemli bir gelişmeydi. Bununla birlikte, toprak kayıpları ve başka nedenlerle Rumeli'de Kosova, Anadolu'da Bitlis, Arap Yarımadası'nda Musul

<sup>211</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 318- 319.

<sup>212</sup> Musa Çadircı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", s. 226; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 309.

<sup>213</sup> Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, *Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1999, s. 200.

<sup>214</sup> Karal, *a.g.e.*, C. VIII, s. 327- 328; Çadircı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", s. 226.

ve Beyrut vilâyetleri oluşturulmuş, bazı yeni kazalar ve sancaklar kurulmuştur. Merkeze bağlı sancaklardan bazıları ise bağımsız hale getirilmiştir<sup>215</sup>.

1878 Berlin Antlaşması ile, Osmanlı Devleti'nin mülki taksimatında büyük bir değişim yaşanmıştır. Bu değişimin nedeni ise Osmanlı Devleti'nin, ülke sınırlarının daralması, devlet sınırları içindeki bazı vilâyetlerde Osmanlı otoritesinin sınırlandırılması ve yabancı devletlerin müdahalelerine açık hale gelmesidir. Berlin Antlaşması ile devlet, imtiyazlı vilâyetlerinden Karadağ, Sırbistan ve Romanya'yı kaybetti. Kars, Ardahan ve Batum vilâyetleri de Osmanlı sınırları dışında kaldı. Bosna ve Hersek Avusturya'nın egemenliği altına girdi. Kıbrıs İngiltere'ye bırakıldı. 1881'de Tunus, Fransa tarafından işgal edildi. 1882'de ise İngilizler Mısır'a yerleştiler. Bu gelişmelerin neticesinde, ülke sınırları daraldı ve bazı vilâyetlerde hükümetin otoritesi azaldı. Tuna vilâyeti ve Niş vilâyetinin bir kısmı üzerinde Bulgaristan Prensiği kuruldu. Balkanların güneyinde "Doğu Rumeli Vilâyeti" adı ile siyasî ve idarî bakımdan Osmanlı egemenliğinde bulunan, ancak Hristiyan vali tarafından yönetilmek şartı ile muhtar bir vilâyet oluşturuldu. Burada çıkan bir isyan sonucunda, Bulgaristan Prensi'nin aynı zamanda Doğu Rumeli valisi olmasını Osmanlı hükümeti 1886'da kabul etmiştir. Böylece, vilâyet, fiilen Bulgaristan'la birleşmiş oluyordu.

Berlin Antlaşması'na Rumeli ve Vilâyetlerin yanı sıra Anadolu vilâyetlerinde de ıslahat yapılacağına dair hükümler konulmuştu. Kısacası, Osmanlı hükümeti doğrudan doğruya egemenliği altında kalan vilâyetlerin bir kısmında da tam manasıyla serbest hareket etme kabiliyetini yitirmişti<sup>216</sup>.

II. Abdülhamid devrinde, Rumeli'deki toprak kayıpları üzerine, padişah, Panislâmizm siyasetine önem vermeye başlamıştır. Böylece, Arap yarımadasındaki vilâyetlere önem verilmeye başlanmıştır. Geleneksel vilâyetler sıralamasında Edirne'den başlanarak önce Rumeli, daha sonra Anadolu ve Arap vilâyetleri ele alınırken, bundan vazgeçilerek; öncelik Hicaz vilâyetine verilerek, Hicaz'dan ve Mekke'den başlanıp Arap vilâyetleri başa alınmıştır. Arap vilâyetlerine atanan valilerin de en yüksek maaşı alması, bu vilâyetlerin artık birinci sınıfı teşkil ettiklerinin bariz bir kanıtıdır<sup>217</sup>.

II. Abdülhamid döneminin bir diğer göze çarpan özelliği de memur sayısındaki

<sup>215</sup> Musa Çadırcı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", s. 226.

<sup>216</sup> Karal, *a.g.e.*, C.VIII, s. 324- 326.

<sup>217</sup> Karal, *a.g.e.*, C.VIII, s. 331.

hızlı artıştır. Vilâyet işlerinde çalışan görevliler, gün geçtikçe çoğalmış, pek çok müdürlük teşkil edilerek, buralara yeni memurlar atanmıştır. Böylece devlet yönetimi bürokratik bir kimlik kazanmıştır. Buna paralel olarak memurlar için yeni yasal düzenlemelere gidilmiş, sicil mecburiyeti getirilmiştir. Maaş kanunu çıkarılarak, mevki ve rütbelere göre ödenecek aylıklar belirlenmiştir. Valilikler ise üç bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde Suriye, Hicaz, Yemen, Bağdat, Aydın, Trablusgarp, Erzurum; ikinci bölümde Hüdavendigâr, Edirne, Cezayiri Bahri Sefit, Selânik, Ankara, Manastır, Yanya, Konya, Sivas, Diyarbakır, Adana, Basra ve Van; üçüncü bölümde ise, Bitlis, Kastamonu, İşkodra, Bingazi, Trabzon, Musul ve Mamuretülaziz vilâyetleri yer alıyordu. Birinci bölüm vilâyet valilerine 2.000, ikincilere 1.700, üçüncü sınıf valilere ise 1.500 kuruş aylık ödenmesi uygun görülmüştü. Mutasarrıfların aylıkları ise, 500 ila 750, kaymakamların 125 ile 250 kuruş arasında değişmekteydi<sup>218</sup>.

Memuriyete girmek için diploma almış olmak ya da sınavdan geçmek şartı getirilmiş, Mülkiye mektebi mezunları dışında devlet hizmetine girmek isteyenlerin mesleğin alt kademelerinde hizmete başlamaları şart koşulmuştu. En az iki yıl hizmetten sonra bir üst basamağa geçilebilirdi. Memurlara emeklilik hakkı tanınmış, görevden alınmaları Kanun-i Esasî’de belirli kurallara bağlanmıştı. Ayrıca, Tanzimat’tan beri süregelen yasa ve tüzüklerle toplumsal yaşantıyı düzenleme ve kurallara bağlama çalışmaları bu dönemde de devam etmiştir. Nikâh, doğum ve ölüm, nüfus kâğıdı alma, nüfus sayımı yapılması gibi hemen hemen her konu yönetmeliklerle kurallara bağlanmıştır<sup>219</sup>.

## **II. Balıkesirli Memurların Buldukları Görevler**

### **A. Mutasarrıflar**

#### **1. Osmanlı Devleti’de Liva Yönetimi ve Liva İdare Meclisi**

Mutasarrıf, Sancak ya da Liva adı verilen birimin başındaki en yetkili memur hakkında kullanılan bir tabirdir. Kaza ile vilâyet arasında bir idari teşekkül olan sancakların, bir kısmı kazalar gibi vilâyetlere bağlı iken bir kısmı da müstakil idi. Vilâyetlerde olduğu gibi, sancaklara bağlı kazalar da mevcuttu. Cumhuriyet döneminde, sancaklar vilâyet sayılmak suretiyle lağvedilmiştir<sup>220</sup>.

Mutasarrıflar, valiler gibi, padişah tarafından tayin edilmekteydiler.

<sup>218</sup> Karal, *a.g.e.*, C.VIII, s. 333- 335.

<sup>219</sup> Karal, *a.g.e.*, C.VIII, s. 336.

<sup>220</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 586.

Mutasarrıflar, tayin edildikleri, sancak merkezinde otururlar ve bölgelerinin yerinden yönetirlerdi. Selanik Vilayeti Vali Muavini Ahmed Şükrü Paşa, bu görevindeyken, 30 Ekim 1887 tarihli sadaretpenâhi'den yazılan izin belgesiyle, hususi işlerini halletmek için iki aylığına Dersaadet'e gelmesi hususuna izin verilmiştir<sup>221</sup>. Yine 28 Haziran 1891 tarihli ruhsatnâme ile, kendisine, hanımının vefatı ve hususi işlerinin halli için, sadaretpenahiden izin belgesi verilmiştir<sup>222</sup>. (Ailesinin İstanbul'da olması ve özel işleri için İstanbul'a gelmesi, buradan kopmak istemediğinin bir göstergesidir.) Hatta bu izninde, uzun kalıp, izninin uzatılması için arzuhal vermeye vakit bulamadığını ifade etmiş, ve O'nun bu ifadesiyle, sadaretpenâhiden kendisine yarım maaşının verilmesi buyurulmuştur ( 8 Aralık 1891)<sup>223</sup>.

Tanzimat'tan önce Sancak beyi, daha sonraları ise Muhassıl ve Mutasarrıf olarak adlandırılan bu idareciler livanın; askeri, eğitim, asayiş, tapu, ulaşım ve maliye gibi işlerinin en büyük amiri konumundadır. Yargı ise bağımsız olup; önceleri kadılar (naib), daha sonraları ise, mahkemeler tarafından yürütülmüştür. Ayrıca belediye işleri de belediye başkanı ve meclisine havale edilmişti<sup>224</sup>.

Sancağın, idare teşkilatı, adeta vilâyet idaresinin küçük bir kopyasıydı. Mutasarrıf, vilâyetler talimatnamesinde belirtilen, mülki, idari, inzibati ve mali hükümleri yerine getirir ve livada valiyi temsil ederdi. Bundan dolayı, valiyle sürekli iletişim halinde olur, gerekli talimatları alırdı. Vilâyet sancaklarından birisi merkez sancağıdır<sup>225</sup>. Karesi sancağının idari merkezi de Balıkesir'dir<sup>226</sup>. Mutasarrıf, gerekli durumlarda valiye vekalet eder. Sancak yönetimine dahil olan kaza kaymakamları da aynı şekilde, mutasarrıfın valiye tabi olduğu gibi, mutasarrıfa tabidir. Maiyetinde bir muhasebeci ve tahrirat müdürü bulunur. Muhasebeci, mali konuları, tahrirat katibi de yazışma işlerini yürütür<sup>227</sup>.

Valiler vilâyetlerde "Vilâyet idare meclisi"ne, Mutasarrıflar da "Sancak İdare Meclisi"ne başkanlık yapmanın yanı sıra "Nafia Komisyonu", "Maarif Komisyonu" gibi komisyonlara da başkanlık ederler. Mutasarrıflar: Mirîmiran, Vezir, Rumeli Beylerbeyliği Payesi, Rikâb-ı Hümayun Kapıcıbaşı, Ülâ Sınıf-ı Evvel ve sâni gibi

<sup>221</sup> B.O.A, DH. MKT, 1458/93.

<sup>222</sup> B.O.A, İ. DH, 1231/96409.

<sup>223</sup> B.O.A, DH. MKT,1898/102.

<sup>224</sup> Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 230.

<sup>225</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 310.

<sup>226</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 59.

<sup>227</sup> Karal, *a.g.e.*, s. 310.

rütbelere, Valiler ise Rumeli Beylerbeyliği Payesi, Ûlâ, Bâlâ gibi rütbelere sahiptirler.

Salnameler, ilk yayınlandıkları 1846'dan itibaren mutasarrıfların isimleri ve rütbelerini vermişlerdir.1846'dan 1850'ye kadar olan salnamelerde, Karesi Sancağı idarecisi "muhassıl" ünvanıyla gösterilirken, devlet idaresinde yapılan düzenlemeler sonucunda, 1850'den itibaren "Mutasarrıf" ünvanı kullanılmıştır<sup>228</sup>.

Liva (sancak) veya vilâyetin önemli işlerinin görüşüldüğü danışma organına Liva İdare Meclisi denir. Sancakta olana "Meclis-i İdare-i Liva", vilâyette olana ise "Meclis-i İdare-i Vilâyet" denilmektedir. Tanzimat'tan sonra kurulan "Memleket Meclisleri"ne, 1864'te hazırlanan Vilâyet Nizamnâmesi ile yeni bir form kazandırılarak, İdare Meclisleri teşekkül etmiştir. Devlet idarecilerinin ağırlıklı olarak buldukları bu meclislerde; livaların idari, mali, bayındırlık, eğitim, tarım ve ticari işleri ve idari uyumsuzluklar görüşülüp, karara bağlanırdı.

Meclisin başkanı mutasarrıftır. Ayrıca, kadı, muhasebeci veya mal müdürü, tahrirat müdürü, müftüsü, gayr-ı Müslim cemaatlerin ruhani liderleri meclisin doğal üyeleri idi. Ahali tarafından seçilen Müslim ve gayrimüslim ikişer üye de meclisteki yerini almıştı.1871'den sonra, seçilmiş üyelerin sayısı artmıştır<sup>229</sup>.

Liva İdare Meclisi, bulunduğu sancağın, mektep, hapishane, hastane gibi kurumlarının yapım, bakım, onarım işlerinin yanı sıra, kazaları birbirine bağlayan yolların yapımı ve onarımından da sorumluydu. Aynı vilâyet idare meclisinde olduğu gibi, vergilerin dağıtılıp, toplatılması, iltizama verilmesi, hazine gelir kaynaklarının korunması da görevleri arasındaydı. Vergi anlaşmazlıkları, memurların idari işlerden dolayı işledikleri suçlar ve benzeri anlaşmazlıkları görüşürlerdi. Ancak liva meclislerinde eşraf, gerek kendi arasında, gerekse devlet memurlarıyla çatışma halindedir. Devlet görevlilerine karşı en çok direniş konusu vergi ödemede ortaya çıkmıştır. Ayrıca bazen de yenilikler karşısında tepki göstermişlerdir. Liva meclislerinin merkezin denetiminden daha uzak olması, memurların yerli ileri gelen üyelerle ya çatışıp sistem dışı kalmalarına ya da onlarla mecburen uzlaşmalarına yol açmaktaydı<sup>230</sup>. Ahmed Rıfat Efendi, Balıkesir'in yerlisinden olması sebebiyle, Meclis-i İdare Azalığı ile birlikte hareket etmesinden dolayı Şubat 1890'da azil edilmiştir<sup>231</sup>.

<sup>228</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 32.

<sup>229</sup> Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri*, s. 80- 81.

<sup>230</sup> Çadircı, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 258- 259.

<sup>231</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.



Muhassıllık meclisleri ve onların devamı olan memleket meclisleri ve vilâyet idare meclislerinin Osmanlı Devleti'nin parlamenter hayata geçişinde büyük katkı sağlamışlardır. 19 Mart 1877'deki ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan toplandığında, devletin dört bir yanından gelen mebuslar, büyük çoğunlukla vilâyet idare meclislerinin seçimle gelen üyeleri arasından valilerce ya da meclis üyelerinin ortak kararıyla saptanan kişilerdi<sup>232</sup>. Babası, Balıkesirli İbrahim Bey Medresesi müderrisi ve Belediye'de Kâtip olan<sup>233</sup>, Hacı Yahya Nefi Efendi'nin oğlu, **Mehmed Vehbi Efendi**, Meclis-i Mebusan'a mebus olarak girmiş, Meclis-i Mebusan'ın kapanması nedeniyle istifa etmiştir. ( 23 Temmuz 1328/5 Ağustos 1912)<sup>234</sup>. Mehmed Vehbi Efendi'nin mebus olarak seçilmesinde, zikredilen durumların etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

## **2. Balıkesirli Mutasarrıf Bir Aile: Mehmed Şerif Paşa ile Oğulları Mahmud Celaledin Paşa ve Ahmed Şükrü Paşa**

### **a. Mehmed Şerif Paşa**

1854- 1855 yıllarında Karesi Sancağı Mutasarrıfı olarak görev yapan, Mehmed Şerif Paşa<sup>235</sup> ve oğulları, Mahmud Celaledin Paşa (doğumu: 1251- 1835/1836 )<sup>236</sup> ile Ahmed Şükrü Paşa (doğumu:1255/1839- 40)<sup>237</sup> da babaları gibi imparatorluğun çeşitli yerlerinde mutasarrıf olarak görev yapmışlardır.

Mehmed Şerif Paşa, Bigadiç'ten asil bir aileye mensup olup, babası Hacı Süleyman Ağa'dır. Aldığı eğitimden sonra, kapıcıbaşılık rütbesiyle Şam mütesellimliğinde bulunduktan sonra, Temmuz 1854'te mirîmiran payesiyle, Kıbrıs Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir. Az zaman sonra, Kars ve Karesi Sancağı mutasarrıflıklarında bulunmuş, 1855'vazifesinden istifa etmiştir. 1860'da vefat eden Mehmed Şerif Paşa'nın, Bigadiç'te1845 tarihli bir medrese ve camisi mevcuttur<sup>238</sup>. Şerif Mehmed Paşa'nın vefatından sonra Kars'ta bulunan zevcesi ile dairesi takımının kış dolayısıyla İstanbul'a dönemediğini, kışın sona ermesi üzerine dönmek için

<sup>232</sup> Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", C.I, s. 235.

<sup>233</sup> Karesi Vilâyetine Mahsus Salnâme, 1305(h)- (1887), Balıkesir Vilâyet Matbaası.

<sup>234</sup> B.O.A, DH. SAİD, 153/235.

<sup>235</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 32.

<sup>236</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0025/45, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Şerif Mehmed Paşa'nın oğulları arasında Mahmud Celaledin Paşa'yı zikretmemiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, Hazırlayanlar Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sarı- Ahmet Karaman, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir, 1999, s. 189.

<sup>237</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0072/115.

<sup>238</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, Hazırlayanlar Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sarı- Ahmet Karaman, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir, 1999, s. 189.

hükümetten yardım isteyen, oğlu Celaleddin Paşa'nın arzuhali üzerine, aile efradını getirmek için kendisine yardımcı olunması, 1 Mayıs 1862'de Erzurum Valiliği ile Kars Mutasarrıflığına bildirilmiştir<sup>239</sup>. Böyle bir yardım talebinin kabul edilmesi, elbette ki tüm taşra personeli için geçerli değildir. Buradaki durum, nüfuzlu bir aileden gelmenin verdiği avantajla açıklanabilir.

### **b. Mahmud Celaleddin Paşa**

Büyük oğlu Mahmud Celaleddin Paşa (Balıkesir- 1835/36) ise, eğitimini tamamladıktan sonra, Divan-ı Hümayun Kalemî'ne<sup>240</sup> 1262 (1845-46) henüz on bir yaşında iken ve 1265 (1848-49)'de Mektubi Seraskeri Kalemine<sup>241</sup> mülazemetle<sup>242</sup> girmiştir. 1271 (28 Ekim 1854)senesinde, babası Mehmed Şerif Paşa, Karesi Mutasarrıfı iken, iki bin beş yüz kuruş maaş ile Balıkesir'de kain Kıltonlu Aşireti<sup>243</sup> ve Aba Fabrikası Müdüriyeti'ne Padişah iradesi ile atanmıştır. Burada Mehmed Şerif Paşa'nın nüfuzunu kullanarak oğullarını çok küçük yaşta olmalarına rağmen etkili bürolarda görev almalarını sağladığı barizdir. Bu durum açıkça Osmanlı Devleti'ndeki "Patrimonyal Bürokrasi" anlayışının devam ettiğini göstermektedir.

Bu görevinden sonra imparatorluğun çok çeşitle yerlerinde kaymakam olarak devlet memuriyetine devam etmiştir.1863'de 2250 kuruş maaşla Filibe (Rumeli)<sup>244</sup> Sancağı'nda, Tatarpazarcığı Kaymakamlığı, 1865- 66'de Maraş'ta, maaşı 3500 kuruşa yükseltilmiş, Eylül 1871 'de bu görevinden istifa etmiştir. Temmuz 1872'de 3150 kuruş maaş ile Adana vilayetinde Tarsus Kazası Kaymakamı ve 8 Mayıs 1874'de 2750 kuruş maaşla Karaisalı Kazalarına Kaymakam olmuştur. Osmanlı Devleti'nde devlet görevlileri, kaymakam, yani bir kazanın en büyük mülki amiri olmalarına rağmen, imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna görevlendirilebiliyorlardı. Onların sık sık

<sup>239</sup> B.O.A, A. MKT. UM, 560/46.

<sup>240</sup> Sadaretin emirlerini yazan kaleme verilen addır. Fermanlar da burada yazılırdı. bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e*, C.I, s. 467.

<sup>241</sup> Serasker Mektupçusu yerinde kullanılır bir tabirdir. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra, kurulan askeri teşkilatın başına "Serasker" denildiği için görevi, o makama ait yazıların yazıldığı bürodur. Bkz. Pakalın, *a.g.e*, C.II, s. 466.

<sup>242</sup> Stajyer, bir göreve parasız olarak gidip, gelen, Bkz. Develioğlu, *a.g.e*, s. 719.

<sup>243</sup> 1864 yılına kadar, Karesi livasının kazaları arasında "Haremeyn-i Muhteremeyn Aşireti" veya diğer adıyla "Kıldonlu Cemaatleri" adında bir kaza vardı. Bunlar, yazın yaylalarda, kışın, kışlıklarda, konar-göçer olarak yaşayan Karakeçili Yörüklerine verilen addır. Bu toplulukların hepsine birden kaza statüsü verilmiştir. Karakeçili aşireti, Ertuğrul Gazi ile birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Yün eğirmesini ve bez dokumasını bildikleri için, askere lazım olan abaları imal etmek için, Balıkesir'de bir aba fabrikası kurulmuştur. Bu hizmetlerinden dolayı, vergiden muaf olurlardı. Bunların büyük bir kısmı, 1866'da Ahmed Vefik Paşa'nın müfettişliği sırasında Balıkesir'den ayrılmışlardır. Bkz.,Mutaf, *a.g.e*, s. 122.

<sup>244</sup> Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 56.

buldukları görevlerden istifa etmelerinin altındaki nedenlerden birisi de bu durum olmalıdır.

Kaymakamlık vazifelerini layıkıyla yerine getiren Mahmud Celaleddin Paşa, nihayet, Kasım 1883'de altı bin kuruş maaşla Kerbela Sancağı Mutasarrıfı olmuştur. Kerbela Sancağı Mutasarrıfı iken, Celaleddin Paşa'nın hakkında vuku bulan şikayet üzerine, Bağdad vilayetinden alınan tahriratla, kendisinin bu vazifeye uygun olmadığı anlaşılmış ve ayrıca Hudeyde Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın buranın âb ve havasıyla imtizac edemediğini arz etmesi üzerine, her ikisinin becayişine karar verilmiştir (20 Ağustos 1886)<sup>245</sup>. Becayişin 19 Eylül 1886'da gerçekleşmesi üzerine, Celaleddin Paşa'yla ilgili gerekli işlemlerin yapılması Bağdad Vilayeti'ne emredilmiştir<sup>246</sup>. Eylül 1886'da 7500 kuruş maaşla Hudeyde Sancağı Mutasarrıfı olmuştur. Kerbela Sancağı mutasarrıflığından, Hudeyde Mutasarrıflığı'na tayin olunan Mahmud Celaleddin Paşa'ya maaşı olan 7500 kuruş nisbetinde yirmi iki bin yedi yüz yirmi beş kuruşun harcırah olarak verilmesi Maliye Nezareti Celilesinin Mart 1887 tarihli tezkiresi ile onaylanmıştır<sup>247</sup>. Kerbela Mutasarrıfı'nın vefatı üzerine boşalan bu mutasarrıflığa Mahmud Celaleddin Paşa, sadarete bir arzuhal yazarak talip olmuştur (28 Temmuz 1889)<sup>248</sup>. Bu arzuhal neticesinde, 28 Eylül 1889'da 6000 kuruş maaşla ikinci kez Kerbela Sancağı Mutasarrıflığı'na tayin olunmuştur. 1891'de 7500 kuruş maaşla becayiş suretiyle Hille (Bağdad-Divaniye)<sup>249</sup> Mutasarrıflığına nakil olmuş, Eylül 1892'de istifa etmiştir. Şurayı Devlet kararıyla, son memuriyet maaşının yarısı olan 3750 kuruş Mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir (27 Nisan 1893)<sup>250</sup>. Yapılan bu çalışmada, nadir olarak mazuliyet maaşı bağlanan mülki görevlilerden birisidir.

Paşa, bulunduğu görevlerde çeşitli nişan ve rütbelere nail olmuştur. 28 Nisan 1872'de Birinci Rütbeden Nişan-ı Zîşânı Osmani,<sup>251</sup> Babası gibi kendisine de memuriyet hayatı boyunca, meşhur olan hüsn-ü hizmetine karşılık, mükafat olarak, 16 Aralık 1890'de terfian Rumeli Beylerbeyliği payesi tevcih edilmiştir<sup>252</sup>.

<sup>245</sup> B.O.A, İ.DH, 1003/79239.

<sup>246</sup> B.O.A, DH. MKT, 1372/23.

<sup>247</sup> B.O.A, DH. MKT, 1402/76.

<sup>248</sup> B.O.A, YA. HUS, 228/105.

<sup>249</sup> Akbayar, *a.g.e.*, s. 74.

<sup>250</sup> B.O.A DH. MKT, 27/13.

<sup>251</sup> B.O.A, İ.DH, 45495; İ.DH, 45477.

<sup>252</sup> B.O.A, İ.DH, 1206/94427; DH. MKT, 1762/28.

Osmanlı Devleti'nde, uzun yıllar devlete hizmet eden mülki görevlilerden biri olan, Mahmud Celaleddin Efendi kırk altı senelik uzun memuriyet hayatında görevini başarıyla yerine getirmiş ve hiç mütehhim olmamıştır<sup>253</sup>.

Daha sonraki tarihlerde Kerbela Mutasarrıflığı yapan başka birinin ismi de Mahmud Celaleddin Paşa'dır. Bu ayrımı yapmakta Sicil-i Ahval kayıtları büyük kolaylık sağlamaktadır.

### c. Ahmed Şükrü Paşa

Mehmed Şerif Paşa'nın diğer oğlu olan, Ahmed Şükrü Paşa, 1255/1839- 40'te Balıkesir'de doğmuştur. Tahsilinin ardından, Maliye Bab-ı Seraskeri Mektubi ve Maliye Nezareti Mesarifat Muhasebe Kalemlerine stajyer (1272/1855- 56) olarak girdikten sonra, Karesi Sancağı Muhasebe Kalemî Refakatine devam etmiştir (1278/1862). Edremit (1279/1863- 1281/1864), ve Kapıdağı Nahiyeleri Müdüriyetinden (1281/1864) sonra, sırasıyla; Edremit Kaymakamlığı (1867), Eyüb Kaymakamlığı (1869), Dersaadet Merkez Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Azalığı (1872), Zabtiye Nezareti Meclis İdaresi Azalığı (1874), Dersaadet Zabıta Müdüriyeti (1878), Selanik Vilayeti Merkez Mutasarrıflığı (1883), İşkodra Mutasarrıflığı (1885) ve nihayet Selanik Vali Muavinliğinde (1886) bulunmuştur<sup>254</sup>. 10 Mayıs 1896'da Şurayı Devlet kararıyla, otuz üç sene hizmetinden sonra, son görev yeri olan Selanik Vali Muavinliği maaşının yarısı olan 3.000 kuruş, kendisine, mazuliyet maaşı olarak tahsis edilmiştir<sup>255</sup>.

Ahmed Şükrü Paşa, İşkodra Merkez Mutasarrıfı iken, Selanik Merkez Mutasarrıflığında bulunan Yusuf Ziya Paşa'nın vazifesini layıkıyla yerine getirmemesi sebebiyle, Ahmed Şükrü Paşa'nın daha önceki memuriyeti gereği, Selanik'in genel durumuna vâkıf olmasından dolayı, Yusuf Paşa'nın azl edilerek, yerine Paşa'nın Selanik Vali Muavini olarak atanmasına 3 Ağustos 1886'da Sadaretpenâhi tarafından karar verilmiştir<sup>256</sup>. 14 Nisan 1887'de de Selanik Vilâyet-i Celilesinden, Paşa'nın göreve başlama tarihinin bildirilmesi istenmiştir<sup>257</sup>. Bu tayinler sırasında yer değiştiren memura günümüzdeki gibi harcırah ödenmekteydi. İşkodra'dan yeni görevi olan Selanik'e giden Paşa'ya verilen harcırah ve maaş miktarının fazla olduğunun tespit edilmesi üzerine, İşkodra'nın harcırah olarak 6000 kuruş verdiğini, oysa ki asıl hak

<sup>253</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0025/45.

<sup>254</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0072/115.

<sup>255</sup> B.O.A, İ.TKS, 5/349.

<sup>256</sup> B.O.A, İ.DH, 1000/79035.

<sup>257</sup> B.O.A, DH. MKT, 1412/115.

edilen bedelin 2325 olduğu ve kalan kısmın kendisinden tahsilinin gereği, İşkodra Vilâyetine bildirilmiştir(13 Aralık 1886)<sup>258</sup>.

Bu dönemde mülki alanda gerçekleşen yenilikler, bazı hususların merkezle yazışarak çözülmesini zorunlu kılmıştır. Bunlardan birisi de, merkez mutasarrıflığının, vali muavinliğine tahviliyle, Vilâyet İdare Meclisi'ne vali muavinliğine yeni atanmış olan Paşa'nın katılıp katılmayacağını Şurayı Devlete sorulmasıdır (23 Ocak 1887)<sup>259</sup>.

1871'de, Vilayet nizamnamesiyle, merkez sancağının mutasarrıflığının kaldırılmasıyla, bu göreve gelen şahsa, "Vali Muavini" denmeye başlandı. Vali muavini, vali olmadığı zamanlar ona vekalet edecek ve valinin kendisine verdiği görevleri yerine getirmekle mükellef idi<sup>260</sup>. Ahmed Şükrü Paşa da, 12 Kasım 1887 tarihli belgeye göre, Serfiçe Sancağı Nüfus Nazırı Nazif Efendi tarafından yolsuzluk şikayetiyle suçlanan eski Serfiçe mutasarrıflarını tahkik<sup>261</sup> ve 27 Aralık 1887'de, Serfiçe Mutasarrıfı ile ahali arasında meydana gelen anlaşmazlığın nedenini incelemek için görevlendirilmiştir<sup>262</sup>. Serfiçe'de kaldıkları ve seferde buldukları elli gün<sup>263</sup> ve bu görevleri için kendisine 10.000, maiyetindeki Selanik Mektubi Kalem Müsevvidi Hasan Bey'e 2.500 kuruş harcırah ödenmiştir (22 Mart 1888)<sup>264</sup>.

Bu dönem, Rumeli'de birtakım karışıklıkların olduğu Ahmed Şükrü Paşa'ya verilen görevlerden de anlaşılmaktadır. Siroz'da öldürülen kişilerin eşkiya olmayıp, Nevrekoplu Müslüman çobanlar olduğunun Siroz (Serez) Mutasarrıflığından bildirilmesi üzerine Selanik Kumandanı Ali Paşa ile Ahmed Şükrü Paşa'nın yaptıkları tahkikat neticesinde, maktullerin eşkiyadan Dimitri ve Pavlo avanesine ait olduğuna anlaşılmıştır (15 Kasım 1888)<sup>265</sup>. Ancak bu görevi esnasında Paşa'ya, maaşının çalıştığı gerekçesiyle, yevmiye ve harcırah verilmesinin uygun olmadığı belirtilerek, ödeme yapılmamıştır (22 Ocak 1889)<sup>266</sup>.

Ahmed Şükrü Paşa, Rumeli Vilayetinde icap eden tedbir gereğince, burada, gayrimüslim nüfusu oranının Türk nüfusuna göre fazla olması sebebiyle, vali

<sup>258</sup> B.O.A, DH. MKT, 1384/74.

<sup>259</sup> B.O.A, DH. MKT, 1394/64.

<sup>260</sup> Mutullah Sungur, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi ve Vilâyet Yönetimi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. XIII, s. 754.

<sup>261</sup> B.O.A, DH. MKT, 1505/95.

<sup>262</sup> B.O.A, DH. MKT, 1472/21.

<sup>263</sup> B.O.A, DH. MKT, 1515/106.

<sup>264</sup> B.O.A, DH. MKT, 1496/55.

<sup>265</sup> B.O.A, DH. MKT, 1564/75.

<sup>266</sup> B.O.A, DH. MKT, 1586/69.

muavininin Rum milletinden tayin edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmış ve bu nedenle, 6 Ocak 1896'da azledilmiştir<sup>267</sup>.

Paşa, görevinden azledilmesine mani olamamıştır ama Fransa'nın Girinyon Ziraat Mektebi'nde okuyan oğlu için, burs almayı başarmıştır. Oğlu Lebim Efendi'nin tahsili için vermiş olduğu arzuhali<sup>268</sup>, Ticaret ve Nafia Nezareti Şurayı Devlet'e havale etmiştir. Fen ve Ziraat konusunda yetişmiş personele ihtiyaç duyulduğu için, senelik 1.200 Frank'ın Lebim Efendi'ye tahsis edilmesine Şurayı Devlet karar vermiştir<sup>269</sup>. Bu tahsisatta Paşa'nın Selanik Vali Muavinliği gibi mühim bir görevde bulunmuş olmasının etkisi göz ardı edilemez.

Paşa da abisi ve babası gibi pek çok rütbe ve nişana nail olmuştur. Memuriyet hayatı boyunca göstermiş olduğu gayret ve performansı için, sırasıyla; 1284/1867'de Rütbe-i Salise, 1874'te Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Mütamayız, 1882'de Rütbe-i Refia mirimiranî, 1883'te Rumeli Beylerbeyliği payesi<sup>270</sup>, 1884'te üçüncü rütbeden Mecidî Nişan-ı Zişanî<sup>271</sup>, 1886'da ikinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanî<sup>272</sup>, 1894'te İkinci Rütbeden Nişan-ı Ali Osmani tevcih edilmiştir.

Buldukları görevleri başarıyla yerine getiren, Balıkesirli bu mutasarrıf aile, II. Abdülhamid dönemi taşra idaresi ile genel politikasının adeta bir aynası durumundadır. Mekteb-i Mülkiye mezunu olmadıkları halde, devletin önemli kademelerinde görev yapabilmişlerdir. Bunda, babaları Mehmed Şerif Paşa'nın katkısı şüphesiz ki kaçınılmazdır. Hepsi, Mülkiyede önemli bir paye olan Rumeli beylerbeyliğine vasıl olmuştur. Tüm bunlar içerisinde iki kardeşin imparatorluğun iki zıt coğrafyasında, buldukları yerin en yetkili mülki amiri olarak görev yapmaları dikkat çekicidir. Bu durumu, kardeşlerin birbirlerine yakın yerlerde buldukları takdirde bazı suüstimmallerin ortaya çıkma ihtimaline karşı alınmış bir tedbir olarak değerlendirmek mümkündür.

## **B. Kaymakamlar**

### **1. Osmanlı Devleti'nde Kaza Yönetimi ve Kaza İdare Meclisi**

<sup>267</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0072/115.

<sup>268</sup> B.O.A, İ.DH, 1221/95599.

<sup>269</sup> B.O.A, İ.TNF, 1.

<sup>270</sup> B.O.A, İ.DH, 878/70031.

<sup>271</sup> B.O.A, İ.DH, 912/72451.

<sup>272</sup> B.O.A, İ.DH, 1002/79184.

Osmanlı taşra teşkilatında kaymakamlar, prensip olarak Dahiliye Nazırı tarafından tayin edilirdi. Kaymakamlar da valiler ve mutasarrıflar gibi görev yaptıkları yerde oturlardı. Mutasarrıfın vekili olarak, kazayı idare ederlerdi. Maiyetinde mali işleri görmek üzere bir Mal Müdürü ile yazışma işlerini sağlayan bir katip bulunurdu<sup>273</sup>.

Kaymakam başkanlığında, kaza malmüdürü, tahrirat katibi, kaza hakimi, müftü ve gayrimüslim toplulukların dini liderleri ile seçilen Müslim ve gayrimüslim ikişer üyeden oluşurdu. Kaza idare meclisleri de livadakinin benzer hizmetleri, benzer kurallar çerçevesinde uygulamaktaydılar. İdarî davalar, gelir ve giderlerin gözden geçirilmesi, devlete ait kurum ve kuruluşların korunması, beledi tesislerin yapılması ve onarımı bu meclisin görevlerindendi. Köy yollarının yapım ve bakımı gibi konular da görüşür, ziraat ve ticaretin geliştirilmesi için liva ve vilâyet meclislerine öneri sunabilirlerdi. Yönetimde etkinliği çok az olmakla beraber, kaza düzeyinde eşrafın yöneticilerle işbirliği yapmalarında ve işlerin daha kolay yürütülmesinde yöneticilere önemli oranda faydaları dokunmaktaydı. Diğer taraftan, mühim konularda karar alma yetkisinden mahrum oluşu, kırtasiyeciliği arttırmakta, bazı önemsiz işlerin bile sürüncemede kalmasına sebep olmaktaydı<sup>274</sup>.

## 2. Balıkesir Doğumlu Kaymakamlar

Balıkesir doğumlu mülki görevlilerden bazıları asaleten bazıları ise vekaleten ve hatta buldukları görevlere ilaveten çeşitli yerlerde kaymakamlık yapmışlardır. Yorgancı esnafından Mustafa Ağa'nın oğlu olan **Ahmed Kâmil Efendi**, Maliye Müfettişliği Muavinliği (1291 /Ekim 1874), Bigadiç Kazası Mal Müdürlüğü (1293 /Ocak 1877), Karesi Defter-i Hakani Baş Kitabeti (Eylül 1881), gibi görevlerde bulunduktan sonra, yaklaşık üç sene Balya Nahiyesi Kaymakamlığı ( Eylül 1881'den Nisan 1884'e kadar) yapmıştır<sup>275</sup>. Balıkesir Mal Baş katibi Müstecabi Mehmed Niyazi Efendi'nin oğlu olan, **Ahmed Rifat Efendi**, Karesi Defterhane Memurluğu (Mart 1872), Karesi Tahrirat Müdürlüğü (Mayıs 1873) gibi görevlerinin yanı sıra ilaveten, Erdek Kaymakamlığı(Eylül 1878) ve fahri olarak Karesi Mutasarrıflığı Vekaletinde bulunmuş, (10- 15 Eylül 1879) kendisine 1250 kuruş mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir (Kasım 1888)<sup>276</sup>. Giridîzâde Mehmed Paşa'nın oğlu, **Ali Rıza Paşa** ise, Karesi Sancağı

<sup>273</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 301.

<sup>274</sup> Çadircı, *a.g.e.*, s. 259- 60.

<sup>275</sup> B.O.A, DH. SAİD, 97/395.

<sup>276</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.

Tahrirat (1859- 60) ve Defter-i Hakâni Kalemleri ile (1864- 65), Karesi mülga Meclis-i Temyiz-i Cinayet-i Hukuk Azalığı'nda (1868) çalıştıktan sonra, 1872'de memuriyetine ilave olarak, Bigadiç ve Erdek Kaymakamlıkları Vekaleti ile Kemer-i Edremid Kaymakamlığı (1876 ) yapmıştır. Kaymakamlık görevlerinden sonra, Balıkesir Reji Müdüriyeti (1310/ 1892- 1893'e kadar) ve Meclis-i İdare-i Liva Azalığı'nda ( 1892- 1893 ikinci kez) bulunmuştur<sup>277</sup>.

Karesi Vilâyet İdare Meclisi'nin seçilmiş üyelerinden olan, Ali Rıza Paşa ile babası, Giridîzâde Mehmed Paşa, Balıkesirli olup, eski ve asil bir Türk ailesine mensupturlar. Bu aileden, Ali Rıza Paşa'nın dedesi olan, Hacı Süleyman'ın ve Seyyid Mehmed Ağanın Girit'in Hanya Sancağı'nda mütesellimlik yapmaları, onların Giridîzâde namıyla anılmasını sağlamıştır. 1828- 29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Mehmed Paşa'nın Varna'da gösterdiği başarılarla karşılık, kendisine Balıkesir Mütesellimliği verilmiştir. Aynı savaşta Tuna boyunda da başarılar kazanmasına binaen, mîr-i miranlık rütbesi ve Maraş Mutasarrıflığı verilmiştir. Lütfi Tarihi'nde Mehmed Paşa için: "Gözünü budaktan sakınmaz cesur bir merd-i bahadır" denmiştir. Tüm bu başarılarından dolayı kendisine, Reşid Paşa tarafından vezirlik rütbesi, Silistre Valisi tevcih buyurulmuştur. 1832'de Mısır seferine katılmadan önce padişah huzuruna çıkarak, pırlanta murassa nişan ile taltif edildi. Ancak Mısır seferinde ordu seraskerliği vazifesinde bulunan Giridîzâde Mehmed Paşa, savaşın başarısızlıkla neticelenmesi, İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusunun Kütahya'ya kadar gelmesiyle, Silistre Valiliği'nden azledilerek, Edirne'de ikamete mecbur bırakılmış ve vezirlik rütbesi geri alınmıştır. 1853'te affedilip, Karesi'ye gönderilmiştir. Aynı sene Sivas Mutasarrıflığı, sırasıyla, Musul Valiliği ve 1853'te azledilinceye kadar Karesi Mutasarrıflığı'nda bulundu. Giridîzâde Mehmed Paşa, Silistre valisi iken, bugün dahi Balıkesir'in önemli simgelerinden biri olan meşhur saat kulesini 1829'da inşa ettirmiştir<sup>278</sup>.

Çeşitli bürolarda çalıştıktan sonra kaymakamlık yapan, Ahmed Kâmil Efendi, Ahmed Rıfat Efendi ve Ali Rıza Paşa gibi simaların yanı sıra, bu vazifeye muallimlik, nahiye müdürlüğü gibi makamlardan gelenler de olmuştur. Ziraatten (Çiftçi) Mustafa Nuri Efendi'nin oğlu olan, **Derviş Hüseyin Hüsnü Efendi**, Hüdavendigâr Vilayeti Maiyyet Memuriyeti ( Kasım 1909), Bursa Leyli Medresesinde Tarih-i İslam ve Tarih-i Umumi muallimlikleri yaptıktan sonra, Haziran 1911 tarihinden Ağustos 1911 tarihine

<sup>277</sup> B.O.A, DH. SAİD,93/251.

<sup>278</sup> Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, s. 201-206



kadar Gemlik Kaymakam Vekaleti, 4 Nisan 1912 tarihinden 5 Haziran 1912 tarihine kadar Atranos (Bursa –Orhaneli) Kaymakam Vekaleti, 14 Haziran 1912 tarihinden 23 Ekim 1912 tarihine kadar iki defa Sincan Kaymakamlıklarında Vekaleten görev almıştır<sup>279</sup>. Muallimlikten kaymakamlığa geçen bir diğer mülki görevli de Eshab-ı Emlakdan Softazâde Muharrem Efendinin oğlu, **Yusuf İzzeddin Bey**'dir. İlk olarak, Karesi Sancağı Maiyet Memuru (14 Eylül 1909) olarak görevine başlamış, daha sonraları, Karesi Sancağı Mekteb-i İdadisi Fransızca Muallimliğini vekaleten (19 Eylül 1909) ve Şubat 1910'dan itibaren de asaleten yapmıştır. Mayıs 1910'dan Haziran 1910'a kadar Gönen Kazası Kaymakam Vekaleti, Haziran 1910'dan Eylül 1910'a kadar da Balya Kazaları Kaymakam Vekaleti'de bulunmuştur<sup>280</sup>.

İlk görev yeri, Derviş Hüseyin Hüsni Efendi ve Yusuf İzzeddin Bey gibi Maiyet memurluğu olan, ancak muallim olmayan, Balıkesirli İbrahim Bey Medresesi müderrisi Hacı Yahya Nefi Efendinin oğlu, Abacılar Kethüdasızâde lakabıyla anılan, **Mehmed Vehbi Efendi**; Gönen Kazası Kaymakam Vekaleti (ilave memuriyet olarak Aralık 1906), Burhaniye Kazası Kaymakam Vekaleti (1907 Mayısından Haziranına kadar), Mihaliç Kazası Kaymakam Vekaleti (Eylül 1907'den Aralık 1907'ye kadar), Balya Kazası Kaymakam Vekaleti (Şubat-Mart 1909), Bala (Ankara) Kazası Kaymakamlığı (Ağustos-Eylül 1909), Kızılkilise (Dersim- Tunceli) Kazası Kaymakamlığı Ekim-Kasım 1909), Çarsancak (Dersim) Kazası Kaymakamlıklarında bulunduktan sonra (Nisan 1910), Meclis-i Mebusan'a girmişse de Meclis-i Mebusanın kapanması nedeniyle 5 Ağustos 1912'de istifa etmiştir. Mebusluktan ayrıldıktan sonra, Ağustos 1913'te Eskişehir Kazası Kaymakamlığı yapmıştır<sup>281</sup>.

Birçok nahiyede müdürlük yapan, Tüccardan Hacı Abdullah Ağa'nın Oğlu, **Ali Nihad Efendi**, 1880'de maaşsız olarak Hayrabolu Kaymakamlığı vekaletinde, 1881'de yine maaşsız Çorlu Kaymakamlığı vekaleti ve 1883'te Ereğli Nahiye Müdürlüğünden sonra, İntihab-ı memurin komisyonu tarafından yazılan mülahazayla, imtihanla 3.sınıf kaymakamlığa seçildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine, 1885'te Cide Kazası (Kastamonu'ya bağlı) Kaymakamlığı ve 1892'de de Trabzon'da Vakfikebir Kazası Kaymakamlığı görevlerinde bulunmuştur<sup>282</sup>.

<sup>279</sup> B.O.A, DH. SAİD, 191/25.

<sup>280</sup> B.O.A, DH. SAİD, 194/185.

<sup>281</sup> B.O.A, DH. SAİD, 153/235.

<sup>282</sup> B.O.A, DH. SAİD, 4/1002.

Islahat Fermanı'nın gayrimüslim Osmanlı uyruklarına sağladığı imtiyaz ve muafiyetler sayesinde, artık onlar da birçok bakımdan Müslüman memurlarla eşit hale gelmiştir. Yapılan düzenlemelerle, gayrimüslimler artık, askerlikte miralaylığa, sivil memuriyette de birinci sınıf rütbelere yükselme hakkını elde etmişlerdir. Bu gelişmeler neticesinde, merkez ve taşra bürokrasisinde yer alan gayrimüslim memurların sayısında büyük ve hızlı bir artış gözlenmiştir. Bu tarihten sonra Batılı devletlerin giderek artan baskılarına bir de 1877 -78 Osmanlı -Rus savaşının mağlubiyeti eklenmiş, Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti bu antlaşmayla, Doğu Anadolu'daki Ermeniler ve Makedonya vilayetlerindeki Hıristiyanlar için reform yapılması koşulunu kabul etmek durumunda kalmıştır. Dış siyasette gittikçe yalnız kalınan bu dönemde, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ortaklaşa olarak 1895 yılında verdiği nota ile; Osmanlı Devleti, ıslahat projesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Kabul edilen kararlar arasında her valinin bir Hıristiyan yardımcısı olması, gayrimüslimlerden de mutasarrıf ve kaymakam seçilmesi, gibi mülki idarede değişiklikler yapılmayı başlanmıştır<sup>283</sup>.

Bu gelişmelere paralel olarak, Ermeni asıllı Osmanlı uyruğu olan Karnik Fikri Efendi, taşra mülki idaresinde, Karesi sancağı dahilinde, çeşitli dairelerde katiplik yaptıktan sonra, 22 Mayıs 1897'de Filorina (Manastır-Rumeli) Kazası Kaymakam Muavinliği'ne getirilmiş; 16 Ocak 1909'da Muş Sancağı Mutasarrıf Muavinliği'nde bulunmuş, Keşan Kazası Kaymakamlığı (10 Ekim 1909) ve Haçin (Adana) Kazası Kaymakamlığı (29 Nisan 1913) ile kaza idaresinin en yetkilisi olma konumunu sürdürmüştür. Daha sonraları ise, memuriyet kariyerine, Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişi (21 Ocak 1914) ve İdare-i Umûmiye-i Dahiliye Kalemi Muhasebe Evvellisi ( 26 Mayıs 1914) olarak devam etmiştir<sup>284</sup>. Tüm bu memuriyetlerinin yanı sıra, Karnik Fikri Efendi, çeşitli rütbe ve nişanlarla da taltif edilmiştir. Bu gelişmelerle, son derece kozmopolit bir yapıya kavuşan Hamidiye bürokrasisinde gayrimüslim memurlar da önemli görevlerde bulunmuşlardır. Ancak bu konuda oldukça iyi bir denge politikası gütmeyi başaran II. Abdülhamid, Müslüman halkı tedirgin etmeden, gayrimüslimlerin, gerek birikim ve eğitimlerinin gerekse şartların gereği olarak, elzem oldukları konumlarda istihdam edilmeleri hususuna çok dikkat etmiştir.

<sup>283</sup> Sarıyıldız, *a.g.e.*, s. 87- 88.

<sup>284</sup> BOA, DH. SAİD, 78/237.

Yukarıda bahsi geçen, Mahmud Celaleddin Paşa ve Ahmed Şükrü Paşa da mutasarrıflık yapmadan önce imparatorluğun çeşitli yerlerinde kaymakamlık vazifesi yapmışlardır. Ancak diğer kaymakamlar, onlar kadar şanslı olup, mutasarrıflığa yükselememiştir.

Görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti'nde, bugünkü ilçe teşkilatının en büyük mülki amiri konumundaki kaymakamlık vazifesine geçişte belli bir standart yoktur. Ayrıca görevin mahiyeti hususu da belirsizdir. Çoğu, Karesi Sancağı'na bağlı kazalarda görev yapan Balıkesirli kaymakamlar, bazen vekaleten, bazen buldukları vazifelere ilaveten, bazen imtihanla, bazen de fahri olarak maaşsız bile kaymakamlık yapmışlardır. Yine bu göreve atanırken, belli bir eğitim süreci ve hiyerarşik sistem takip edilmemiştir. Çeşitli bürolarda çalışan katipler, muallimler, nahiye müdürleri (ki en doğalı budur) kaymakam olmuştur. Bu da Osmanlı Devleti'nin kaza idaresi hususunda çok hassas davranmadığının bir kanıtıdır.

### C. Nahiye Müdürleri

#### 1. Osmanlı Devleti'nde Nahiye Yönetimi ve Nahiye Meclisleri

1864 ve 1871 nizamnameleri taşra idare birimlerini; vilâyet, liva, kaza ve köy olarak belirlemiştir. 1864 nizamnamesi nahiye için, köy ve kaza idaresi arasında bir statü tanımını ortaya koymuşsa da, nahiyenin kuruluşu, organları ve yönetim şekli hakkında hiçbir hüküm içermemektedir. Nahiye yönetimini, statüsünü belirleyerek daha etraflı bir şekilde düzenleyen ve taşra yönetiminin bir kademesi haline getiren 1871 nizamnamesi olmuştur. Buna göre; nahiye dairesine girecek köy ve çiftliklerde en az 500 erkek nüfus olması gerekmektedir(52.Madde)<sup>285</sup>.

Nahiye olmaya uygun yerleşme birimlerinin daha çok imparatorluğun Rumeli vilâyetlerinde bulunması; nahiye kuruluşunu iç ve dış siyaset yönünden sorunlu bir hale getirmişti<sup>286</sup>. Nahiyeyi medeni bir devletin mülki teşkilatının esası olarak kabul eden Sait Paşa; nahiye dairelerinin kurulmasındaki gecikmeyi, II. Abdülhamid'in vehmiyle açıklamaktadır. Paşa'ya göre, bir gün Sultan Abdülhamid'e vilâyet nizamnamesindeki nahiye teşkilatından bahsedilirken ,”Commune” sistemidir denmesi üzerine, Padişah, Paris'te 1871 ihtilalini yapan Komün hakkında duyduklarından yola çıkarak nahiyelerin kurulmasını bir müddet geciktirmiştir<sup>287</sup>. Bu aksamalar dolayısıyla, 6 Nisan 1876'da

<sup>285</sup> Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s.99.

<sup>286</sup> Ortaylı, *a.g.e.*, s.99.

<sup>287</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 317- 318.

“Nevâhi Nizamnâmesi” çıkarıldıysa da uygulama yine çok oyalayıcı ve yavaş olmuştur<sup>288</sup>.

Bir nahiyenin kuruluşu uzun bürokratik işlemler sonucu gerçekleşebilmekteydi. Önce nahiyenin kuruluş sebepleri ve sınırları; sırasıyla kaza, liva ve vilâyet meclislerinde görüşülürdü. Ardından, konu vilâyet umumî meclisinde görüşülerek karara bağlanırdı. Bu karar ve gerekçe, bir mazbatayla hükümete bildirilerek, Padişah iradesiyle nahije resmen kurulmuş olurdu<sup>289</sup>.

## 2. Balıkesir Doğumlu Nahije Müdürleri

Her nahiyenin bir müdürü ve bir Nahije Meclisi vardır. Müdürün, o yerin ahalisinden, 25 yaşını geçmiş, okur-yazar ve Osmanlı uyruğundan olması gibi şartlar yanında, mahkumiyetinin de bulunmaması gerekmektedir. Ancak pratikte bazı koşulların tam manasıyla uygulanamadığı görülmektedir. Örneğin, Balıkesirli nahije müdürlerinden (daha sonra kaymakam olan) **Ali Nihad Efendi**, o yörenin halkından olmamasına rağmen, Naib (Edirne-Tekfurdağı) Nahiyesi Müdürü (1879), İncecik (Gelibolu-Tekirdağ merkez) Nahije Müdürü (1880) ve 1883’te Ereğli Nahije Müdürü<sup>290</sup>; yine, Nakibzade Çömez Hafız İbrahim Efendinin oğlu, **Ali Fevzi Efendi** de Kastamonu Vilayetine tabi Abana Nahiyesi Müdürlüğü (Ağustos 1888), Banaz Nahije Müdürlüğü (Temmuz 1892) ve becayiş suretiyle Tavşanlı Nahiyesi Müdüriyeti’nde bulunmuşlardır (Mayıs1894). Balıkesirli nahije müdürlerinin arasında yalnızca Ali Fevzi Efendi’nin 23 Ocak 1888 tarih ve 122 numaralı intihabnameye göre İntihab-ı Memurun komisyonu tarafından Nahije Müdürlüğüne seçildiği belirtilmiştir<sup>291</sup>.

Diğer nahije müdürleri ise mevzuattaki gibi, Karesi sancağı civarındaki yerlerde görev yapmışlardır. Celangirzâde Ali Efendi’nin oğlu, **Ahmed Bican Efendi**, Hüdavendigâr Emrudâbâd (Armutâbâd-Gönen) Nahije Müdüriyeti (1866), İvrindi Nahije Müdüriyeti (1867), Ünye (Edremid) Nahije Müdürlüğü (Ağustos- 1869), Balya, Nahije Müdürlüğü (1870), Gönen Nahije Müdürlüğü (1871), İvrindi Nahije Müdürlüğü (Ekim 1873’ten, Haziran 1874), Gönen Nahije Müdürlüğü (Eylül 1875’ten Temmuz 1877), Sındırgı Nahije Müdürlüğü (1881), Manyas Nahije Müdürlüğü (1882), Balat Nahije Müdürlüğü (1883) ve Mihalgazi Nahije Müdürlüğü’nde

<sup>288</sup> İlber Ortaylı, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, *TCTA*, C. I, s. 239.

<sup>289</sup> Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s. 99.

<sup>290</sup> B.O.A, DH. SAİD, 4/1002.

<sup>291</sup> B.O.A, DH. SAİD, 92/39.

bulunmuştur(1895). 1896'da Dahiliye Nezareti emri üzerine 2 ay Dersaadet'e gelmiştir<sup>292</sup>. Karesi'nin önemine binaen, bölge ahalisinden olması ve iktidarı cihetiyle, orada istihdamı lüzumlu görülmüş ve bu durum İstanbul Polis Müdüriyetine bildirilmiştir<sup>293</sup>. Ahmed Şükrü Paşa ise, kaymakam ve mutasarrıf olmadan önce, Edremid Nahiyesi Müdüriyeti (1863,1864'te ikinci kez) ve Kapıdağı Nahiyesi Müdüriyeti'nde bulunmuştur (1864)<sup>294</sup>. Bu araştırmada, Osmanlı Devleti taşra idaresinde, nahiye müdürlüğü, kaymakamlık, mutasarrıflık ve vali muavinliği hiyerarşisiyle yükselen Balıkesirli mülki görevliler arasındaki tek örnek, Ahmed Şükrü Paşa'dır. Bu durum, taşra idaresinde istisnai olması gereken uygulamaların genelleştiğini, asıl olması gerekenin istisna olduğunu kanıtlamaktadır.

Nahiye müdürünün başlıca görevleri; vergi salınması ve toplanması gibi işlemlerde hükümetin tahsildarlarına, asayişin sağlanmasında da zabıta makamlarına yardımcı olmaktı. Kısacası, maliyeye ve asayişe ilişkin konularda hükümetin vekiliydi. Ancak nahiye müdürünün köy birimleri üzerinde hiçbir denetim ve müdahale yetkisi bulunmamaktaydı. Nahiye müdürünün başkanlık ettiği, Nahiye Meclisleri ise, o yerin halkından seçimle kurulur; senede dört kez vilâyetin izni ve emriyle toplanırdı. Bayındırlık ve eğitim gibi konularda görüşülüp, kararlar alınsa da bunların geçerlilik kazanması için, valinin onayı gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, nahiye meclislerinin özerkliğinin kısıtlı olduğu görülmektedir<sup>295</sup>.

## **D. Mahkemeler ve Mahkeme Personeli Memurlar**

### **1. Şer'îyye ve Nizamiye Mahkemeleri:**

Tanzimat'tan önce, Osmanlı Devleti'nde yargı gücü, büyük ölçüde Şer'îyye Mahkemelerinin elindeydi. Mahkemelerin başında bulunan kadıların, yargı dışında da başka yetkileri vardı. Ancak, Tanzimat'tan sonra bu durum yerini büyük bir değişim rüzgarına bırakmıştır.1859'da tüm Şer'îyye mahkemeleri yeni bir yapıya kavuşturulmuştur. Çıkarılan nizamname ile, bu mahkemelerin yetki ve görevleri kısmen sınırlandırılmıştır.

1867'de Şer'îyye mahkemeleri dışında bazı idari ve adli mahkemeler kurulmuştur.1870'te kurulan Nizamiye Mahkemeleri,1871'den itibaren ülke çapında

<sup>292</sup> B.O.A, DH. SAİD, 71/47.

<sup>293</sup> B.O.A, DH. EUM. MEM, 53/84.

<sup>294</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0072/115.

<sup>295</sup> Ortaylı, ,”Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, s. 238.

teşkilatlandırılmıştır. Bu yıllardan itibaren vakıf malları, haciz, vasiyet, vasi tayin ve azli ile miras gibi Şer'î davalara Şer'îye Mahkemeleri; bunun dışındaki konulara ise Nizamiye Mahkemeleri bakmaya başlamıştır. Nizamiye Mahkemeleri, kendi arasında üç kısma ayrılmıştır:1-Bidayet Mahkemeleri, 2-İstinaf Mahkemeleri, 3-Temyiz Mahkemeleri.

1879'da yapılan bir düzenleme ile bu mahkemeler; hukuk ve ceza mahkemeleri olarak ikiye ayrılmış ve Müdde-i Umûmilik (Savcılık)usulü getirilmiştir. Daha önceleri, müstakil olan ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan Ticaret Mahkemeleri, Bidayet Mahkemelerine bağlanmıştır.

1871'de Nizamiye Mahkemelerinin teşkiliyle Balıkesir'de kurulan Bidayet Mahkemesi: Hukuk Dairesi, Ceza Dairesi, Müdde-i Umûmilik ve Mustantıklık'tan müteşekkildi. Hukuk dairesinin reisi Naib, ceza dairesinin reisi ise "İlmiye" sınıfından birisiydi. Her iki daire de bölgedeki Müslüman olmayanları temsilen en az birer tane gayrimüslim üye bulunması "Mehakim-i Nizamiye Nizamnâmesi" gereği idi.

Kazalarda ise, yine naibin reisliğini yaptığı sadece Bidayet Mahkemeleri bulunmakta olup, bunların üyelerinden biri ya da daha fazlası gayrimüslim idi. Ayrıca mahkemelerde, Başkatip, Zabıt Katibi, Mübaşir, Mukâvelât Katibi, İcra Memuru, Müdd-i Umum Muavini, Mustantık gibi görevliler de bulunmaktaydı<sup>296</sup>.

## **2. Ticaret Mahkemeleri:**

Tanzimat'tan önce, Defterdarların baktığı ticari uyuşmazlıklara 1840'tan itibaren Ticaret Mahkemeleri bakmaya başlamıştır. 1860 yılından itibaren İstanbul dışında uygun görülen yerlerde de açılmaya başlanan Ticaret Mahkemelerinde, yabancı uyruklu tüccarlardan da üye seçilmekteydi(Karma Ticaret Mahkemeleri). 1876'ya kadar Ticaret Nezareti'ne bağlı bu mahkemeler, bu tarihten sonra, Adliye Nezareti'ne bağlanmıştır.1879'daki düzenlemeyle de Bidayet Mahkemelerinin bir dairesi haline gelmiştir.

1869 tarihli Devlet Salnâmesinde Karesi bölgesinde Karesi ve Ayvalık'ta iki Ticaret Mahkemesi bulunmaktaydı. Karesi Ticaret Mahkemesi, Kütahya bölgesindeki ticari davalara da bakardı.1879'da Karesi Sancağı'nın Bidayet Mahkemesinde Hukuk ve Ceza Dairelerinin yanında üçüncü daire olarak da Ticaret Mahkemesi mevcuttu.Bu

---

<sup>296</sup> Mutaf, a.g.e, s.37.

davaların görülmesi sırasında şehrin ileri gelen tüccar ve esnafından belli sayıda kişi de bulunmakta ve bu heyet Müslüman ve gayrimüslim kimselerden oluşmaktaydı<sup>297</sup>.

### 3. Adalet Sistemindeki Bazı Sorunlar

Sultan Abdülaziz devrinde adalette yaşanan sıkıntılar II. Abdülhamid devrinde de sürmüştür. Bu dönemde hakimlerin ve savcılarının seçimlerine ve mahkemelerde görülen davalara, saray mensupları tarafından müdahaleler yapılmaktaydı. Bilhassa istibdat devrinde bu durum daha da şiddetlenmiştir. Kanuni yetkisi olmayan yerlerde soruşturma, mal ve mülkün haczi gibi suistimaller ve görev ihlalleri sık sık olmaya başlamıştı. Hakimler, maaşlarının yanı sıra halktan çeşitli bahanelerle para almaya devam ediyorlardı. Nizamiye mahkemeleri için imtihanla alınan personel dahi, maaşları yetersiz olduğu için Şer'îye Mahkemeleri hakimleri gibi halktan para alıyorlardı<sup>298</sup>. Bu yolsuzluklara benzer bir olay da Balıkesir'de meydana gelmiştir. Yıldız Sarayı Baş Kitabet Dairesinden Hüdavendigâr Vilâyeti'ne yazılan yazıda, Balıkesir'deki memur ve hakimlerin yolsuz ve uygunsuz işler yaptığına dair şikayetler aldıklarını ve bu konunun incelenmesi istenmiştir (11 Nisan 1888)<sup>299</sup>.

Tüm bu zafiyetlerden ötürü, Mebuslar Meclisi'nde defaten hakimlerin, maaşlarının arttırılması ve hakim yetiştirilmesi için Hukuk Mektebi'nin açılması zorunluluğu gündeme getirilmiştir<sup>300</sup>.

### 4. Mahkeme Personeli Balıkesirli Memurlar

Karesi Sancağı Belediye Reisi İsmail Efendi'nin oğlu, **Hüseyin Hüsameddin Efendi**, Karesi Vilayeti Tahrirat Kalemî Muavinliği (Ekim 1876), Karesi Vilayeti Mektubi Kalemî Muavinliğinden sonra, Bigadiç Kazası Bidayet Mahkemesi 2. Kitabetine tayin (Ekim 1891) ve Haziran 1891'de Karesi Sancağı Bidayet Mahkemesi Zabıt Kitabetine terfi edilmiştir. Ardından, Haziran 1895'te Karesi Sancağı Bidayet Mahkemesi Aza Mülazımlığına tayin ile Karesi İcra memurluğuna intihab olunmuştur. Mahallince yapılan imtihanla, Kütahya Sancağı Bidayet Mahkemesi Müstantikliği'ne (Sorgu Hakimi)<sup>301</sup> tayin olunarak başarılı olmuştur. İntihab Komisyonunca memuriyeti tasdik edilmiştir. Ocak 1903'te Hüdavendigâr Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi 2. Müstantikliğine nakil ve tahvil Ağustos 1903'te ise aynı mahkemenin 1.

<sup>297</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 38.

<sup>298</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 343- 344.

<sup>299</sup> B.O.A, İ.DH. 1075/84345.

<sup>300</sup> Karal, *a.g.e.*, C.VIII, s. 345.

<sup>301</sup> Develioğlu, *a.g.e.*, s. 745.

Müstantikliğine terfi olunmuştur<sup>302</sup>. Ayrıca, Karesi İdare Meclisi Müdde-i Umumiliği ve Müstantikliği'nde Zabıt Katibi olarak görev yapmıştır. Aynı mecliste, Kara Kuburzâde lakabıyla anılan Hacı İbrahim Efendinin oğlu, **Ahmed Ziyaeddin Efendi** de Müstantik olarak görev yapmıştır<sup>303</sup>.

Babası Bigadiç Nahiyesi Reji Müdürü Mehmed Asım Efendi olan ve Ankaravizâde olarak anılan **Ali Galib Efendi**, bu örnekler içerisinde Hukuk-u Şahane'den mezun olan tek şahıstır ( 4 Ocak1905). İntihab-ı Memurin-i Adliye kararıyla Kosova Vilayeti'nde bulunan Luma Kazası Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavini (Savcı Yardımcısı), (1906) olmuştur<sup>304</sup>. Ayvalık Bidayet Mahkemesi Müstantik Muavini (Sorgu Hakimi Yardımcısı (1879) olan **Abraham Efendi**, gayrimüslim memurların da diğer alanlarda olduğu gibi, Osmanlı Devleti adalet teşkilatı içerisinde görev aldıklarını gösterir.

**Mustafa Aşir Bey**, Nüvvab-i Şer'iden ve müderrisinden Ahmed Şevki Efendi'nin oğludur. Darü'l-maarif'ten mezun olan Aşir Bey, sırasıyla, Edirne Vilâyeti Cisriergene Kazası Bidayet Mahkemesi Mazbata Kitabeti (Mart 1880), Dersaadet Bidayet Mahkemesi Mazbata Kitabeti (Ekim 1881), Dersaadet Meclis-i Belediye Kitabeti (Nisan 1882), Adliye Nezareti Celilesi Umur-u Cezaîye Müdüriyeti Kalem Ser Mukayyidliği (Ağustos 1884), Şarköy Kazası Bidayet Mahkemesi Mukavelat Muharrirliği (Şubat 1888), Nezaret-i Celile-i Adliye Sicil-i Ahval Şubesi Müdüriyeti (Nisan 1889), Nezaret-i Celile-i Adliye Sicil-i Ahval Şubesi Müdüriyeti İkinci Sınıf Hulefalığı, Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Girid Ceziresi Bidayet Mahkemesi Riyaseti'nde çalışmıştır (Haziran 1893)<sup>305</sup>.

Ağabeyzâde Hüseyin Efendi'nin oğlu, Sarı Halil de denilen **Hacı Halil Kabuli Efendi**, Karesi Ticaret Mahkemesi Baş Kitabeti'nde vazifesine başlamışsa da (Ekim 1868), Nisan1879'da kitabetin lağvı nedeniyle istifa etmiştir. Ardından, Balya nahiyesi Aşâr Memuriyeti (Ağustos 1879) ve Balıkesir Kazası Aşâr Birinci Kol Kitabeti'nde çalıştıktan sonra (Mart 1880), Balıkesir Kazası Bidayet Hukuk Mahkemesi Azâ Mülazımlığı'nda bulunmuştur. (Mart 1880)<sup>306</sup>. Mahkemede çalışırken, başka bir daire olan Aşar memuriyetine geçen, Halil Efendi, 1901- 02'de vefat etmiştir. Natûk ve şair

<sup>302</sup> B.O.A, DH. SAİD, 158/133.

<sup>303</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 148.

<sup>304</sup> B.O.A, DH. SAİD, 122/323.

<sup>305</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0037/445.

<sup>306</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0014/101.



bir zat olan, Halil Efendi'nin kabri Garipler'dedir<sup>307</sup>. Halil Efendi, 1305 (1887/88) Karesi Vilâyet Salnamesine göre, aynı zamanda Eytam (Yetimler) Müdürlüğü ve Vilâyet Merkezi Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi'nde Üye Mülazımlığı yapmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde daireler arasında geçiş hadisesi çok sık cereyan etmekteydi. Tahrirat kaleminde çalışan bir katip, mahkemelerden birine ya da Duhan Fabrikasına memur olabilmekteydi. Bu da taşra bürokrasisinde henüz uzmanlaşma anlayışının çok fazla gelişmediğinin bir ispatı olarak kabul edilebilir.

Muhsinzâde Mehmed Ağa'nın Oğlu, **Abdülaziz Efendi**, de Hacı Halil Efendi gibi, Balıkesir Meclis-i Temyiz Kalemine mülazemetle başlamış (1291/1874) , daha sonra sırasıyla, Balya Nahiyesi Aşar Kitabeti (1292/1875), Balya Nahiyesi Aşar Kitabeti Mukayyidliği (1292/1875) ve Karesi Bidayet Mahkemesi Hukuk kısmı Zabt Kitabeti'nde çalışmıştır (1879)<sup>308</sup>.

Mamüretülaziz Vilâyeti Müdde-i Umumi Muavini İsmail Hakkı Efendi'nin oğlu, **Emin Vedat Bey** ise babası gibi, Adliye Nezareti'ne bağlı kurumlar olan, Kayseri Sancağı Bidayet Mahkemesi Kalemi(Temmuz 1900), Develü Kazası Bidayet Mahkemesi İkinci Kitabeti (Kasım 1901) ve Adliye Nezareti Celilesi Sicill-i Ahval Memurin Müdüriyeti Kalemlerinde (Haziran 1903) çalışmıştır<sup>309</sup>.Babası kadar önemli bir makama yükselemeyen Emin Vedat Bey'in buralardaki istihdamını babasının vazifesiyle ilişkilendirmek mümkündür.

Ahmed Hamdi Efendi'nin oğlu, **Mehmed Haşim Efendi** de rüşdiyeden mezun olduktan sonra, Karesi sancağı Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi (1894- 95) ve Dersaadet Muhakeme-i Ticaret İlamât ve İcra Daireleri'nde görev yapmıştır<sup>310</sup>.

#### **E. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Memurları:**

Düyûn-ı Umûmiye, 1881- 1928 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını denetleyen ve bunu idâre eden birime verilen addır. Düyûn-ı Umûmiye kurulduğu yıldan itibaren, Osmanlı Devleti' nin ekonomik ve mali yaşamı üzerinde etkili bir rol oynamıştır. İlk kez, 1854 Kırım Savaşından sonra alınan dış borçlar, zamanla ödenemez hale gelmiştir. Özellikle Sultan Abdülaziz devrinde savurganlık artmış, saray masrafları büyük rakamlara ulaşmıştı. Öte yandan, Galata bankerlerinden

<sup>307</sup> Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, s. 31.

<sup>308</sup> B.O.A, DH. SAİD, 12/447.

<sup>309</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0106/349.

<sup>310</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0133/459.

inanılmaz koşullarda borç alınması, Avrupalı alacaklıları daha da endişelendiriyordu. Balkan vilâyetlerindeki ayaklanmalar, birbiri arkasına patlak veriyor, dış borçlar gittikçe büyüyordu. Durum o hale gelmişti ki, Balkanlardaki isyanları bastırmak üzere asker sevk etmek için yabancı vapur acentelerine ödeyecek para bulunamaz olmuştu. Nihayet, II. Abdülhamid'in "Muharrem Kanunnâmesi"ni imzalamasıyla, kanunnâmenin on beşinci maddesine göre 1881'de Düyûn-ı Umûmiye kurulmuştur. Düyûn-ı Umûmiye-i Osmaniye'nin ilk şekli olan Varidat-ı Sitte (Rüsûm-i Sitte) İdaresi (1879- 1880) Osmanlı Bankası önderliği ile kurulmuştu<sup>311</sup>.

Düyûn-ı Umûmiye'nin organizasyonu, imparatorluğun önemli kent ve merkezlerine kadar uzanmıştır. İstanbul'daki genel direktörlüğe bağlı taşrada "baş müdüriyetler", daha alt bölümde müdüriyetler, bölge müdürleri ve mahalli müdürlükleri teşkil edilmiştir. Ülkenin gelir kaynaklarına ve vergilerin tahsilatına el koyan bu idare, zikredilenleri sağlayabilmek için, her yerde şube açarak teşkilatlanmıştır<sup>312</sup>.

Düyûn-ı Umûmiye konseyi, kendilerine gerekli memurları dilediği gibi tayin etmekte serbestti. Sayıları 5000 'i bulan memurların yüzde ikisi yabancı, diğerleri yerli halktan oluşmaktaydı<sup>313</sup>. I. Dünya Savaşı arifesinde Düyûn-ı Umûmiye personelinin sayısı 5.537 idi. Bunun 5.355'i Osmanlı tebası, 182'si yabancıydı. Taşrada görev yapan personelin sayısı, 3.875 idi<sup>314</sup>.

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin Balıkesir'den başka; Bandırma, Erdek, Ayvalık, Edremit, Burhaniye ve Balya'da şubeleri olmasının yanında; Kapıdağı, Edincik ve Marmara Nahiyeleri gibi geliri yüksek olan yerlerde dahi temsilcilikleri bulunmaktaydı<sup>315</sup>.

Balıkesir Duhan Fabrikası Ahmed Rıza Efendi'nin Oğlu, **Ahmed Azmi Efendi**, Karesi ve Soma Rusumat Müdüriyetlerinde başlayan memuriyet hayatına, Karesi Rüsûmat Müdüriyeti'nin Nisan 1884'te Düyûn-ı Umûmiye-i Osmaniye tahvil olmasıyla, sırasıyla; Bandırma Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti Muhasebe Baş Kitabeti (1890), İzmid Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti Muhasebe Kitabeti (1893), Samsun Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyeti (1893), Karesi Düyûn-ı Umûmiye İyeti (1898), Adana Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti (1902), Siirt Düyûn-ı Umûmiye

<sup>311</sup> Haydar Kazgan, "Düyûn-ı Umumiye", *TCTA*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, CIII, s. 691- 704.

<sup>312</sup> Kazgan, *a.g.m.*, s. 708.

<sup>313</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 427.

<sup>314</sup> Kazgan, *a.g.m.*, s. 708.

<sup>315</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 44.

Nezareti (1903), Bingazi Düyûn-ı Umûmiye Nezareti (1905), 1909'da memuriyeti ünvanı, baş müdürlüğüne tahvil edilerek, 1911'de Yemen Düyûn-ı Umûmiye Baş Müdüriyeti ve 1911'de maaşından ayrı olarak 1166 kuruş vekalet ücretiyle İzmir Düyûn-ı Umûmiye Baş Müdüriyeti Vekaletine 1912'de bu görevine asaleten atanarak devam etmiştir<sup>316</sup>. Sıradan bir memur olarak başladığı vazifesinde, İzmir gibi önemli bir liman şehrinin Düyûn-ı Umûmiye Baş Müdüriyeti'ne kadar yükselebilmiştir.

Tütün fabrikası ve Mal Müdürlüğü gibi memuriyetlerde bulunan; Hafız Hüseyin Efendinin oğlu, **Celalzade İsmail Celal Efendi** ile Balıkesir ahalisinden ve Meclis-i İdare-i Liva azasından Celalzade Hafız Hüseyin Efendi'nin oğlu, **İsmail Celali Bey** ve Abdullah Bey'in oğlu **İsmail Efendi**'ler de kariyerlerine ülke sınırları içerisinde çeşitli yerlerde Düyûn-ı Umûmiye Memuru olarak devam etmişlerdir.

**Celalzade İsmail Celal Efendi**'nin o dönemde pek çok memur gibi oldukça renkli bir kariyeri vardır. Gümrük müdüriyetinde başlayan serüveni ve gittikçe yükselen maaşıyla; tütün fabrikası, aşar memuriyeti, mal müdüriyeti, Bigadiç Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Sandık Emaneti (Eylül 1890), Paşalimanı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Merkez Memuriyetlerinin ardından, Ankara Vilayeti Orman İdaresi Başkitabeti (Temmuz 1892), Lületaşı Madeni Başkitabeti (Ağustos 1895), Bulgardağı Madeni Muhasebeciliği (Aralık 1899), Ergani Madeni Muhasebeciliği (Ağustos 1900), Ergani Madeni Müdüriyeti Vekaleti (Mayıs 1903) ve son olarak, Ergani Madeni Müdüriyeti (1910) gibi farklı bürolarda görev yapmıştır.

**İsmail Celali Bey** de aşağı yukarı aynı kariyer basamaklarından geçmiştir. Celalzade İsmail ile İsmail Celali Bey'in çalıştıkları Aşar idaresinin lağvıyla, her ikisi de Sındırgı kazası Mal Müdürlüğü'nde istihdam edilmiştir. Hatta İsmail Celali Bey'in bu göreve getirilmesiyle, Celalzade İsmail Celal Efendi, istifa etmek durumunda kalmıştır<sup>317</sup>. İsmail Celali Bey de Karesi (1889), Bigadiç ve Paşalimanı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Memuriyetlerinde görev yapmıştır (Mayıs 1901)<sup>318</sup>. İsmail Efendi ise, Edirne Ortaköy Düyûn-ı Umûmiye Memurluğu (Nisan 1882), Malkara Düyûn-ı Umûmiye Memurluğu'nda bulunmuştur (Aralık 1897)<sup>319</sup>.

<sup>316</sup> B.O.A, DH. SAİD, 61/433.

<sup>317</sup> B.O.A, DH. SAİD, 183/116.

<sup>318</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0057/415.

<sup>319</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0101/335.

Pek çok Balıkesir'li memur gibi vazifesine Karesi Sancağı Tahrirat Kalemi'nde başlayan (Ocak 1875), Balıkesir Belediye Reisi Beypazarlı İsmail Efendi'nin oğlu, **Hüsameddin Efendi**, Temmuz 1890'da Sındırgı Kazası Düyûn-ı Umûmiye memurluğuyla devam etmiştir<sup>320</sup>.

Van Vilayeti Mektupçusu Müstecanizâde Ahmed Rıfat Efendi'nin oğlu, **Ahmed Kemal Bey**, Karesi Sancağı Evkaf Kalemi'nde başlayan memuriyet hayatına (1890), babasının Van Vilâyeti Mektupçusu olmasından yararlanarak, Van Vilayeti Mektupçu Kalemi (1892) ve Van Evkaf İdaresi Kitabeti (1893) ile Bitlis Düyûn-ı Umûmiye İdaresi İkinci Kitabeti yle devam etmiştir (1895)<sup>321</sup>.

Safizâde Hüseyin Ağa'nın oğlu, **Ali Şuuri Efendi** ise diğerlerinden farklı olarak, kariyerine doğrudan Karesi Düyûn-ı Umûmiye Merkez Memurluğu'nda stajyer olarak başlamış (Mayıs1890); sırasıyla, Bandırma Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti (Temmuz 1891) ve Paşalimanı Merkez Düyûn-ı Umûmiye Memuru (Ekim 1891) olarak görev yapmıştır<sup>322</sup>.

Karesi Meclis-i İdare-i Azasından Hacı Yusuf Bey'in oğlu, **Yusuf Bey** de, Karesi Rüsûmat Memuriyetinde Sandık Emini olarak çalışırken, Rüsûmat İdaresinin Düyûn-ı Umûmiye Osmaniye'ye tahvil olmasıyla (Nisan 1884), Karesi Vilâyeti Düyûn-ı Umûmiye Baş katip ve Sandık Emini olarak görev yapmıştır<sup>323</sup>.

Sicill-i Ahvâllerden, memurların ne zaman hangi görevlerde bulduklarını tespit edilebildiği gibi, kurumlardaki değişimler de takip edilebilmektedir. Önceleri, dış borçların tahsili için kurulan Rüsûm-i Sitte, 1881'den sonra, Düyûn-ı Umûmiye'ye dönüşmüştür. Bu bilgiyle, daha önce Rüsûmat müdüriyetinde görev yapan memurların, 1881'den sonra, Düyûn-ı Umûmiye personeli olmalarını anlamak kolaylaşmaktadır.

#### **F. Ziraat Bankası Personeli**

T.C. Ziraat Bankası'nın temeli 1863 yılında, Tuna Valisi Mithat Paşa'nın öncülüğünde Pirot Kasabası'nda kurulan ilk Memleket Sandığı ile atılmıştır. Çeşitli dönemlerde amaç ve faaliyetleri ile hukuki ve idari bünyesi bakımından önemli değişimler geçirmiştir. 1863- 1888 yılları arası Memleket Sandıkları ve Menafi

<sup>320</sup> B.O.A, DH. SAİD, 99/415.

<sup>321</sup> B.O.A, DH. SAİD, 59/47.

<sup>322</sup> B.O.A, DH. SAİD, 109/51.

<sup>323</sup> B.O.A, DH. SAİD, 0064/271.

Sandıkları Dönemi yaşanmıştır. 1821 yılında İstanbul'da doğan ve asıl adı Ahmet Şefik olan Mithat Paşa, Niş ve Tuna Valiliği'nde yer alan çeşitli alanlarda başarılı çalışmaları bulunmasının yanı sıra, çiftçilerin içinde bulunduğu zor koşullara da tanık olmuş, yaptığı çalışmalarda bu alanda teşkilatlanmanın zorunlu olduğu sonucuna varmıştır. 1863'te "tarımsal kredileri teşkilatlandırma" girişimlerine başlamış ve bu girişimlere resmi bir nitelik vererek, 1867 yılında Niş Vilâyeti'nde Pirot Kasabası'nda kurduğu ilk Memleket Sandığı, zamanla tüm yurttan yaygınlaşmış, uzun yıllar tarımsal alanda başarıyla hizmet vermiş ve 1888 yılında gerçek bir banka hüviyetinde kurulan Ziraat Bankası'nın da temelini oluşturmuştur.

Memleket Sandıkları çeşitli nedenlerle 21 Temmuz 1883 tarihli bir sadaret emriyle Menafi Sandıklarına dönüştürülmüştür. Ancak 1888 yılına doğru Menafi Sandıklarının da fonksiyonlarını yerine getiremez olması sonucunda sandıkların ıslahatı zorunlu hale gelmiş ve bu konuda bir banka oluşturulması düşüncesi egemen olmaya başlamıştır. Sonuçta, 15 Ağustos 1888'de "Ziraat Bankası" resmen kurulmuştur. Artık banka, "Resmi Devlet Müessesesi" hüviyetindedir, personeli de devlet memuru sayılmaktadır. Banka 1924 yılına kadar aynı statüde faaliyet göstermiş, zaman zaman yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Ziraat Bankası umum müdürlükte 1889'da 12, şube ve ajanslarda 418 olmak üzere 430 kişi görev yaparken; toplam personel sayısı 1896'da 583'e, 1908'de 671'e yükselmiştir. Dönemin sonu olan 1922 yılında umumu müdürlükte 94, şube ve ajanslarda 1500 kişi çalışmıştır<sup>324</sup>.

1894 yılı salnamesinde yer alan Ziraat Bankası, Karesi Sancağı'nda açılan ilk bankadır. 1900'lü yılların başlarında Karesi Ziraat Bankası Şube'sinin ayrıca bir başkan ve üç üyeden oluşan Banka Meclisi vardı. Yine bu yıllarda, Balıkesir'in Bigadiç Nahiyesi ile, Bandırma, Erdek, Edremit, Ayvalık, Burhaniye, Balya, Gönen, Sındırgı kazalarında Ziraat Bankası şubeleri mevcuttu<sup>325</sup>.

Balıkesirli Ziraat Bankası personeli, ortalama iki yüz- iki yüz elli kuruş gibi oldukça düşük maaşlarla, genelde; Karesi Sancağı ile Edremit, Gönen, Erdek, Gemlik, Balya kazaları şubelerinde, odacılık, sandık memurluğu (Abdullah Sıdkı Efendi, Mehmed Rüşdü Efendi, Mehmed Emin Efendi ), banka şubesi sandığı muhasebe kitabesi (Receb Rüşdü Efendi, Yusuf Ziya Efendi, Yakub Sabri Efendi, Osman Nuri

<sup>324</sup> Arslan Yüzgün, "Ziraat Bankası", *TCTA, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1985, C.III, s. 771- 773.

<sup>325</sup> Mutaf, *a.g.e.*, s. 43.

Efendi, Mehmed Nazım Efendi, Mehmed Mahir Efendi), Şube memurluğu (**Ahmed Kâmil Efendi**), **Bankası Şubesi Piyade Tahsildarlığı (Mustafa Hayreddin Efendi)** gibi vazifelerde bulunmuşlardır. Ziraat Bankası personelinin büyük bir çoğunluğu doğdukları yerde Karesi Sancağı ve kazalarında istihdam edilmiştir. Bunların tek istisnası, Ayvacık(Trabzon-Canik) ve Karamürsel Banka Sanduki refakatinde (1910) çalışan Abdullah Sıdkı Efendi'dir<sup>326</sup>.

Önceleri müstakil olarak yapılan bazı muameleler, zamanla Ziraat Bankası'na devredilmiştir. Bunlardan Turuk ve Meabir işlemleri 1901 senesinde banka yönetimine devredilmiştir. Bu nedenle, açıkta kalan memurlar olmuştur.

### G. Diğer Birimlerde Görevli Memurlar

II. Abdülhamit devrinde görev yapan Balıkesirli memurlar, taşrada, başka bürolarda da görev yapmaktaydılar. Tüm memurların görevlerine ait listeye, son kısımda yer verileceğinden, burada sadece lüzumlu görülenlerden bazılarını değinilmiştir.

Tahrirat Kalemi; Resmi dairelerin yazı işlerini yürüten kalemlerine verilen addır. Nezaretlerle vilâyet merkezlerinde yazı işlerinin başında "Mektupçu" bulunduğu için vilâyetlerin yazı işlerini yürüten kalemlere, "Mektubi Kalemi" denir. Devlet dairelerinde, resmi yazıları yazmakla görevli tahrirat kalemlerinin başındaki memur ise "Tahrirat Müdürü"dür. Vilâyetlerde mektupçu olarak adlandırılan bu memurlara, sancaklarda Tahrirat Müdürü denilmektedir. Kazalarda yazı işleriyle ilgilenen memurlara ise, "Tahrirat Katibi" denmekteydi<sup>327</sup>.

Mal Baş katibi Müstecâbi Mehmed Niyazi Efendi'nin oğlu olan **Ahmed Rifat Efendi**, vilâyetin önde gelen görevlilerinden birisi olan mektupçuluk vazifesinde bulunmuştur. Karesi'nin idari yapısında meydana gelen değişimlere paralel olarak, Ahmed Rifat Efendi, Karesi sancak iken, Karesi Tahrirat Müdürlüğü (1869); vilâyet olunca da Karesi Vilayeti Mektupçuluğu (Mart 1883) yapmıştır. Karesi'den sonra sırasıyla; Van Vilayeti Mektupçuluğu (Nisan 1892), Bitlis Vilayeti Mektupçuluğu (Mayıs 1895), Musul Vilayeti Mektupçuluğu (Kasım 1896) ve Diyarbakır vilayeti Mektupçuluğu (Ağustos 1897)<sup>328</sup> görevlerinde bulunarak, diyar diyar gezdirilmiştir.

<sup>326</sup>Tüm memurların sicilleri sırasıyla; B.O.A, DH. SAİD, 191/215; 142/441; 160/249; 152/105; 163/137; 98/109;142/443; 161/371; 91/255; 97/395; 162/249.

<sup>327</sup> Pakalın, *a.g.e*, C.III, s, 377.

<sup>328</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.

Vilâyetin tüm yazı işlerinden sorumlu olan mektupçuluk gibi mühim bir vazifede dahi, memurların, çok sık yer değiştirdiği görülmektedir. Daha yöreyi ve halkını, tanımaya bile fırsatları olmadan, başka başka yerlere tayin edilmişlerdir. Bu durum, taşra bürokrasisinin kesintiye uğramasına yol açmıştır.

Yazı işlerinin yürütüldüğü tahrirat kalemi ile vergi kalemi, tahsil memurluğu gibi düşük rütbeli görevlerde çalışan pek çok Balıkesirli memur vardır. Bunların yanı sıra, ihtisas isteyen, doktor, mühendis, öğretmenlik vazifelerini ifa eden memurlar da mevcuttur.

Sultan Abdülhamid döneminde görev yapan Balıkesirli gayrimüslim memurlar da Hamidiye bürokrasisindeki yerlerini almışlardır. Ortaylı'ya göre, Abdülhamid dönemi taşra bürokrasisinin iki ana özelliği vardır; memur sayısında artış ve taşra bürokrasisinde artan sayıda gayrimüslim istihdamı<sup>329</sup>. Tanzimat'ın başından beri Osmanlı yükseköğretim kurumlarına üçte bir oranında kontenjanla gayrimüslimler alınmaktaydı. XVIII. yüzyıldan itibaren, belli bürolarda taşra vilayetlerinde bilhassa mali görevlerde gayrimüslimlerin etkinliği artmaktaydı<sup>330</sup>. Osmanlı Devleti'nin Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile memuriyeti sadık uyruklarının hepsine açtıktan sonra, devletin merkez ve taşra teşkilatında Müslüman olmayan tebadan Rum, Ermeni, Katolik ve Musevi pek çok kişi görev yapmaya başlamıştır. Kurumlaşmanın giderek arttığı, personel istihdamının köklü değişimlere uğradığı ve merkezileşmenin zirvede yaşandığı II. Abdülhamid döneminde, gayrimüslimleri de kapsayan son derece kozmopolit bir bürokrasi ortaya çıkmıştır. Gayrimüslim tebanın çoğunluğunu oluşturan Hristiyanların memuriyete atanmasında II. Abdülhamid adeta yeni bir imparatorluk ideolojisinin gelişmesini sağlamıştır.

Toplam on kişi olan Balıkesir doğumlu gayrimüslim memurların, yedisi Ermeni, üçü ise Rum'dur. Bunlardan düşük dereceli memuriyet olan tahrirat katipliğinde çalışanlar olduğu gibi, **Karnik Fikri Efendi** gibi kaymakamlık yapanlar, hatta **Miloyan Melkon Efendi** gibi, padişahın şahsi varidat ve masraflarına ait işleri takip eden, son derece önemli bir büroda, Hazine-i Hassa-i Şahane Tahrirat Kalemi Memuru olarak

<sup>329</sup> İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değiştirme Olayları", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü UA Sempozyumu (1989)*, TTK. Yayınları, Ankara, 1994, s. 166- 167.

<sup>330</sup> Abdülhamit Kırmızı, II. Abdülhamid Dönemi (1876- 1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998, s. 57.

çalışanların yanı sıra; mal müdürlüğü, nüfus kitabeti, müstantik muavini, orman ve maden muayene dairesi gibi çok çeşitli görevlerde hizmet edenler mevcuttur.

## H. Telif Sahibi Memurlar

### 1. İsmail Remzi Efendi (Dalkıran-zâde)

Yusuf Ağa'nın oğludur. Karesi Sancağı Evkaf İdaresi Baş Kitabeti (Şubat 1865), Karesi Meclis İdaresi Baş Kitabeti, (Mayıs 1872), Karesi Emlak Yoklama Kitabeti (Nisan 1875), Karesi Sancağı Meclis-i Temyiz Hukuk Baş katibi (Mayıs 1876) gibi vazifelerde bulunduktan sonra, Bursa Müderrisliği rütbesine nail olmuştur (Haziran 1878). Karesi Sancağı Bidayet Mahkemesi Azâ Mülazımlığı (Eylül 1879)'nın yanı sıra, Karesi Vilâyeti Nüfus Nezareti (Haziran 1884) ve ilavetin Karesi İdadisi'nde Arapça muallimliği yapmıştır. Ayrıca Balıkesir İbrahim Bey Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.

İbtidai mekteplerinde okutulmak üzere, "İzahlı Elifba", "Mücmel Hesâb", "İlm ü Haber Mecmuası" adlı eserleri neşretmiştir. Bu hizmeti karşılığında kendisine, 4. Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zîşânı verilmiştir (Haziran 1891)<sup>331</sup>.

İsmail Efendi,9 Aralık 1900 tarihinde vefat ederek İlyas Dede Kabristanı'na defnedilmiştir.<sup>332</sup>

### 2. Mehmed İsmet Bey (Müstecâbi-zâde):

Balıkesir Eşrafından Karesi İcra Memuru, Mehmed Ali Efendi'nin oğludur. Dedesi, Zerrâ Mehmed Efendi'nin Balya Kazası'nın Müstecâb köyünden olması sebebiyle bu lakapla anılmışlardır<sup>333</sup>. İlk tahsilini Balıkesir'de yaptıktan sonra, İstanbul'da "Mekteb-i Hukuk"tan pekiyi dereceyle mezun olmuştur. Arapça, Farsça ve Fransızca bilir.<sup>334</sup>

Ahmed Celaleddin Paşa'nın hususi katipliğini yapan İsmet Bey, Bursa'daki Nilüfer Mecmuası'nda başlayarak, Mekteb, Ma'lûmat^t-ı Terakki, Maârif, Marifet, İrtikâ, Resimli Gazete, Hazîne-i Fünûn gibi mecmualarla; İkdâm, Sabah ve Tercüman gibi gazetelerde muharrirlik yapmıştır<sup>335</sup>. Bir iftira sonucunda, önce Bodrum Kalesi'nde

<sup>331</sup> B.O.A, DH. SAİD, 60/389.

<sup>332</sup> Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, s. 2.

<sup>333</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 108.

<sup>334</sup> Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1299- 1915*, Meral Yayınları, İstanbul 1972, C.II, s. 188.

<sup>335</sup> Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, s. 127.



ardından da Midilli Kalesi'nde haps edilmiştir(1317-1 899/1900). Meşrutiyet'in ilanından sonra İzmir'e gelen İsmet Bey, İzmir Reji Nezareti ----- Hukukiye Nezareti'nden sonra, Aydın Vilâyeti İstinaf Mahkemesi Azâlığı (Eylül 1909) ile Aydın Vilâyeti İstinaf Müdde-i Umumi Vekaleti (Eylül 1909) görevlerinde bulunmuştur<sup>336</sup>. Son görevinden istifa etmesinin ardından, bir yandan dava vekilliği yaparken, diğer yandan da “**Hıyâbân Mecmûası**”nın neşrine 29 Mart 1914'te başlamıştır. On beş günde bir çıkan, Hıyâbân, maddi nedenlerden dolayı ancak beş sayı çıkabilmiştir<sup>337</sup>.

İslami ilimlere ve Batı ilimlerine vakıf, şiir ve nesirde başarılı, ahlak sahibi ve faziletli bir zat olarak tanınan İsmet Bey, Isparta İstinaf Müdde-i Umûmiliğinde, kırk sekiz yaşında iken vefat etmiştir(1917)<sup>338</sup>.

### **a. Müstecâbî-zâde Mehmed İsmet Bey'in Eserleri:**

**1-Terâne:** Gençlik şiirlerinin toplandığı be eser toplam otuz bir sayfadır<sup>339</sup>.

**2-Destân-ı Zafer:** Osmanlıların Rumeli'ye geçişini anlatan manzum bir eserdir<sup>340</sup>.

**3-Nâilî Kadîm:** Meşhur şair Nâilî Kadîm'in hayatı ile eserlerinin değerlendirilmesini içerir<sup>341</sup>.

**4-Fürûk-ı Elfâz:** Lûgat incelemesi olan bu eser ise toplam 124 sayfadır. Eserin sonunda, yanlış telaffuz edilen bazı sözcüklerin doğrularını içeren bir cetvel de verilmiştir<sup>342</sup>.

**5-Rafâel:** İskender Efendi ile birlikte yazdığı bu eser, Ressam Rafâel'e dairdir<sup>343</sup>.

**6-Şükûfe-i Çin:** İzmir'de Ahenk Gazetesi'nde neşredilen, edebiyat ve tarih üzerine yazılmış yazıların toplandığı bir eserdir.<sup>344</sup>

**7-Lûgat-ı Naci:** Nâcî Bey'in vefatı dolayısıyla tamamlayamadığı bu lûgati, "fa" harfinden büyük bir ustalıkla sonra kaleme almıştır<sup>345</sup>.

<sup>336</sup> B.O.A, DH. SAİD, 183/29.

<sup>337</sup> Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, s. 118.

<sup>338</sup> Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, s.109; bkz. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, Meral Yayınları, İstanbul 1972, C.II, s. 188.

<sup>339</sup> Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, s.141; bkz. Bursalı Mehmet Tahir, bu eserin adını Tersâne olarak vermiştir. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C.II, s, 188.

<sup>340</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.141; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *a.g.e.*, C.II, s. 189.

<sup>341</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.142; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *a.g.e.*, C.II, s. 189.

<sup>342</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.141; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *a.g.e.*, C.II, s. 189.

<sup>343</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.141; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *a.g.e.*, C.II, s. 189.

<sup>344</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.141; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *a.g.e.*, C.II, s. 189.

**8-Rubâiyyât-ı Ömer Hayyâm:** Midilli Kalesi'nde hapis iken yazmış olduğu, Hayyam'dan seçilmiş tercümelerin olduğu basılmayan bu eserin bütün nüshaları, Suud Bey'dedir<sup>346</sup>.

Müstecabizâde Mehmed İsmet Bey'in, İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Bursalı Mehmet Tahir'in eserlerinde bahsetmedikleri bir diğer eseri de Sicil-i Ahval kayıtlarına geçmiş olan; **Rehber-i İttihad** adlı eseridir<sup>347</sup>.

---

<sup>345</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.141; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *a.g.e.*, C.II, s. 189.

<sup>346</sup> Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.141; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *a.g.e.*, C.II, s. 189.

<sup>347</sup> B.O.A, DH. SAİD, 183/29.

### III. BÖLÜM

## II. ABDÜLHAMİD DEVRİ BALIKESİRLİ MEMURLARIN İSTİHDAMI İLE MAAŞLARI, ÖDÜL- CEZA VE YER DEĞİŞTİRME İŞLEMLERİ

Bir devletin memurlarından verimli hizmetler alabilmesi için belirli standartları koyması ve bunlara riayet eden memurları ödüllendirmesi, uymayanları da cezalandırması ve ödül ile cezayı birbirinden açıkça ayırması gerekmektedir. Osmanlı Devleti bu yöndeki girişimlerinde yüzyıllar boyunca güçlük çekmiştir. Bu gidişatı değiştirmek için yapılan reformlar da sonuç vermemiştir. Söz konusu sorunların incelenmesinde, başka kaynaklarla birlikte resmi Sicill-i Ahvâl kayıtlarının son derece önemli oldukları açıktır. Bu bölümdeki çözümleme, üç başlıkta toplanabilir: Maaş sistemi ve Balıkesir’li memurların maaşları ile yaşam standartları, memurların yer değiştirme nedenleri ve cezai bazı durumlar, ödüllendirmek amacıyla kendilerine verilen rütbe, nişan ve madalyalar üzerinedir. Tüm bunlar, taşrada görevli memurların toplumsal tarihi ile dönemin daha geniş çaplı düşünsel ve siyasal olayları arasındaki bağlantı hakkında belki de diğer göstergelerden daha fazla şey anlatmaktadır.

### I. Memurların Maaşları ve Yaşam Standartları

#### A.Yeni Maaş Sisteminin Gelişmesi ve Karşılaşılan Sorunlar

##### 1. Balıkesir’li Memurlar ve Maaş Sistemi

Bilindiği gibi, Tanzimat’tan önce kamu hizmeti yapan memurların büyük çoğunluğuna nakdî maaş verilmezdi. Bunun yerine en başta tımar sistemi olarak uygulanan yöntem, memurlara maaş yerine geçmek üzere tahsis edilen belirli bir kaynak idi. Memur, devletin belirlediği hizmetinin karşılığı olarak, o mali kaynaktan Hazine’ye gitmesi gereken kısmı, maaşına karşılık olarak alırdı. Böylece memurlar, hem asli görevlerini yerine getirirler hem de kendisine tahsis edilmiş olan vergilerin tahsilini yaparlardı. Ancak bu geleneksel sistemin olumsuz bazı yönleri de vardı. Tayinler, yıllık olarak yapılmaktaydı ve memurlar ancak görev sürelerince bu gelir kaynaklarına sahip olabiliyorlardı. Ayrıca bazı yerlerin de geliri az idi, valiler ve diğer memurlar, gelirlerini arttırmak için halka baskı yapabiliyorlardı. Bu durum ise doğal olarak halkı rahatsız etmekteydi<sup>348</sup>.

<sup>348</sup> Özdemir, *a.g.e*, s. 237- 238.

Tüm bu sorunların önüne geçebilmek için, XVIII. Yüzyılın tahsisata dayalı hizmet bedeli sistemi, yerini 1838'ten itibaren maaş sistemine bırakmıştır. Böylece, "aynılık"ten, "nakdilik"e geçilerek, devlet memurlarına belirli miktarlarda maaş bağlanmıştır. Bu değişiklik, daha kapsamlı ama pek de işe yaramayacak bir girişimin, maliyede merkeziyetçiliği sağlamanın bir parçasıydı. Ancak mali merkezileşme sisteminin başarısızlığa uğraması, doğal olarak maaş sistemini etkilediyse de, onun ortadan kaldırılması mümkün olmadı. Zaten siyasi açıdan da bu pek mümkün gözüküyordu. Ancak, bu başarısızlık, maaş sistemini sorunlu bir hale getirdi<sup>349</sup>.

1838'de başlanan, sivil memurlara maaş ödeme sistemi, resmi personel yönetiminde yapılan ve toplu olarak, kalemiye ile mülkiye arasındaki ince ayrımı oluşturan çeşitli reformlardan birisiydi. Bununla beraber, yeni personel politikasının diğer yönleri gibi, maaş konusu da 1880'lere kadar tamamlanamadı. Bu süreçte, yeni maaş sisteminin gelişmesini sağlayan iki önemli kararname vardır. Bunlardan ilki, 4 Ağustos 1873 tarihli "Harcırah Kararnamesi"nin memurların maaşa istihkaklarına dair bölümü, diğeri de 1880 tarihli "Maaş Kararnamesi"dir<sup>350</sup>.

1873 tarihli harcırah kararnamesinin getirdiği esaslara göre, Dersaadet ve taşraya tayin olan memurların maaşları, tayin tarihinden itibaren değil, memuriyetlerine başlama tarihinden itibaren başlayacaktı. Balıkesir'li memurlara ait Sicilli-i Ahvâllerden bu durumu takip etmek mümkündür. Bir memurun görev yeri değişince, hem oradan istifa tarihinin hem de belgelerde geçen "vazifeye mübaşeret tarihinin" verilmesi bu durumu kanıtlamaktadır. Tayin olan memurlar, sağlık vb. mazeretleri olmadığı sürece, 20, en geç 30 gün içinde görevlerine başlamak zorundaydılar. Mahkeme için maaşı kesilen memurların, beraat ettikleri takdirde, maaşları tam olarak ödenecekti. Görevden ayrılan memurlar, yeni memur gelinceye kadar, görev yaparsa, yarım maaş alacaklardı<sup>351</sup>. Karesi Sancağı Tahrir Vergi Kalemi Mukayyidi iken, hükümetten gizli tutulup, kayıtlara geçmemiş bir arazinin satışında birikmiş vergiyi eksik tahsili ve kıymetini yüksek belirlemesinden dolayı, işten el çektirilerek, mahkeme edilmiştir. Mahkeme süresince ise, yerine vekaleten başkası tayin edilmiştir. İstinaf mahkemesi, eksik tahsil ettiği 250 kuruş ile bir aylık maaşının ve 130 kuruş mahkeme masrafının kendisinden tahsiline karar vermiştir. Ancak 1873 tarihli harcırah

<sup>349</sup> Findley, *Kalemiye'den Mülkiyeye*, s. 315.

<sup>350</sup> Özdemir, *a.g.e.*, s. 240.

<sup>351</sup> Özdemir, *a.g.e.*, s. 241.

kararnamesi gereğince, işten el çektirilip, yargılandığı, 1898- 1900 tarihleri arasında maaşının yarısı olan 350 kuruşu almıştır. İşler her zaman böyle işlemese de bu örnek kanuna göre uygulama yapıldığını göstermektedir. Ancak ilginç olan husus ise, Hacı Mehmed Tevfik Efendi'nin mahkeme tarafından suçlu bulunmasına rağmen, 1901 senesinde, tekrar Karahisar-ı Sahib Sancağı Vergi Memuriyeti'ne atanmasıdır<sup>352</sup>. Yine aynı şekilde Edremit Ziraat Bankası Sandığı'nda çalışırken, kasada açık çıkması üzerine, hakkında tahkikat yapılan ve 1905'te görevden el çektirilen Mehmed Mahir Efendi'ye de 1906'da görevi iade edilmiştir<sup>353</sup>. Bu durum Osmanlı Devleti'nin memurları cezalandırma konusunda çok titiz davranmadığının bir göstergesidir.

Memurlara yarım maaş verilen başka durumlar da vardı. Bunlardan Halil İbrahim Efendi, Marmara Nahiyesi Vergi Kitabeti'nde çalışırken, Kasım 1891'de askere alınmıştır. Kendisine, dönüş tarihi olan Mayıs 1892'ye kadar maaşının yarısı verilmiştir. Askerlik dönüşünde ise yine aynı yerde vazifesine devam etmiştir<sup>354</sup>. Bu durumda askere giden memurların özlük haklarının korunduğu görülmektedir. Mahkeme, askerlik vb. nedenlerle geçici olarak boş kalan yerlere, dışarıdan alınan memurlara yarım maaş verilmekteydi. Çünkü maaşın diğer yarısı, asaleten kadrolu olan kişiye verilmekteydi. Eğer boşalan memuriyete içeriden bir vekil atanırsa, onlara, maaşlarının yanı sıra vekalet ettikleri eski maaşın beşte biri ek olarak verilirdi. Devletçe bazı görevler için gönderilen memurlar, dairesinden izinli sayılıp, gittiği günler için tam maaş alırlardı. Yerine vekalet edenlere ise, hiçbir ücret verilmezdi<sup>355</sup>. Sicillerde bu durum "fahriyen" şu görevde bulunmuştur şeklinde belirtilmiştir. Ahmed Rifat Efendi, 10-15 Eylül 1879 tarihleri arasında, t oplam beş gün fahri olarak Karesi Mutasarrıflığı Vekaleti'nde<sup>356</sup>; Ali Nihad Efendi, İncik Nahiye Müdürü iken, 1881'de Hayrabolu ve Çorlu Kaymakamlıkları vekaletlerinde<sup>357</sup>; Celalzade İsmail Celal Efendi, de Sındırgı Kazası Mal Müdüriyeti (Şubat 1887) 'nde iken, fahriyen Maarif Komisyonu Riyasetinde maaşsız olarak bulunmuşlardır<sup>358</sup>. Bunlar gibi daha pek çok örnek mevcuttur.

Hastalığından dolayı doktor raporu alan veya tebdil-i hava için giden memurlara tam maaş verilecekti. Kişisel bir iş için geçici süre izinli olarak yerinden ayrılan

<sup>352</sup> B.O.A, DH. SAİD, 94/243.

<sup>353</sup> B.O.A, DH. SAİD, 91/355.

<sup>354</sup> B.O.A, DH. SAİD, 98/195.

<sup>355</sup> Özdemir, *a.g.e.*, s. 241.

<sup>356</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.

<sup>357</sup> B.O.A, DH. SAİD, 4/1002.

<sup>358</sup> B.O.A, DH. SAİD, 183/116.

memurlara, hareket tarihlerinden dönüşlerine kadar yarım maaş verilecekti. İzin sürelerini geçirme durumlarında ise, memuriyetlerine dönünceye kadar olan maaşları kesilecekti<sup>359</sup>. Ahmed Şükrü Paşa'ya 28 Haziran 1891 tarihli ruhsatnâme ile hanımının vefatı ve hususi işlerinin halli için, sadaretpenahiden Dersaadet'e gelmesi izin belgesi verilmiştir. Hatta bu izninde, uzun kalıp, izninin uzatılması için arzuhal vermeye vakit bulamadığını ifade etmiş, ve O'nun bu ifadesiyle, sadaretpenâhiden kendisine yarım maaşının verilmesi buyurulmuştur ( 8 Aralık 1891)<sup>360</sup>.

Memurlara yapılan bir diğer ödeme türü de, Dersaadetçe veya vilayetlerce tayin edilen tüm memurlara verilecek olan yolculuk ödeneği yani harcırah idi. Ancak Balıkesir'li memurların sicillerinde, harcırah ödeneğine sadece üst düzey memurlarda rastlanmıştır. Oysaki diğer memurlar da sık sık yer değiştirmiştir. Bu durumda harcırahın bu çalışma için, üst düzey memurlara tahsis edildiğini söylemek mümkündür. Kerbela Sancağı mutasarrıflığından, Hudeyde Mutasarrıflığı'na tayin olunan Mahmud Celaleddin Paşa'ya maaşı olan 7500 kuruş nisbetinde yirmi iki bin yedi yüz yirmi beş kuruşun harcırah olarak verilmesi Maliye Nezareti Celilesinin Mart 1887 tarihli tezkiresi ile onaylanmıştır<sup>361</sup>. Bazen ödenen harcırahlarda yanlışlıklar da olabiliyordu. Örneğin: İşkodra'dan yeni görevi olan Selanik'e giden Ahmed Şükrü Paşa'ya verilen harcırah ve maaş miktarının fazla olduğunun tespit edilmesi üzerine, İşkodra'nın harcırah olarak 6000 kuruş verdiğini, oysa ki asıl hak edilen bedelin 2325 olduğu ve kalan kısmın kendisinden tahsilinin gereği, İşkodra Vilâyetine bildirilmesi(13 Aralık 1886)<sup>362</sup> gibi durumlar da kayıtlara geçmiştir. Görevli olarak gönderildikleri bazı hallerde ise memurlara yevmiye ve harcırah verilmemiştir. Ancak bunda standart bir uygulamanın olmadığı görülmektedir. 12 Kasım 1887 tarihli belgeye göre, Serfiçe Sancağı Nüfus Nazırı Nazif Efendi tarafından yolsuzluk şikayetiyle suçlanan eski Serfiçe mutasarrıflarını tahkik<sup>363</sup> ve 27 Aralık 1887'de, Serfiçe Mutasarrıfı ile ahalisi arasında meydana gelen anlaşmazlığın nedenini incelemek için giden<sup>364</sup> Ahmed Şükrü Paşa'ya, Serfiçe'de kaldıkları ve seferde buldukları elli gün<sup>365</sup> ve bu görevleri için

<sup>359</sup> Özdemir, *a.g.e.*, s. 241.

<sup>360</sup> B.O.A, DH. MKT, 1898/102.

<sup>361</sup> B.O.A, DH. MKT, 1402/76.

<sup>362</sup> B.O.A, DH. MKT, 1384/74.

<sup>363</sup> B.O.A, DH. MKT, 1505/95.

<sup>364</sup> B.O.A, DH. MKT, 1472/21.

<sup>365</sup> B.O.A, DH. MKT, 1515/106.

kendisine 10.000, maiyetindeki Selanik Mektubi Kalemi Müsevvidi Hasan Bey'e 2.500 kuruş harcırah ödenmişken (22 Mart 1888)<sup>366</sup>; Siroz'da öldürülen kişilerin eşkiya olmayıp, Nevrekoplu Müslüman çobanlar olduğunun Siroz(Serez) Mutasarrıflığından bildirilmesi üzerine Selanik Kumandanı Ali Paşa ile Ahmed Şükrü Paşa'nın yaptıkları tahkikat neticesinde, maktullerin eşkiyadan Dimitri ve Pavlo avanesine ait olduğu anlaşılan (15 Kasım 1888)<sup>367</sup> olayda ise, Paşa'ya, bu görevi esnasında maaşının çalıştığı gerekçesiyle, yevmiye ve harcırah verilmesinin uygun olmadığı belirtilerek, ödeme yapılmamıştır (22 Ocak 1889)<sup>368</sup>.

Memurların yer değiştirmeleri sürecinde, onlara verilen bu harcırahlar maddi ve manevi anlamda iyi birer destek olsa da; iki sene içinde ikinci kez Kerbela Sancağı Mutasarrıflığı'na tayin olunan Mahmud Celaleddin (Paşa Eylül 1889)<sup>369</sup>, gibi kimselerin geniş Osmanlı coğrafyasında sıkı sık yer değiştirmeleri, hem memurlara hem de devlete büyük mali külfetler getirmiştir.

Bunların yanı sıra, azledilen memurlara, maaşlardan yapılacak kesintilerle finanse edilecek işsizlik ödeneği (mazuliyet maaşı) verilmesi öngörülmüşse de pratikte bu durumun pek uygulanmadığı sicillerden açıkça anlaşılmaktadır. Yüzü aşkın Balıkesir'li memurun bilgilerini ihtiva eden sicillerde, mazuliyet maaşı bağlanan birkaç kişiyi geçmemektedir. Bu istisnalardan birisi, pek çok konuda diğer memurlardan ayrıcalıklı olduğu görülen Ahmed Şükrü Paşa'dır. Kendisine Selanik Vali Muavinliğinden azil edilmesi neticesinde maaşının yarısı olan 3000 kuruş mazuliyet maaşı olarak verilmiştir<sup>370</sup>. Ancak bu bilgi sicilinde yer almamaktadır. Bu da üst düzey memurların sicillerinde bile bazı eksikliklerin olduğunu kanıtlamaktadır. Bir diğeri ise, 5500 kilo arpanın müzayede fiyatıyla pazarlıkla satış fiyatı arasındaki 3887.5 kuruş fark sebebiyle suçlanan Ahmed Rıfat Efendi'nin yargılanarak, bu farkın, kendisinden tahsiline ve mesuliyetleri olmadığı için, kanunen cezaya gerek olmadığı oy çokluğuyla Şura-yı Devlet Muhakemat dairesinin Kasım 1888 tarihli fezleke ilamında görülmüştür. Bu süre zarfında kendisine, 1250 kuruş mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir (Kasım 1888)<sup>371</sup>.

<sup>366</sup> B.O.A, DH. MKT, 1496/55.

<sup>367</sup> B.O.A, DH. MKT, 1564/75.

<sup>368</sup> B.O.A, DH. MKT, 1586/69.

<sup>369</sup> B.O.A, DH. SAİD, 25/45.

<sup>370</sup> B.O.A, İ.TKS, 5/349.

<sup>371</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.

Sicillerde rastlanılan bir diğerk istisnai durum da memurlara tekaüd yani emekli maaşının bağlanmasıdır. 1881’de ilen olunan ve sonra birkaç kez değıştirilen “Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekaüd Kararnamesi” gereğince, yine maaşlardan yapılacak kesintilerle finanse edilen emekli aylığı uygulaması getirilmiştir. Ancak bu da mazuliyet maaşı gibi, Balıkesir’li memurların ancak birkaç tanesine tahsis edilmiştir. Bunlar: Şurayı Devlet kararıyla, son memuriyet maaşının yarısı olan 3750 kuruş emekli maaşı tahsis edilmiştir (27 Nisan 1893)<sup>372</sup>.

1880’lerden itibaren daha sistematik hale getirilmeye çalışılan maaşlar için; 1880 Maaş Kararnamesi ile memurlar, genel bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve derecelerine göre maaşları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra devletin mali olarak çöküş içerisinde bulunması, Haziran 1880’de kanunla memura tayın tahsisi yasaklanması sonucunu doğurmuştur. Bu gibi giderlerin, her yıl bir milyon kuruşa ulaştığı düşünülürse, bunun hazineye aktarılması fikri isabetli olmuştur. Ancak, mali merkezietçiliğın başarısız olması sonucu bu çözüm yolları da yeterli olmamıştır<sup>373</sup>.

Tablo 7. Taşra Yöneticilerinin Maaş ve Dereceleri<sup>374</sup>

(Maaşlar kuruş cinsindedir.)

Vilayetlerde görev yapan valiler ve maaşları üç derecedir.	1. Derecedeki Valilikler	20.000
	2. Derecedeki Valilikler	17.000
	3.Derecedeki Valilikler	15.000
Vilayetlere bağlı mutasarrıflıklar ve maaşları üç derecedir.	1. Derecedeki Mutasarrıflıklar	7500
	2. Derecedeki Mutasarrıflıklar	6000
	3.Derecedeki Mutasarrıflıklar	5500
Kaymakamlar ve maaşları üç derecedir.	1.Derecedeki Kaymakamlıklar	2500
	2. Derecedeki Kaymakamlıklar	1750
	3.Derecedeki Kaymakamlıklar	1250
Taşradaki diğerk memurlar genellikle 3 dereceye ayrılmış olup,500 kuruş ile 4000 kuruş arasında maaşları değışmektedir.		

Taşra memuriyet bürolarının hemen hemen hepsinde çalışan Balıkesir’li memurlar da buldukları görevlere ve yerlere göre farklı maaşlar almışlardır. İçinde

<sup>372</sup> B.O.A, DH. MKT, 27/13.

<sup>373</sup> Findley, *Kalemiye’den Mülkiyeye*, s. 317.

<sup>374</sup> Özdemir, *a.g.e*, s. 243.



çeşitli bürolarda çalışan katibinden mübeyyizine, Ziraat Bankası odacısından, sandık eminden, müdürüne, Defter-i Hakani Memurundan, Vilayet Mektupçusu, Düyûn-ı Umûmiye memurundan, baş müdürüne; Aşar memurundan, Ağnam Tadad memuruna, Müdde-i Umumisine, Öğretmeninden doktoruna, mühendisinden, nahiye müdürüne, kaymakamından mutasarrıfına kadar, taşrada mevcut hemen hemen tüm birimlerde çalışan memur örneklerinin olması, bu çalışmanın taşradaki memurların vaziyetlerinin bir aynası olması bakımından önemlidir. Aşağıdaki tablolarda tüm bu memurların ilk göreve başlama maaşları ile son görevlerindeki maaşları gösterilmiştir. Ancak bu memurların büyük çoğunluğu, göreve başlar başlamaz maaş almamışlardır. Önce “Mülazemet” adı verilen maaşsız olarak çalıştıkları bir stajyerlik dönemi geçirmişlerdir. Bu dönem bazen birkaç ay sürerken bazen yıllar sürmüştür. On bir yaş gibi çok küçük bir yaşta mülazemetle göreve başlayanlar olduğu gibi, normal sayılabilecek; on yedi, on sekiz, yirmi yaşlarında başlayanlar da olmuştur. Bunun yanı sıra otuz beş yaş üstü çok geç yaşlarda da başlayan bazı istisnalar vardır. Ama genel olarak 15- 25 yaş arası çoğunluktadır. Toplam yüz dokuz Balıkesir’li memurun içinde, yirmi yedi tanesi mülazemetsiz olarak, doğrudan maaşla görevlerine başlamışlardır. Bu da yaklaşık dörtte biri demektir. Kalan dörtte üçü ise, mülazemet sürecinden sonra maaş alabilmiştir. Bazı memurlar da- çok nadiren- ayrı ayrı dairelerde iki kez mülazımlık yapmışlardır.

Tablo 8. Bir Kazada Bulunan Memur ve Maaşları.<sup>375</sup>

Kaymakam	2500
Tahrirat Katibi	400
Malmüdürü	800
Malmüdürü Muavini	450
Sandık Emni	400
Tahsil Memuru	600
Nüfus Memuru	400
Nüfus Katibi	250
Tapu Katibi	400
Tapu Katibi Yardımcısı	250
Polis Memuru	400

<sup>375</sup> Özdemir, a.g.e, s. 263.

Tablo 9. Balıkesirli Memurların İlk Görevlerine Ait Maaşları  
(Maaşlar kuruş cinsindedir).

MAAŞ MİKTARI	MEMUR SAYISI
25- 80	16
100	15
125	4
150	10
200	14
250	21
300	7
350	5
400	3
500	7
650	3
1000	2
2000	1
2500	1
<b>TOPLAM MEMUR SAYISI</b>	<b>109</b>

Memurların ilk görevlerine başlama maaşlarında tablodan da anlaşıldığı gibi, en sık rastlanan rakam 250 kuruştur. Bunu sırasıyla; 100, 200, 150 ve 25 kuruşla 80 kuruş arası olanlar izlemektedir. 1.000, 2.000 ve 2.500 kuruş gibi maaşlar ise istisnai olarak görülmektedir. Bu sebeple yüksek maaşlar, ortalamayı yükselteceği için, maaş ortalaması alınması usulü doğru bulunmayarak, tablo ile gösterme yoluna gidilmiştir. En düşük memur maaşıyla en yükseği arasında, tam yüz kat fark bulunmaktadır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin ücretpolitikasında istikrarın tam anlamıyla sağlanamadığının kanıtıdır. Balıkesirli memurların ilk maaşları genel olarak, müstakil bir ailenin geçimini sağlamaktan oldukça uzaktır. Hatta yüz kuruş ve altındaki ücretler, maaş olmaktan çok adeta cep harçlığı niteliğindedir. Bu durumda taşrada görevli mülki görevlilerin genelinin, kendi başlarına geçinebilecek düzeye dahi ulaşamadıkları söylenebilir.

Tablo 10. Balıkesir’li Memurların Son Görevlerine Ait Maaşları  
(Maaşlar kuruluş cinsindedir).

MAAŞ MİKTARI	MEMUR SAYISI
100	2
150	1
200	8
250	8
300	12
350	2
400	9
500	14
600	3
800	3
900	1
1000	2
1200	10
1500	1
1750	1
2500	1
2700	1
3000	2
3500	1
6000	1
7500	1
<b>TOPLAM MEMUR SAYISI</b>	<b>84</b>

Memurların son görev yerlerindeki maaşların gösterildiği tabloda, memur sayısının 84’e düşmesinin nedeni şudur: Bazı memurların ilk göreve başladıktan sonraki kayıtları sicillerde yer almamıştır. Bu sebeple, bu tabloda onlara yer verilememiştir. Sicillerin handikaplarından birisi de budur. Sicillere göre, emeklilik maaşı hak edenler yok denilecek kadar azdır. Bu nedenle bununla ilgili bir veri de bulunmamaktadır.

Memurların son maaşlarına ilişkin bilgilerde ise ilk göze çarpan maaş miktarı, 500 kuruştur. Onu sırasıyla; 300, 1.200, 400, 250 ve 200 kuruş izlemiştir. Hemen hemen hepsi birbirine yakın rakamlardan oluşan maaşlar arasında en farklısı 1.200 kuruştur. Burada da en yüksek memur maaşıyla en düşüğü arasında tam yetmiş beş kat fark bulunmaktadır. Buradan da sadece merkez ve taşra memurları arasında büyük bir maaş farkının olmadığı, taşradaki görevlilerin de kendi aralarında, maaş açısından büyük uçurumların olduğu aşıkardır. Hatta kaza ve liva memurları arasında bile farklar vardı. Örneğin: Birinci sınıf kaza nüfus memurları 500 kuruş aldığı halde, birinci sınıf liva nüfus memurları 600 kuruş maaş almaktaydı. Yine burada da yukarıda zikredilen nedenlerden dolayı ortalama bir maaş vermek mümkün değildir.

Günümüzde, Amerika'da en düşük maaşla, en yüksek maaş arasında ancak 9 kat fark olduğu halde<sup>376</sup>, Osmanlı Devleti'nde bu farkın mevcut örnekteki gibi, 75- 100 kata kadar çıkması, göz önüne alınırsa, maaş dengesizliğinin ne denli büyük olduğu görülmektedir.

## 2. Nakdî Maaş Sisteminin Sorunları

Nakdî maaş sistemine geçmenin bazı temel nedenleri vardı. Bunlar: Rüşveti ve iltiması engellemek için halk ile memur ilişkisini bu anlamda kesmek, bunun için ise vergilerin hazineye toplanması, maaşların da devlet tarafından ödenmesi gerekiyordu. Fakat maliyeyi merkezileştirmek için yapılan bu çalışmalar bir türlü başarılı olamıyordu. Bunda devletin içinde bulunduğu mali kriz durumunun da büyük etkisi vardı. Rüşvetin önlenmesi meselesinin de gerçekleştirilemediği Enver Ziya Karal'ın II. Abdülhamid devrinde, rüşvet ve iltimasın eskisinden daha yaygın bir hal aldığını söylemesinden anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid, "Devlet fakir olduğu için memurlarına vermekte olduğu para geçimlerine yetmeyecek kadar azdır. Memurlar da yaptıkları hizmetlere karşılık halktan geçimlerini sağlayacak miktarda ve maaşlarına ek mahiyette bir para almayı haklı görüyorlardı. Bu bir gelenek haline gelmiştir. Evinde aç insan varken bir memurun bahşiş (rüşvet)alması tamamen insanidir ve kabili izahtır. Aynı şartlar dahilinde bir İngiliz, bir Fransız veya Alman memuru, aynı suretle hareket edecektir."<sup>377</sup> İfadeleriyle adeta rüşveti meşrulaştırmıştır.

Memur maaşlarının sık sık değişim göstermesinin çeşitli nedenleri vardı. Maaşa göre genel bir görev derecelendirmesinin ya da maaşları sistematik bir şekilde kıdeme ya da barem gibi başka ölçütlere bağlayan kuralların eksik olması veya uygulanamaması

<sup>376</sup> Findley, *Kalemiye'den Mülkiyeye*, s. 345.

<sup>377</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s. 328- 329.

nedeniyle, memurlar rutin görev değişikliklerinde sıkça olarak maaş düşüşleriyle karşılaşıyorlardı. Sicill-i Ahvâl kayıtlarındaki pek çok örnek bunu kanıtlamaktadır.

Bir diğer konu da maliyenin çökmesiyle II. Abdülhamid ve sonrasında sık sık uygulanan tensikatlardı. Memur maaşları, sicillerden de anlaşıldığı üzere sürekli olarak düşürülmüş, bazı zamanlarda da tekrar çıkarılmıştır.

Bunların yanı sıra, Karesi Sancağı'ndaki idari değişimler memur maaşlarını doğrudan etkilemiştir. Şöyle ki zaman zaman vilâyet, bazen de liva (sancak) olan Karesi'de memur fiyatları buna bağlı olarak değişmiştir. Her iki nedenden de nasibini alan Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin 1883'teki tenkihatten dolayı maaşı 350 kuruşa indirilmiş; hem de Nisan 1888'de vilayetin liva olmasıyla 400 kuruşa Mektubi Kalemi Muaviniyken, maaşı yarı yarıya düşmüş, 200 kuruşa Tahrirat Kalemi Muavini olmuştur<sup>378</sup>. İbrahim Zihni Efendi'nin ise Mektubi Kalemi Mümeyyizi iken aldığı 800 kuruş maaş, vilayetin livaya tahviliyle 400 kuruşa inmiştir<sup>379</sup>. İsmali Hakkı Efendi de 500 kuruşla tayin olduğu Karesi Vilâyeti Mektubi Kalemi'nde çalışırken, aynı sebeple maaşı 200 kuruşa indirilmiştir<sup>380</sup>. Sicill-i Ahvâllerde daha bunlar gibi pek çok örnek mevcuttur.

Maaş sisteminin bir diğer sorunu da karmaşık kırtasiye işlemleriydi. Bir kişinin maaş almaya hak kazandığını gösteren bir belge elde etmesiyle parayı alması, birbiriyle bağlantısı önceden pek tahmin edilemeyecek iki ayrı olaydı. II. Abdülhamid, maaş ödenmesi için çeşitli belgeleri ve ayrıca damgalı kağıtlara yazılı Sicill-i Ahvâl dosyalarını gerekli hale getirerek, işlerin daha da karmaşıklaşmasına yol açmıştır. Böylece memurların alacakları birikmekteydi. Memurlar hakları olan maaşı alabilmek için bile mensup oldukları dairelerin muhasebecilerinden veya amirlerinden araya aracı koyarak “maaş buyurtmak” denilen ödeme izni alırlardı. Memurların ellerine verilen “maaş sergisi”ne aldığı maaş işlenirdi. Bu havale tarzının her zaman nakde çevrilmesi kolay olmamaktaydı. Sarraflar bazen bunları yüzde elli düşük fiyatlara kırıyorlar, bazense bunu bile yapmıyorlardı<sup>381</sup>.

Maaş sisteminin en çok bilinen sorunu ise, ödemelerdeki gecikmelerdi. Enflasyon ve dış borçların parasal istikrarsızlık sorunlarını arttırdığı Kırım savaşı

<sup>378</sup> B.O.A, DH. SAİD, 158/133.

<sup>379</sup> B.O.A, DH. SAİD, 42/247.

<sup>380</sup> B.O.A, DH. SAİD, 4/540.

<sup>381</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 320; Özdemir, a.g.e, s. 249.

sonrası bu durum daha da hissedilir bir hal almıştır. Ayın birinde veya on beşinde, yani belirlenen bir tarihte maaşların rutin olarak verilmesi sağlanamamıştır. Genel bütçeden maaş alan memurlar bazen birkaç ay beklemek zorunda kalmışlardır. Maaşların verileceğinin Maliye Nezareti tarafından gazetelerde ilan edilmesi, maaşların belirlenen zamanlarda verilemediğini ve maaş ödemelerinin vehametinin ne boyutta olduğunu göstermektedir. Bilhassa taşradaki memurlar ile küçük memurlar bu konuda en çok mağdur olan kesimdir<sup>382</sup>.

Sicill-i Ahvâllerden memurların hangi görevlerde ne kadar maaşla çalıştıkları bilirse de onların maaşlarını alamadıklarına dair ifadeler yoktur. Bu sebeple, bir memurun yıllar içinde nominal maaşının ne kadarını aldığını tespit etmek güçtür. 1884 tarihli bir kaynak, kendi gelirleri olmayan bir nezaretin memurunun yılda yedi ya da sekiz ay maaş alması halinde şanslı sayılması gerektiğini belirtmektedir. Bu göstergeye göre, tipik bir memurun zorunlu kesintiler çıkarılmadan önceki maaşının ancak yarısı ile üçte ikisi arasındaki bölümü alabildiğini ifade etmektedir<sup>383</sup>.

Bu koşullar altında, geçimlerini sağlayamayan memurlardan bazılara rüşvet gibi yöntemlere başvururken, bazı şanslı olanlar ise asli görevlerinin yanı sıra ilave memuriyet yaparlardı. Bazen üstlenilen görevlerin hepsi maaşlı olması da (fahriyen olanlar), aynı dönemde birden çok makamı elinde tutmak ya da değişik alanlarda, aynı anda çalışmak-örneğin, memurluğun yanında öğretmenlik ya da gazetecilik yapmak gibi yollara başvuruyorlardı<sup>384</sup>. Derviş Hüseyin Hüsnü Efendi, Bursa Leyli Medresesi'nde öğretmenlik yaparken, 400 kuruş artı maaşla Gemlik ve Atronos Kaymakamlıklarına vekalet etmiş, ayrıca 100 kuruşa Vilâyet Gazetesi Muharrirliğinde bulunmuştur. Bunların yanı sıra, fahri olarak da Mülkiye Müdde-i Umumiliği yapmıştır<sup>385</sup>. İbrahim Zihni Efendi, Karesi Sancağı Tahrirat Müdüriyeti Muavini iken, 83 ve 66 kuruşlara Balıkesir Rüştüyesinde rik'a öğretmenliği yapmıştır<sup>386</sup>. Karesi Meclis-i Cinayek Hukuk Azası Ali Rıza Paşa da 450 kuruş ilave maaşla, Bigadiç ve Erdek kazaları kaymakamlık vekaleti ile 550 kuruşla, muhacirin iskanında görev almıştır<sup>387</sup>. Ahmed Rıfat Efendi de ilave memuriyet olarak 100'er kuruş yevmiye ile

<sup>382</sup> Özdemir, a.g.e, s. 249.

<sup>383</sup> Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, s. 323.

<sup>384</sup> Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, s. 323.

<sup>385</sup> B.O.A, DH. SAİD, 191/25.

<sup>386</sup> B.O.A, DH. SAİD, 42/247.

<sup>387</sup> B.O.A, DH. SAİD, 93/251.

Erdek kaymakamlığı ve fahri olarak da Karesi mutasarrıflığı vekaleti yapmıştır<sup>388</sup>. Son olarak Yusuf İzzeddin Bey de maiyet memuru iken ilaveten Mülkiye Müdde-i Umumiliği'nde bulunmuştur<sup>389</sup>.

Açıkça görülmektedir ki, yaklaşık iki asır süren devamlı bir bozulma ve çözülmenin sadece sistem değişikliği ile düzeltilmesi mümkün olmamıştır. Reformların ekonomik boyutu halledilmeden ve eğitim altyapısı oluşturulmadan sistemin başarılı olması sağlanamamıştır. Bu açıdan uygulamaya konulan maaş sistemi ne rüşveti ne örneklerine değinilen yolsuzlukları önleyebilmiş, ne de vergilerin devlet hazinesinde tam olarak toplanmasını sağlamıştır. Her şeye rağmen, çağdaş bir maaş sistemine geçilmiş olması önemlidir. 1908'den sonra da Jön Türkler, yeniden mali merkezîyetçiliği gerçekleştirmeye ve maaş ödemelerini düzene koymaya çalışmışlardır. Ancak dönemin koşulları bu çabaların başarıya ulaşmasını engellemiştir<sup>390</sup>.

### **B. Memurların Yaşam Standartları**

Osmanlı Devleti'nde memurlar hakkında hakim olan düşünce, onların gelirleri ne kadar iyi olursa devlete ve halka o kadar iyi hizmet ederler, rüşvet, yolsuzluk gibi hadiseler olmaz şeklindeydi. Bilhassa devletin gelişme döneminde memurların ekonomik koşulları oldukça iyi durumdaydı. XVII. yüzyıldan itibaren uzun süren savaşlar ve hazineden maaş alan askerler ve memurların sayısının artmasıyla devletin giderlerinde büyük bir artış olmuş, gelir-gider dengesi bozulmuştur. Hazinesinin yavaş yavaş boşalması ve enflasyonun önlenemez yükselişi karşısında memurları olumsuz olarak etkilemiş ve alım güçlerini azaltmıştır. 1870'li yıllarla birlikte tablo daha da vahimleşmiştir. 1870 başlarında Anadolu'da yaşanan kıtlık halkın ve memurların ekonomik koşullarını daha da ağırlaştırmıştır. Tüm bu hadiseler, memurların görevde kalış süresinin belirsizliği, maaşların ödenmemesi ve vergi toplamadaki zorluklar gibi zaten mevcut olan problemlerin daha da artmasına yol açmıştır.

1870'lerin ikinci yarısı ise, Osmanlı Devleti için bütün yüzyılın en zor dönemi olmuştur. Bu durumun en bariz kanıtları; başta devletin mali iflası, 93 Harbiyle Rus Ordusunun İstanbul'un varoşlarına kadar ilerlemesi, kente muhacirlerin akın etmesi ve devletin son derece ağır bir savaş tazminatı ödemeye mecbur bırakılmasıydı. Yaşanan bunalımın sonuçlarından birisi de 1876'dan 1883'e kadar tedavülde kalacak yeni kağıt

<sup>388</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.

<sup>389</sup> B.O.A, DH. SAİD, 194/185.

<sup>390</sup> Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, s. 329.

paranın basılmasıydı. Ancak kağıt paranın değeri altın karşısında sürekli olarak düşmekteydi. Kağıt paranın değeri, altın lira karşısında 1.300 kuruşa kadar düşmüştü<sup>391</sup>. Söz konusu durum ise özellikle bu çalışmanın kapsadığı küçük memurları olumsuz etkilemiştir. Çünkü maaşların sürekli reel değeri azaldığı gibi, bazen memurlara üç beş ay maaş verilmediği de olmuştur. Ayrıca hazine açığını kapatabilmek için memur maaşlarında yapılan tensikatlar da onları olumsuz yönde etkilemekteydi. Karesi Tapu Kitabeti'nde 100 kuruş maaşla çalışan Mehmed Sadık Efendi, maaşının az gelmesinden dolayı istifa ettiğini belirtmiştir<sup>392</sup>.

Memurların yaşam standartlarını incelemek, onların geçindirmek zorunda oldukları ailenin büyüklüğünü ve maaşlarını düzenli olarak alıp alamadıkların belirtmedikleri için çok kolay değildir. Burada yapılacak değerlendirme, istisnaları kapsamayıp, normal koşullar ve verilen beyanlara göre olacaktır. 1890'lara ait bir kaynak, memurların o dönemde bir aileyi geçindirmek için ihtiyaç duyulan paraya ilişkin tutarlı bilgiler verir. Buna göre; 1890'ların ortalarında memurların ailelerini geçindirmek için 1.000 kuruşa ihtiyaçları olduğu anlaşılmaktadır. Hatta oğlunun 250 kuruş aldığı belirten dul bir kadın dilekçesinde, geçinmek için 1.000 kuruşa ihtiyaçları olduğunu ve oğlunun maaşının yükseltilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yine 1890'lı yıllarda memur olarak görev yapan, Halit Ziya Uşaklıgil de ailedeki bir vefat nedeniyle, 1.000 kuruşluk bir maaşa ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. I. Dünya savaşı öncesinde ise bir kaynak, orta seviyedeki bir memurun bütçesini 235,25 kuruş gibi çok düşük bir düzeyde vermektedir. Ancak tütün, ulaşım ve konut gibi giderleri içermeyen bu bütçe çok eksiktir. 1914'e dair daha kapsamlı, İstanbul Ticaret Odası'nın hesaplamalarına dayanan bir bütçede ise orta seviyedeki bir memurun ailesini geçindirmek için 945 kuruşa ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Bunun 150 kuruşu kira içindir; tütün ve ulaşım masraflarına burada da yer verilmemiştir. Bu iki farklı tespitten birincisi Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ne aittir. İstanbul Ticaret Odası'nın yapmış olduğu 945 kuruşluk tahmin, diğerinin birkaç katı olduğuna göre; I. Dünya savaşı öncesinde memurların zor geçinebildiği beyanlarına da dayanarak, ikincisini daha gerçekçi bir tespit olduğunu kabul etmek daha isabetli bir seçim olacaktır. Bu bakımdan geçindirecek maaş tahmini için, bir memur, eşi, ikiyle dört arası çocukları ve bunların dışında geçimini üstlendiği anne ya da babasından oluşan mütevazı bir ailenin geçimi için, 1890'larda yaklaşık

<sup>391</sup> Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, s. 354.

<sup>392</sup> B.O.A, DH. SAİD, 64/433.



1.000 kuruşluk, 1912’de 1.500 kuruşluk, 1914’te de 950- 1.000 kuruşluk bir maaş gerektiği sonucu çıkmaktadır<sup>393</sup>.

Sicill-i Ahvâllerde, Balıkesir’li memurların ilki, eski kuşak olarak nitelendirdiğimiz<sup>394</sup>. Himmet Efendi (1813 doğumlu), uzun yıllar askeriyede çalışıp, yüzbaşılıktan 250 kuruşa emekli olduktan sonra, 1863’te elli yaşındayken, Trablusgarp Rusumat Nezareti Mülhakatından Derne Rusumat İdaresi Kitabeti’ne 200 kuruş maaşla girmiştir<sup>395</sup>. Yeni kuşağın kayıtlardaki son temsilcisi olan Ömer Nazmi Efendi ise 500 kuruşla, 1910 senesinde İvrindi Nahiyesi Ağnam Tadad Kitabeti’nde görevine başlamıştır<sup>396</sup>. Dolayısıyla yukarıda belirtilen geçinecek maaş kriterleri bu çalışmanın kapsamı için de geçerliliğini korumaktadır. Yüzbaşılık rütbesiyle emekli olan Himmet Efendi’nin elli yaşından sonra mülkiye memuriyetine geçmesini, emeklilik maaşının yetmemesiyle açıklamak mümkündür. Ancak yine de her iki yerden aldığı maaşı 500 kuruşu dahi dolduramamaktadır.

Balıkesir doğumlu memurların maaşlarının genel olarak bir memurun geçindirecek maaş olarak kabul edilen 1.000 kuruşun çok altında olduğu görülmektedir. Genel olarak 250, 300 kuruş civarında seyreden maaşlarla geçim standartlarının çok altında seyrettikleri açıkça ortadadır. Ancak şanslı bir azınlık olan mutasarrıflar, tahsil memurları, müstantikler, Defter-i Hâkanî memurları, mühendis, doktor, reji müdürü, mektupçu, kaymakam, Düyûn-ı Umûmiye Başmüdürü, gibi kimseler hem memuriyetlerine yüksek maaşlarla başlamış, hem de memuriyetleri boyunca diğer memurlara oranla yüksek maaşlar almışlardır. Hatta bazen aradaki fark, 75- 100 kata kadar çıkmıştır. Dolayısıyla, maaşları 1.000 kuruşun üstünde olan bu memurların geçim sıkıntısı çektiğini söylemek mümkün değildir. Ancak bu kimselerin sistem ve taşra görevlileri içerisinde, istisna olarak kaldıklarını belirtmek gerekir. 1.000

<sup>393</sup> Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, s. 347- 349.

<sup>394</sup> Bu ayırım: Balıkesir’li memurların 1875 ve bu tarihe kadar göreve maaşlı olarak başlayanlarına “Eski Kuşak”, II. Abdülhamid’in tahta çıkış tarihi olan 1876’dan sonra maaşlı olarak göreve başlayanlara ise “Yeni Kuşak” olarak yapılmıştır. Toplam 105 memurdan 27’si eski kuşak iken, 75’i yeni kuşaktır Bu durumda Balıkesirli memurların %72’si yani yaklaşık ¾’ü memuriyete II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra başlamıştır. Eski kuşak memurlar ise O tahta çıkmadan önce göreve başlamış, O’nun devrinde çalışmaya devam etmişlerdir.

<sup>395</sup> B.O.A, DH. SAİD, 11/195.

<sup>396</sup> B.O.A, DH. SAİD, 199/43.

kuruş ve üstü maaş alan bu memurların kendi aralarındaki maaş farklılıkları da 7. 5 kata kadar ulaşmıştır<sup>397</sup>.

1.000 kuruşa kadar olan memur maaşlarında ise başta, 500 kuruş olmak üzere en çok alınan maaşlar, sırasıyla; 300, 400, 250 ve 200 kuruştur. Bunlar ise daha çok; çeşitli bürolarda çalışan katiplere, Ziraat Bankası, Düyûn-ı Umûmiye personeli, öğretmen, nahiye müdürü, gibi memurlara verilen maaşlardı. Bunlardan bazılarının ilave memuriyetlerde çalışmaları, maaşlarının yetmediğinin bir göstergesidir. Tabi hepsi de ilave memuriyet bulabilecek kadar şanslı, nüfuzlu ve donanımlı değillerdi.

I. Meşrutiyet döneminde 1880- 1894 yılları arasında personel politikasında genel bir iyileşme olmuşsa ve II. Meşrutiyet' in ilanından sonra da birçok memurun görevine son verilerek, kalan memurların durumlarında iyileştirme yapılmaya çalışıldıysa da I. Dünya Savaşı'ndan itibaren yüksek enflasyon sonucunda geçim koşulları çok zorlaşmıştı. Tüm bunlara ve düşük maaşlara rağmen, Balıkesir'li memurların sık sık istifa edip yer değiştireliler de bir türlü devlet kapısından ayrılamamaları, halka göre durumlarının daha iyi olduğu sonucunu düşündürmektedir.

## II. Memurların Yer Değiştirme Nedenleri

Sicil kayıtlarına göre, memurlar çeşitli nedenlerle sık sık buldukları yerden ayrılıp, başka yere gitmek zorunda kalmışlardır. Memurların yer değiştirmeleri genellikle tüm kurumlarda yaklaşık olarak benzer gerekçelerle olmaktadır. Çeşitli görevlerde çalışan Balıkesir'li mülki görevlilerin de yer değiştirmesi veya görevine ikinci hatta bazen üçüncü kez atanması aşağıdaki nedenlerdendir.

1- Çok geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti'nde birçok memurun farklı bölge şartlarına ayak uyduramayıp, sağlık nedenlerini öne sürerek, başka yerlere tayin istediği bilinmektedir. Bunlardan, Ahmed Rıfat Efendi, Bitlis Vilâyeti Mektupçuluğu'nda iken (Mayıs 1895), "*Mahalli havasıyla adem-i imtizacına mebni nakil-i memuriyeti istida eylemesi suretiyle*" becayişle, Musul Vilayeti Mektubçuluğu'na, (Kasım 1896)<sup>398</sup>; Ali Nihad Efendi, ise Ereğli Nahiye Müdürü iken(1883), "*havasıyla adem-i imtizacından naşi*" istifa etmiştir<sup>399</sup>. Ancak "Ab'ü

<sup>397</sup> Memurların son maaşlarına göre yapılan bu değerlendirmeye, ilk göreve başlama tarihi ve maaşından başka bilgi verilmeyen memurlar dahil edilmemiştir. Bunların genel orana göre sayıları az değildir. Toplam 21 memurun ilk görevinden başka hiçbir kaydı yoktur. Bu da genel toplamın 1/5'ine denk düşmektedir.

<sup>398</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.

<sup>399</sup> B.O.A, DH. SAİD, 4/1002.

havasıyla imtizac edemediğinden” ifadesi, genelde memurların buldukları yerlerde görev yapmak istemedikleri için ileri sürdükleri bir bahane olarak değerlendirilebilir.

2-Balıkesir’li Mülki görevliler, tıpkı diğer meslektaşları gibi memuriyet serüvenlerinde bazen birden çok nedenle **açıkta kalmışlar** ya da **istifa** etmişlerdir. Bunlar arasında; çalıştıkları memuriyetin lağvı, fabrikanın kapanması, idari taksimattaki bazı değişimler; nahiyenin kazaya, vilayetin livaya ya da livanın vilayete dönüştürülmesi, maaşının az gelmesi, terfi, yerine diğerinin atanması, selefinin iade-i memuriyeti, geçici görevlerde müddet-i nizamiyesinin hitam bulması gibi nedenleri sayabiliriz. Bu istifalar, bazen kendi insiyatifleriyle bazen de yukarıda zikrettiğimiz gibi, memurun elinde olmayan nedenlerle cereyan etmiştir. Bazen de memurlar istifa ettikleri halde sicillere bunun nedenini yazmamışlardır.

Siciller, bu istifaları takip etmeyi sağlamanın yanı sıra, kurumlardaki değişimler ile zaman zaman yapılan idari taksimattaki değişiklikleri, bunun memurlara ve kurumlara olan etkilerini de takibe yaramaktadır. Mehmed Sadık Efendi, bahsedilen bu nedenlerden ötürü, pek çok kez elinde olmayan nedenlerle açıkta kalmıştır.1883’te çalıştığı *Duhan Fabrikası kapanmış*, Balya Nahiyesi Tahrir Vergi Kitabesindeyken Ekim 1889’da *nahiyenin kaza olmasıyla*, yerine başkası tayin edilmiştir<sup>400</sup>.

Ermeni asıllı, Abraham Efendi 1878’de Ayvalık meclis kitabetine nakil edilmişse de **memuriyeti lağv edilince**, 1879’da Ayvalık Bidayet Mahkemesi Müstantik (Sorgu Hakimi) Muavini, olarak görevine devam etmiştir<sup>401</sup>. Ahmed Azmi Efendi, 1877’de Soma Rüsûmât Memuriyetinin Kitabete Sandık Emanetinde iken, 1879’da *memuriyetinin lağv* edilmesiyle, 1880’de Karesi Bidayet Ceza mahkemesi Zabıt Kitabetine<sup>402</sup>; Mustafa Efendi, 1889’da **Karesi Banka Şubesi Kitabeti’nin lağvıyla** açıkta kalmış<sup>403</sup>; Hüseyin Avni, 1901’de **“Turuk ve Meabir muamelatının Ziraat Bankası’na devriyle”** açıkta kalmış<sup>404</sup>; Ahmed Hulusi Efendi, 1886’da *Aşar idarelerinin ilgası* sebebiyle istifa etmiş<sup>405</sup>; Ahmed Şükrü Paşa, 1880’de Dersaadet Zabıta Müdüriyeti *memuriyetinin lağvıyla* istifa etmiş<sup>406</sup>; Ahmed Rıfat Efendi, Balıkesir

<sup>400</sup> B.O.A, DH. SAİD, 64/433.

<sup>401</sup> B.O.A, DH. SAİD, 12/449.

<sup>402</sup> B.O.A, DH. SAİD, 61/433.

<sup>403</sup> B.O.A, DH. SAİD, 40/429.

<sup>404</sup> B.O.A, DH. SAİD, 164/229.

<sup>405</sup> B.O.A, DH. SAİD, 98/209.

<sup>406</sup> B.O.A, DH. SAİD, 72/115.

Mal Baş katibi iken, (Mayıs 1888)'de *vilayetin livaya tahvili nedeniyle* istifa etmiştir<sup>407</sup>. Ermeni Milletinden Beharyan Agop Efendi *vilayetin livaya tahvili cihetiyle* açıkta kalmıştır<sup>408</sup> (Mart/Nisan 1888).<sup>409</sup> 1881'e kadar Hüdavendigâr Vilâyetine bağlı olan Karesi Sancağı, bu tarihte ayrılarak, vilâyet olmuştur.1888'de ise tekrar Hüdavendigâr Vilâyeti'ne bağlı bir sancak olmuştur. Bu idari değişimlerin doğal bir sonucu olarak da kurumlar ve memurlar maaş, istihdam gibi konularda direkt etkilenmişlerdir.

Görüldüğü gibi, memuriyete lağv edilen veya çalıştığı kurum kapanan ve idari değişikliklerden dolayı açıkta kalan ya da istifa eden memurlardan bazıları başka dairelere nakil edilirken, bazıları onlar kadar şanslı olamamış ve açıkta kalmaktan kurtulamamışlardır.

*Maaşlarının yetmediğini belirterek* istifa eden memurlar da mevcuttur. Karesi Tapu Kitabesinde 100 kuruş maaşla çalışan Mehmed Sadık Efendi ve maaşı vilayetin livaya tahviliyle 200 kuruşa inen Hüseyin Hüsameddin Efendi, zikredilen gerekçeyle istifa etmişlerdir<sup>410</sup>.

Bunların yanı sıra, *yerine başka birisinin atanması* nedeniyle istifa etmek zorunda kalan memurlara da rastlanmıştır. Celalzade İsmail Celal Efendi, Aşar memuru olarak çalışırken, iki kez memuriyetinin lağvıyla açıkta kaldıktan sonra, Sındırgı Kazası Mal Müdüriyeti'nde çalışırken (1887), "*selefinin iade-i memuriyet eylemesinden dolayı*" infisal etmiştir(Mayıs 1888)<sup>411</sup>. Herhangi bir olumsuz vaziyet olmaksızın-yolsuzluk gibi-bu türden zorunlu durumlar, devletin memur istihdamı konusunda sıkıntı çektiğini kanıtlar niteliktedir.

Memurlar sadece olumsuz nedenlerden dolayı istifa etmezlerdi. Ancak, istifa nedenleri içerisinde becayişin yanı sıra olumlu olarak sayabileceğimiz bir diğer neden, *terfidir*. Örneğin; Aziz Efendi, Fırt(Susurluk) Nahiyesi Kitabeti'nde çalışırken, *terfian* Manyas'a tayin olmuş ve bu nedenle Fırt Nahiyesinden istifa suretiyle ayrılmıştır<sup>412</sup>.

Geçici görevlendirmelerde ise, memuriyet süresinin dolmasıyla istifa etmek suretiyle açıkta kalanlar: Ali Şuûri Efendi, 1891'de yüz doksan kuruş muvakkat (geçici)

<sup>407</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.

<sup>408</sup> B.O.A, DH. SAİD, 64/459.

<sup>409</sup> Not: Sicill-i Ahvâl kayıtlarında memurların istifa ve açıkta kalma nedenlerinden mükerrer olanların tek tek verilmesi aynı bilgilerin tekrarlanmasına yol açacağından her nedenden birkaç önemli örnek verilmesi uygun görülmüştür. Diğer sebepler için de aynı yol takip edilecektir.

<sup>410</sup> B.O.A, DH. SAİD, 158/133.

<sup>411</sup> B.O.A, DH. SAİD, 183/116.

<sup>412</sup> B.O.A, DH. SAİD, 85/79.

maaşla Bandırma Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti'ne gönderilmiş ve iki ay on sekiz gün gibi kısa bir süre burada istihdam edildikten sonra “*hitam-ı müddetle açığa çıkarılmıştır*”<sup>413</sup>. Ahmed Hulusi Efendi, 1889'da Karesi Beledi Sandık Emanetindeyken, 1891'de “*müddet-i nizamiyesi hitam bularak açığa çıkarılmıştır*”<sup>414</sup>. Mehmed Sadık Efendi, Ahmed Hulusi Efendi ve adını zikredemediğimiz pek çok mülki görevli, ellerinde olmayan nedenlerle, sık sık istifa ettikleri ve açığa kaldıkları için, geçimlerini sağlayabilmek amacıyla, süresine bakmadan geçici görevlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Ancak çarktaki bu aksama, onların sürekli bir görevden diğerine kısa sürelerde yer değiştirmek zorunda kalmalarına yol açmıştır. Tüm bu düzensizliklere rağmen, memurların devlet görevinde ısrar etmeleri, dönemde de tıpkı günümüzde olduğu gibi, devletin bir kazanç kapısı olarak görüldüğünü ispatlamaktadır.

3-Memurların bir diğer yer değiştirme sebebi ise “*Becayış*” ve “*Nakil*” idi. 1890'da Bandırma Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti Muhasebe Baş Kitabetine terfi eden, Ahmed Azmi Efendi, 1893'te *becayışle* İzmid Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti Muhasebe Kitabeti'ne; yine aynı sene, Samsun Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyeti'ne *nakil* olmuştur<sup>415</sup>. Ali Fevzi Efendi de Banaz Nahiye Müdürü iken, Temmuz 1892'de *becayış* suretiyle Mayıs 1894'te Tavşanlı Nahiyesi Müdüriyeti'ne atanmıştır<sup>416</sup>. İsmail Hakkı Efendi de 1888'de *becayışle* geldiği, Dedeoğlu Defter-i Hâkanî Memuriyeti'nden Kırkkilise Defter-i Hâkanî Memuriyeti'ne *nakil* olmuştur<sup>417</sup>.

4-Memurların yer değiştirmelerine neden olan ve onlar için pek de hoş olduğu söylenemeyecek diğer nedenler de “*azl edilme*” ve “*memuriyetten el çektirme*”'dir. Bu ikisi, bazen memurların yolsuzluklarından dolayı bazen de onların elinde olmayan, çevresel koşullar neticesinde gerçekleşmiştir. Çevresel baskılara iyi birer örnek teşkil eden, Ahmed Rıfat Efendi, Karesi Sancağı Tahrirat Müdürü iken (Mart 1889), “*yerliden olması sebebiyle*”, Meclis-i İdare Azalığı ile birlikte hareket etmesinden dolayı, Şubat 1890'da azl edilmiştir<sup>418</sup>; Ahmed Şükrü Paşa'nın başına gelen ise, II. Abdülhamid devrinde ortaya çıkan bazı hassasiyetleri göz önüne seren çarpıcı olduğu kadar da ilginç bir hadisedir. 4 Ağustos 1886'da Selanik Vilayeti Vali Muavinliği'ne

<sup>413</sup> B.O.A, DH. SAİD, 109/51.

<sup>414</sup> B.O.A, DH. SAİD, 98/209.

<sup>415</sup> B.O.A, DH. SAİD, 61/433.

<sup>416</sup> B.O.A, DH. SAİD, 92/39.

<sup>417</sup> B.O.A, DH. SAİD, 4/540.

<sup>418</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.

nakil yoluyla tayin olan Paşa, “*Rumeli vilayetince icab eden tedabir-i cümlesinden olmak üzere nüfus-u gayrimüslimece olan nisbet-i itibariyle vali muavininin Rum milletinden tayin edilmesi icab ettiğinden*”, 6 Ocak 1896’da görevini layıkıyla yerine getirdiği belirtildiği halde azil edilmiştir<sup>419</sup>.

Bunların yanı sıra, memurların görevlerini suistimal etmelerinden doğan olumsuz durumlar da vardır. Örneğin; Mehmed Mahir Efendi, Edremid Ziraat Bankası Sandığı’nda çalışırken, kasada para açığı çıkmasına mebni 1905’te” *görevden el çektirilmiştir*”. Ancak bu kabahatine rağmen, 1906’de görevine geri dönmüştür<sup>420</sup>. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin ödüllendirmede gösterdiği özensizliği, cezalandırmada da sürdürdüğünü kanıtlamaktadır. Bu durumun bir başka kanıtı da, Ali Fevzi Efendi’nin, 1897 Tavşanlı Nahiye Müdüriyeti’nden, “*iktidar-ı ehemmiyeti mevkisi ile mütenasip olmamasından ve tahsilatça rehavetinden dolayı*” 1896’da azil edilmesine rağmen, 6 ay sonra Manyas nahiyesi müdür vekaleti’ne verilmesidir<sup>421</sup>. Ahmed Şehabeddin Efendi ise, temettü vergisinin toplanmasında ve inşaat kaydı gibi görevlerini layıkıyla yapmadığı iddiasıyla mahkemeye alınmış ve Karesi Sancağı Tensik Komisyonunca azil edilerek, yerine diğeri tayin edilmiştir. Ahmed Şehabeddin Efendi’nin beraat ettiği sicilde belirtilmiştir<sup>422</sup>. Ali Nihad Efendi ise, Cide kaymakamlığında “*emr-i tahsilatında meşhur olan rehaveti*” nedeniyle 1888’de azledilmiştir<sup>423</sup>.

5-Yer değiştirmede yukarıda bahsedilen sık karşılaşılan, genel geçer sebeplerin yanı sıra bazı özel durumlar da vardır. Bunlar: Mustafa Hayreddin Efendi’nin Karesi Sancağı Ziraat Bankası Şubesi Odacısı iken, “*usul-u tahlif*” (birini kendi yerine bırakma), ile Karesi Sancağı Ziraat Bankası Şubesi Bedel-i Nakdi Tahkik Kitabeti’ne geçmesi<sup>424</sup>; Ahmed Kemal Bey, 1890’da Karesi Sancağı Evkaf kalemine girmiş, 1892’de *bulunduğu ili terk ile Van Vilayetine gitmiş*, orada, Van Vilayeti Mektupçu Kalemi (1892)’ne dahil olmuştur<sup>425</sup>. O’nun bu davranışında, şüphesiz ki, babasının, Van Vilayeti Mektupçusu Müstecanizâde Ahmed Rifat Efendi olmasının tesiri büyük olmuştur. Ermeni asıllı Osmanlı tebasından olan, Miloyan Melkon Efendi ise diğerklerinden farklı olarak kendi iradesi dışında, 27 Nisan 1909’da “*Tebdil-i*

<sup>419</sup> B.O.A, DH. SAİD, 72/115.

<sup>420</sup> B.O.A, DH. SAİD, 91/355.

<sup>421</sup> B.O.A, DH. SAİD, 92/39.

<sup>422</sup> B.O.A, DH. SAİD, 88/391.

<sup>423</sup> B.O.A, DH. SAİD, 4/1002.

<sup>424</sup> B.O.A, DH. SAİD, 162/249.

<sup>425</sup> B.O.A, DH. SAİD, 59/47.

*Saltanat hasebiyle icra kılınan tensikatta kadro haricinde kaldığı*” anlaşılmaktadır. Bu tensikattan sonra, Makriköy (Bakırköy) Tahrir Müsakkafat Komisyonu Azalığına tayin edildiye de “*köylerde dolaşamayacağını beyanla*” vazifesine başladığı günde istifa etmiştir (29 Ekim 1910)<sup>426</sup>. Miloyan Melkon Efendi’nin kendisine verilen vazifeyi beğenmeyerek bahaneyle istifa ettiğini, göreve başladığı gün istifa etmesine bakarak söylemek mümkündür.

Tüm bunların yanı sıra, devletin çöküş döneminde, bazı yerler işgal altında kalmış, bu sebeple, oradaki memurlar, başka yerlere gönderilmiştir. Ayrıca II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet’te İttihat Terakki dönemlerinde, ihtiyaç fazlası memurlar gerekçe gösterilerek, büyük tensikatlar yapılmış, pek çok memur kadro dışı kalmıştır. (Ahmed Şükrü, 1871’de tenkihat-ı umumide infisal etmiştir.). Ancak, bunlardan bir kısmı tekrar memuriyete dönmüşlerdir.

İşte bu gibi nedenlerden dolayı, memurların yer değiştirmeleri ve yeniden tayinleri, istikrara ve mali yönden devlete büyük zararlar vermiştir. Genel anlamda, geniş ve iklim açısından çok farklı coğrafyaya sahip Osmanlı Devleti’nde Tanzimat sonrası uygulanan merkeziyetçi yönetim anlayışı hem memurlara hem de devlete büyük külfetler getirmiştir. Sık yer değişikliği, devlete harcırah şeklinde bir yük olarak geri dönmekteydi. Ayrıca değişik bölgelerin kültürüne kısa sürede alışmak da kolay bir iş değildi<sup>427</sup>. Balıkesirli memurlar da ülke sınırları içinde başka başka yerlere tayin edilmişlerdir. Buna bağlı olarak, memurların, sık sık yer değiştirme nedeniyle aynı memuriyete uzun süre devam edilmesi sağlanamamıştır. Karesi Sancağı sınırları içinde görev yapanlar da kaza kaza, nahiye, nahiye ve büro büro gezdirilmişlerdir.

### **III. Bir Motivasyon Aracı Olarak Rütbe, Nişan ve Madalyalar**

#### **A. Memurlara Verilen Rütbeler**

Rütbe, devlet memurları ile halktan bazı kimselere verilen paye ve ünvanlar için kullanılan bir tabir olup, derece anlamındadır. Osmanlı Devleti’nde rütbe, önceleri yeniçerilere verilirken, sonra, mülkiye sınıfına ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde de ulemaya verilmeye başlanmıştır.1832’den önce, Osmanlı’da rütbe çeşitleri olarak; vezaret, mirimiranlık, kapucubaşılık, hâcelik rütbeleri vardı. Devlet adamları genellikle,

<sup>426</sup> B.O.A, DH. SAİD, 48/65.

<sup>427</sup> Özdemir, *a.g.e*, s. 214.

hacelik ve bazen de kapucubaşılık rütbelerinde olanlardan seçilmiş, bazı önemli memurlara da başmuhasebe payesi, Beylerbeyliği payesi gibi ayrıcalıklar verilmiştir<sup>428</sup>.

Memuriyetteki rütbelerin standart bir sınıflamaya göre düzenlenmesi ilk olarak XVIII. Yüzyılda Rusya'da Büyük Petro tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise modernleşen bürokratik kadrolar için gereken düzenlemeler II. Mahmud döneminde başlamıştır<sup>429</sup>. Kalemîye ile mülkiye sınıfının birleştiği 1833 tarihinde; ûla, sâniye, salise ve Râbia olarak dört sınıf mülkiye rütbesi kabul edilmiştir. Böylece, her memuriyetin hangi rütbeye ait olduğu belirlenmiştir. Yukarıdan aşağıya göre sırasıyla mülkiye rütbeleri şöyledir: Vezir, Bâlâ, Êla Evveli, Êla Sanisi, Saniye Sınıf-ı Mütamayizi, Saniye, Sâlise, Râbia, Hâcegânlık ve Hâmise<sup>430</sup>.

Sicill-i Ahvâllerden, memurların almış oldukları rütbeleri de takip etmek mümkün olmaktadır. Buna göre; memurlara belli başlı nedenlerle rütbe tevcihleri söz konusudur. Bunları şu başlıklarda toplamak mümkündür:

1. *Memuriyet hizmetinde göstermiş olduğu, gayret, başarı ve hüsn-ü hizmetine bağlı olarak verilenler.* Bu sınıflandırma için genelde şu ifadeler kullanılmıştır: " vazifesini yerine getirirkenki gayretine karşılık"( Ahmed Ziyaeddin Efendi, **Rütbe-i Rabi** Eylül 1893)<sup>431</sup>, "görevindeki hüsn-ü hizmeti için"( Ahmed Kâmil Efendi 1307), **rütbe-i sani'ye**<sup>432</sup> "vazifede meşahir olan akdam ve gayretine mebni" (Karnik Fikri Efendi, 4 Rebiyyülevvel 1311 senesinde **rütbe-i hamise**<sup>433</sup>).
2. *Memuriyetindeki terfisine paralel olarak verilen rütbeler.* Örneğin: Ahmed Azmi Efendi, Rütbe-i Salise'ye sahipken, kendisine 1905'te hizmetinden dolayı, terfian Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Mütamayiz verilmiştir. Bunun gibi pek çok örnek mevcuttur. Memuriyetindeki yükselmesine paralel olarak, verilen rütbenin derecesi de artmıştır. **Ahmed Şükrü Paşa'ya** sırasıyla; 1284/1867'de Rütbe-i Salise, 1291/1874'te Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Mütamayiz, 1882'de Rütbe-i Refia Mirimiranî ve 1883'te Rumeli Beylerbeyliği payesi verilmiştir. Ahmed Rıfat Efendi'ye; Rütbe-i Salise (Şubat 1882), Saniye Sınıfı Mütamayiz Rütbesi (Eylül

<sup>428</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C.III, s. 68.

<sup>429</sup> İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul 1983, s. 90, 99.

<sup>430</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C.III, s. 69.

<sup>431</sup> BOA, DH. SAİD, 50/33.

<sup>432</sup> BOA, DH. SAİD, 97/395.

<sup>433</sup> BOA, DH. SAİD, 78/237.



1883) ve Ula Sınıf-ı Sani Rütbesi (Ekim 1885); Beharyan Agop Efendi'ye Rütbe-i Salise (Haziran 1897), Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Sanisi (Ocak1902), Terfian Rütbe-i Saniye Sınıfı Mütemayiz Tevcih buyurulmuştur (Ocak 1908)<sup>434</sup>.

3. *Mektep Nizamnâmesi gereğince verilen rütbelere: Mehmed Kemal Efendi'ye* Hendese-i Mülkiye-i Şahane mektebinin nizamnâmesi gereğince 27 Ocak 1899'da **Rütbe-i Rabia** tevcih edilmiştir<sup>435</sup>. Bu tutum, devletin öğrenimi teşvik etme çabalarından birisi olarak kabul edilebilir.
4. *İlmiye rütbesinin Mülkiye'ye tahviliyle ve vazifesini layıkıyla yapmasına mebni verilen rütbelere: Mustafa Server Bey*, 29 Zilkade 1310 senesinde **Rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi** tevcih edilmiştir. Mustafa Server Bey'in İlmiyeden mülkiye'ye geçmesi, Osmanlı Devleti'nde sınıflar arası geçişin olabildiğinin bir kanıtıdır.
5. Rütbe tevcihlerinde bazı özel durumlara da rastlanmıştır. Örneğin: Ahmed Bican Efendi'ye Manyas Gölü'nün düzenlenip, güzelleştirilmesindeki çalışmalarına karşılık, 1880'de Rütbe-i Salise; Karnik Fikri Efendi'ye de, Balıkesir'deki hareket, esnasında vaki olan hizmet ve fedakarlığından dolayı 7 Recep 1316'da Rütbe-i Salise tevcih buyurulmuştur.

---

<sup>434</sup>Memurların almış oldukları rütbelere, tablo halinde verileceğinden, tüm örnekleri burada vermek mümkün olmayacaktır. Burada belli başlıları verilmiştir.

<sup>435</sup>B.O.A, DH. SAİD, 98/95.

Tablo 11. Balıkesirli Memurların Aldığı Rütbe ve Payeleri

İSMİ	ALDIĞI RÜTBELER, PAYELER ve TARİHLERİ			
<b>Ahmed Azmi Efendi</b>	Rütbe-i Salise (1898)	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütemayız(1905)		
<b>Ahmed Bican Efendi</b>	Rütbe-i Salise (1880)			
<b>Ahmed Kâmil Efendi</b>	Rütbe-i Saniye (1307)			
<b>Ahmed Naci Efendi,</b>	Rutbe-i Rabia (Eylül 1897)			
<b>Ahmed Rifat Efendi</b>	Rütbe-i Salise (Şubat 1882)	Rütbe-i Saniye Sınıfı Mütemayız (Eylül 1883)	Rütbe-i Ula Sınıf-1 Sani (Ekim 1885)	
<b>Ahmed Şükrü Paşa,</b>	Rütbe-i Salise (1867)	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütemayız (1874)	Rütbe-i Refia mirimiranî, (1882)	Rumeli Beylerbeyliği payesi(1883)
<b>Ahmed Ziyaeddin Efendi</b>	Rütbe-i Rabi (Eylül 1893)			
<b>Ali Rıza Paşa,</b>	Miralaylık rütbesi(1890)			
<b>Beharyan Agop Efendi</b>	Rütbe-i Salise (Haziran 1897)	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Sanisi (Ocak1902)	Rütbe-i Saniye Sınıfı Mütemayız (Ocak 1908)	
<b>İbrahim Zihni Efendi</b>	Rütbe-i Salise (Mart 1884)			
<b>İsmail Şerif Efendi)</b>	Rutbe-i Salise ( Ağustos 1868)	Rutbe-i Saniye Sınıf-1 Saniyene (Ekim 1882)	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütemayız ( Mart1885)	
<b>Karnik Fikri Efendi</b>	Rütbe-i Hamise (Eylül 1893)	Rutbe-i Salise (Kasım 1899)		

Tablo 11. Balıkesirli Memurların Aldığı Rütbe ve Payeleri

İSMİ	ALDIĞI RÜTBELER, PAYELER ve TARİHLERİ			
<b>Mahmud Celaleddin Paşa,</b>	Rütbe-i Hamise (1846)	Rütbe-i Salise (1866- 67)	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Sanisine (Aralık-Ocak 1874- 75)	Rütbe-i Refian Mirimirani ( Şubat 1884) Rumeli Beylerbeyliği payesi (Aralık 1890)
<b>Mehmed Kemal Efendi,</b>	Rütbe-i Rabia (27 Ocak 1899)			
<b>Miloyan Melkon Efendi</b>	Rütbe-i Salise (Nisan 1893)	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Sanisi (Haziran 1897)	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütemayiz (Nisan 1901)	
<b>Mustafa Server Bey</b>	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Sanisi (Mayıs 1893)	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütemayizi (Ocak 1895)	Rütbe-i Üla Sınıf-1 Sanisi (Mart 1896)	Rütbe-i Üla Sınıf-1 Evveli (Eylül 1902)

Bu rütbelerden Hamise, mülki rütbelerin ilk derecesidir. Bunlara “hamiyetlü” elkabı kullanılır<sup>436</sup>. Hamise’den büyük, Salise’den küçük olan dördüncü rütbe manasındaki Râbia ise, askeriyeden yüzbaşı’ya denk olup, kendilerine ”Fütüvvetlü” elkabı kullanılırdı<sup>437</sup>. Rütbe-i Salise; Saniye’den küçük, Rabia’dan büyük olan bir mülkiye rütbesi idi. Askeri rütbelerdeki karşılığı binbaşılık idi. Bu rütbenin verildiği

<sup>436</sup> Pakalın, *a.g.e*, C.I, s. 719.

<sup>437</sup> Pakalın, *a.g.e*, C. III, s. 1.

memuriyetler: Ser etibba-i şehriyâri, Tophane müdürlüğü, Asakir-i Muntazama kitabeti, Dahiliye ve Hariciye Kitabeti, Evamir-i Maliye kitabeti, Deavi muavinliği, Haremeyn Tercümanlığı, Cizye ve Zecriye muhassıllıkları, Ebniyye-i Hassa Müdürlüğü, Feshane Müdürlüğü idi. Salise rütbesine sahip olanlar, tıpkı Râbia gibi, ricalden sayılmadıkları için, teşrifata dahil değillerdi. Elkap olarak, "Rif'atlı" yazılırdı. Salise rütbesi, 1843'ten evvel saniye rütbesi gibi "mütemayiz" ve "sınıf-ı sani" olmak üzere ikiye ayrılmışsa da, bu tarihten itibaren kaldırılarak, bir dereceye indirilmiştir<sup>438</sup>.

"Saniye Sınıf-ı Sanisi" ve "Saniye Sınıf-ı Mütemayizi" olmak üzere iki dereceyle ayrılan; Saniye, Salise'den büyük, Ūlâ Sanisinden küçüktür. Askeri rütbelerden "Miralay" a eşittir. Ricalden sayılmadıkları için, teşrifata dahil olmayan rütbe sahiplerine; Saniye Sınıf-ı Sanisi ise, "İzzetlû Efendi", Saniye Sınıf-ı Mütemayizi ise "İzzetlû Efendim" lakapları kullanılırdı<sup>439</sup>.

"Ūlâ Sanisi"nden büyük, "Bala"dan küçük olan Ūlâ rütbesi sahipleri, diğerlerinden farklı olarak, ricalden sayılır ve teşrifata dahil bulunurlardı. Askeri rütbelerden "Ferik"liğe denk olan Ūlâ, "Ūlâ Evveli" ve "Ūlâ Sanisi" olmak üzere ikiye ayrılmış; birincisi ricalden sayılarak, teşrifata dahil edildiği halde, ikincisi edilmemiştir. Elkap olarak "Saadetlû" tabiri kullanılırdı<sup>440</sup>. Temmuz 1908 İnkılabından sonra, tüm bu rütbelerin tevcihatına son verilmiştir<sup>441</sup>.

Mahmud Celeleddin ve Ahmed Şükrü Paşa'lara verilen Beylerbeyliği payesi ise; vilâyetlerin teşekkülünden sonra, valilerin tayinlerinin kararlaştırılması üzerine, bir ünvanndan ibaret kalmış ve vali ile mutasarrıflarla bir kısım eşrafa, rütbe olarak verilmeye başlanmıştır<sup>442</sup>.

### **B. Memurlara Verilen Madalya ve Nişanlar**

Madalya ve nişanla ödüllendirme geleneği, Ortaçağ'a kadar dayanmaktadır. Daha ziyade, Avrupa kültürüne ait olan madalya ve nişan ihdası, bu yüzden Osmanlı Devleti'nde çok geç kullanılmaya başlanmıştır. Askeri, mülki ve idari personele,

<sup>438</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C.III, s. 104.

<sup>439</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C.III, s. 124.

<sup>440</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s. 542.

<sup>441</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s. 104.

<sup>442</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C. I, s. 221.

halktan kişilere ve üst düzey yabancılara, devlet adına göstermiş oldukları yararlılık ve üstün başarıdan dolayı padişah emriyle verilir<sup>443</sup>.

Osmanlı Devleti'nde ilk madalya, 1730'da I. Mahmud devrinde çıkarılan "Ferahi" adlı altın madalyadır. Daha sonra, "Sikke-i Cedid" ve "Vak'a-i Mısıryye" madalyaları yapılmıştır<sup>444</sup>. Madalyalar ve nişanlar, veriliş sebepleri açısından şu başlıklarda toplanabilir: Üstün hizmet gösteren vatandaşlara veya devlete yararı dokunan yabancılara verilenler, önemli bir olayın unutulmaması amacıyla çıkarılanlar, yardım toplama amacıyla bastırılarak, yardımı yapan kişi ya da kuruluşlara verilenler ve kişilerin ya da kuruluşların imal ettirip dağıttıkları veya para karşılığında sattıkları özel madalyalardır<sup>445</sup>. Bunlar, ilgili kişilere verilmek için belli sayılarda yaptırılır ve kime verildiğini açıklayan beratlarıyla birlikte verilir<sup>446</sup>. Balıkesir'li memurlar ise daha çok katıldıkları savaşlar, vazifelerindeki başarılar, yazdıkları eserler ve devlete sağladıkları yararlarından dolayı nişan ve madalya almışlardır.

Nişanların ilk örnekleri, III. Selim devrinde Fransız Donanmasını yakan İngiliz Amiral Nelson'a verilen mücevherli çelenk ve İskenderiye savaşlarında üstün başarı gösteren İngiliz kaptan Hacenson'a ay şeklinde nakışlar ve elmasla süslenmiş olan nişandır. Avrupa'da haç şeklinde olan nişanlar, Osmanlı'da önceleri oval veya çelenkli askı şeklinde olup, Abdülmecid döneminde çıkarılan Nişan-ı İmtiyaz'la birlikte yıldız formunu almıştır.

Nişanlar, devlet adına gösterilen üstün başarı ve yararlılıklardan dolayı hak eden kişileri onurlandırmak amacıyla, belli sayıda yapılırdı. Kişiye özel ve yaşamı boyunca kullanmak üzere, ne için verildiğini açıklayan beratlarıyla padişah tarafından törenle takılırdı<sup>447</sup>.

1852'de Sultan Abdülmecid'in ismine izafetle "Mecidi Nişanı" yapılmıştır. Bu nişanın, birden beşe kadar dereceleri ve murassâ'sı vardı. Devlete hizmette özel gayret ve başarı göstermiş olan herhangi birisini ödüllendirmek üzere ihdas edilen, bu nişan; bir çok yabancı nişan gibi, birden beşe kadar sıralanan beş derece veya rütbeden

<sup>443</sup>Metin Erüreten, *Osmanlı Madalya ve Nişanları Belgelerle Tarihi: Ottoman Medals and Orders Documented History*, İstanbul 2001, s. 14.

<sup>444</sup>Pakalın, *a.g.e*, C. II, s. 378; *Nadir Osmanlı Sikke, Nişan ve Madalyaları*, T. C. Kültür Bakanlığı Anılar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul 1999, s. 57.

<sup>445</sup>Erüreten, *a.g.e*, s. 12.

<sup>446</sup>*Nadir Osmanlı Sikke, Nişan ve Madalyaları*, T. C. Kültür Bakanlığı Anılar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s. 57.

<sup>447</sup>TC. Kültür Bakanlığı Anılar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, *a.g.e*, s. 57

oluşuyordu. Layık olan kişiye kaydı hayat şartıyla verilen Mecidi Nişanı'nın her rütbesinin adeti belirlenmiştir. Bu dönemde; birinci rütbesinden 50, ikinci rütbesinden 150, üçüncü rütbesinden 800, dördüncü rütbesinden 3000 ve beşinci rütbesinden 6000, toplam 10.000 adet basılması kararlaştırılmıştır. Bu nişan, 1862'de Sultan Abdülaziz devrinde geliştirilmiş, dört rütbe ve murassâ 'sı olan "Osmanî" nişanı gibi, kendisinden sonra gelen II. Abdülhamid hatta Reşad devirlerinde de verilmeye devam edilmiştir<sup>448</sup>.

Özellikle Kırım Savaşı'ndan başlayarak bu konuya verilen önem arttı ve başlıca Avrupa devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu da nişan ve madalyaları politik ve diplomatik amaçlarla yoğun bir şekilde kullanmaya başladı. Abdülmecid'in Mecîdî (1852) ve Abdülaziz'in Osmânî (1861) nişanları, "modern" bir formata geçildiğinin işaretçisi oldu. Bu süreç, II. Abdülhamid döneminde doruğa ulaştı. Bir yandan eski nişanlar verilirken, diğer yandan bazı "ilk"ler doğdu: Kadınlara mahsus Şefkat Nişanı, başarılı öğrenciler için Maarif Madalyası, devlet hizmetinde bulunanlara verilen İmtiyaz ve Liyakat madalyaları, yardım ve destek karşılığında sunulan Tahlisiye madalyaları, Hanedan-ı Âli Osman ve Ertuğrul nişanları ihdas edildi.

II. Abdülhamid, madalya ve nişanlar üzerine kurulu bir siyaseti, keyfi, haksız hatta gülünç bazı örneklerle vardırıracak kadar bilinçli ve hesaplı bir şekilde kullandı. Hatta dönemin muhalifleri, nişanların değerinin kalmadığını ima eden sözler ve şiirler yazmaya başladı.

1908'deki Jön Türk İhtilâliyle ve onu takip eden savaş ortamıyla birlikte, nişan ve madalya olgusu, siyasi taraftarlık, vatanperverlik, milliyetçilik, siyasi ve askeri propaganda aracına dönüşerek daha geniş bir tabana yayıldı. Çok sayıda gayriresmî madalya, rozet ve hatıra madalyalarıyla ideolojik ve siyasi söylemler yansıtılmaya, harp propagandası yapılmaya başlandı. Türkiye Cumhuriyeti'nin neredeyse tamamen madalyasız- nişansız bir geleneği benimsemesini belki de Osmanlı döneminde varılan bu noktaya bir tepki olarak değerlendirmek mümkündür<sup>449</sup>.

**Ahmed Azmi Efendi**, 1897'de "*Samsun açıklarındaki bir geminin sefinesinin kaptanı ile taifelerinin tahlimi hususundaki hüsn-ü hizmeti karşılığında*" yani, mürettebatın kurtarılmasındaki çalışmalarından dolayı **Tahlisiye Madalyası** almıştır<sup>450</sup>.

<sup>448</sup> İbrahim Artuk- Cevriye Artuk, *Osmanlı Nişanları: The Otoman Orders*, Arkeoloji Müzeleri Nümizmatları, İstanbul 1967, s. 15- 17; Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Eylül 2004, İstanbul, s. 176.

<sup>449</sup> Eldem, *a.g.e.*, s. 23- 32; Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 695.

<sup>450</sup> B.O.A, DH. SAİD, 61/433.

Tahlisiye Madalyası'nı, Osmanlı Devleti, can kurtarmada fiilî olarak hizmeti geçenlere verilmek üzere 1276 (1859) yılında ihdas etmiştir. Yangında nefislerini kurtarmağa muvaffak olamayarak ateş içinde kalanların, kazaen deniz, nehir ve göllere düşüp muhatarada bulunanların, anî olarak yıkılan bina ve duvar altında kalıp kurtulmak imkânı bulamayanların ve bu türlü âfetlerden tehlikeye uğrayanların canlarını kurtarmak maksadıyla kendilerini tehlikeye koymak suretiyle gayret gösterenlere verilirdi<sup>451</sup>.



Resim 1. Tahlisiye Madalyası Ön Yüz

Tahlisiye Madalyası Arka Yüz

II. Abdülhamid devri muharebe madalyaları arasında çok özel bir yere sahip olan Yunan Muharebe Madalyası, bu dönemin en çarpıcı olaylarından birinin ardından çıkarılmış, verilirken de o zamana kadar görülmemiş derecede yoğun bir milliyetçilik ve vatanseverlik gösterisine dönüşmüştür. Madalyanın ihdasına neden olan, bu kısa muharebenin en önemli yanı Osmanlı Devleti'nin kazanmış olmasıdır. 1897'de Girit'e yönelik yapılan bir Yunan askeri harekatı savaşı tetikleyen neden olmuştur. Albay Vassos'un kumandasındaki Yunan birliği, Hanya yakınlarındaki Platanya'ya çıkarma yapmış, ardından da Yunan kralının oğullarından birinin kumandası altındaki bir filo da Girit'e doğru harekete geçmişti. Bu saldırıyla Avrupa Devletleri hemen aday birlikler

<sup>451</sup> Pakalın, *a.g.e*, C.III, s. 374.

çıkarak, Yunanistan'a baskı yaparak, Osmanlı kuvvetleriyle birlikte adayı işgal ve abluka altına almışlardır. Ancak bu sırada, Yunan birlikleri Teselya'daki Osmanlı topraklarına karşı saldırıya geçerek, Osmanlı topraklarını sınır boyunca işgal etmişlerdi. Bu saldırı üzerine, Avrupa'dan gereken desteği alamayacağını düşünen II. Abdülhamid, 17-18 Nisan 1897'de Yunanistan'a karşı harp ilan etmiştir. Hızlı ve etkili bir şekilde ilerleyen Osmanlı ordusu, kısa sürede, Yunanlıların direncini kırmayı başarmıştır. Osmanlı'ya Atina yolu açılmıştır. Bu duruma Rusya Çarı II. Nikola derhal müdahale ederek, 4 Aralık 1897'de iki ülke arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bir ay süren savaşta, Osmanlı Devleti'nin ezici bir galibiyet almışsa da, bunu siyasi ve diplomatik bir avantaja çevirmeyi başaramamıştır<sup>452</sup>.

1877- 1878 Rus Harbi hezimetinden sonra uzun zamandır özlenen bir zafer olan Yunan Harbi, II. Abdülhamid açısından, imajını tazeleyip, yüceltmek ve sürekli aşlamaya çalıştığı Osmanlı Vatanperverliğini geliştirmek için kaçırılmayacak cinsten büyük bir fırsattı. Bu başarıya taçlandırmak için ihdas edilen, Yunan Muharebesi Madalyası'nın basım ve dağıtımında görülen alışılmamış hız, bu olaya ve tanıtımına verilen önemi göstermektedir. Toplam 130.000 adet Yunan Madalyası basılmıştır<sup>453</sup>. Bu savaşta vazifesine karşılık, **Halil İbrahim Sıdkı Efendi**'ye de 22 Eylül 1897'de **Yunan Muharebe Madalyası** ihsan buyurulmuştur<sup>454</sup>.



Resim 2. Gümüş Yunan Muharebe Madalyası Ön Yüz

Gümüş Yunan Muharebe Madalyası Arka Yüz

<sup>452</sup> Eldem, *a.g.e.*, s. 307.

<sup>453</sup> Eldem, *a.g.e.*, s. 308; Erüreten, *a.g.e.*, s.152.

<sup>454</sup> B.O.A, DH. SAİD, 138/77.



O dönemde büyük önem atfedilen, Yunan Muharebe Madalyası'ndan herhangi bir köyden bir kişinin bile alması, o köyde bir efsane yaratırdı. Sultan II. Abdülhamid' in sarayından çıkmadan, mevcudiyetini bir şekilde bu tür taktiklerle teb'asına hissettirmesi de bu nişanların bir başka boyutudur.

Sultan II. Abdülhamid'in genel hizmet ve liyakat madalyaları serisinin son madalyası olan Liyakat Madalyası, 4 Mayıs 1891'de ilan edilen nizamnamesine göre; sadakat ve şecaat sahibi kimselere verilir. Yabancılara da verilen bu madalya, 1905'ten sonra kadınlara da verilmiştir<sup>455</sup>. Ankaravizâde namıyla anılan, **Ali Galib Efendi**'nin Mekteb-i Hukuk-u Şahane'den, bir derece muharrer icazetname almasından dolayı kendisine **Gümüş Liyakat Madalyası**'sı (Eylül 1901) verilmiştir.<sup>456</sup>



Resim 3. Gümüş Liyakat Madalyası Ön Yüz Gümüş Liyakat Madalyası Arka Yüz

Çeşitli görevlerde çalışan diğer Balıkesir'li memurlar ise; yukarıda zikredilen nedenlerle farklı rütbelere nişanlar almışlardır. Bazılarının aldıkları nişanların dereceleri zaman içerisinde görevlerinde yükselmeleri ve memuriyetlerindeki gayretleri gibi nedenlerle artmış, bazıları ise tek bir nişanla yetinmek durumunda kalmışlardır. Bunlardan, **İsmail Şerif Efendi**, ilk olarak, 24 Ocak 1870'de Beşinci Rutbeden Mecidi Nişan-ı Zîşanı, 9 Ocak 1889'da Dördüncü Rütbeden Nişan-ı ali Osmani'si ve 29 Eylül

<sup>455</sup> Eldem, *a.g.e.*, s. 290; Pakalın, *a.g.e.*, C.II, s. 367.

<sup>456</sup> B.O.A, DH. SAİD, 122/323.

1892’de Üçüncü Rutbeden Mecidi Nişanı Zişanı’na nail olmuştur<sup>457</sup>. **Ahmed Bican Efendi’ye**, ise Gönen Nahiye Müdüriyetinde iken, “Mesele-i Zailede (geçen savaş) topladığı 400 nefer asker muavenesinin Binbaşılığıyla Sofya ve Orhaniye ve Plevne’de bulunarak, hüsn-ü hizmet ve gayretine mükafeten” 4. Rütbeden Mecidî Nişân-ı Zişânı verilmiştir<sup>458</sup>. Vazifesini gayretle ve başarıyla yapmasından dolayı **Ahmed Rifat Efendi’ye** de Ocak 1895’te 4.Rütbeden Nişan-ı Ali Osmani ihsan buyurulmuştur<sup>459</sup>. **İbrahim Zihni Efendi’ye** de, 1 Şubat 1893’te Memuriyetindeki akdam ve mesaisine mebni 4. Rütbeden Mecidi Nişanı ihsan buyurulmuştur<sup>460</sup>.

Babaları gibi mutasarrıf olan Ahmed Şükrü ve Mahmud Celaleddin Paşa’lar da farklı derecelerdeki nişanlara nail olmuşlardır. **Ahmed Şükrü Paşa**, 1884’te 3. Rütbeden Mecidî Nişan-ı Zişanî, 1886’da 2. Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı ve 1894’te 2. Rütbeden Nişan-ı Ali Osmani<sup>461</sup>; abisi, **Mahmud Celaleddin Paşa’ya** ise Mart-Nisan 1892’de 3. Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı ihsan buyurulmuştur<sup>462</sup>.

Kaleme aldıkları eserler sayesinde nişan alanlar ise, “İzahlı Elifbâ”, ”Mücmel Hesab” ve “İlm-ü Haber Mecmuası” adlı risaleleri neşr edilen, **İsmail Remzi Efendi** ile<sup>463</sup>; nasir ve nigarane (resim yapan) cihetiyle, **Mustafa Server Bey**, Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, 29 Eylül 1900’de İkinci Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı ve Ekim 1904’te İkinci Rütbeden Nişan-ı Ali Osmani ihsan buyurulmuştur<sup>464</sup>.

Ermeni asıllı Osmanlı tebası olanlara da vazifelerindeki gayretlerine karşılık, nişanlar verilmiştir. **Miloyan Melkon Efendi’ye**, 24 Şubat 1899’da, 4. Rütbeden Nişan-ı Ali Osmani, “*hizmet-i hüsnesine mebni*” 19 Eylül 1900 de, 4. Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, 27 Mayıs 1906’da tebdilen Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişanı Zişanı ve Eylül 1907’de Üçüncü Rutbeden Nişan-ı Âli Osmani ihsan buyurulmuştur<sup>465</sup>. Yine Ermeni asıllı olan Karnik Fikri Efendi’ye de “*akdam ve gayreti cihetiyle*” 3 Ocak 1901’de 4.Rütbeden Nişan-ı Âli Osmani tevcih edilmiştir<sup>466</sup>.

<sup>457</sup> B.O.A, DH. SAİD, 37/213.

<sup>458</sup> B.O.A, DH. SAİD, 71/47.

<sup>459</sup> B.O.A, DH. SAİD, 3/498.

<sup>460</sup> B.O.A, DH. SAİD, 42/247.

<sup>461</sup> B.O.A, DH. SAİD, 72/115.

<sup>462</sup> B.O.A, DH. SAİD, 25/45.

<sup>463</sup> B.O.A, DH. SAİD, 60/389.

<sup>464</sup> B.O.A, DH. SAİD, 28/315.

<sup>465</sup> B.O.A, DH. SAİD, 48/65.

<sup>466</sup> B.O.A, DH. SAİD, 78/237.

Otuz üç yıl süren saltanatı boyunca II. Abdülhamid, Osmanlı nişan ve madalyalarını, daha önce hiç ulaşmadıkları bir kurumlaşma ve sistematikleşme içine sokmayı başarmıştı. 1890'larda tepe noktasına erişen bu süreçte, ihdas edilen çok sayıdaki nişan ve madalya; bu taltif araçlarını, Osmanlı yaşam tarzının vazgeçilmez bir parçası haline getirmişti. II. Abdülhamid devrinin genel değerlendirilmesinde ifrat ve tefrit noktalarının iç içe olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde nasıl modernlikle muhafazakarlık birlikteyse, nişan ve madalyaların da bir taraftan olumlu bir şekilde kullanılırken, bir taraftan da suistimal ediliyor olmaları dönemin belirgin bir özelliği olarak kabul edilebilir. Nişan ve madalyaların sayısının bu denli artması, dönemin şairleri, askerleri ve bazı devlet adamlarının diline düşmüş, bunlar için sistemi yeren çeşitli şiirler kaleme almışlardır. Ancak bunların bir kısmının nişan beklentisi içinde olan kişilerin şahsi gazezlerinden kaynaklanabileceği gerçeği de göz ardı edilemez<sup>467</sup>. Mehmed Zeki Pakalın da bu dönemde nişan ve madalyaların değer kaybettiğini vurgulamıştır<sup>468</sup>.

1906 yılına ait salnamede madalya ve nişan ihdasında, ortalama olarak her devlet memuruna 1,17 madalya ve nişan düştüğü görülür. Kimi daha fazla kimi daha az almakla beraber, herkese bir madalyanın neredeyse garanti olduğu sonucunu verir bu. Dolayısıyla Abdülhamid döneminde bir rutinleşme söz konusudur. Devlete intisap ettiğiniz ve belirli bir rütbeye geldiğiniz anda, otomatik olarak dördüncü beşinci dereceden bir Mecidî, Osmanî nişanı almanız muhakkak gibidir. Merkez idaresinde çok daha büyük bir yoğunluk söz konusuysa, taşrada ortalama daha düşüktür; en yüksek sayı ise Mabeyne aittir. Bu, tipik bir Abdülhamid sistemidir. Bu hiyerarşide Yıldız Bab-ı Âli'ye, Bab-ı Âli de taşraya baskındır. Bu hiyerarşi dahilinde müthiş bir rutinleşme vardır. Bu da sonunda bir devalüasyon, kıymetten düşmeyi beraberinde getirir. Fakat asıl unutulmaması gereken, 19. yüzyılın ikinci yarısında bu devalüasyon olgusunun bütün dünyada olduğudur. O dönemdeki Fransız gazetelerinde en çok şikâyet edilen şey, neredeyse kürekle nişan dağıtılması, asıl hak edenlerin nişan alamadığıdır. Dolayısıyla, 19. yüzyıl ifratıyla beraber madalya ve nişan asrıdır. Bir ayağa düşme, rutinleşme söz konusudur; ancak bu, tüm dünyada özellikle de monarşik sistemlerde hissedilen olgunun bir yansımasıdır. Dolayısıyla bu durum normal modernleşmenin bir vechesi olarak değerlendirilmelidir.

<sup>467</sup> Eldem, *a.g.e.*, s. 332- 334.

<sup>468</sup> Pakalın, *a.g.e.*, C.II, s. 695.

İkinci nokta, Abdülhamid'in nişan ve madalya dağıtımını bilinçli olarak kullanmış olmasıdır. Bazı türden, harcıalem diyebileceğimiz madalyaları bol keseden dağıtırken, öbürlerini çok daha sınırlı kullanmıştır. Örneğin altın veya gümüş İmtiyaz Madalyası hemen hemen her devlet memurunda bulunur; zira burada önemli olan, bir diyalog oluşturmaktır. Oysa Nişan-ı Âli-i İmtiyaz, Salname'de sadece 40 kişinin üzerinde görülür<sup>469</sup>. Sonuç itibariyle, Edhem Eldem'in ifadesiyle: "II. Abdülhamid'in bu konudaki siyaseti her türlü uç noktayı ve birçok çelişkiyi içeriyordu: Modernlik ve muhafazakarlık, istisna ve rutin, 'tavlama' ve dışlama, vatandaşlık ve keyfilik, meşruiyet ve siyasi muhalefet". 1908 Jön Türk İhtilali'ne dek süren bu durum, ihtilalden sonra yeni bir ideolojik boyut, yeni siyasi söylemler ve yeni madalya ve nişanlarla devam edecektir<sup>470</sup>.

Toplam 109 Balıkesir'li memurun içinden, sadece 13 tanesi nişan ve madalyaya nail olabilmiştir. Bu durum, genellikle taşrada görev yapan, Balıkesir'li mülki görevlilerin sadece dokuzda birinin nişan sahibi olabilmeleri nişan ve madalya ihdası açısından, sayıca, merkezle taşra arasındaki farkı doğrular niteliktedir.



Resim 4. Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı

<sup>469</sup>Eldem, *a.g.e.*, s. 344.

<sup>470</sup>Eldem, *a.g.e.*, s. 357.



Resim 5. 4. Derece Osmani Nişanı<sup>471</sup>

<sup>471</sup> Tüm madalya ve nişan resimleri, [http://www.obarsiv.com/e\\_nisan\\_madalya.html](http://www.obarsiv.com/e_nisan_madalya.html), adresinden alınmıştır. 17/03/2007.

## SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde memuriyet anlayışı devletin geçirdiği çeşitli evrelere göre değişiklik arz etmiştir. Memuriyet, devletin kuruluş ve yükseliş devirlerinde, bir meslek olmaktan çok, devlet için bir görev ve insanlara hizmet etme gayesi ve anlayışı içerisinde değerlendirilmiştir. XVI. yüzyılda, askeri gücü ve bu gücü örgütleyip yönlendiren bürokrasisi ile bir cihan devleti olmayı başaran Osmanlı, XVII. Yüzyıldan itibaren askeri gücünü kaybetmesine karşın, bürokraside gerçekleştirdiği reformların da katkısıyla, dünya siyasetinde etkisiz bir devlet konumuna düşmemiştir. Osmanlı bürokrasisi, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren değişen dünyaya koşullarına uyum sağlamaya çalışarak, mevcut müesseselerini ve bunların idare koşullarını asrın gereğince düzenleme çabası içine girmiştir. Ancak asıl Tanzimat dönemiyle Osmanlı Bürokrasisinde ciddi olarak başlatılan kurumlaşma faaliyetleri, II. Abdülhamid döneminde büyük bir ivme kazanarak devam etmiştir.

Devletin içinde bulunduğu olumsuz iç ve dış şartlar karşısında, kurtuluşun ehil bir bürokrasinin yapacağı idari reformlarda görüldüğü, Sultan Abdülhamid dönemi; Yıldız Sarayı ve Bâbîâli'nin merkezîyetçi kontrolü ile idari mevzuatın buna göre düzenlendiği bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yapılanmanın en iyi uygulandığı yer olan Dahiliye Nezaretî'ne bağlı olarak çeşitli kurumlar meydana getirilmiştir. Bunlar, İntihâb-ı Memurin Komisyonu, Tekaüd Sandığı Nezaretî ve bunlar içerisinde Osmanlı Bürokrasisi için en önemlisi olan Sicill-i Ahvâl Komisyonu'dur. II. Abdülhamid döneminde oluşturulan bu komisyonların aldıkları kararlar ve uygulamaları vasıtasıyla, devlet memurlarının tayin, terfi ve tekaüd işlemleri merkezileştirilmiştir.

Merkezdeki bu kurumlaşmanın yanı sıra, II. Abdülhamid dönemi, taşra bürokrasisinin en temel özelliği, memur sayısındaki büyük artıştır. Vilâyet işlerinde çalışan görevliler, gün geçtikçe çoğalmış, pek çok müdürlük teşkil edilerek, buralara yeni memurlar atanmıştır. Böylece devlet yönetimi bürokratik bir kimlik kazanmış, buna paralel olarak memurlar için yeni yasal düzenlemelere gidilmiş ve sicil mecburiyeti getirilmiştir. Maaş kanunu çıkarılarak, mevki ve rütbelere göre ödenecek aylıklar belirlenmiştir.

İlk kez II. Abdülhamid döneminde sistematik olarak tutulmaya başlanan, resmi personelin kayıtlarına havi, Sicill-i Ahvâl kayıtlarına dayalı olarak yapılan bu araştırmanın konusunu: Balıkesirli mülki görevlilerin memuriyete başlama yaş ve

koşulları, maaşları, buldukları görevler, aldıkları rütbe ve nişanları, yer değiştirme sebepleri gibi devlete hizmetinde buldukları süre içerisindeki mesleki serüvenleri ile bu bilgilerden yola çıkılarak, o dönem taşra bürokrasisi ve geçirdiği değişimin yansımaları oluşturmaktadır.

Bazıları II. Abdülhamid tahta çıkmadan göreve başlasalar da tamamı, O'nun döneminde memur olarak çalışan Balıkesirli mülki görevlilerden, çeşitli eğitim kurumlarında öğrenim gören memurların yaklaşık yarısına yakını Rüşdiye mezunudur. Bu durum, memuriyete giriş için rüşdiye mezunu olmanın yeterli olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. Bunun yanı sıra onu ikinci olarak takip eden medrese ise, geleneksel eğitim sisteminin halen daha önemini koruduğunu göstermektedir. Lise seviyesindeki idadi mezunları da yaklaşık %13 gibi küçümsenemeyecek bir orandadır. Ermeni ve Rum gayrimüslim vatandaşlar da rahatça kendi okullarında tahsil görebilmiştir. Bu dönemde özel okullarda eğitimin çok yaygın olduğunu savunanların aksine, Balıkesir'de özel okula giden yalnızca bir kişi vardır. Bunların yanı sıra, çok fazla olmasa da yükseköğretim seviyesindeki okullara gidenler de mevcuttur.

II. Abdülhamit dönemi, Balıkesirli mülki görevlilerin en yaşlısı ile en gencinin, ilk göreve başlangıç tarihleri baz alınarak yapılan hesaplama göre, Balıkesirli memurları içeren bu siciller, toplam kırk yedi yıllık bir süreci kapsamaktadır. Balıkesirli memurların büyük çoğunluğu, memuriyet yaşamlarına, "mülazemet" adı verilen maaşsız olarak çalıştıkları bir stajyerlik dönemi geçirmişlerdir. Bu dönem bazen birkaç ay sürerken bazen yıllar sürmüştür. On bir yaş gibi çok küçük bir yaşta mülazemetle göreve başlayanlar olduğu gibi, normal sayılabilecek; on yedi, on sekiz, yirmi yaşlarında başlayanlar da olmuştur. Bunun yanı sıra otuz beş yaş üstü çok geç yaşlarda da başlayan bazı istisnalar vardır. Ama genel olarak 15- 25 yaş arası çoğunluktadır. Toplam yüz dokuz Balıkesir'li memurun içinde, yirmi yedi tanesi mülazemetsiz olarak, doğrudan maaşla görevlerine başlamışlardır. Bu da yaklaşık dördte biri demektir. Kalan dördte üçü ise, mülazemet sürecinden sonra maaş alabilmiştir. Bazı memurlar da bunların sayısı çok azdır- ayrı ayrı dairelerde iki kez mülazımlık yapmışlardır.

Balıkesirli memurların çoğu, memuriyete Karesi Sancağı sınırları içindeki çeşitli bürolarda başlamışlardır. Ancak yüksek öğrenim görmüşler ya da bir vesileyle sancak dışına çıkmışlarla, babası nüfuzlu olanlar, İstanbul'da çeşitli bürolarda göreve başlamışlardır. Bu durum, Osmanlı taşra bürokrasisindeki kayırmacı ilişkilerin

varlığının ispatı niteliğindedir. Bir şekilde, Karesi Sancağı dışında, bilhassa İstanbul'da memuriyete girenler hem daha yüksek maaşlar almışlar hem de daha kolay yükselmişlerdir.

Genel olarak taşradaki bürolarda çalışan, Müslim, gayrimüslim Balıkesirli memurlar, buldukları görevlere ve yerlere göre farklı maaşlar almışlardır. İçinde çeşitli bürolarda çalışan katibinden mübeyyizine, Ziraat Bankası odacısından, sandık eminden, müdürüne, Defter-i Hâkanî Memurundan, Vilayet Mektupçusu, Düyûn-ı Umûmiye memurundan, baş müdürüne; Aşar memurundan, Ağnam Tadad memuruna, Müdde-i Umumisine, öğretmeninden doktoruna, mühendisinden, nahiye müdürüne, kaymakamından mutasarrıfına kadar, taşrada mevcut hemen hemen tüm birimlerde çalışan memur örnekleri mevcuttur. Genel olarak 250, 300 kuruş civarında seyreden maaşlarla memurların geçim standartlarının çok altında seyrettikleri açıkça ortadadır. Ancak şanslı bir azınlık olan mutasarrıflar, tahsil memurları, müstantikler, Defter-i Hâkanî memurları, mühendis, doktor, reji müdürü, mektupçu, kaymakam, Düyûn-ı Umûmiye Başmüdürü, gibi kimseler hem memuriyetlerine yüksek maaşlarla başlamış, hem de memuriyetleri boyunca diğer memurlara oranla yüksek maaşlar almışlardır. Hatta bazen diğer resmi personel ile aradaki fark, 75- 100 kata kadar çıkmıştır. Buradan da sadece merkez ve taşra memurları arasında büyük bir maaş farkının olmadığı, taşradaki görevlilerin de kendi aralarında, maaş açısından büyük uçurumların olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, hazine açığını kapatabilmek için memur maaşlarında yapılan tensikatlar ile Karesi Sancağı'ndaki idari değişimler de memur maaşlarını doğrudan etkilemiştir. Zaman zaman vilâyet, bazen de liva (sancak) olan Karesi'de memur fiyatları buna bağlı olarak artıp, azalmıştır. Bazı durumlarda, maaşların bu idari değişim sonucunda yarı yarıya düştüğü dahi olmuştur.

Sicill-i Ahvâl kayıtlarında dikkati çeken bir diğer husus da en büyüğünden en küçüğüne kadar tüm memurların sık sık yer değiştirmeleridir. Hatta bazen buldukları görevde birkaç ay kalmadan yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Ancak çoğu zaman sicillerde yer değiştirme nedenlerini belirtmemişlerdir. Düşük rütbeliden, yüksek rütbelisine devletin resmi personelinin bu kadar sık yer değiştirmesi, taşra bürokrasisinin kesintiye uğramasına, istikrarsız bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Kendi istekleri dışında daha atandığı yeri ve yöre halkını tanıma fırsatı bulamadan başka yere tayin edilen memurlar için bu durum hem maddi hem de manevi zorlukları



beraberinde getirmiştir. Taşra teşkilatında yapılan değişikliklere bağlı olarak, memuriyetinin lağv edilmesi, vilâyetin livaya tahvili gibi nedenlerde de memurlar açıkta kalmışlardır. Bunun yanı sıra, “*yerine diğere tayin olununca açıkta kaldı*”, “*selefinin iade-i memuriyet eylemesi sonucu açıkta kaldı*” gibi işsizlik nedenlerinin sicillere yansımış olması, kadroların ne denli şiştiğini, memur istihdamı hususunda sıkıntılar yaşandığını göstermektedir.

Sultan Abdülhamid, memuriyet ihsan etmenin dışında, resmi personeli kendisine bağlamak için rütbe, madalya ve nişanlar üzerine kurulu bir siyaset de uygulamıştır. Bilinçli ve hesaplı bir şekilde kullandığı bu motivasyon araçlarından, Balıkesirli memurlar da katıldıkları savaşlar, vazifelerindeki başarılar, yazdıkları eserler ve devlete sağladıkları yararlardan dolayı nişan ve madalya almışlardır. O’nun bu araçları politik bir malzeme olarak kullandığını düşünen dönemin muhalifleri, nişanların değerinin kalmadığını ima eden sözler ve şiirler kaleme almışlardır.

Sicill-i Ahval kayıtlarından yola çıkılarak yapılan bir tahmine göre II. Abdülhamid döneminde sayısı 35.000’e ulaşan Osmanlı bürokrasisindeki resmi personel, aslında gerçek istihdam kapasitesinin çok üstündeydi. Bu memurların, Balıkesirli mülki görevlilerde de örneklerinin olduğu gibi, çoğunun ciddi bir resmi kariyeri yoktu. Pek çoğu, memuriyete unvan ve gelir elde etmek için girmiştir. İlk kez II. Abdülhamid döneminde düzenli olarak tutulmaya başlanan bu personel kayıtları incelendiğinde II. Abdülhamid’in olabildiğince çok insanı memuriyette istihdam ederek, kendine bağımlı kılıp, denetim altında tutabilme gayesiyle yürüttüğü, Hamidiye bürokrasisinin, oldukça renkli bir yapıya sahip olduğu görülür. Müslim gayrimüslim farkı gözetilmeksizin, sadece büyük memurlar değil, daha küçük rütbeli Balıkesirli memurlar bile rotasyon düzeniyle Osmanlı Devleti’nin Doğu’dan Batı’ya her köşesine tayin edilerek gezdirilmişlerdir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, memurların devlet görevinde ısrar etmeleri, o dönemde de tıpkı günümüzde olduğu gibi, devletin bir kazanç kapısı olarak görüldüğünü kanıtlar niteliktedir.

## MEMURLARIN GÖREVLERİNE AİT LİSTE

**Abdullah Sıdkı Efendi, DH. SAİD 191/215**, İsmail Hakkı Efendi'nin Oğludur. (Balıkesir H. 1307/1890), Balıkesir iptidaisinde iki sene okuduktan sonra kendi isteğiyle mektebi bırakmıştır.

1. Karesi Vergi ve Orman Dairesine mülazemetle başlamıştır,
2. Kepsut Ağnam Tadad Muharrirliği (H. 1324/1906),
3. Karesi Banka Şubesi odacılığında, gönüllü olarak askeriye girmiş, iki ay sonra ihraç edilmiştir,
4. Ayvacık (Trabzon-Canik) Ziraat Bankası Sandık Memurluğu (H. 2 Şaban 1328/ 9 Ağustos 1910),
5. Karamürsel Banka Sanduki Memur Refakati (H. 28 Şevval 1328/2 Kasım 1910),
6. Ayvalık Sanduki Memur Refakatine, (7 Zilhicce 1329/ 29 Kasım 1911).

**Abdülaziz Efendi, DH. SAİD 12/447**, Mülteziminden Muhsinzâde Mehmed Ağa'nın Oğludur. (Balıkesir H. 1269/1852- 53), Balıkesir Rüşdiyesi.

1. Balıkesir Meclis-i Temyiz Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 22 Muharrem 1291/ 11 Mart 1874),
2. Balya Nahiyesi Aşar Kitabetine memur olmuştur (H.1 Cemazeyilahir 1292/ 5 Temmuz 1875),
3. Balya Nahiyesi Aşar Kitabeti Mukayyidliği (H. 1 Şaban 1292/ 2 Eylül 1875),
4. Karesi Bidayet Mahkemesi Hukuk kısmı Zabt Kitabeti (H. 26 Şevval 1296/ 12 Ekim 1879).

**Abraham Efendi, DH. SAİD 12/449**, Terzi Esnafından Ohannes'in Oğludur. (Balıkesir H. 1275/ 1858 -59), Ermeni Mektebinde Türkçe okumuştur.

1. Ayvalık Tahrirat Kitabeti Refakati (H. Safer 1293/ Şubat/Mart 1876),
2. Ayvalık Meclis Deâvî Kitabeti (H. Zilhicce 1295/ Kasım/Aralık 1878),
3. Ayvalık Bidayet Mahkemesi Müstantik (Sorgu Hakimi) Muavini (H. Şevval 1296/ Eylül/Ekim 1879),
4. Karesi Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Zabıta Kitabeti (H. Rabiulevvel 1300/ Ocak/Şubat 1883).

**Abraham Eskiciyan Efendi, DH. SAİD 132/59**, Balıkesirli Mıgırđıç Ağa'nın Oğludur. (Ermeni milletinden) (Balıkesir H. 1285/1868 -69), Balıkesir Ermeni Mektebinde Ermenice ve Türkçe hesap görmüş, Balıkesir İdadi mlkiyesinden 1891 tarihli mülazemet ruusu almıştır. Dersaadet'te Orman ve Maden Mektebinde tahsiline devam etmiş,1893'te Orman Müfettişliği şhadetnamesini almıştır. Arapça, Farsça, Fransızca ve Ermenice'ye aşınadır.

1. Dersaadet Orman ve Maden Muayene Dairesi mesaha memurluğu, (29 Zilkade 1311/ 3 Haziran 1894).

**Ahmed Azmi Efendi, DH. SAİD 61/433**, Balıkesir Duhan Fabrikası Memur Esbak-ı Ahmed Rıza Efendi'nin Oğludur. (Balıkesir H. 1275/ 1858- 59), Sıbyan mektebiyle medreselerde eğitim görmüştür.

1. Karesi Rsmt Müdüriyetine mülazemetle başlamıştır. (H. 5 Cemazeyilahir 1293/ 28 Haziran 1876),
2. Soma Rsmt Memuriyeti Sandık Emanetine, (H. 21 Rabiulahir 1294/ 5 Mayıs 1877),
3. Karesi Bidayet Ceza Mahkemesi Zabt Kitabetine (H. 20 Safer 1297/ 2 şubat 1880),
4. Karesi Rsmt Mdriyetinin nc Kitabetine (H. 17 Cemazeyilevvel 1297/ 27 Nisan 1880),
5. Karesi Rsmt Mdriyetinin İkin-ci Kitabetine (H. 20 şaban 1297/ 28 Temmuz 1880),
6. Bandırma Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti Muhasebe Baş Kitabetine (H. 21 Safer 1308/ 6 Ekim 1890),
7. İzmid Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti Muhasebe Kitabetine (H. 23 Cemazeyilahir 1310/ 12 Ocak 1893),
8. Samsun Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyetine (H. 18 Zilkade 1310/ 3 Haziran 1893),
9. Karesi Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyetine (H. 13 Rabiulahir 1316/ 31 Ağustos 1898),

10. Adana Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyetine (H. 9 Rabiulevvel 1320/ 16 Haziran 1902),
11. Siirt Düyûn-ı Umûmiye Nezareti (H. 23 Muharrem 1321/ 21 Nisan 1903),
12. Bingazi Düyûn-ı Umûmiye Nezareti (H. 17 Rabiulahir 1323/ 21 Haziran 1905),
13. ---- Düyûn-ı Umûmiye Nezareti (H. 25 Cemazeyilahir 1324/ 16 Ağustos 1906),
14. Yemen Düyûn-ı Umûmiye Baş Müdüriyeti (H. 28 Rabiulevvel 1329/ 29 Mart 1911),
15. İzmir Düyûn-ı Umûmiye Baş Müdüriyeti Vekaletine (H. 11 Şevval 1329/ 5 Ekim 1911),
16. İzmir Düyûn-ı Umûmiye Baş Müdüriyeti (H. 6 Rabiulahir 1330/ 25 Mart 1912).

**Ahmed Bican Efendi, DH. SAİD 71/47**, Celangirzâde Ali Efendi'nin oğlu, H. 1245/ 1830, Balıkesir İbtidaiyesi, Veli Efendi Medresesinde Sarfunahv, mantık ve akaid okumuştur.

1. Hüdavendigâr Armutdâbâd Müdüriyeti (H. 5 Şaban 1283/ 13 Aralık 1866),
2. İvrindi Nahiye Müdüriyeti (H. 12 Rabiulahir 1284/ 13 Ağustos 1867),
3. Bergama Ağnam Müdürlüğü (H. 29 Zilkade 1285/ 13 Mart 1869),
4. Ünye Nahiye Müdürlüğü (H. 5 Cemazeyilevvel 1286/ 13 Ağustos 1869),
5. Balya, Nahiye Müdürlüğü (H. 24 Rabiulahir 1287/ 24 Temmuz 1870),
6. Gönen Nahiye Müdürlüğü (H. 2 Cemazeyilevvel 1288/ 20 Temmuz 1871),
7. İvrindi Nahiye Müdürlüğü (H. 29 Şaban 1290/ 22 Ekim 1873),
8. Gönen Nahiye Müdürlüğü (H. 26 Şaban 1292/ 27 Eylül 1875),
9. Manyas Nahiyesine Meskun Muhacirin Çerkeslerin Kefalet-i Mütessesileye (İki veya daha çok kimsenin birbirlerine karşılıklı kefil olmaları) Rabtı Memuriyeti (H. 23 Zilkade 1295/ 18 Kasım 1878),
10. Soma Kazası Kaymakam Vekaleti (H. 17 Recep 1296/ 7 Temmuz 1879),
11. Karesi Sancağı Ser Tahsildarlığı (H. 2 Rabiulahir 1297/ 14 Mart 1880),
12. Sındırgı Nahiye Müdürlüğü (H. 20 Zilhicce 1298/ 13 Kasım 1881),
13. Manyas Nahiye Müdürlüğü (H. 20 Şevval 1299/ 12 Eylül 1882),
14. Balat Nahiye Müdürlüğü (H. 21 Rabiulahir 1300/ 1 Mart 1883),
15. Karesi Sancağı Âşâr Müfettişliği (H. 11 Zilkade 1300/ 13 Eylül 1883),
16. İvrindi Nahiye Müdüriyeti Vekaleti (H. 25 Recep 1302/ 10 Mayıs 1885),

17. Karesi Sancağı 2.Sınıf Polis Komiserliği (H. 14 Şevval 1302/ 27 Temmuz 1885),
18. Fırt Nahiyesi Müdür Vekilliği (24 Rabiulahir 1307/ 18 Aralık 1889),
19. Gönen'de metruk Alaeddin Karyesinde inşa edilen barakaların Nezaret Memuriyeti (H. 29 Safer 1308/ 14 Ekim 1890),
20. Balya Nahiyesi Müdür Vekaleti (H. 20 Rabiulahir 1309/ 23 Kasım 1891),
21. Gönen (1890), Edremid (1892), Balıkesir (1893) ve Bandırma Merkez Ağnam Memuriyetleri (1895),
22. Mihalgazi Nahiye Müdürlüğü (H. 12 Zilkade 1312/ 7 Mayıs 1895),
23. H. 30 Zilkade 1313/ 13 Mayıs 1896'da Dahiliye Nezareti emri üzerine 2 ay Dersaadet'e gelmiştir.

**Ahmed Hulusi Efendi, DH. SAİD 98/209**, İbrahim Ağa'nın Oğlu, (Balıkesir H. 1284/ 1867/68), Balıkesir Sıbyan Mektebi, Medresede bir miktar Arapça okumuştur.

1. Kepsut Nahiyesi Âşâr Kitabeti (H. 3 Zilhicce 1302/ 13 Eylül 1885),
2. Karesi Beledi Sandık Emaneti (H. 20 Cemazeyilahir 1306/ 21 Şubat 1889),
3. Karesi Ziraat Bankası Şubesi Katip-i Saniliği (H. 6 Zilhicce 1308/ 13 Temmuz 1891),
4. Karesi Ziraat Bankası Şubesi Memur Muavinliği (H. 7 Şaban 1311/ 13 Şubat 1894).

**Ahmed Kâmil Efendi, DH. SAİD 97/395**, Yorgancı esnafından Mustafa Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1267/ 1850/1851 ), rüşdiyede okumuştur.

1. Karesi Sancağı Tapu Kalemî'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 3 Recep 1285/ 20 Ekim 1868),
2. Karesi Sancağı Tapu Kitabeti Refakati (H. 2 Ramazan 1285/ 17 Aralık 1868),
3. Karesi Sancağı Emlak Muhasebe Hesabı Kitabeti (H. 8 Şaban 1286/ 13 Kasım 1869),
4. Maliye Müfettişliği Muavinliği (H. 25 Şaban 1291/ 7 Ekim 1874),
5. Bigadiç Kazası Mal Müdürlüğü (H. 18 Zilhicce 1293/ 4 Ocak 1877),
6. Süvari Zabtiye Taburu Kitabet Muavinliği (H. 1 Rabiulahir 1297/ 13 Mart 1880),

7. Karesi Defter-i Hakani Baş Kitabeti (H. 17 Şevval 1298/ 12 Eylül 1881),
8. Balya Nahiyesi Kaymakamlığı (H. 3 Cemazeyilevvel 1300/ 12 Mart 1883),
9. Karesi Sancağı Ziraat ve Ticaret Odası Riyaseti (H. 7 Cemazeyilahir 1303/ 13 Mart 1886),
10. Karesi Sancağı Ziraat Bankası Şubesi Memuriyeti (H. 11 Recep 1306/ 13 Mart 1889).

**Ahmed Kemal Bey, DH. SAİD 59/47**, Van Vilayeti Mektupçusu Müstecanizâde Ahmed Rifat Efendi'nin oğlu, (Balıkesir H. 1288/ 1871- 72), Balıkesir Sıbyan Mektebi, Rüşdiye ve İdadilerinde okumuştur. Fransızca anlar.

1. Karesi Sancağı Evkaf Kalemi (H. 1 Cemazeyilevvel 1308/ 13 Aralık 1890),
2. Van Vilayeti Mektupçu Kalemi (H. 18 Zilhicce 1309/ 14 Temmuz 1892),
3. Van Evkaf İdaresi Kitabeti (H. 15 Zilkade 1310/ 31 Mayıs 1893),
4. Bitlis Düyûn-ı Umûmiye İdaresi İkinci Kitabeti (H. 15 Muharrem 1313/ 8 Temmuz 1895).

**Ahmed Naci Efendi, DH. SAİD 142/271**, Sahaf esnafından Müezzinoğlu Mehmed Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1292/ 1875- 76), Mekteb-i İptidai ve Rşdiyeyi bitirdi ve Mekteb-i İdadi Mülkiyesinde tahsilden sonra, dördüncü sene tasdikname aldı. Türkçe okur yazar, Fransızca'ya aşınadır.

1. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 4 Ramazan 1308/ 13 Nisan 1891),
2. Balıkesir Meclis İdare Kalemi Mukayyid Muavinliği (H. 6 Zilhicce 1308/ 13 Temmuz 1891),
3. Balıkesir Hapishanesi Kitabeti'ne Vekaleten (H. 22 Recep 1316/ 6 Aralık 1898),
4. Balıkesir Hapishanesi Kitabeti Mukayyitliği (H. 19 Ramazan 1316/ 31 Ocak 1899),
5. Balıkesir Hapishanesi Kitabeti İkinci Kitabeti (H. 21 Zilhicce 1322/ 26 Şubat 1905),
6. Balıkesir Meclis İdare Kalemi Baş Kitabeti (R.Teşrinievvel 1325/ Ekim/Kasım 1909).

**Ahmed Necib Efendi, DH. SAİD 162/251**, İmamoğlu Müteveffa Mustafa Ağa'nın Oğlu, (Balıkesir H. 1296/ 1878- 79), Sıbyan mektebinden sonra, vilayetin talebi üzerine, Bursa Hamidi Ziraat Ameliyat Mektebine giderek,1896- 97'de şahadetname almıştır. Halkalı Ziraat Mektebinden de 1901- 1902'de icazetname almıştır. Fransızca'ya aşinadır.

1. Finike Orman Tezkire Muharrirliği (H. 6 Recep 1321/ 28 Eylül 1903),
2. Karahisar-ı Sahib Uzman Süvariliği (H. 12 Recep 1324/ 1 Eylül 1906),
3. Kirmasti Süvari Koruculuğu (H. 6 Cemazeyilahir 1325/ 17 Temmuz 1907).

**Ahmed Rifat Efendi, DH. SAİD 167/297**, Jandarma Çavuşlarından Tekaid Tahmiszâde Hacı Hasan'ın Oğlu, (Balıkesir H. 1287/ 1870- 71), Balıkesir Sıbyan ve Rüşdiye mektepleri ile medresede Arapça okumuştur.

1. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 1311/ 1893/1894),
2. Karesi Ağnam Tadad Memurluğu (H. 1312/ 1894/1895),
3. Afyon Keşif Muharrirliği (H. 1314/ 1896/1897),
4. Bandırma-Sultançayırı Kontrol Memurluğu (H. 16 Şaban 1319/ 28 Kasım 1901),
5. Bigadiç Tariki Ser Çavuşluğu (H. 2 Rabiulahir 1321/ 28 Haziran 1903),
6. 1903'te silah altına alınmasıyla Kırkkilise (Kırklareli) Tırnova Kazası Kumandanlığı Kalem
7. Sultançayırı mevki Emanet Memuriyeti (H. 18 Ramazan 1322/ 26 Kasım 1904),
8. Karesi Muhasebe Kalem Mübeyyizi (H. 11 Zilkade 1323/ 7 Ocak 1906),
9. Karesi Ağnam Tadad Memuriyeti (H. 1324/ 1906- 1907),
10. Karesi Sancağı Tahsilat Müfredat Kitabeti Mübeyyiziği (H. 21 Rabiulahir 1326/ 23 Mayıs 1908).

**Ahmed Rifat Efendi, DH. SAİD 3/498**, Balıkesir Mal Baş katibi Müstecâbi Mehmed Niyazi Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1263/ 1846- 47), Sıbyan mektebi ve Özel Hocadan bir miktar Arapça ve Farsça okumuştur.

1. Karesi Tahrirat Kalemine'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 1275/ 1858/59),
2. Karesi Liva Muhasebesi Memuru (H. 21 Cemazeyilahir 1281/ 21 Kasım 1864),

3. Karesi Tahrirat Muavinliği (H. 2 Muharrem 1282/ 28 Mayıs 1865),
4. Karesi Meclis-i Temyiz ve Cinayet Baş Kitabeti (H. 14 Cemazeyilahir 1284/ 13 Ekim 1867),
5. Karesi Tahrirat M¼d¼rl¼đ¼ (H. 13 Zilkade 1285/ 25 şubat 1869),
6. Karesi Meclis-i İdare Baş Kitabeti (H. 3 Rabiulahir 1286/ 13 Temmuz 1869),
7. Karesi Tahrirat M¼d¼rl¼đ¼ (H. 5 Rabiulahir 1287/ 5 Temmuz 1870),
8. Karesi Sancağı Meclis-i İdare Başkitabeti (H. Cemazeyilevvel 1287/ Temmuz 1870),
9. Karesi Defterhane Memurluğu (H. 10 Muharrem 1289/ 20 Mart 1872),
10. Karesi Tahrirat M¼d¼rl¼đ¼(H. Rabiulevvel/Rabiulahir 1290/ Mayıs 1873),
11. Erdek Kaymakamlığı (İlaveten) (H. 2 şevval 1295/ 29 Eyl¼l 1878),
12. Fahri olarak Karesi Mutasarrıflığı Vekaleti (H. 23- 28 Ramazan 1296/ 10- 15 Eyl¼l 1879),
13. Karesi Tahrirat M¼d¼rl¼đ¼(H. 16 Recep 1298/ 14 Haziran 1881),
14. Karesi Vilayeti Merkez Åřâr M¼d¼rl¼đ¼ (H. 22 şevval 1299/ 6 Eyl¼l 1882),
15. Karesi Vilayeti Mektupçuluğu (H. 6 Cemazeyilevvel 1300/ 15 Mart 1883),
16. Karesi Sancağı Tahrirat M¼d¼rl¼đ¼(H. 22 Recep 1306/ 24 Mart 1889),
17. Van Vilayeti Mektubçuluğu (H. 3 Ramazan 1309/ 1 Nisan 1892),
18. Bitlis Vilayeti Mektubçuluğu (H. 26 Zilkade 1312/ 21 Mayıs 1895),
19. Musul Vilayeti Mektubçuluğu (H. 28 Cemazeyilevvel 1314/ 4 Kasım 1896),
20. Diyarbakır Vilayeti Mektubçuluğu (H. 16 Rabiulevvel 1315/ 16 Ağustos 1897).

**Ahmet şhabeddin Efendi, DH. SAİD 88/391**, M¼teveffa Hacı Yakup Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1288/ 1871), Sibyan ve R¼řdiyede okumuştur. T¼rkçe okur yazar.

1. Karesi Vilayeti Vergi Kalemine M¼lazemetle başlamıştır. (H. 17 Muharrem 1302/ 6 Kasım 1884),
2. Karesi Vilayeti N¼fus Kalemi (H. 27 Safer 1305/ 14 Kasım 1887),
3. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi M¼beyizliđi, (H. 25 Zilkade 1306/ 23 Temmuz 1889),
4. Balya Kazası Vergi Kitabeti Vekaleti (H. Rabiulevvel/Rabiulahir 1307/ Kasım 1889),



5. Edincik Vergi Kitabeti (H. Rabiulevvel/Rabiulahir 1308/ Kasım 1890),
6. Bandırma Kazası Vergi Kitabeti (H. 23 Muharrem 1318/ 23 Mayıs 1900),
7. Kütahya Sancağı Vergi Memurluğu (H. 5 Ramazan 1319/ 16 Aralık 1901),
8. Bandırma Kazası Mal Muavinliği (H. 27 Cemazeyilevvel 1320/ 1 Eylül 1902),
9. Kirmasti Kazası Mal Müdürlüğü (H. 3 Rabiulevvel 1322/ 18 Mayıs 1904),
10. Gönen Kazası Mal Müdürlüğü (H. 10 Cemazeyilahir 1324/ 1 Ağustos 1906).

**Ahmed Şükrü Paşa, DH. SAİD 72/115**, Karesi Hanedanından ve Mirîmirandan Kars Mutasarrıfı Merhum Mehmed Şerif Paşa'nın oğlu, (Balıkesir H. 1255/ 1839- 40), İptidâî ve Rüşdiye Arapça ve Farsça'ya aşinadır.

1. Maliye Bab-ı Seraskeri Mektubi ve Maliye Nezareti Mesarifât Muhasebe Kalemlerine mülazemetle başlamıştır. (H. 1272/1855- 56),
2. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi Refakati (H. 11 Zilkade 1278/ 10 Mayıs 1862),
3. Edremid Nahiyesi Müdüriyeti (H. 3 Zilkade 1279/ 22 Nisan 1863),
4. Kapıdağı Nahiyesi Müdüriyeti (H. 4 Muharrem 1281/ 9 Haziran 1864),
5. Edremid Nahiye Müdüriyeti (H. 22 Şevval 1281/ 20 Mart 1865),
6. Edremid Kaymakamlığı (H. 14 Cemazeyilevvel 1284/ 13 Eylül 1867),
7. Eyüb Kaymakamlığı (H. 15 Şevval 1285/ 29 Ocak 1869),
8. Dersaadet Merkez Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Azalığı (H. 5 Zilhicce 1288/ 15 Şubat 1872),
9. Zabtiye Nezareti Meclis İdaresi Azalığı (H. 12 Recep 1291/ 25 Ağustos 1874),
10. Dersaadet Zabıta Müdüriyeti (H. 12 Cemazeyilevvel 1295/ 14 Mayıs 1878),
11. Selanik Vilayeti Merkez Mutasarrıflığı (H. 4 Cemazeyilevvel 1300/ 13 Mart 1883),
12. İşkodra Mutasarrıflığı (H. 28 Şaban 1302/ 12 Haziran 1885),
13. Selanik Vali Muavini (H. 4 Zilkade 1303/ 4 Ağustos 1886).

**Ahmed Ziyaeddin Efendi, DH. SAİD 50/33**, Kara Kuburzâde lakabıyla bilinen Müteveffa Hacı İbrahim Efendinin oğludur. (Balıkesir H. 1260/ 1844- 45), Balıkesir'de Sıbyan mektebi ve Rüşdiye'ye gitmiştir. Türkçe okur yazar.

1. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 1 Cemazeyilevvel 1287/ 30 Temmuz 1870),
2. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemine bağlı Mukayyid Refakati (H. 3 Muharrem 1289/ 13 Mart 1872),
3. Manyas Nahiyesi Kitabeti (H. 10 Recep 1289/ 13 Eylül 1872),
4. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemi Mukayyid Refakati (H. 24 Rabiulahir 1290/ 21 Haziran 1873),
5. Karesi Sancağı Meclis-i İdare-i Liva Katip Saniliği(H. 2 Rabiulevvel 1291/ 19 Nisan 1874),
6. Karesi Meclis-i İdare-i Vilayet Kitabeti (H. 18 Şevval 1298/ 13 Eylül 1881),
7. Meclis-i İdare-i Liva İkinci Kitabeti (H. 20 Recep 1305/ 2 Nisan 1888),
8. Meclis-i İdare-i Liva Baş Kitabeti (H. 9 Rabiulevvel 1308/ 23 Ekim 1890).

**Ali Bahaeddin Efendi, DH. SAİD 175/131**, Eshab-ı Ticaretten müteveffa Mehmed Cemil Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1303/ 1883), İdadide ve Mekteb-i Mülkiye'de okumuştur. Türkçe ve Fransızca tekellüm eder.

1. Aydın Vilâyeti Maiyyet Memurluğu (H. 16 Şaban 1328/ 23 Ağustos 1910).

**Ali Fevzi Efendi, DH. SAİD 92/39**, Nakibzade Çömez Hafız İbrahim Efendinin oğludur. (Balıkesir H. 1264/ 1847 -48), Sıbyan Mektebi ve Alaybeyi Medresesinde okumuştur. Türkçe kitabet ve Rumca tekellüm eder.

1. Balıkesir Adliye Dairesi Tahrirat Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 1283/ 1866 -67),
2. Biga Kazası Rüsumat Merkez Memuriyeti (H. 23 Rabiulevvel 1301/ 22 Ocak 1884),
3. Karesi Sancağı Fırt Nahiyesi Müdür Vekaleti (H. 26 Rabiulahir 1304/ 22 Ocak1887),
4. Kastamonu Vilayetine tabi Abana Nahiyesi Müdürlüğü (H. 20 Zilhicce 1305/ 28 Ağustos 1888),
5. Banaz Nahiye Müdürlüğü(H. 3 Muharrem 1310/ 28 Temmuz 1892),
6. Tavşanlı Nahiyesi Müdüriyeti (H. 2 Muharrem 1312/ 6 Temmuz1894),
7. Manyas Nahiyesi Müdür Vekaleti (H. 16 Recep 1314/ 21 Aralık 1896).

**Ali Galib Efendi, DH. SAİD 122/323**, Ankaravizâde namıyla anılır. ( Balıkesir H. 1288/ 1871/1872) .Babası Bigadiç Nahiyesi Reji Müdürü Mehmed Asım Efendi'dir. İbtidai ve Rüşdiye'deki eğitimini tamamladıktan sonra, Fatih Medresesine devam ederek ilm-i aliye ve aliyen Arapça tahsil etmiş, Tortumlu Kazım Efendi'den (1901/1902 ) tarihli icazetnamesini almıştır. Hukuk-u Şahane'den ala dereceyle mezun olmuştur( 4 Ocak1905). Arapça ve Farsça'ya aşinadır.

1. İntihab-ı Memurin-i Adliye kararıyla Kosova Vilayeti'nde bulunan Luma Kazası Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi (Savcı) Muavini ( H. 22 Şaban 1324/ 11 Ekim 1906).

**Ali Nihad Efendi, DH. SAİD 4/1002**, Tüccardan Müteveffa Hacı Abdullah Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1262/ 1845- 46), Sıbyan Mektebi, Özel hocadan Arapça ve Farsça okumuştur.

1. Balıkesir Tahrirat Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 1287/ 1870- 71)
2. Sındırgı Nahiye Müdürü (H. 1291/ 1874- 75)
3. Telin (Sivas) Sancağı Kitabeti,
4. Naib (Edirne-Tekfurdağı) Nahiyesi Müdürlüğü (H. 20 Rabiulevvel 1296/ 14 Mart 1879),
5. İncik (Gelibolu-Tekirdağ merkez) Nahiye Müdürlüğü (H. 2 Rabiulevvel 1297/ 13 Şubat 1880),
6. Hayrabolu Kaymakamlığı Vekaleti (H. Muharrem 1298/ Aralık- Ocak 1880- 1881),
7. Çorlu Kaymakamlığı Vekaleti,
8. Ereğli Nahiye Müdürlüğü (H. Zilkade 1300/ Ekim 1883),
9. Cide Kazası (Kastamonu'ya bağlı) Kaymakamlığı (H. 23 Rabiulahir 1302/ 9 Şubat 1885),
10. Trabzon'da Vakfıkebir Kazası Kaymakamlığı (H. 23 Şaban 1309/ 23 Mart 1892).
11. H. 12 Şaban 1312/ 8 Şubat 1895'te vefat etmiştir.

**Ali Rifat Efendi, DH. SAİD 131/215**, Tüccardan Ocaksızoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1289/ 1872- 73). Sıbyan mektebinde ve Balıkesir

Rüşdiyesinde okudu. Balıkesir medresesinde iki sene, Dersaadette Çarşamba Pazarı medresesinde on iki sene tahsilde bulundu.

1. Karesi Sancağı Merkez Sandık Emaneti (H. 27 Zilkade 1318/ 18 Mart 1901).

**Ali Rıza Paşa, DH. SAİD 93/251**, Giridîzâde Mehmed Paşa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1262/ 1845- 46), Hususi olarak Sarfünahv, Arapça ve Kavaid-i Farsi tahsil etmiştir.

1. Karesi Sancağı Tahrirat (H. 1276/ 1859 -60) ve Defter-i Hakâni Kalemlerine mülazemetle başlamıştır. (H. 1281/ 1864- 65),
2. Karesi Meclis-i Temyiz-i Cinayet-i Hukuk Azalığı (H. 19 Zilkade 1284/ 13 Mart 1868),
3. Bigadiç Kaymakamlığı Vekaleti (H. 28 Muharrem 1289/ 7 Nisan 1872) ve Erdek Kaymakamlık Vekaleti (H. 25 Rabiulevvel 1289/ 2 Haziran 1872) (ilaveten),
4. Balıkesir Birinci Duhan Fabrikası Memuriyeti (H. 26 Rabiulevvel 1291/ 13 Mayıs 1874),
5. Kemer-i Edremid Kaymakamlığı (H. 18 Zilhicce 1293/ 4 Ocak 1877)
6. Balya Nahiyesi Fırka-i Askeriye Memuriyeti (geçici olarak)
7. Balıkesir Rusumat ve Rüsûm-ı Sitte Müdürlüğü (H. 14 Şaban 1295/ 13 Ağustos 1878),
8. Balıkesir Kaza Meclis İdare Azalığı(H. 2 Ramazan 1298/ 29 Temmuz 1881),
9. Edremid Tahkik Memuriyeti (H. 15 Zilhicce 1305/ 23 Ağustos 1888), (ilaveten),
10. Bigadiç ve Sındırgı Aşar memuriyetleri, (1889), (ilaveten),
11. Balıkesir Reji Müdüriyeti (H. 16 Ramazan 1308/ 25 Nisan 1891),
12. Karesi Meclis-i İdare-i Liva Azalığı (H. 4 Zilhicce 1310/ 19 Haziran 1893).

**Ali Şuûri Efendi, DH. SAİD 109/51**, Safîzâde Hüseyin Ağa'nın oğludur.(Balıkesir H. 1284/ 1867/1868 ), Rüşdiye mektebinden mezun olmuştur.

1. Karesi Düyûn-ı Umûmiye Merkez Memurluğu'na mülazemetle başlamıştır. (H. Ramazan 1307/ Nisan/Mayıs 1890),
2. Bandırma Düyûn-ı Umûmiye Merkez Müdüriyeti (H. 28 Zilkade 1308/ 5 Temmuz 1891),

3. Paşalimanı Merkez Düyûn-ı Umûmiye Memuru (H. 12 Rabiulevvel 1309/ 16 Ekim 1891).

**Aziz Efendi, DH. SAİD, 85/79**, Manyas Nahiye'si Katibi Hüseyin Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1284/ 1867/1868 ), Sıbyan mektebi ve Balıkesir Rüştüyesinde okumuştur.

1. Karesi Sancağı Vergi ve Meclis-i İdare Kalemlerine mülazemetle başlamıştır. (H. 22 Şevval 1300/ 26 Ağustos 1883),
2. Giresun Nahiyesi (Savaştepe) Kitabeti (H. 22 Zilkade 1310/ 7 Haziran 1893),
3. Fırt (Susurluk) ve Manyas Nahiyeleri Kitabeti (H. 11 Muharrem 1311/ 25 Temmuz 1893).

**Beharyan Agop Efendi, DH. SAİD 0064/459**, Teba-i Devlet-i Aliye'den Ermeni Milletinden Ohannes (Ohanni)'in oğludur. (Balıkesir H. 1266/ 1849/50), Balıkesir Kazası Ermeni Mektebinde okumuştur. Türkçe ve Ermenice okur yazar.

1. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemi'ne Mülazemetle başlamıştır. (R. 1287/ 1871/72),
2. Ayvalık Kazası Tahrirat Katipliği (H. 6 Cemazeyilahir 1292/ 10 Temmuz 1875),
3. Karesi Vilâyeti Mektûbî Kalemi (H. 21 Muharrem 1299/ 13 Aralık 1881),
4. Aydın Emlak-ı Hümayun İdaresi Tahrirat Katipliği Memuriyeti (H. 7 Cemazeyilahir 1306/ 8 Şubat 1889).

**Celalzade İsmail Celal Efendi, DH. SAİD 183/116**, Müteveffa Hafız Hüseyin Efendinin oğludur. (Balıkesir H. 1274/ 1856/1857), Balıkesir'de Timurlu Hoca İptida Mektebinde ve Alaybey Medresesinde okumuştur. Arapça'ya aşinadır.

1. Karesi Rüsûmât Müdüriyeti İdaresi'ne Mülazemetle başlamıştır. (H. 13 Cemazeyilahir 1298/ 13 Mayıs 1881),
2. Balıkesir Dokuzuncu Duhan Fabrikası Memuriyeti (H. 27 Recep 1299/ 14 Haziran 1882),
3. Karesi Vilayeti Âşâr Nezareti Mukayyidliği (H. 1 Zilkade 1300/ 3 Eylül 1883),
4. Giresun Nahiyesi Âşâr Memurluğu (H. 18 Ramazan 1302/ 1 Temmuz 1885),
5. Sındırgı Kazası Mal Müdüriyeti (H. 17 Cemazeyilevvel 1304/ 11 Şubat 1887),

6. Edremit Ayvalık Kazasının Merkez Ağnam Memurıyeti (H. 21 Recep 1307/ 13 Mart 1890),
7. Bigadiç Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Sandık Emaneti (H. 7 Muharrem 1308/ 23 Ağustos 1890),
8. Paşalimanı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Merkez Memurıyeti,
9. Ankara Vilayeti Orman İdaresi Baş Kitabeti (H. 14 Şaban 1308/ 25 Mart 1891),
10. Lületaş Madeni Baş Kitabeti (H. 25 Safer 1313/ 17 Ağustos 1895),
11. Bulgardağı Madeni Muhasebeciliğı (H. 17 Recep 1317/ 21 Kasım 1899),
12. Ergani Madeni Muhasebeciliğı (H. 5 Rabiulahir 1318/ 2 Ağustos 1900),
13. Ergani Madeni Müdüriyeti Vekaleti (R.24 Teşrinievvel 1324/ 6 Kasım 1908),
14. Ergani Madeni Müdüriyeti (H. 9 Rabiulahir 1328/ 20 Nisan 1910).

**Derviş Hüseyin Hüsnü Efendi, DH. SAİD 191/25**, Ziraaddan Müteveffa Mustafa Nuri Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1301/ 1883/84), Karesi ve Bursa Mekatib-i İdadiye-i Mülkiyelerinde ale'l ala dereceden ve Mekteb-i Mülkiye'den ala dereceden Şahadetname almıştır. Türkçe, Fransızca ve Arapça lisanlarına aşınadır.

1. Hüdavendigâr Vilayeti Maiyyet Memurıyeti (20 Kasım 1909),
2. Bursa Leyli Medresesi'nde Tarih-i Osmani, Tarih-i İslam ve Tarih-i Umumi öğretilenliğı, (H. 7 Zilkade 1327/ 14 Aralık 1909),
3. Gemlik Kaymakamlığı Vekaleti (H. 11 Cemazeyilahir 1329/ 9 Haziran 1911),
4. Atranos (Bursa –Orhaneli)Kaymakam Vekaleti (H. 16 Rabiulahir 1330/ 4 Nisan 1912),
5. Sincan Kaymakamlığı Vekaleti (H. 28 Cemazeyilahir1330/ 14 Haziran 1912),
6. Vilayet Gazetesi Muharrirliğı,
7. Fahriyen Mülkiye Müdde-i Umumiliğı.

**Emin Vedat Bey, DH. SAİD 0106/349**, Mamüretülaziz Vilâyeti Müdde-i Umumi Muavini İsmail Hakkı Efendi'nin oğludur.(Balıkesir H. 1295/ 1878).Sıbyan mektebi, Kayseri ve Bursa idadisinde okumuştur.

1. Kayseri Sancağı Bidayet Mahkemesi Kalemine Mülazemetle başlamıştır.(H. 16 Rabiulevvel 1318/ 14 Temmuz 1900),

2. Develü Kazası Bidayet Mahkemesi İkinci Kitabeti (H. 2 Şaban 1319/ 14 Kasım 1901),
3. Adliye Nezareti Celilesi Sicil-i Ahval Memurin Müdüriyeti Kalemî (H. 4 Rabiulahir 1321/ 30 Haziran 1903),
4. Mezahib Müdüriyeti Kalemî (H. 1 Cemazeyilahir 1321/ 25 Ağustos 1903).

**Esseyid Necib Efendi, DH. SAİD 12/419**, Harb Alizâde Mustafa'nın oğludur. (Balıkesir H. Zilhicce 1282/ Nisan/Mayıs 1866). Sıbyan Mektebi ve Rüşdiyede okumuşsa da şahadetnâmesi zayi olmuştur.

1. Karesi Vilayeti Tahrir Kalemî'ne Mülazemetle başlamıştır. (H. 1301/ 1883/84),
2. Emirali (İmralı) Ceziresi Tahrir ve Vergi Kitabeti (H. 20 Cemazeyilahir 1302/ 6 Nisan 1885).

**Hacı Halil Kabuli Efendi, DH SAİD 0014/101**, Ağabeyzâde Hüseyin Efendi'nin oğludur.(Balıkesir, H. 1253/ 1837- 38), Balıkesir medresesinde Arapça okumuştur.

1. Karesi Ticaret Mahkemesi Baş Kitabeti (H. Recep 1285/ Ekim- Kasım 1868),
2. Balya Nahiyesi Âşâr Memuriyeti, (H. Ramazan 1296/ Ağustos- Eylül 1879),
3. Balıkesir Kazası Âşâr Birinci Kol Kitabeti (H. 3 Rabiulahir 1297/ 15 Mart 1880),
4. Balıkesir Kazası Bidâyet Hukuk Mahkemesi Azâ Mülazımlığı.

**Hacı Mehmed Tevfik Efendi, DH SAİD 94/243**, Esnaftan müteveffa Mustafa Ağa'nın oğludur.(H. 13 Cemazeyilahir 1263/ 29 Mayıs 1847 Balıkesir). Balıkesir Sıbyan Mektebinde ve Alaybey Medresesinde Arabiden Farsiye kadar okumuştur.

1. Karesi Sancağı Tahrirat ve Vergi Kalemlerine Mülazemetle başlamıştır. (H. 13 Şaban 1279/ 3 Şubat 1863),
2. Karesi Sancağı Tahrir Vergi Kalemî Mukayyidliği, (H. 22 Cemazeyilevvel 1282/13 Ekim 1865),
3. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemî Senedat ve Alâmet Kitabeti Muavinliği (H. 14 Cemazeyilahir 1284/ 13 Ekim 1867),
4. Karesi Sancağı Vukuat Kitabeti (H. 29 Zilkade 1285/ 13 Mart 1869),
5. Karesi Sancağı Vukuat Kalemî Baş Kitabeti (H. 2 Safer 1287/ 4 Mayıs 1870),

6. Karesi Vilayeti Vergi Kalemi Mizan Baş Kitabeti (H. 22 Rabiulahir 1299/ 13 Mart 1882),
7. Karesi Vilayeti Vergi Müdüriyeti (H. 28 Şaban 1301/ 23 Haziran 1884),
8. Karesi Vilayeti Vergi Kalemi Mizan Baş Kitabeti (H. 25 Cemazeyilevvel 1305/ 8 Şubat 1888),
9. Karesi Sancağı Vergi Memuriyeti (H. 2 Şaban 1305/ 14 Nisan 1888),
10. Karahisar-ı Sâhib Sancağı Vergi Memuriyeti (H. 24 Şevval 1318/ 14 Şubat 1901).

**Hafız Muharrem Sıdkı Efendi, DH SAİD 137/62**, Manyas Nahiyesi Katibi Müteveffa Hüseyin Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1294/ 1877/1878), İbtidai ve Rüşdiye'den aliyül ala dereceyle mezun olmuştur.

1. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 21 Safer 1310/ 14 Eylül 1892),
2. Kepsut Nahiye Kitabeti (H. 1 Cemazeyilevvel 1313/ 20 Ekim 1895).

**Halil İbrahim Efendi, DH SAİD 98/195**, Manyas Nahiyesi Katib-i Sabık Müteveffa Hüseyin Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1286/ 1869/70), Balıkesir Kazası Sıbyan Mektebinde ve Mektebi Rüşdiyesinde okumuştur. Türkçe okur yazar.

1. Karesi Vilayeti Mektûbî Kalemi'ne Mülazemetle başlamıştır. (H. 5 Şevval 1301/ 29 Temmuz 1884),
2. Manyas Nahiyesi Kitabeti (H. 30 Cemazeyilevvel 1305/ 13 Şubat 1888),
3. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi'ne Mülazemetle (H. 29 Cemazeyilahir 1305/ 13 Mart 1888),
4. Bigadiç Kazası Vergi Kitabeti Refakati (H. 4 Zilkade 1305/ 13 Temmuz 1888),
5. Marmara Nahiyesi Vergi Kitabeti (H. 12 Şevval 1308/ 21 Mayıs 1891)
6. Celil-i Askeriye alınmış (Kasım 1891), tekrar görevine dönmüştür.(Nisan 1892).

**Halil Kamil Efendi, DH SAİD 0114/447**, Müteveffa Mustafa Zühdü Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1291/ 1874/75), Sıbyan Mektebinde ve Rüşdiyede okumuştur. Türkçe okur yazar.



1. Karesi Sancağı Nüfus Kalemi'ne Mülazemetle başlamıştır. (H. 13 Cemazeyilevvel 1309/ 15 Aralık 1891),
2. Karesi Sancağı Nüfus Kalemi Nüfus Liva Kitabeti (H. 27 Cemazeyilevvel 1316/ 13 Ekim 1898).

**Hidayet Kadri Efendi, DH SAİD 92/130**, Hüseyin Efendi'nin oğludur.( Balıkesir R. 1300/ 1885), İptidai mektebi'nde okumuştur. Fransızca, Almanca, Rumca tekellüm eder.

1. Eskişehir Polis Muavinliği (H. 7 Ramazan 1324/ 25 Ekim 1906),
2. Hüdavendigâr Vilâyeti Polis Memurluğu, (H. 25 Recep 1326/ 23 Ağustos 1908),
3. Hüdavendigâr Vilâyeti Komiser Muavinliği (H. 19 Muharrem 1328/ 31 Ocak 1910),
4. Hüdavendigâr Vilâyeti Üçüncü Komiserliği (H. 17 Rabiulevvel 1329/ 18 Mart 1911),

**Himmat Efendi, DH. SAİD 0011/195**, Mehmed Ağa'nın oğludur.(Balıkesir H. 1228/ 1813), Sıbyan Mektebi, özel hocadan fenn-i hesap okumuştur. Arapça tekellüm eder.

1. Celil-i askeriye alınmış (H. 1248/ 1832 -33),
2. Yüzbaşılık rütbesi (H. 1265/ 1848 -49) verilerek, 250 kuruş maaşla emekli olmuştur. (H. 1274/ 1857 -58),
3. Trablusgarp Rüsûmât Nezareti Mülhakatından Derne Rüsûmât İdaresi Kitabeti (H. Muharrem 1280/ Haziran/ Temmuz 1863),
4. Zivare Rüsûmât Memuriyeti (H. Recep 1281/ Kasım/ Aralık 1864),
5. Zaviye (Trablusgarp) Rüsûmât Memuriyeti (H. Recep 1287/ Eylül/ Ekim 1870),
6. Zevara (Trablusgarp) Rüsûmât Memuriyeti (H. Şaban 1288/ Ekim/ Kasım 1871),
7. Trablusgarb'da Üçüncü Duhan Fabrikası Muavinliği (H. Cemazeyilahir 1296/ Mayıs/ Haziran 1879),
8. Zevara Rüsûmât Memuriyeti (H. Şevval 1297/ Eylül/ Ekim 1880),
9. H. 13 Recep 1303/ 17 Nisan 1886'da vefat etmiştir.

**Hristo Efendi, DH. SAİD 0036/237**, Rum Milletinden Veled-i Hancı İstiratı. (Balıkesir H. 1271/ 1854/55), Balıkesir Kazasında Rum Mektebinde Rumca ve Ermeni

Mektebinde Sarfünahv ve Fen-i Hesab ve Coğrafya okumuştur. Türkçe ve Rumca okur yazar.

1. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemî'ne Mülazemetle başlamıştır. (H. 21 Ramazan 1287/ 15 Aralık 1870),
2. Karesi Sancağı Muhasebe Baş Katibi (H. 25 Şaban 1305/ 7 Mayıs 1888).

**Hüsameddin Efendi, DH. SAİD 99/415**, Balıkesir Belediye reisi esbak Beypazarlı İsmail Efendi'nin oğludur.(Balıkesir H. 3 Şaban 1273/ 29 Mart 1857), Balıkesir rüşdiye mektebinden şahadetname almışsa da mezuniyeti yanmıştır.

1. Karesi Sancağı Tahrirat kalemine Mülazemetle başlamıştır. (H. 15 Zilkade 1291/ 24 Aralık 1874),
2. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemî Mübeyyizliği (H. 28 Cemazeyilahir 1292/ 1 Ağustos 1875),
3. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemî Muavinliği (H. Şaban 1305/ Temmuz/Ağustos 1876),
4. Karesi Sancağı Mektûbî Kalemî Elviye Müsevvidliği (Eylül/Ekim 1877),
5. Sındırgı Kazası Düyûn-ı Umûmiye Memurluğu (H. 17 Zilhicce 1307 /4 Ağustos 1890).

**Hüseyin Avni Efendi, DH. SAİD 0164 /229**, Müteveffa Mehmed Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1283/ 1866/67), Balıkesir Kazası iptidası ve rüşdiyesinde okumuştur. Bir miktar Arapça okur.

1. Karesi Sancağı Nüfus İdaresi İlave Kitabeti (H. 9 Şaban 1308/ 20 Mart 1891),
2. Balıkesir Sancağı Tarik-i Bedel-i Nakdî Tahkik Kitabeti (H. 19 Şaban 1311/ 25 Şubat 1894),
3. Beledât-ı Nakdiye Aidât Tahsili Tevziat Mutemedliği (H. 12 Zilkade 1317/ 14 Mart 1900),
4. Karesi Ziraat Bankası Şubesi Turûk ve Meâbir Mukayyidliği (H. 7 Rabiulevvel 1326/ 9 Nisan 1908),
5. Karesi Sancağı Mezbur Turûk ve Meâbir Mukayyidliği (H. 25 Cemazeyilevvel 1327/ 14 Haziran 1909),
6. Karesi Sancağı Evkaf Kitabeti (H. 13 Rabiulahir 1328/ 24 Nisan 1910).

**Hüseyin Avni Efendi, DH. SAİD 0102/101**, Mehmed Ağa'nın oğludur.(Balıkesir H. 1293/ 1876 -77), Sıbyan mektebi ve rüşdiyeden sonra, medresede Arapça okumuştur.

1. Karesi Sancağı Bidayet Mahkemesi'ne mülazemetle başlamıştır.(H. 11 Rabiulevvel 1304/ 8 Aralık 1886),
2. Gönen Kazası Ağnam Merkez Kitabeti (H. 6 Recep 1306/ 8 Mart 1889),
3. Karesi Sancağı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Vekaleti (H. 17 Muharrem 1307/ 13 Eylül 1889),
4. Kemer Kazası Ağnâm Merkez Kitabeti (H. 13 Recep 1307/ 5 Mart 1890),
5. Karesi Sancağı Reji İdaresi Tahrir Duhan Memurluğu (H. 16 Şevval 1307/ 5 Haziran 1890),
6. Kemer Kazası Ağnâm Merkez Kitabeti (H. 13 Recep 1308/ 22 Şubat 1891),
7. Karesi Sancağı Nüfus-u İlave Katibi (H. 4 Zilkade 1308/ 11 Haziran 1891).

**Hüseyin Efendi (Katipzâde), DH. SAİD 39/343**, Tiraz Halil Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1253/ 1837), Sıbyan Mektebi'nde okumuştur.

1. Karesi Tahrirat Kalemî'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 15 Rabiulevvel 1276/ 12 Ekim 1859),
2. Gönen Nahiyesi Kitabeti (H. 1 Rabiulevvel 1279/ 27 Ağustos 1862),
3. Manyas Nahiyesi Kitabeti (H. 3 Safer 1292/ 11 Mart 1875),
4. Rüsûm-i Sitte Sandık Eminliği (H. 23 Recep 1300/ 30 Mayıs 1883),
5. Manyas Nahiyesi Kitabeti (H. 1 Ramazan 1301/ 25 Haziran 1884),
6. H. 29 Cemazeyilahir 1311/ 7 Ocak 1894'te vefat etmiştir.

**Hüseyin Ferid Efendi, DH. SAİD 146/7**, Müderristen Ağabeyzâde müteveffa Halil Kabuli Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 12 Rabiulevvel 1285/ 3 Temmuz 1868), Sıbyan Mektebi ve Rüşdiye'de okumuştur.

1. Karesi Sancağı İstintak Dairesi'ne mülazemetle başlamıştır.
2. Balıkesir Evkaf-ı Şerif Tâkib Muâmelat Memurluğu (H. 25 Zilhicce 1319/ 4 Nisan 1902),
3. Balıkesir Belediye Kitabeti (H. 18 Muharrem 1323/ 25 Mart 1905),
4. Karesi Sancağı Evrak Memurluğu (H 9 Rabiulevvel 1323/ 14 Mayıs 1905),

5. İvrindi Nahiye Müdürlüğü (H. 16 Zilkade 1325/ 21 Aralık 1907),
6. Manyas Nahiye Müdürlüğü (H. 9 Şevval 1327/ 24 Ekim 1909),
7. Fırt Nahiye Müdürlüğü, 800 kuruş (H. 29 Cemazeyilevvel 1329/ 28 Mayıs 1911),
8. H. 7 Rabiulevvel 1331/ 14 Şubat 1913'te vefat etmiştir.

**Hüseyin Hüsameddin Efendi, DH. SAİD 158/133, 1272**,Karesi Sancağı Belediye Reisi Müteveffa İsmail Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1272/ 1855/1856), İbtidai ve Rüşdiyede okumuştur.

1. Karesi Vilayeti Tahrîrât Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 30 Zilkade 1291/ 8 Ocak 1875),
2. Karesi Vilayeti Tahrîrât Kalemini Mübeyyizliği (H. 18 Şevval 1292/ 17 Kasım1875),
3. Karesi Vilayeti Tahrîrât Kalemi Muavinliği (H. 21 Ramazan 1293/ 10 Ekim 1876),
4. Karesi Vilayeti Mektûbâ Kalemi Muavinliği (H. 11 Rabiulahir 1299/ 2 Mart 1882),
5. Karesi Vilayeti Tahrîrât Kalemi Muavinliği (H. 1 Şaban 1305/ 13 Nisan 1888),
6. Sındırgı Kazası Düyûn-ı Umûmiye Memurluğu (H. 14 Zilhicce 1307/ 1 Ağustos 1890),
7. Bigadiç Kazası Bidâyet Mahkemesi İkinci Kitabeti (H. 12 Rabiulahir 1309/ 15 Kasım 1891),
8. Karesi Sancağı Bidâyet Mahkemesi Zabıt Kitabeti (H. 26 Zilkade 1309/ 22 Haziran 1892),
9. Karesi Sancağı Bidâyet Mahkemesi Âzâ Mülazımlığı (H. 25 Muharrem 1313/ 18 Temmuz 1895),
10. Kütahya Sancağı Bidâyet Mahkemesi Müstantikliği (H. 7 Safer 1318/ 6 Haziran 1900),
11. Hüdavendigâr Vilayeti Merkez Bidâyet Mahkemesi İkinci Müstantikliği (Sorgu Hakimi), (H. 24 Zilkade 1320/ 22 Şubat 1903),
12. Hüdavendigâr Vilayeti Merkez Bidâyet Mahkemesi Birinci Müstantikliği (H. 27 Cemazeyilevvel 1321/ 21 Ağustos 1903).

**Hüseyin Kazım Efendi, DH. SAİD 0052/125**, Abdülkadir Efendi'nin oğludur. (Balıkesir Kasım H. 1285/ 1868), Sıbyan Mektebi ve Rüşdiyede okumuştur. Türkçe okur yazar.

1. Karesi Sancağı Nüfus Kalemî'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 10 Şevval 1302/ 23 Temmuz 1885),
2. Karesi Sancağı Nüfus Kitabeti (H. 9 Şevval 1308/ 18 Mayıs 1891).

**İbrahim Fevzi Efendi, DH. SAİD 0146/2**, (Balıkesir H. 6 Ramazan 1295/ 3 Eylül 1878), Eshâb-ı Emlaktan Şahinzâde Mustafa Ağa'nın oğludur. Balıkesir Kazası İptidası ve Medresede on sene kadar ul Arapça ve Farsça okumuştur..Türkçe okur yazar ve Arapça, Farsça'ya aşinadır.

1. Karesi Sancağı Tahrîrât Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 10 Şevval 1309/ 8 Mayıs 1892),
2. Karesi Sancağı Tahrîrât Kalemî Muavinliği (H. 2 Rabiulevvel 1317/ 11 Temmuz 1899),
3. Karesi Sancağı Tahrîrât Müdür Muavinliği (H. 2 Muharrem 1323/ 9 Mart 1905),
4. Karesi Sancağı Tahrîrât Müdür Vekaleti (H. 26 Rabiulahir 1324/ 19 Haziran 1906).

**İbrahim Vehbi Efendi, DH. SAİD 0134/227**, Demirci Hacı Mustafa Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1292/ 1875 -76).Sıbyan ve Rüşdiye mekteplerinde okumuştur.

1. Yedinci Orduyu Hümayûn'a alınmıştır. Serçavuşluk rütbesine nail olmuştur.
2. Sivas Vilâyeti Teşkilat-ı Umûmiyesi Birinci Seyyar Fırkası Mukayyidliği (H. 11 Rabiulahir 1318/ 8 Ağustos 1900).

**İbrahim Zihni Efendi, DH. SAİD 42/247**, (Balıkesir H. 1269/ 1852/1853), Saatçi Hacı Yakup Ağa'nın oğludur. Sıbyan ve Rüşdiyede okumuştur.

1. Karesi Sancağı Tahrîrât Kalemine mülazemetle (H. 10 Ramazan 1286/ 14 Aralık 1869),
2. Karesi Meclis-i İdaresi Mukayyidliği (H. 13 Rabiulevvel 1287/ 13 Haziran 1870),

3. Karesi Sancağı Tahrîrât Müdüriyeti Muavinliği (H. 13 Muharrem 1290/ 13 Mart 1873),
4. Karesi Vilayeti Mektûbî Kalemi Mümeyyizliği (H. 19 Şevval 1298/ 14 Eylül 1881),
5. Karesi Vilayeti Matbaası Muharrirliği (H. 17 Rabiulevvel 1304/ 14 Aralık 1886),
6. Karesi Sancağı Tahrîrât Müdüriyeti Muavinliği (H. 1 Şaban 1305/ 13 Nisan 1888),
7. Balıkesir Mekteb-i Rüşdiyesi'nde Rika Muallimliği (İlaveten), (19 Safer 1300/ 30 Aralık 1882).

**İsmail Celali Bey, DH. SAİD 0057/415**, Balıkesir ahalisinden ve Meclis-i İdare-i Liva azasından Celalzâde Hafız Hüseyin Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. Cemazeyilahir 1275/ 14 Ocak 1859), Sıbyan Mektebiyle medresede okumuştur. Türkçe okur yazar.

1. Karesi Rûsûmât Müdüriyeti Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. Cemazeyilevvel 1293/ Nisan 1881),
2. Tütün Fabrika Memuriyeti (H. 28 Recep 1299/ 15 Haziran 1882),
3. Karesi Vilayeti Aşâr ve Ağnam Mukayyidliği (H. Safer 1301/ Aralık 1883),
4. Giresun Nahiyesi Aşar ve Ağnam Memuriyeti (H. 15 Ramazan 1302/ 28 Haziran 1885),
5. Sındırgı Kazası Mal Müdürlüğü (H. 10 Şevval 1305/ 20 Haziran 1888),
6. Karesi Düyûn-ı Umûmiye İstimare Memuriyeti (H. 11 Cemazeyilevvel 1306/ 13 Ocak 1889),
7. Bigadiç Kazası Düyûn-ı Umûmiye Memuriyeti Mal Kitabet Sanduka Eminliği (H. 4 Muharrem 1308/ 20 Ağustos 1890),
8. Paşalimanı Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Memuriyeti (H. 7 Safer 1319/ 26 Mayıs 1901).

**İsmail Efendi, DH. SAİD 0041/41**, Balıkesirli Müteveffa İsmail Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. H. 1263/ 1847), Özel okulda( esasî İslamiyet olan bir eğitim almıştır.) okumuştur.

1. Karesi Arazi Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 2 Zilhicce 1281/ 28 Nisan 1865),
2. Karesi Zabıta Jurnal Eminliği (H. 1 Zilkade 1286/ 2 Şubat 1870),
3. Karesi Tahrîr Emlak Kalemi (H. 7 Zilhicce 1292/ 4 Ocak 1872),
4. Manyas Nahiyesi Vukuât Kitabeti (H. 1 Muharrem 1293/ 28 Ocak 1876),
5. Kapudağı Nahiyesi Vukuât Kitabeti (H. 6 Cemazeyilevvel 1296/ 8 Mayıs 1879),
6. Karesi Sancağı Ağnâm Kitabeti (1884- 1887),
7. İzmir Sancağı Tahrîrât Fırka-i Seyyaresi Muharir Saniliği (H. 20 Zilhicce 1308/ 27 Temmuz 1891).

**İsmail Efendi, DH. SAİD 0101/335** , (Balıkesir H. 1264/ 1848/48), Mütেকaidin Abdullah Bey'in oğludur. Sıbyan mektebinde ve Medresede okumuştur. Türkçe okur yazar.

1. Balıkesir Kazası Tahrîrât Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 1279/ 1862/63),
2. Balıkesir Kazası Tahrîrât Kalemi Mukayyidliği (H. Rabiulevvel 1282/ Temmuz 1865),
3. On bir sene askerlik hizmeti yapmıştır ,
4. Duhan Fabrikası Muavinliği (H. Zilkade 1297/ Kasım 1880),
5. Duhan Fabrikası Müdüriyeti Mukayyidliği (H. 23 Safer 1299/ 14 Ocak 1882),
6. Edirne Ortaköy Düyûn-ı Umûmiye Memurluğu (H. 16 Cemazeyilevvel 1299/ 5 Nisan 1882),
7. Malkara Düyûn-ı Umûmiye Memurluğu (H. 13 Recep 1305/ 26 Mart 1888).

**İsmail Hakkı Efendi, DH. SAİD 0004/540**, Kalahzâde İsmail Bey'in oğludur.(Balıkesir H. 1242/ 1826 -27). Sıbyan Mektebi, medresede Arapça ve Farsça okumuştur.

1. Karesi Tapu Kitabeti (H. 1264/ 1847/48),
2. Karesi'ye izam olunan Muhacirinin İskân Memuriyeti (H. 1281/ 1864- 65),
3. Karesi meclis-i İdare ve Cinayet Temyiz Başkitabeti (1282/ 1865- 66),
4. Manastır Vilâyeti Arazi memuriyeti (H. 1287/ 1870- 71),
5. Samsun Defter-i Hâkanî Memuriyeti (H. 1293/ 1876- 77),

6. Ankara Vilâyeti Defter-i Hâkanî (1878),
7. Gümülcine Arazi Memuriyeti (H. Şaban 1298/ Temmuz 1881),
8. Dedeğaç Defter-i Hâkanî Memuriyeti (H. 17 Zilkade 1304/ 7 Ağustos 1887),
9. Kırkkilise Sancağı Defter-i Hâkanî Memuriyeti (H. 16 Safer 1306/ 22 Ekim 1888),
10. Gümülcine Sancağı Defter-i Hâkanî Memuriyeti (H. 20 Rabiulevvel 1307/ 14 Kasım 1889),
11. H. 9 Şaban 1309/ 9 Mart 1892'de vefat etmiştir.

**İsmail Hakkı Efendi, DH. SAİD 91/385**, Mehmed Efendi'nin oğlu. (Balıkesir H. 1279/ 1861/1862), Sıbyan Mektebi ve Rüşdiye ve medresede okumuştur.

1. Karesi Sancağı Tahrîrât Kalemi (H. 21 Recep 1294/ 1 Ağustos 1877),
2. Karesi Vilâyeti Elviye-i Mülhaka Mukayyidliği (H. 22 Rabiulahir 1299/ 13 Mart 1882),
3. Karesi Evrak Mukayyidliği (H. 11 Zilkade 1301/ 2 Eylül 1884),
4. Karesi Vilâyeti Nüfus Baş Kitabeti (H. 16 Zilhicce 1301/ 7 Ekim 1884),
5. Karesi Sancağı Nüfus Baş Kitabeti (H. 1 Şaban 1305/ 13 Nisan 1888).

**İsmail Hakkı Efendi, DH. SAİD 99/145**, Ali Ağa'nın oğludur. (Balıkesir R. 1287/ 1871), Balıkesir İbtidai ve Rüşdiye mekteplerinde okumuştur.

1. Karesi sancağı Tahrîrât Kalemi (1890),
2. Karesi Sancağı Ziraat Bankası Katip Muavinliği (Haziran 1891),
3. Karesi Sancağı Târik-i Tahsilat Kitabeti (Temmuz 1893),
4. Karesi Sancağı Umûr-ı Nâfia Kitabeti (Ocak 1895),
5. Karesi Sancağı Maarif Kitabeti (Eylül 1909).

**İsmail Nuri Efendi, DH. SAİD 36/175**, Said Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1275/ 1858), Sıbyan ve Rüşdiye Mekteplerinde okumuştur.

1. Karesi Sancağı Tahrîr Emlak Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 10 Şaban 1290/ 3 Ekim 1873),
2. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi (H. 5 Zilhicce 1291/ 13 Ocak 1875),
3. Karesi Livâ Katibi (H. 23 Rabiulahir 1299/ 14 Mart 1882).



**İsmail Remzi Efendi, DH. SAİD 0060/389**, Müteveffa Yusuf Ağa'nın oğludur.(Balıkesir H. 1257/ 1841- 42), Balıkesir Sıbyan Mektebi, medresede Arapça tahsil etmiştir.

1. “İzahlı Elifbâ”, ”Mücmel Hesab” ve “İlm-ü Haber Mecmuası” adlı telif risaleleri, neşr edilmiştir.
2. Karesi Sancağı Evkaf İdaresi Baş Kitabeti (H. 15 Ramazan 1281/ 11 Şubat 1865),
3. Karesi Meclis İdaresi Baş Kitabeti, (H. 27 Safer 1289/ 6 Mayıs 1872),
4. Karesi Emlak Yoklama Kitabeti (H. 28 Cemazeyilevvel 1291/ 13 Temmuz 1874),
5. Karesi Sancağı Meclis-i Temyiz Hukuk Baş katibi (H. 23 Rabiulahir 1293/ 18 Mayıs 1876),
6. Bursa Müderrisliği rütbesine nail olmuştur. (H.11 Cemazeyilahir 1295/ 12 Haziran 1878),
7. Karesi Sancağı Bidâyet Mahkemesi Azâ Mülazımlığı (H. 6 Şevval 1296/ 23 Eylül 1879),
8. Karesi Vilâyeti Nüfus Nezareti (1H. 23 Şaban 1301/ 8 Haziran 1884).

**İsmail Şerif Efendi, DH. SAİD 0037/213**, Balıkesir Eşrafından Ali Alemdar Bey'in oğludur. (Balıkesir H. 1252/ 1836/37), İptidai mektebi ve özel hocadan Aribiden, Sarfunahv Türkçeden Kavaid-i Osmaniye ve Farisiden Tuhfi Vehbi ve Gülistan okumuştur. Türkçe kitabet eder.

1. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemî'ne mülazemetle başlamıştır.(H. 1273/ 1856/57),
2. Balıkesir Sancağı Asâkir-i Zabdiye Kitabeti (H. Muharrem 1276/ Temmuz/Ağustos 1859),
3. Tahrirat-ı Hariciye Kalemî'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 23 Şaban 1279/ 13 Şubat 1863),

**İstevan Efendi, DH. SAİD 0088/371**, Sergiz Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1272/ 1855/56), Balıkesir Kazası Ermeni Mektebinde okumuştur. Türkçe ve Ermenice okur yazar.

1. Karesi Sancağı Kalemî Mübeyyizliği (H. 14 Muharrem 1290/ 14 Mart 1873),
2. Burhaniye Kazası Mal Müdürlüğü (H. 6 Rabiulahir 1298/ 8 Mart 1881),
3. Giresun Nahiyesi Aşar Ambar Eminliği (H. 3 Ramazan 1300/ 8 Temmuz 1883),
4. Sındırgı Kazası Ağnam Kitabeti (R. 1304/ 1888/89),
5. Edremit Kazası Ağnam Kitabeti (R. 1305/ 1889/90),
6. Gönen Kazası Ağnam Memurluğu (R. 1306/ 1890/91),
7. Ayvalık Kazası Ziraat Bankası Sandığı Muhasebe Kitabeti (H. 13 Zilhicce 1307/ 31 Temmuz 1890).

**Karnik Fikri Efendi, DH. SAİD 78/237**, Vir Tatsiyan Agop'un oğludur. (Balıkesir H. 1286/ 1870), Balıkesir Rüşdiye ve İdadi-i Mülkiyesi'nde okumuştur. Türkçe, Ermenice ve Fransızca okur yazar.

1. Karesi Vilayeti Mektûbi Kalemî'ne Mülazemetle başlamıştır. (H. Ramazan 1298/ Temmuz 1881),
2. Karesi Aşar Nezareti Tahrirat Kalemî'ne Mübeyyiz, (H. Ramazan 1299/ Temmuz 1882),
3. Karesi Evkaf Kitabeti Refakatine, (H. 16 Rabiulahir 1301/ 14 Şubat 1884),
4. Bigadiç Kazası Orman Tezkire Memurluğu (H. 25 Şevval 1307/ 14 Haziran 1890),
5. Karesi Evkaf Kitabeti Refakati (H. 16 Muharrem 1308/ 1 Eylül 1890),
6. Karesi Sancağı Meclis-i İdare Katib-i Saniliği (H. 11 Rabiulevvel 1308/ 25 Ekim 1890),
7. Filorina (Manastır-Rumeli) Kazası Kaymakam Muavinliği (H. 20 Zilhicce 1314/ 22 Mayıs 1897),
8. Karesi Sancağı Meclis-i İdare İkinci Kitabeti (H. 27 Rabiulevvel 1315/ 26 Ağustos 1897),
9. Muş Sancağı Mutasarrıf Muavinliği (H. 23 Zilhicce 1326/ 16 Ocak 1909),
10. Keşan Kazası Kaymakamlığı (H. 25 Ramazan 1327/ 10 Ekim 1909),
11. Haçin (Adana) Kazası Kaymakamlığı (H. 22 Cemazeyilevvel 1331/ 29 Nisan 1913),
12. Üçüncü Sınıf Mülkiye Müfettişliği (H. 23 Safer 1332/ 21 Ocak 1914),

13. İdare-i Umûmiye-i Dahiliye Kalemi Muhasebe Evvelliği (H. 1 Recep 1332/ 26 Mayıs 1914).

**Mahmud Celaledin Paşa, DH. SAİD 25/45**, Kars sancağı Mutasarrıf esbaki müteveffa Mehmed Şerif Paşa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1251/ 1835/36), Sıbyan mektebi ve özel hocadan sarf-u nahv okumuştur.

1. Divân-ı Hümayun Kalemi (H. 1262/ 1845/46) ve Mektubi Seraskeri Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 1265/ 1848- 49),
2. Balıkesir Kıltonlu Aşireti ve Aba Fabrikası Müdüriyeti (H. 5 Safer 1271/ 28 Ekim 1854),
3. Filibe Sancağı'nda Tatarpazarcığı Kaymakamlığı (H. 2 Cemazeyilahir 1280/ 14 Kasım 1863),
4. Adana vilayetinde Tarsus Kaymakamlığı (H. 17 Cemazeyilevvel 1289/ 23 Temmuz 1872),
5. Karaisalı Kaymakamlığı (H. 8 Rabiulahir 1291/ 25 Mayıs 1874),
6. Kerbela Sancağı Mutasarrıflığı (H. 16 Muharrem 1301/ 17 Kasım 1883),
7. Hudeyde Sancağı Mutasarrıflığı (H. 21 Zilhicce 1303/ 20 Eylül 1886),
8. Kerbela Sancağı Mutasarrıflığı (H. 2 Safer 1307/ 28 Eylül 1889),
9. Rumeli Beylerbeyliği Payesi (H. 4 Cemazeyilevvel 1308/ 16 Aralık 1890),
10. Hille Mutasarrıflığı (H. 28 Cemazeyilevvel 1309/ 30 Aralık 1891),
11. H. 8 Şevval 1310/ 25 Nisan 1893'de 3750 kuruş mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir.

**Mahmud Kazım Efendi, DH. SAİD 0036/165**, Salim Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1285/ 1868), Sıbyan mektebi ve rüşdiyede okumuştur.

1. Karesi Vilâyeti Muhasebe Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 5 Rabiulahir 1300/ 13 Şubat 1883),
2. Karesi Vilâyeti Muhasebe Kalemi Mübeyyizliği (H. Safer 1304/ Ekim 1886).

**Mahmud Tevfik Efendi, DH. SAİD 160/315**, Çakanoğlu Ahmed Hamdi Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1279/ 1862/1863), Sıbyan Mektebinde okumuştur.

1. Sındırgı Kazası Jandarma Süvari Neferliği (H. 29 Safer 1308/ 14 Ekim 1890),
2. Sındırgı Kazası Maruzat Kitabeti (H. 24 Rabiulahir 1326/ 26 Mayıs 1908).

**Mehmed Efendi, DH. SAİD 0005/811**, Müezzin Hafız Mustafa Efendi'nin oğludur.(Balıkesir H. 1255/ 1839/1840).

1. Karesi Defter-i Hâkanî Kalemi (H. 1280/ 1863/64),
2. Karesi Defter-i Hâkanî Kalemi Tapu Kitabeti (H. 1284/ 1867/68),
3. Karesi Defter-i Hâkanî Kalemi Üçüncü Kitabeti (H. 1286/ 1869/70),
4. Karesi Defter-i Hâkanî Kalemi İkinci Kitabeti (H. Rabiulahir 1297/ Mart/Nisan 1880).

**Mehmed Emin Efendi, DH. SAİD 36/229**, Asakir-i Zabtiye Çavuşlarından Hüseyin Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1276/ 1859/1860), Sıbyan mektebi ve rüşdiyede okumuştur.

1. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır (H. 16 Cemazeyilevvel 1291/ 1 Temmuz 1874),
2. Askeriyeye alınmış Başçavuş olunca istibdalen (tezkere almıştır). (1878), çıkmıştır.
3. Karesi Tahrir ve Vergi Kalemi'ne mülazemetle girmiştir. (H. 9 Cemazeyilevvel 1301/ 7 Mart 1884),
4. Ayvalık Kazası Tahrir ve Vergi Kitabeti Refakati (H. Ramazan 1302/ Haziran 1885),
5. Sındırgı Kazası Vergi Kitabeti (H.14 Ramazan 1303/ 16 Haziran 1886),
6. Kepsut (Balat) Nahiyesi Vergi Kitabeti (H. 27 Zilkade 1304/ 17 Ağustos 1887),
7. Paşalimanı Nahiyesi Vergi Kitabeti (H. 22 Cemazeyilevvel 1309/ 24 Aralık 1891).

**Mehmed Emin Efendi, DH. SAİD 160/249**, Ziraaddan Ahmed Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1306/ 1888/89), Balıkesir Mekteb-i İdadi-i Mülkiye'de okumuştur.

1. Karesi Sancağı Nafiâ Dairesi'nde mülazemetle başlamıştır.
2. Karesi Sancağı Ziraat Bankası Şubesi Turûk ve Meâbir Tahkik Kitabeti (H. 19 Rabiulahir 1326/ 21 Mayıs 1908).

**Mehmed Emin Efendi, DH. SAİD 82/315**, Arabacızâde Lütfullah Efendi'nin oğludur. Sıbyan mektebi ve rüşdiyede okumuştur.

1. Karesi Sancağı Tahrîrât Kalemî'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 16 Muharrem 1308/ 1 Eylül 1890),
2. Karesi Tahrîrât Vergi Kalemî'ne yine mülazemetle girmiştir.
3. Marmara Nahiyesi Vergi Kitabeti (H. 22 Rabiulevvel 1314/ 31 Ağustos 1896).

**Mehmed Eşref Efendi, DH. SAİD 74/387**, Balıkesir'li Mehmed oğlu Mehmed'in oğludur. (Balıkesir H. 1291/ 1875/1876), İbtidaiye, Rüştüye ve İdadide okumuştur.

1. Edremit Kazası Tahrîrât Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 11 Safer 1312/ 14 Ağustos 1894),
2. Edremit Tahrîrât Kitabeti Muavinliği (H. 25 Cemazeyilahir 1313/ 13 Aralık 1895),
3. Karesi Sancağı Sandık Emaneti (H. 15 Zilhicce 1320/ 15 Mart 1903).

**Mehmed Faiz Efendi, DH. SAİD 119/369**, Müteveffa Ahmed Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1291/ 1874/75), Balıkesir Sıbyan Mektebi ve rüştiyesinde okumuştur.

1. Karesi Sancağı Sandık Emaneti (H. 29 Zilhicce 1320/ 29 Mart 1903),
2. Karesi Sancağı Tahsil Memurluğu (H. 19 Şevval 1327/ 3 Kasım 1909).

**Mehmed Halid Efendi, DH. SAİD 95/221**, Asakir-i Zabita Jurnal Eminlerinden Mehmed Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1280/ 1863), Sıbyan mektebiyle, Kemer-i Edremit rüştiye mektebinde okumuştur.

1. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemî'ne mülazemetle başlamıştır. (H. Şevval 1297/ Ağustos/Eylül 1880),
2. Karesi Sancağı Meclis-i İdare Kalemî Mukayyidliği (H. 11 Rabiulahir 1298/ 13 Mart 1881),
3. Karesi Sancağı Muhasebe-i Liva-i Merkez Kitabeti Refakati (H. 16 Zilhicce 1306/ 13 Ağustos 1889),
4. Söğüt Kazası Mal Müdürlüğü (H. 4 Cemazeyilahir 1318/ 29 Eylül 1900).

**Mehmed Haşim Efendi, DH. SAİD 0133/459**, Ahmed Hamdi Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1295/ 1878), Karesi rüşdiyesinde okumuştur.

1. Karesi Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi (H. 1312/ 1894/95),

2. Dersaadet Muhakeme-i Ticaret İlamât ve İcra Daireleri (H. Cemazeyilevvel 1306/ 13 Ocak 1889).

**Mehmed İsmet Bey, Müstecâbîzâde, DH. SAİD 0183/29**, Balıkesir Eşrafından Karesi İcra Eski Memuru, müteveffa Mehmed Ali Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1289/ 1872/73), Balıkesir Rüşdiyesi, İdadi-i Mülkiyesi ile Mekteb-i Hukuk'ta okumuştur. Arapça, Farsça ve Fransızca'ya aşinadır.

1. Lûgat-ı Naci, Terâne, Destân-ı Zafer, Nâilî Kadîm, Fûrûk-ı Elfâz, Rafâel, Şükûfe-i Çin, Lûgat-ı Naci, Rubâiyyât-ı Ömer Hayâm, Rehber-i İttihad adlı eserleri mevcuttur.
2. On sene Midilli kalesi sürgünden sonra, İzmir Reji Nezareti Hukukiye Nezareti,
3. Aydın Vilâyeti İstinaf Mahkemesi Azâlîği (H. 23 Şaban 1327/ 9 Eylül 1909),
4. Aydın Vilâyeti İstinaf Müdde-i Umumi Vekaleti (H. 11 Ramazan 1327/ 26 Eylül 1909),

**Mehmed İzzet Efendi, DH. SAİD 11/489**, Yüzükzâde Mustafa Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1280/ 1864), Balıkesir Rüşdiye mektebinden terktir.

1. Balıkesir Meclis-i Temyiz-i Hukuk Dairesi'ne mülazemetle girmiştir. (H. Cemazeyilevvel 1294/ Mayıs 1877),
2. Balıkesir Tütün Fabrikası Muavinliği, (H. 15 Şaban 1296/ 4 Ağustos 1879),
3. Karesi Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Hukuk kısmı Zabıt Kitabeti, (H. 13 Muharrem 1301/ 14 Kasım 1883).

**Mehmed İzzet Efendi, DH. SAİD 0036/225**, Ali Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1281/ 1864/65),

Sıbyan Mektebinde ve Balıkesir Mekteb-i Rüşdiye'sinde okumuştur.

1. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi'ne mülazemetle girmiştir. (H. 14 Zilkade 1294/ 20 Kasım 1877),

**Mehmed Kemal Efendi, DH. SAİD 0098/95**, Edhem Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1291/ 1875/76). Hendese-i Mülkiye-i Şahane'de okumuştur. Hendese mektebinin nizamnâmesi gereğince; birinci, ikinci, üçüncü yıllarında 30 kuruş, dördüncü yılda, 45

kuruş, beşinci yılında 60 kuruş, altıncı yılında 75 kuruş, yedinci yılında 90 kuruş almış ve 27 Ocak 1899'da Rütbe-i Rabia tevcih edilmiştir. Fransızca okur-yazar.

1. Hüdavendigâr Vilâyeti Ser Mühendislik Muavinliği (H. 25 Zilkade 1316/ 6 Nisan 1899),
2. Kosova Vilâyeti Mühendisliği (H. 6 Zilhicce 1320/ 6 Mart 1903),
3. Kastamonu Vilâyeti Umur-u Nafia Mühendisliği (H. 5 Muharrem 1324/ 1 Mart 1906),
4. Kastamonu İkinci Sınıf Mühendisliği (H. 28 Cemazeyilahir 1325/ 8 Ağustos 1907),
5. Kastamonu Dördüncü Sınıf Mühendisliği (H. 26 Ramazan 1327/ 11 Ekim 1909),
6. Trabzon Vilâyeti Mühendisliği (H. 28 Rabiulevvel 1328/ 9 Nisan 1910).

**Mehmed Mahir Efendi, DH. SAİD 0091/255**, Hacı Mustafa Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1279/ 1862/63), Balıkesir Kazası Sıbyan Mektebi ve Rüşdiyesinde okumuştur. Türkçe okur yazar.

1. Karesi Sancağı Ziraat Bankası Şubesi'ne mülazemetle girmiştir.( H. 28 Recep 1311/ 4 Şubat 1894),
2. Edremit Kazası Nafia Kitabeti (H. 6 Ramazan 1311/ 13 Mart 1894),
3. Edremit Kazası Ziraat Bankası Sanduk-i Muhasebe Kitabeti Refakati (H. 13 Rabiulahir 1312/ 14 Ekim 1894).

**Mehmed Nazım Efendi, DH. SAİD 161/371**, Hapishane Gardiyanlarından Ali Rıza Efendinin oğludur. (Balıkesir H. 1306/ 1890/91), Balıkesir Kazası Mekteb-i İptidadiyesinde ve Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesinde okumuştur.

1. Karesi Sancağı Meclis-i İdare Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır.
2. Gönen Ziraat Bankası Sanduk-i Muhasebe Kitabeti Refik-i Saniliği (H. 25 Cemazeyilahir 1326/ 25 Temmuz 1908).

**Mehmed Nuri Efendi, DH. SAİD 12/285**, Haşimzâde Hacı Yakub Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1280/ 1863/1864), Sıbyan ve Rüşdiye ve Alaybey Medresesi'nde Arabi ve Fenni hesap okumuş.

1. Karesi Vilayeti Muhasebe Kalemine mülazemetle başlamıştır.(H. 1296/ 1878/1879),
2. Karesi Vilayeti Tahrir ve Vergi Kalemine mülazemetle (H. 16 Rabiulahir 1301/ 14 Şubat 1884),
3. Karesi Vilayeti Vergi Kitabeti Vekaleti Refakati'ne (H. 7 Şaban 1302/ 22 Mayıs 1885).

**Mehmed Rüşdü Efendi, DH. SAİD 142/441**, Müteveffa Hüseyin Bey'in oğludur. (Balıkesir H. 1295/ 1878), Balıkesir'de özel Hatmizâde mektebinde, idadi ve mülkiyede okumuştur.

1. Karesi Ziraat Bankası Şubesi'ne mülazemetle başlamıştır.
2. Sındırgı Kazası Bidayet Mahkemesi İkinci Kitabet Vekaleti ( H. 20 Zilkade 1314/ 22 Nisan 1897),
3. Karesi Ziraat Bankası Şubesi Muvakkit Kitabeti (H. 21 Şaban 1318/ 14 Aralık 1900),
4. Karesi Sancağı Kitabeti (H. 23 Zilkade 1318/ 14 Mart 1901),
5. Karesi Sancağı İkinci Kitabeti (H. 10 Zilkade 1321/ 28 Ocak 1904).

**Mehmed Sadık Efendi, DH. SAİD 0064/433**, Nüvvabdan Abdullah Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1274/ 1858). Sıbyan mektebi ile rüşdiyede Arapça ve Farsça ile sülüs ve rik'a hatları dersi okumuştur.

1. Karesi Sancağı Tahrirat Vergi Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 10 Safer 1291/ 29 Mart 1874),
2. Karesi Sancağı Dokuzuncu Duhan Fabrikası Memurluğu (H. 22 Rabiulahir 1296/ 15 Nisan1879),
3. Balya Nahiyesi Kitabeti'ne alınmıştır (H. 8 Şaban 1300/ 14 Haziran 1883),
4. Giresun Nahiyesi Tahrirat Vergi Kalemi (H. 4 Muharrem 1303/ 13 Ekim 1885),
5. İvrindi Nahiyesi Tahrirat Vergi Kalemi (H. 11 Şevval 1303/ 13 Temmuz 1886),
6. Bigadiç Kazası Mal Müdürlüğü Muavinliği (H. 27 Zilhicce 1307/ 14 Ağustos 1890),
7. Balya Nahiyesi Tahrir Vergi Kitabeti (H. 13 Rabiulevvel 1310/ 5 Ekim 1892).



**Mehmed Sadık Efendi, DH. SAİD 128/297**, Bigadiç Kazası Hakimi iken vefat eden, Kadızâde Hadımlı Abdullah Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1274/ 1857/58), Sıbyan ve Rüşdiyede okumuştur.

1. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 10 Safer 1291/ 29 Mart 1874),
2. Karesi Sancağı Tapu Kitabeti (H. 15 Şaban 1293/ 5 Eylül 1876),
3. Karesi Rüsûmât Müdüriyetinin Duhan Fabrikası Memuru Muavinliği (H. 30 Muharrem 1297/ 13 Ocak 1880),
4. Balya Nahiyesi Tahrirat Kitabeti (H. 16 Şaban 1300/ 22 Haziran 1883),
5. Giresun ve İvrindi Nahiyesi Tahrir Vergi Kitabeti (H. 4 Muharrem 1303/ 13 Ekim 1885), (H. 11 Şevval 1303/ 13 Temmuz 1886),
6. Bigadiç Kazası Mal Muavinliği (H. 26 Zilhicce 1307/ 13 Ağustos 1890),
7. Balya Nahiyesi Tahrir Vergi Kitabeti (H. 21 Muharrem 1310/ 15 Ağustos 1892),
8. Karesi Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyeti Üçüncü Kitabetine Vekaleti (H. 13 Şevval 1317/ 14 Şubat 1900),
9. Balya Düyûn-ı Umûmiye İdaresi Kitabet ve Sandık Eminliği (H. 14 Cemazeyilahir 1318/ 9 Ekim 1900),
10. Karesi Düyûn-ı Umûmiye Müdüriyeti Üçüncü Kitabeti (H. 9 Ramazan 1318/ 31 Aralık 1900).

**Mehmed Rıza Efendi, DH. SAİD 189/234**, Halil İbrahim Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1303/ 1885), Balıkesir Rüşdiye mektebi, Sivas İdadisi, Trabzon İdadi-i Mülkiyesi'nde okuduktan sonra, Darülfünun-ı Osmanî Tıbbiyesi'nden 1459 nolu tababet icazetnâmesiyle mezun olmuştur. Türkçe ve Fransızca tekellüm ve kitabet eder.

1. Çorum Sancağı'nda Tabipliğe başlamıştır. (H. 10 Cemazeyilahir 1329/ 8 Haziran 1911),
2. Ankara Vilâyeti'nde Tabipliğe başlamıştır (H. 29 Şevval 1329/ 23 Ekim 1911).

**Mehmed Rüşdü Efendi, DH. SAİD 142/441**, Müteveffa Hüseyin Bey'in mahdumudur. (Balıkesir H. 1295/ 1878), Balıkesir'de Hatmizâde adlı özel okulda okumuştur.

1. Karesi Ziraat Bankası Şubesine mülazemetle başlamıştır.

2. Sındırgı Kazası Bidayet Mahkemesi İkinci Kitabet Vekaleti (H. 3 Zilkade 1314/ 5 Nisan 1897),
3. Karesi Ziraat Bankası Şubesi Muvakkit Kitabeti (H. 24 Rabiulevvel 1318/ 22 Temmuz 1900),
4. Karesi Sancağı Kitabeti (H. 21 Recep 1319/ 3Kasım 1901),
5. Karesi Sancağı İkinci Kitabeti ( H. 18 Şevval 1321/ 7Ocak 1904).

**Mehmet Vehbi Efendi, DH. SAİD 153/225**, Balıkesirli İbrahim Bey Medresesi müderrisi Hacı Yahya Nefi Efendinin oğludur. (Balıkesir H. 1297/ 1879- 80), Abacılar Kethüdasızâde denmekle maruftur. Balıkesir İptidai mektebinde, Hüdavendigâr Vilayeti Mekteb-i İdadilerinde ve mekteb-i mülkiyede okumuştur. Arabi ve Farsî tefehhim ve bitefhimiyle muktedir ve Fransızcaya aşinadır.

1. Hüdavendigâr Vilayeti Mabeyn Memuriyeti (H. 12 Şaban 1324/ 1 Ekim 1906) ve Fahriyen Karesi Sancağı Mutasarrıflığı Maiyeti (H. 2 Zilkade 1324/ 18 Aralık 1906),
2. Gönen Kazası Kaymakam Vekaleti (ilave memuriyet olarak H. 19 Cemazeyilevvel 1325/ 30 Haziran 1907),
3. Burhaniye Kazası Kaymakam Vekaleti (H. 25 Şevval 1325/ 1 Aralık1907 ),
4. Mihaliç Kazası Kaymakam Vekaleti (H. 4 Recep 1326/ 2 Ağustos 1908),
5. Balya Kazası Kaymakam Vekaleti (H. 16 Rabiulevvel 1327/ 7 Nisan 1909),
6. Bala (Ankara) Kazası Kaymakamlığı (H. 29 Şaban 1327/ 15 Eylül 1909),
7. Kızılkilise (Dersim- Tunceli) Kazası Kaymakamlığı (Kasım 1909)
8. Çarsacak (Dersim) Kazası Kaymakamlığı (H. 15 Rabiulevvel 1328/ 27 Mart 1910),
9. Meclis-i Mebusanın kapanması nedeniyle istifa etmiştir. (H. 21 Şaban 1330/ 5 Ağustos 1912)
10. Eskişehir Kazası Kaymakamlığı (H. 2 Şaban 1331/ 7 Temmuz 1913).

**Miloyan Melkon Efendi, DH. SAİD 48/65**, Teba-i Devlet-i Aliyye'nin Ermeni milletinden Miloyan Melkon Efendi, Kigork'un oğludur. (Balıkesir H. 1284/ 1867/68), Ermeni sıbyan mektebinde ve Rüşdiye mekteplerinde okumuş ve Mekteb-i Fünun-u

Mülkiye-i Şahane de tahsiline devam ederek, bir kıta mülazemet ruusu ve bir de siyasiye şhadetnamesi almıştır. Türkçe ve Ermenice okur-yazar, Fransızca tekellüm eder.

1. Karesi Tahrirat Kalemî'ne mülazemetle girmiştir.( H. Şaban/Ramazân 1298/ Temmuz 1881),
2. Karesi Evrak Kalemî'ne (H. 19 Şevval 1298/ 14 Eylül 1881),
3. Bandırma Kazası Tahrirat Kitabeti Refakati (H. 12 Zilhicce 1301/ 3 Ekim 1884),
4. Hazine-i Hassa-i Şahane Tahrirat Kalemî Memuru (H. 20 Muharrem 1309/ 26 Ağustos 1891),
5. Marki Köy kazası (İstanbul-Bakırköy-İlçe) Tahrir Müsakkafat Komisyonu Azalığı (H. 12 Cemazeyilevvel 1328/ 22 Mayıs 1910),
6. Dersaadet Tahrir Müsakkafat (gayrimenkuller hakkında kullanılan bir tabirdir.) Komisyonu azalığı (H. 14 Rabiulahir 1329/ 14 Nisan 1911),
7. Edirne Vilayeti Tahrir Azalığı (H. 2 Cemazeyilahir 1332/ 28 Nisan 1914).

**Muharrem Efendi, DH. SAİD 0114/263**, Telgraf Çavuşlarından Ali Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1297/ 1880). Sıbyan mektebi, Karesi Rüşdiyesinde Huruf-u Nahv, Arapça ve Gülistan ile Fenn-i Hesab okumuştur.

1. Mihaliç Kazası Telgrafhanesine mülazemetle başlamıştır. (H. 1316/ 1898-1899),
2. Hüdavendigar Vilâyeti Kütahya Sancağı Telgraf ve Posta Merkezi Posta Kitabeti (H. 19 Safer 1321/ 17 Mayıs 1903).

**Muharrem Hıfzı Efendi, DH. SAİD 0147/265**, Manyas Nahiyesi Mal ve Tahrirat Kitabeti Esbakı Müteveffa Hüseyin Efendi'nin oğludur. (Balıkesir R. 17 Ağustos 1294/ 29 Ağustos 1878), Balıkesir Kazası Mekteb-i İptidası ve Rüşdiye mektebinde okumuştur. Türkçe okur yazar.

1. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 22 Safer 1310/ 15 Eylül 1892),
2. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemî Mübeyyizliği (H. 1 Cemazeyilevvel 1313/ 20 Ekim 1895),
3. Karesi Sancağı Kepsut Nahiyesi Mal ve Tahrirat Kitabeti (H. 21 Rabiulahir 1315/ 19 Eylül 1897),

4. Karesi Sancağı Tahrirat Kalemi Mübeyyizliği (H. 28 Cemazeyilahir 1323/ 30 Ağustos 1905),
5. Karesi Sancağı Burhaniye Kazası Tahrirat Kitabeti (H. 2 Recep 1305/ 11 Ağustos 1907).

**Mustafa Aşir Bey, DH SAİD 0037/445**, Şeyhülislam Aşir Efendi, Nüvvab-i Şer'iden ve müderrisinden Ahmed Şevki Efendi'nin oğludur.(Balıkesir H. 26 Cemazeyilahir 1278/ 29 Aralık 1861), Dersaadet'te Hafız Paşa İdadisi, Çiçek Pazarı İdadisi ve Darülmaarif'de okumuştur.

1. Şura-yı Umur-u Bahriye Mazbata Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. Muharrem 1295/ Ocak/Şubat 1878),
2. Edirne Vilâyeti Cisriergene Kazası Bidâyet Mahkemesi Mazbata Kitabeti (H. 15 Rabiulahir 1297/ 27 Mart 1880),
3. Dersaadet Bidâyet Mahkemesi Mazbata Kitabeti (H. 30 Zilkade 1298/ 24 Ekim 1881),
4. Dersaadet Meclis-i Belediye Kitabeti (H. 24 Cemazeyilevvel 1299/ 13 Nisan 1882),
5. Adliye Nezareti Celilesi Umur-u Cezaîye Müdüriyeti Kalemi Ser Mukayyidliği (H. Şevval 1301/ Ağustos 1884),
6. Şarköy Kazası Bidâyet Mahkemesi Mukavelat Muharrirliği (H. 20 Cemazeyilevvel 1305/ 3 Şubat 1888),
7. Nezaret-i Celile-i Adliye Sicil-i Ahval Şubesi Müdüriyeti (H. 1 Şaban 1306/ 2 Nisan 1889),
8. Nezaret-i Celile-i Adliye Sicil-i Ahval Şubesi Müdüriyeti İkinci Sınıf Hulefalığı (H. 14 Safer 1307/ 10 Ekim 1889),
9. Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Girid Ceziresi Bidâyet Mahkemesi Riyaseti (H. 4 Zilhicce 1310/ 19 Haziran 1893).

**Mustafa Celali Efendi, DH SAİD 0100/243**, Pabuçcu Hasan Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1275/ 1858/59), Balıkesir Kazası Sıbyan Mektebinde ve Mekteb-i Rüşdiyesinde birer mikdar Arabi ve Farsî ve Tarih-i Osmani Hesab-ı Hendese Usul-u

Defteri Coğrafya İnşa-i Türki ve Hacı Ali Medresesinde ders görmüştür. Türkçe okur yazar.

1. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 24 Recep 1294/ 4 Ağustos 1877),
2. Balya Nahiyesi'nin Dördüncü Kol Muvakkit-i Aşar Muharrirliği (H. 11 Rabiulahir 1297/ 23 Mart 1880),
3. Bedel-i Aşarın Arazi Üzerine Tevzii Defterleri'nin Tetkik Memuriyeti (H. 19 Ramazan 1297/ 25 Ağustos 1880),
4. Balya Nahiyesi Birinci Kol Ağnam Muharrirliği (H. Rabiulahir 1298/ Mart 1881),
5. Afyon Keşif Muharrirliği (H. 15 Şaban 1298/ 13 Temmuz 1881)
6. İvrindi İkinci Kol Ağnam Tadat Muharrirliği (H. Rabiulahir 1299/ Şubat/Mart 1882)
7. Karesi Sancağı Aşar Müdüriyeti Üçüncü Kitabeti (H. 16 Şaban 1299/ 3 Temmuz 1882),
8. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi Liva Kitabeti (H. 28 Şaban 1300/ 4 Temmuz 1883),
9. Erdek Kazası Maliye Kalemi (İlaveten H. 29 Şevval 1300/ 2 Eylül 1883),
10. Karesi Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi Usul-u Defter ve Hesap Dersi Muallimliği (İlaveten Şubat 1886), (Not: Eylül 1892'de Hesap Dersi başkasına verilmiş yalnız Usul-u Defter Dersine girmiştir),
11. Hazine-i Celile Deâvi Vekaleti (Fahri olarak), (H. 2 Safer 1305/ 20 Ekim 1887),
12. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi Kitabeti (H. 30 Muharrem 1311/ 13 Ağustos 1893),
13. Bigadiç Kazası Maliye Müdürlüğü (H. 7 Recep 1312/ 4 Ocak 1895),
14. Burhaniye Kazası Maliye Müdürlüğü (H. 18 Şevval 1319/ 28 Ocak 1902).

**Mustafa Efendi, DH. SAİD 0040/429**, Esnaftan İbrahim Ağa'nın Oğludur. (Balıkesir h: 1260/ 1844), Sıbyan mektebi, rüşdiye ve medresede okumuştur.

1. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi mülazemetle başlamıştır. (H. 9 Recep 1289/ 12 Eylül 1872),

2. Karesi Sancağı Giresun Nahiyesi Tahrirat ve Vergi Kitabeti (H. 20 Cemazeyilahir 1290/ 15 Ağustos 1873),
3. Balya Nahiyesi Tahrirat ve Vergi Kitabeti (H. 17 Safer 1293/ 14 Mart 1876),
4. İvrindi Nahiyesi Tahrirat ve Vergi Kitabeti (H. 16 Safer 1300/ 27 Aralık 1882),
5. Karesi Sancağı Belediye Sandık Eminliği (H. 1 Zilhicce 1302/ 11 Eylül 1885),
6. Karesi Sancağı Banka Şubesi Kitabeti (H. 29 Zilhicce 1305/ 6 Eylül 1888),
7. Sındırgı Kazası Sandık Eminliği(H. 20 Zilhicce 1306/ 17 Ağustos 1889).

**Mustafa Efendi, DH. SAİD 156/17**, Emin Ağa'nın oğludur.(Balıkesir H. 1291/ 1874/75). Sıbyan ve rüşdiye mektebinden geçerli mazaretiyle terktir.

1. Celil-i Askeriyede Başçavuşluk (H. Cemazeyilahir 1312/ Kasım 1894),
2. Balıkesir Kazası Üçüncü Daire Piyade Tahsildarlığı (H. 14 Şaban 1325/ 22 Eylül 1907).

**Mustafa Behçet Efendi (Hacı), DH. SAİD 36/185**, Yağhanecezâde Hacı İsmail Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. Zilkade 1261/ Kasım 1845), medresede Arapça ve Farsça okumuştur.

1. Karesi Sancağı Arazi Kalemî'ne mülazemetle başlamıştır. (H. Rabiulevvel 1279/ Ağustos/Eylül 1862),
2. Karesi Sancağı Tapu Kitabeti Memuru (H. Recep 1279/ Aralık- Ocak 1862-1863),
3. Karesi Sancağı Tahrirat-ı Emlak Mukayyidliği (H. 30 Muharrem 1286/12 Mayıs 1869),
4. Karesi Sancağı Tahrirat-ı Emlak Senedât ve Alamât Muharriliği, (H. 1 Safer 1287/ 3 Mayıs 1870),
5. Karesi Sancağı Belediye Kitabeti (H. 18 Cemazeyilahir 1287/ 15 Eylül 1870),
6. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemî Evrak Mukayyidliği (H. 4 Recep 1287/ 30 Eylül 1870).

**Mustafa Hayreddin Efendi, DH. SAİD 0162/249**, İsmail Hakkı Efendinin oğludur. (Balıkesir H. 1306/ 1888/89), Balıkesir Kazası Mekteb-i İdadi-i mülkiyesinde

okumuştur. Hüdavendigâr Vilayeti Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesinde altıncı sınıfa dahil olmuştur ve aynı sınıftayken mektebi terk etmiştir.

1. Karesi Sancağı Ziraat Bankası Şubesi Odacılığı (H. 2 Rabiulahir 1324/ 26 Mayıs 1906),
2. Karesi Sancağı Ziraat Bankası Şubesi Piyade Tahsildarlığı (H. 7 Cemazeyilevvel 1326/ 7 Haziran 1908),
3. Karesi Sancağı Ziraat Bankası Şubesi Bedel-i Nakdi Tahkik Kitabeti (H. 4 Rabiulahir 1326/ 6 Mayıs 1908).

**Mustafa Hulusi Efendi, DH. SAİD 57/343**, Balıkesir’li Zekeriya Ağa’nın oğludur. (Balıkesir H. 18 Rabiulevvel 1280/ 2 Eylül 1863), İptidai ve Rüşdiye’de okumuştur.

1. Karesi Rüsûm-i Sitte Müdüriyeti Kalemî’ne mülazemetle başlamıştır.(H. 20 Şaban 1297/ 28 Temmuz 1880)
2. Duhan Fabrikası Memuriyeti (H. 25 Recep 1298/ 23 Haziran 1881),
3. Karesi Reji İdaresi Keşif ve Vezin Kitabeti (H. 11 Şevval 1301/ 4 Ağustos 1884),
4. Balya Nahiyesi Duhan Keşif Kitabeti (H. 8 Şevval 1303/ 10 Temmuz 1886),
5. Sındırgı Kazası Duhan Keşif ve Vezin Kitabeti (H. 25 Şevval 1304/ 17 Temmuz 1887),
6. Karesi Düyûn-ı Umûmiye Memuriyeti Mukayyidliği (H. 22 Şaban 1305/ 4 Mayıs 1888).

**Mustafa Hüsnü Efendi, DH. SAİD 136/45, 1295** Müteveffa Halil Kamil Efendi’nin oğlu, (Balıkesir H. 1295/ 1878), İptidai, Rüşdiyede okumuştur.

1. Karesi Sancağı Bidâyet Mahkemesi Kalemî’ne mülazemetle başlamıştır. (H. 6 Zilhicce 1308/ 13 Temmuz 1891),
2. Karesi Sancağı Tahrir Vergi Kalemî (H. 4 Cemazeyilahir 1311/ 13 Aralık 1893),
3. Giresun Nahiyesi Vergi Kitabeti (H. 14 Cemazeyilahir 1312/ 13 Aralık 1894),
4. Edremid Burhaniye Kazası Vergi Kitabeti (H. 20 Muharrem 1313/ 13 Temmuz 1895).

**Not: Aynı şahıs,89/37 no’da tekrar kayıtlı.**

**Mustafa Naci Efendi, DH. SAİD 52/295**, Ali Ağa'nın oğludur.(Balıkesir H. 18 Rabiulahir 1265/ 13 Mart 1849), Sıbyan Mektebinde okuduktan sonra Balıkesir Rüştîye Mektebi ve Medresesinde okumuştur. Rumca tekellüm eder.

1. Karesi Sancağı Tahrir Emlak ve Tahrirat Aklamlarına mülazemetle başlamıştır. (H. 1283/ 1866/1867),
2. Karesi Tahrirat Kalemi Mübeyyizliği (H. 1 Muharrem 1286/ 13 Nisan 1869),
3. Meclis-i Temyiz İkinci Kitabeti Muharrem (H. 30 Zilhicce 1286/ 2 Nisan 1870),
4. Aydın Sancağı Tahrirat Kalemi (H. 29 Rabiulevvel 1287/ 29 Haziran 1870),
5. Midilli Sancağı Tahrirat Kalemi Evrak Mukayyidliği (H. 7 Zilkade 1287/ 29 Ocak 1871),
6. Midilli Tahrirat Müdürü Muavinliği (H. 22 Şevval 1290/ 13 Aralık 1873),
7. Molova Kazası Tahrirat Kitabeti (H. 3 Cemazeyilevvel 1297/ 13 Nisan 1880),
8. İmroz Kazası Tahrir Kitabeti ( H. 26 Rabiulevvel 1314/ 4 Eylül 1896),
9. Pilmar Kazası Tahrirat Kitabeti (H. 4 Rabiulahir 1315/ 2 Eylül 1897),
10. Leryoz (Sakız) Kazası Tahrirat Kitabeti (H. 26 Ramazan 1322/ 4 Aralık 1904),
11. Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Muhasebe Kalemi Musaddık Mukayyidliği (H. 27 Rabiulevvel 1325/ 10 Mayıs 1907),
12. Limni Sancağı Tahsil Memurluğu (H. 17 Şevval 1327/ 1 Kasım 1909).

**Mustafa Nuri Efendi, DH. SAİD 0072/209**, Tüccardan Mustafa Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1267/ 1850/51).Balıkesir Sıbyan Mektebi, Dersaadet'te Beylerbeyi Rüşdiyesi ile Ayasofya cami inde Arapça okumuştur. Arapça ve Farsça tekellüm eder.

1. Zabtiye Nezareti Meclis-i İdare Kalemi (H. 13 Recep 1288/ 28 Eylül 1871),
2. Zabtiye Nezareti Meclis-i Şehremaneti Celilesi (H. 13 Ramazan 1292/ 13 Ekim 1875),
3. Zabtiye Nezareti Meclis-i Evrak Kalemi Memuru (H. 10 Rabiulahir 1295/ 13 Nisan 1878),
4. Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi (H. Recep 1305/ Nisan 1888),
5. Şura-yı Devlet Haric Memurluğu (fahriyen ve ilaveten), (H. 21 Cemazeyilevvel 1307/ 13 Ocak 1890).



**Mustafa Server Bey, DH. SAİD 28/315**, Sudur-u azâmdan Meclis Meşâyih Nazırı Çerkes Şeyhizâde Tevfik Efendi Hazretlerinin oğludur. (Balıkesir H. 1282/ Mayıs-Haziran 1865), Sıbyan mektebi, Rüşdiye mektebi ve özel hocadan Arabi ve Farsi okumuştur. Türkçe kitabet Arabi ve Farsi tekellüm eder ve bir miktar Fransızca okur yazar.

1. Ankara Vilayeti Mektupçu Kalemî'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 1298/ 1880/81),
2. İstanbul Müderrisliği Ruus-u Hümayun uhdesine tevcih olunmuştur. (H. 13 Şaban 1301/ 8 Haziran 1884),
3. Dahiliye Nezareti Celilesi Mektupçu Kalemî Memuru (H. 1301/ 1884),
4. İntihab-ı Memurin Kalemî Baş Kitabeti Muavinliği (H. 1303/ 1885/86),
5. Amedi Divân-ı Hümayun Hulefası (H. 10 Cemazeyilevvel 1309/ 12 Aralık 1891),
6. Meclis-i Vükela ve Maruzat Kalemî Kitabeti (H. 19 Şaban 1327/ 5 Eylül 1909),
7. Meclis-i Mahsusa Vükela Zabıt Kitabeti (H. 9 Zilkade 1327/ 22 Kasım 1909),
8. Umur-ı İdariye Kalemî Müdür Muavinliği (H. 16 Rabiulahir 1332/ 14 Mart 1914).

**Nikolaki Efendi, DH. SAİD 0178/254**, Teba-i Devlet-i Aliyye'nin Rum Milletinden Konstantin'in oğludur. (Balıkesir H. 1307/ 1889/90), Balıkesir Mekteb-i İdadisinde okuduktan sonra Bigadiç Mekteb-i Rüşdisinde iki sene tahsil ederek tasdikname almıştır. Türkçe ve Rumca Tekellüm ve Kitabet eder.

1. İmroz Kazası Nüfus Kitabeti (H. 2 Muharrem 1328/ 14 Ocak 1910).

**Ohannes Efendi, DH. SAİD 0161/297**, Berber Esnafından Karabet Ağa'nın oğludur. Teba-i Devlet-i Aliyye'nin Ermeni Milletindedir. (Balıkesir H. 1298/ 1880/81), Balıkesir Kazası Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesinde okumuştur.

1. Ayvalık Ziraat Bankası Sanduki Muhasebe Kitabeti Refakati (H. 10 Cemazeyilevvel 1326/ 10 Haziran 1908),
2. Balya Kazası Polis Memurluğu (H. 15 Safer 1328/ 26 Şubat 1910),
3. Karesi Liva Merkez Polis Memurluğu (H. 2 Rabiulahir 1330/ 21 Mart 1912),

4. Balya Ziraat Banka Sandık Memuru Riyaseti (H. 12 Cemazeyilevvel 1330/ 29 Nisan 1912).

**Osman Nuri Efendi, DH. SAİD 142/443**, Karesi Ziraat Bankası Şubesi Katibi Bedestanlı müteveffa Halil Efendinin oğludur. (Balıkesir H. 1303/ 1886/87), Balıkesir Kazası Mekteb-i İptidaisinde ve Mekteb-i İdadi Mülkiyesinde okumuştur.

1. Karesi Ziraat Bankası Şubesi'ne mülazemetle başlamıştır.
2. Gönen Ziraat Bankası Sandığı Muhasebe Kitabeti Refakati (H. 3 Safer 1324/ 29 Mart 1906).

**Ömer Lütfi Efendi, DH. SAİD 36/309**, Mehmed Ağa'nın oğlu. (Balıkesir H. 1273/ 1856/1857), Sıbyan Mektebi ve Rüşdiye'de bir miktar Arabi ve Farsi ve Hesap okumuştur.

1. Karesi Sancağı Tahrir Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır.(H. Rabiulevvel 1293/ Mart/Nisan 1876),
2. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi (H. 6 Ramazan 1296/ 24 Ağustos 1879).

**Ömer Nazmi Efendi, DH. SAİD 0199/43**, Atıf Usta'nın Oğludur. (Balıkesir H. Recep 1309/ Ocak 1892). İptidai ve rüşdiyede okumuştur.

1. İvrindi Nahiyesi Ağnam Tadâd Kitabeti (H. 3 Rabiulevvel 1328/ 15 Mart 1910),
2. Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi'ne mülazemetle başlamıştır. (H. 10 Şevval 1328/ 15 Ekim 1910),
3. Karesi Sancağı Merkez Tapu Kitabeti Refakati (H. 17 Zilkade 1328/ 20 Kasım 1910),
4. Karesi Sancağı Evkaf İdaresi İkinci Kitabeti'ne mahallince yapılan sınavla girmiştir. (H. 8 Recep 1329/ 5 Temmuz 1911).

**Receb Rüşdü Efendi, DH. SAİD 0152 /105**, Çivici Abdülkerim Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1305/ 1887/88), Balıkesir Kazası Sıbyan Mektebinde ve Mekteb-i İdadi-i Mülkiye'sinde okumuştur.

1. Erdek Ziraat Bankası Sandığı Muhasebe Kitabeti Refakati (H. 14 Rabiulahir 1326/ 16 Mayıs 1908),
2. Gemlik Sandığı Memur Vekaleti (H. 5 Safer 1327/ 26 Şubat 1909),

3. Gemlik Sandığı Memuriyeti (H. 30 Cemazeyilevvel 1329/ 29 Mayıs 1911).

**Sadeddin Efendi, DH. SAİD 0131/127**, Ahmed Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. Recep 1271/ Nisan 1855), Balıkesir Sıbyan Mektebinde okumuştur. Rumca tekellüm eder.

1. Filyos (Kastamonu) Rüsûmât İdaresi Kolculuğu (H. 24 Zilkade 1306/ 22 Temmuz 1889),
2. Korucu Rüsûmât Memuriyeti vekaleti (H. 2 Rabiulevvel 1307/ 27 Ekim 1889),
3. Filyos Rüsûmât İdaresi Kitabeti (H. 19 Muharrem 1310/ 13 Ağustos 1892).

**Teodor Efendi, DH. SAİD 0161/277**, Terzi Esnafından Niyako'nun oğludur. Teba-i Devlet-i Aliyye'nin Rum Milletindedir. (Balıkesir H. 1302/ 1884/85), Akhisar Kazası Rum Mektebiyle Balıkesir Kazası Mekteb-i Rüşdiye'sinde birer müddet okuduktan sonra Balıkesir Kazası Mekteb-i İdadi Mülkiyesinden mezun olmuştur.

1. Erdek Ziraat Bankası Sandık Muhasebe Kitabeti Refakati (H. 1 Zilhicce 1325/ 5 Ocak 1908),
2. Ayvalık Banka Sandığı Memuriyeti (H. 5 Ramazan 1328/ 10 Eylül 1910).

**Yahyelnefi Efendi, DH. SAİD 0012/11**, Hallaczâde Mehmed Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1258/ 1842/43), (Yahya Nef'i Efendi), Sıbyan mektebinde ve bir miktar Arabi ve Farsî okumuştur. Türkçe Kitabet eder.

1. Balıkesir Mekteb-i Rüşdiyesi Muallimliği (H. 1280/ 1863/64),
2. Balıkesir Muhacirin Memuriyeti (H. 15 Ramazan 1295/ 12 Eylül 1878),
3. Karesi Bidâyet Mahkemesi İcra Dairesi Aza Mülazımlığı (H. Zilkade 1296/ Ekim/Kasım 1879),

**Yakub Sabri Efendi, DH. SAİD 0098/109**, Hacı İsmail Ağa'nın oğludur. (Balıkesir H. 1268/ 1851/52), Balıkesir Kazası Sıbyan Mektebi ve Rüşdiyesine gitmiştir. Alay Bey Medresesi'nde iki sene kadar tahsile devam etmiştir. Arabi ve Farsî ve Türkçe tekellüm eder.

1. Balıkesir Kazası'nda tüccardan .....zade Süleyman ve Hacı Efendi'nin özel hizmetine girmiştir.(H. 26 Cemazeyilevvel 1302/ 13 Mart 1885),

2. Karesi Sancağı Ziraat Bankası Şube İkinci Kitabeti (H. 7 Ramazan 1311/ 14 Mart 1894).

**Yusuf Bey, DH. SAİD 0064/271**, Karesi Meclis-i İdare-i Azasından Hacı Yusuf Bey'in oğludur. (Balıkesir H. 25 Zilhicce 1266/ 1 Kasım 1850), Sıbyan Mektebinde ve Medresede okumuştur.

1. Karesi Evkaf Kalemine mülazemetle başlamıştır. (H. 20 Muharrem 1283/ 4 Haziran 1866),
2. Balıkesir Duhan Fabrika Muavinliği (H. 27 Şaban 1293/ 17 Eylül 1876),
3. Balıkesir Duhan Fabrika Memurluğu (H. 20 Şaban 1297/ 28 Temmuz 1880),
4. Karesi Rüsûm-i Sitte Memuriyeti Kitabeti Sandık Eminliği (H. 17 Cemazeyilahir 1301/ 14 Nisan 1884).

**Yusuf İzzeddin Bey, DH. SAİD 194/185**, Eshab-ı Emlakdan Softazâde Muharrem Efendinin oğludur. (Balıkesir H. 1302/ 1884/85), Balıkesir Mekteb-i İptidaisinde ve Mektebi-i İdadisi'nin Sınıf-ı Rüşdiyesiyle idadiyesiyle, Bursa Mekteb-i İdadisinden mezun olmuştur. Türkçe ve Fransızca tekellüm eder, Arabi ve Farişiye aşinadır.

1. Karesi Sancağı Maiyet Memurluğu (H. 28 Şaban 1327/ 14 Eylül 1909),
2. Karesi Sancağı Mekteb-i İdadisi Fransızca Muallimliği Vekaleti (H. 4 Ramazan 1327/19 Eylül 1909),
3. Karesi Sancağı Mekteb-i İdadisi Fransızca Muallimliği ( H. 11 Safer 1328/ 22 Şubat 1910),
4. Gönen Kazası Kaymakam Vekaleti ( R. 25 Nisan 1326/ 8 Mayıs 1910),
5. Balya Kazası Kaymakam Vekaleti (R. 10 Haziran 1326/ 23 Haziran 1910).

**Yusuf Ziya Efendi, DH. SAİD 0163/137**, Yakub Efendi'nin oğludur. (Balıkesir H. 1297/ 1879/80), Balıkesir Kazası Mekteb-i İdadisinde bir müddet okumuştur.

1. Balya Ziraat Bankası Sandığı Muvakkit Tahsildarlığı (H. 16 Ramazan 1323/ 14 Kasım 1905),
2. Karesi Sancağı Ziraat Bankası Sandığı Muhasebe Kitabeti Refakati (H. 22 Rabiulahir 1326/ 24 Mayıs 1908).

## BİBLİYOGRAFYA

### ARŞİV KAYNAKLARI

#### Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyesi (DH. SAİD)

Mektûbî Kalemi Umûm Vilayet (A. MKT. UM)

Dâhiliye Mektûbî Kalemi (DH. MKT)

Memûrin Kalemi Belgeleri (DH. EUM. MEM)

İrâde-Dâhiliye (İ. DH)

İrâde-Tekaüt Sandığı (İ.TKS)

İrâde-Ticaret ve Nafia (İ.TNF)

Yıldız Sadâret Husûsi Mâruzât (Y.A. HUS.)

### TETKİK ÇALIŞMALAR

#### A. ESERLER

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform(1836- 1856)*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004.

ARTUK, İbrahim- Cevriye Artuk, *Osmanlı Nişanları*, Arkeoloji Müzesi Nüvizmatları, İstanbul, 1967.

*Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 42, İstanbul 2000.

*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi*, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 26, Ankara, 1995.

BURSALI MEHMET TAHİR, *Osmanlı Müellifleri 1299- 1915*, Meral Yayınları, C. II, İstanbul, 1972.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1997.

ÇANKAYA, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. I, Ankara, 1968- 1969.

DAĞLI, Yücel- Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, C.I-V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

- DUMAN, Hasan, *Osmanlı Yıllıkları, İslam Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Merkezi, İstanbul, 1982.*
- ELDEM, Edhem, *Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004.*
- ENGELHARDT, *Tanzimat ve Türkiye, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1999.*
- ERASLAN, Cezmi, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.*
- ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi, C. I-IV, Eser Matbaası, İstanbul 1977.*
- ERÜRETEEN, Metin, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları Belgelerle Tarihi, İstanbul, 2001.*
- FİNDLEY, Carter V. , *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Bâbîâli (1789- 1922), Çevirenler Latif Boyacı, İzzet Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.*
- , *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi, Çeviren Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.*
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref- Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1982.*
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, C. V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 7. Baskı, Ankara, 1995.*
- , *Osmanlı Tarihi, C. VI, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, Ankara, 1995.*
- , *Osmanlı Tarihi, C. VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1983.*
- , *Osmanlı Tarihi, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 1995.*
- KIRMIZI, Abdülhamit, *II. Abdülhamid Dönemi (1876- 1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1998.*
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1999.*
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 6. Baskı, Ankara, 1996.*
- MUTAF, Abdülmecit, *Salnâmelerde Karesi Sancağı (1847- 1922), Balıkesir, 1995.*
- Nadir Osmanlı Sikke, Nişan ve Madalyaları, T. C. Kültür Bakanlığı Anılar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1999.*

ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840- 1880)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

-----, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1983.

ÖZDEMİR, Hüseyin, *Osmanlı Devletinde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2001.

SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

SARIYILDIZ, Gülden, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879- 1909)*, Der Yayınları, İstanbul, 2004.

ŞIŞMAN, Adnan, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839- 1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.

Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, *Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1990.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1984.

-----, *Karesi Meşâhiri*, Hazırlayanlar Mehmet Sarı, Ahmet Karaman, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir, 1999.

## **B. MAKALELER, BİLDİRİLER**

AFYONCU, Erhan, "Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokrasi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı:58, Kasım- Aralık 1999, s.182- 190.

ARDEL, Ayten, "Sicill-i Ahval Defterleri'ndeki 19. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde Üsküdar Doğumlu Osmanlı Bürokratlar", *Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler*, C. II (12- 13 Mart 2004), İstanbul, 2005, s. 513- 528.

ÇADIRCI, Musa , "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 1, İstanbul, 1985, s. 210- 230.

ÇETİN, Atila, "Sicill-i Ahval Defterleri ve Dosyaları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 66 (Haziran 1992), s. 34- 43.

-----, "Sicill-i Ahval Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma", *Vakıflar Dergisi*, XXIX, Ankara, 2005, s. 87- 104.

ERALP, Nejat, T. , "Osmanlılarda Nişan ve Madalya", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. XIII, Ankara, 2002, s. 683- 686.

FİNDLEY, Carter V. , "19. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. I, İstanbul, 1985, s.259- 262.

GÜLTEPE, Necati, "Osmanlılarda Bürokrasi: Merkezin Yönetimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 241- 255.

HEPER, Metin, "Bürokrasi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. II, İstanbul, s.290- 297.

-----, "19. yy'da Osmanlı Bürokrasisi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. I, İstanbul, 1985, s. 245- 258.

İLGÜREL, Mücteba , "Balıkesir", *TDVİA*, C. V, İstanbul, 1992, s. 12- 14.

İNALCIK, Halil, "Reisülküttab", *İ. A*, MEB Yayınları, C. IX, İstanbul, 1964, s. 671- 683.

KAZGAN, Haydar, "Düyun-ı Umumiye", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. III, İstanbul 1985, s. 691- 716.

ORTAYLI, İlber, "Tanzimat Devri ve Sonrası İdarî Teşkilât", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1994, C. I, s. 283- 324.

-----, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. I, İstanbul, 1985, s. 231- 244.

-----, "Tanzimat Döneminde Tanassur ve Din Değişirme Olayları", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü UA. Sempozyumu (1989)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

ÖNTUĞ, M. Murat, "Balıkesir'deki Ermeni Kilisesi ve Mektep Açma Faaliyetleri", *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı 2005*, Balıkesir, 2007, s. 248- 258.

SUNGUR, Mutullah, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi ve Vilâyet Yönetimi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C.XIII, Ankara 2002, s. 750- 761.

ŞİŞMAN, Adnan, "Galatasaray Mekteb-i Sultânisi", *TDVİA*, C.XIII, İstanbul 1996, s.323- 326.

TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.II, İstanbul, 1985, s. 456- 475.



YÜZGÜN, Arslan, "Ziraat Bankası", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. III, İstanbul, 1985, s. 771- 774.

### **ANSİKLOPEDİK SÖZLÜK VE SÖZLÜKLER**

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1995.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2004.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamus-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

### **SÂLNÂMELER**

Karesi Vilayetine Mahsus Sâlnâme, 1305 (h)- (1887); Balıkesir Vilayet Matbaası.



## EK- II

### Ahmed Şükrü Paşa'ya Ait Tercüme-i Hâl Varakası Transkripsiyonu

#### BOA. DH. SAİD 72/115

Ahmed Şükrü Paşa, Karesi hanedanından ve mirimirandan Kars Mutasarrıfı merhum Mehmed Şerif Paşa'nın mahdumudur. Bin iki yüz elli beş sene-i hicriyesinde "1255 sene-i maliye" (M. 1839/1840) Balıkesir şehrinde tevellüd ettiği nüfus-u tezkire-i Osmaniyesinde muharrerdir. Mekatib-i ibtidaiye ve rüşdiyede müretteb dersleri tahsil etmiştir. Arabi ve Farsiye aşına olup Türkçe kitabet eder.

Bin iki yüz yetmiş iki sene-i hicriyesinde "1272 sene-i maliye", (M. 1855/1856)'de Bâb-ı Serâskerî Mektûbî ve Maliye Nezareti Masârifat-ı Muhasebe Kalemlerine mülazemetle yetmiş sekiz senesi Zilkadesinin on birinde "28 Nisan sene 78", (M. Nisan/Mayıs 1862)'de bin guruş maaşla Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi refakatine tayin ve yetmiş dokuz senesi Zilkadesinin üçünde "9 Nisan 89" (M. 22 Nisan 1863)'de, bin beş yüz guruş maaşla Edremid Nahiyesi Müdüriyetine nakil edilmiş ve seksen senesi Zilkadesinin altısına kadar "31 Mart 80" (M. 13 Nisan 1864)müdüriyet-i mezkurede bulunup, seksen bir senesi şehir-i Muharrem'ül haramının dördünde (M. 9 Haziran 1864) maaş-ı mezkure ile Kapudağı Nahiyesi Müdüriyeti'ne tayin ve Şevva'ül mükerrerinin on dördüne kadar "28 Şubat 80" (M. 12 Mart 1865) müdüriyet-i mezkurede istihdam edilip şehir-i mezkurun yirmi dördünde, "8 Mart sene 81", (M. 20 Mart 1865), maaş-ı mezkure ile saniyen Edremid Nahiyesi Müdüriyeti'ne tayin ve seksen dört senesi şehir-i Muharrem'ül haramının on ikisinde uhdesine rütbe-i salise tevcih ve Cumaziyelevvelisinin on dördünde(13 Eylül 1867), iki bin iki yüz doksan guruş maaşla kaza-i mezkur kaymakamlığına terfi buyurularak seksen beş senesi şehir-i Şaban'ül aziminin (M. 8 Aralık 1868) ikisine kadar " 25 Teşrinsani sene 84" mezkur kaymakamlıkta bulunmuş ve Şevval'ül mükerrerinin on beşinde "16 Kanunsani sene 84" (M. 29 Ocak 1869), üç bin guruş maaşla Eyüb Kaymakamlığı'na bâlatayin seksen sekiz senesi şehir-i Receb'ül feridinin yirmi dokuzunda "1 Teşrinevvel sene 87", (M. 14 Ekim 1871), maaş-ı iki bin sekiz yüz elli guruşa tenzil edilmiş ve şehir-i Şaban'ül aziminin on altısındaki "18 Teşrinevvel sene 87", (M. 31 Ekim 1871), Tenkihat-ı Umumiyyede infisal edip, Zilhiccesinin beşinde (M. 15 Şubat 1872), iki bin sekiz yüz elli guruş maaşla Dersaadet Merkez Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Azalığı'na tayin ve doksan bir senesi şehir-i Receb'ül feridinin

on ikisinde (M. 25 Ağustos 1874), terfian Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Mütamayizi ve üç bin guruş maaşla Zabtiye Nezareti Meclis İdaresi Azalığı'na ve doksan dört senesi (M. 13 Mart 1877), şehri Safer'inin yirmi yedisinde Meclis-i İdare Heyetiyle Şehremaneti'ne nakil edilmiş ve doksan beş senesi Rebiülevvelî'nin dokuzunda (M. 13 Mart 1878), infisal edip, Cumaziyelahiresinin on ikisinde (M. 14 Mayıs 1878), beş bin guruş maaşla Dersaadet Zabita Müdüriyeti'ne bittayin doksan yedi senesi şehir-i Muharrem'ül haramının yirmi üçünde ( M. 6 Ocak 1880), memuriyetinin lağvıyla infisal etmiş ve uhdesine doksan dokuz senesi şehir-i Şaban'ül azimi guresinde (M. Haziran/Temmuz 1882), Rütbe-i Refiâ Mirimirânî ve bin üç yüz sene-i Cumaziyelevvelesi'nin ikisinde (M. 11 Mart 1883), Rumeli Beylerbeyliği Payesi tevcih buyurulup, şehir-i mezkurun dördünde "1 Mart sene 99", (M.7 Nisan 1884), dört bin guruş maaşla Selanik Vilayeti Merkez Mutasarrıflığı'na tayin ve bin üç yüz bir senesi Cumaziyelahiresi'nin onunda (M. 7 Nisan 1884), Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişân-ı Zişân'ı ihsan buyurulmuş ve üç yüz iki senesi şehir-i Şaban'ül aziminin yirmi sekizinde (M. 12 Haziran 1885), beş bin guruş maaşla İškodra Vilayeti Merkez Mutasarrıflığı'na ve üç yüz üç senesi Zilkadesinin dördünde "23 Temmuz sene 302", (M. 4 Ağustos 1886), maaşıyla Selanik Vilayeti Vali Muavinliği'ne nakil ve Zilhiccesi'nin yirmi dokuzunda (M. 28 Eylül 1886), tebdilen İkinci Rütbeden Mecidi Nişân-ı Zişânı ihsan buyurulmuş ve üç yüz dört senesi Saferi'nin yirmi altısında işe mübaşeret ederek üç yüz dokuz senesi Rebiülevvelî'nin on altısında (M. 20 Ekim 1891), maaşı altı bin guruşa iblağ ve üç yüz on bir senesi Zilkadesinin yirmi üçünde (M. 28 Mayıs 1894), İkinci Rütbeden Nişân-ı Âli Osmâni ihsan buyurulmuştur. Ve Rumeli vilayetince icab eden tedabir-i cümlesinden olmak üzere nüfus-u gayrimüslimece olan nisbeti itibariyle vali muavininin Rum milletinden tayin edilmesi icab ettiğinden bin üç yüz on üç senesi şehir-i Recebü'l feridinin yirmisinde (M. 6 Ocak 1896), azil edilmiştir.

Karesi Sancağı Muhasebe Kalemi Refakatî'yle, Edremid ve Kapıdağı, Erdek nahiyeleri müdüriyetlerinde müddet-i istihdam ve kemiyet-i maaşını ve saniyen Edremid Nahiye'si Müdüriyeti'ne tarih-i tayiniyle mikdar-ı maaşı ve muharrerenden nahiye-i mezkurenin kazaya tahviliyle kaymakamlığına terfian tayini bulunduğu müddetle mikdar-ı maaşı liva-i mezbur muhasebeciliğinin aynen görülüb iade edilen 5 Şubat sene 305 tarihli kayıd pusulasının ve Eyüb Kaymakamlığı'yla, Dersaadet Merkez Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Azalığı'nda müddet-i memuriyetiyle mikdar-ı maaşâtı

ve Şehremaneti'ne tarih-i nakliyle bulunduğu müddet-i Dersaadet Zabıta Müdüriye'tinde müddet-i istihdamıyla kemiyet-i maaşı ve sebep-i infisali Jandarma Dairesi Muhasebesiyle Şehremanet ve Adliye Nezaret-i Celilelerinin istidanâmesi zir-i zuhûruna muharrer 18 Teşrinsani sene 1889 (M. 30 Kasım 1889), ve 20 Teşrinsani sene 305 ve 23 Teşrinsani sene 305 tarihli derkenarlarında ve Selanik Merkez Mutasarrıflığında müddet-i istihdam ve İşkodra Merkez Mutasarrıflığı'na ve Selanik Vilayeti Vali Muavinliğine tarih-i nakli ve maşatının mikdarıyla keyfiyet-i beraiti ve umur-u memuresini el-havah âli vecihle ifa eylediği 26 Nisan sene 302 (M. 8 Mayıs 1886), tarihli devr-i muhasebe defterleriyle İşkodra ve Selanik Vilayet-i Celileleri Meclis idarelerinin aynen görülüb iade edilen 27 Nisan sene 302 ve 29 Temmuz sene 302 ve 8 Şubat sene 311 tarihli mazbatalarıyla Dahiliye Nezaret-i Celilesi Muhasebeciliği'nin istidanâmesi zirine muharrer 12 Mart sene 312 tarihli derkenarından anlaşılmış ve rütbe-i mezkura ruus-u hümayunlarıyla Mecidî ve Osmanî Nişân-ı Zişânlarının berat-ı âlileri ve nüfus-u tezkire-i Osmaniyesiyle Edremid Kazası Kaymakamlığı'nın beraatine musaddık 20 Şubat 1284 ve 23 Şubat 1284 tarihli mahalli meclis-i idaresinde berait mazbataları Sicill-i Ahvâl daire-i umumiyesinde aynen görülerek iade ve Selanik Vilayet-i Celilesi Vali Muavinliğinden sebep-i infisali Sicill-i Ahvâl Daire-i Umumiyesi'ne tevdî buyurulan iradât-ı seniye-i hazret-i penahî kuyudatına tatbik edilmiştir. 28 Safer sene 1314, 27 Temmuz sene 1312.



## EK – IV

### Miloyan Melkon Efendi'ye Ait Tercüme-i Hâl Varakası Transkripsiyonu

#### BOA. DH. SAİD 48/65

Teba-i Devlet-i Âliyye'nin Ermeni milletinden Miloyan Melkon Efendi veledi Kigork. Bin iki yüz seksen dört sene-i Hicriyesi evahirinde (M. 1867/68) Balıkesir'de tevellüd etmiştir. Ermeni sıbyan mektebinde ve Rüşdiye mekteplerinde müretteb dersleri okumuş ve Mekteb-i Fünun-u Mülkiye-i Şahanede ikmal-i tahsil ile bir kıta mülazemet ruusu ve bir de siyasiye şahadetnamesi almıştır. Türkçe ve Ermenice okur-yazar ve Fransızca tekellüm eder.

Bin iki yüz doksan sekiz evasıtında (M. 1880/81), 14 yaşında iken mülazemetle Karesi Tahrirat ve doksan sekiz senesi Şevvali'nin on dokuzunda "1 Haziran 98" ( M. 14 Eylül 1881), 50 kuruş maaşla evrak kalemlerine alınarak ve bin üç yüz senesi Zilkade on birinde (M. 13 Eylül 1883), 1300'de maaşı yüz kuruşa iblağ ve üç yüz bir senesi Zilhiccesi'nin on ikisinde iki yüz guruş maaşla Bandırma Kazası Tahrirat Kitabeti Refakati'ne tayin olunarak mah-ı mezburun on sekizinde işe mübaşeret etmiş olmağla maaşı tarihi mezkurdan itibaren yürüdülmüş ve üç yüz üç senesi Zilkadesi'nin "31 Temmuz 306" (M. 12 Ağustos 1886), bil'istifa Dersaadet'e gelerek bin üç yüz dokuz senesi Muharrem'ül haramının yirmisinde "14 Ağustos 307" ( M. 26 Ağustos 1891), yedi yüz elli guruş maaşla Hazine-i Hassa-i Şahane Tahrirat Kalemi'ne memur olmuştur. Hazine-i Hassa-i Şahane Tahrirat Kalemi Müdüriyetinden yazılan mülahazada kalemce liyakat ve aklam-ı meşhur bulunduğu tenmik (güzel yazı ile yazma) ve nezaret-i celilesinden tastik kılınmıştır.

Mumaileyhin iki kıta mekteb-i şahadetnamesiyle nüfus-u Tezkire-i Hamidiyesi suret-i musaddıkası ve Karesi ve Bandırma memuriyetleriyle mikdar-ı maaşına havi merkez mutasarrıflığının (377) adetli ve 23 Teşrinsani 1308 tarihli tahrirat cevabiyesi ve Hazine-i Hassa-i Şahane'ye tarih-i duhuluyle mikdar-ı maaşı Mabeyn-i Kuyudat Kalemının mezkuresi tercüme-i haline merbut bulunmuştur. 26 Kanunvevel 1309.

Mumaileyha memuriyeti ve vazifesini hüsn-ü ifa eylemesinden dolayı bin üç yüz on senesi şehir-i Ramazan'ı şerifi'nin yirmi altısında Rütbe-i Salise tevcih buyurulmuştur. Mumaileyhin maaşı bin üç yüz on bir senesi şehir-i Ramazan'ı şerifi'nin altısında 900 kuruşa iblağ edilmiştir. Mumaileyha meşhur olan ---- ve gayretine mebni

Bin üç yüz on beş senesi Muharremi'nin başında terfian Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Sanisi tevcih buyurulmuştur.

Mumaileyhin maaşı sene-i merkume yirmi iki Cumaziyelevvelinde “7 Teşrinevvel 313”, bin yüz guruşa ve sene-i merkume Zilhiccesinin evailinde bin iki yüz elli guruşa iblağ edildiği Hazine-i Hassa-i Şahane Sicil şubesinde 4 Rebiyülevvel 1316 tarihli vukuat pusulasında gösterilmiştir. Mumaileyh bin üç yüz on altı senesi Şevval'inin on üçünde 4. Rütbeden Nişân-ı Âli Osmâni ihsan buyurulmuştur. Mumaileyha hizmet-i hüsnesine mebni bin üç yüz on sekiz Cumaziyelevvelisi'nin yirmi dördünde 1318'de Rütbe-i mezkureden Mecidî Nişân-ı Zîşânı ihsan buyurulmuştur. Mumaileyhin maaşı sene-i merkume Cumaziyelahiresi'nin sekizinde bin dört yüz elli guruşa ve bin üç yüz on dokuz senesi Rebiyülahiri'nin yirmi sekizinde “1 Ağustos sene 317”, bin beş yüz elli guruşa iblağ edildiği sene-i merkumenin 30Eylül 1318 tarihli iki kıta vukuat pusulasında gösterilmiştir.

Mumaileyh sene-i merkume Zilhiccesi'nin on yedisinde terfian Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Mütamayizi tevcih buyurulmuştur. Mumaileyhin maaşı bin üç yüz yirmi bir senesi Muharremi'nin on altısında, bin yedi yüz guruşa ve bin üç yüz yirmi iki senesi Muharremi'nin dokuzunda “13 Mart sene 320”, bin sekiz yüz elli guruşa iblağ edildiği mezkur sicil-i şubesinin 21 Ağustos 1320 tarihli vukuat pusulasında bildirilmiştir. Mumaileyhin hüsnü hizmetine mebni bin üç yüz yirmi dört senesi Rebiülahiresi'nin üçünde tebdilen Üçüncü Rütbeden Mecidî Nişânı Zîşânı ihsan buyurulmuştur. Maaşı sene-i merkume Cemaziyelevvelisi guresinde bin dokuz yüz yetmiş beş guruşa iblağ edildiği şube-i merkumenin 1 Ağustos 1322 tarihli vukuat pusulasında bildirilmiştir. Mumaileyha akdam ve mesaisine mebni bin üç yüz yirmi beş senesi Recebi'nin sonunda Üçüncü Rütbeden Nişân-ı Âli Osmâni ihsan buyurulduğu mezkur şubenin 29 Eylül sene 1323 tarihli vukuat pusulasında gösterilmiştir. Mumaileyhin maaşı bin üç yüz yirmi beş senesi Şabanı'nın altısında iki bin yüz yirmi beş guruşa iblağ olduğu 19 Mart sene 324 tarihli vukuat pusulasında muharrerdir.

Mumaileyha bin üç yüz yirmi yedi senesi Rebiülahiri'nin altısında “14 Nisan sene 325” (27 Nisan 1909), tebdil-i saltanat hasebiyle icra kılınan tensikatta kadro haricinde kaldığı 5 Mart sene 324 tarihli vukuat pusulasında gösterilmiştir. Mumaileyhin maaşı sabıkı olan iki bin iki yüz yirmi beş guruşun ol babdaki karara tevfikan bin guruşa tamam ve üste taraf-ı nısfı hasabiyle bin beş yüz altmış iki buçuk



olarak hazinece Haziran sene 325 tarihine kadar tesviye olunup, tensik komisyonunca beşinci madde mucebince cevaz-ı istihdamına karar verilmesine binaen 1 Temmuz 325 tarihinden itibaren yedi yüz on guruş kadro harici maaş tahsisi ve zeyl-i tensik komisyonuna tevfikan maaşı mezkurun 9 Mayıs 326 tarihinde bin guruşa iblağ edildiği ve 10 Teşrinevvel 326 tarihinde Makriköy Kazası Tahrir Musakkafat Komisyonu Azalığı'na bittiyin 16 Teşrinevvel 326 tarihinde vazifesine mübaşeret etmiş ise de köylerde dolaşamayacağını beyanla aynı günde infisal eylediği ve 1 Nisan 327 tarihinde iki bin yüz yirmi beş guruş tahsisat ile Dersaadet Tahrir Musakkafat Komisyonu Azalığı'na tayin olarak 7 Nisan 327 tarihinde vazifesine mübaşeret ve Şubat 329 tarihinde vazifesine nihayet verildiği ve 15 Nisan 330 tarihinde üç bin guruş maaşla Edirne Vilayeti Tahrir Azalığı'na tayin kılındığı Maliye Sicil şubesinin 5 Mayıs 330 tarihli vukuat pusulasıyla bildirilmiştir. 11 Mayıs 330.





## EK- VII

Kerbela Sancağı Mutasarrıfı Celal Paşa'nın Rütbesinin Beylerbeyliğine Terfiyle

Taltifi BOA. DH. MKT. Dosya: 1762 Gömlek: 28'in Fotokopisi

تاریخ	صالحه	موضوع	امور و اسناد
۱۲۸۰	مصر	موضوع	۱۲۸۰
<p>کربلائی مقامی مدد و ایصال یافتگی امور علاوه کی شهر اولاد و...</p> <p>مطافاة رتبه حاله سنک دوم ایچ بکریلیک باه سز تقصیر تطایف و...</p> <p>بغداد و قونیه تواریخیه تحریک لفا عهد و تقسیم قلمسه ارضیه...</p> <p>ایجاب راسیه امر اولام صید حیات فی قلمه ارضیه...</p>			



EK- IX

Balıkesir Memur ve Hakimlerinin Yolsuz ve Uygunsuz İşlemler Yaptıklarına Dair

BOA. İ. DH. Dosya: 1075 Gömlek:84345'in Fotokopisi

İrade Dehiyye  
1075/84345

e

بدر الزمان  
باش کاتب داری

بالیکسیر ما موریه و محاکم طرفند بیه بولس و او یغونز معادل  
وقوعه کتولک اولدیغی راز بیه طرفند عهه غنه علیا قاضیه  
منظور عن بیور بلده بر ورقه بوباج عارلانی معامله اولغنه اونزه  
باید اراده سینه جناب پادشاهی لفا ایسال سوی سانی صدارتینا هدی  
قاضیه اوجیه امروزمانه حلقه قی الامرکده

بدر الزمان  
باش کاتب

باش کاتب داری